T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

“Medya Söylemi ve Yeni Siyasal Politikalar Çerçevesinde Kimlik Algılaması (Ermeni Konferansının Sosyo-Politik İncelemesi)

DOKTORA TEZİ

MURAT GÜREŞÇİ
2502000114

Tez İzleme Komitesi
PROF. DR. SUAT GEZGİN (DANIŞMAN)
PROF.DR.YASEMİN İNCEOĞLU
DOÇ.DR.MURAT ÖZGEN

İSTANBUL - 2007

ÖZ

Günümüz politikaları etnik, dinsel, cinsel, kültürel kimlikleri kamusal alan içerisinde kendi kimlikleriyle tanımlama eğilimi göstermektedir. Yeni politikalar da bu yeni kimliklerin baskısı ile şekillenmektedir. Kamusal alan içerisinde varlıklarını gittikçe artıran bu kimlikler de hak ve özgürlük taleplerini artırmaya başlamıştır. Ancak, öte yandan bu hak ve özgürlük talepleri toplumun genel yapısıyla uyum gösteren diğer kimlikler tarafından da bir tehdit unsuru olarak algılanır olmuştur. Bu tehdit algılaması toplumu biz ve ötekiler biçiminde bölmektedir. Bölünme çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Medyanın bu kimliklere bakış açısı ise, kimlikleri birbirine daha çok marjinalize ederek birbirlerinden uzaklaştırmaktadır. Medya biz ve ötekiler arasındaki farklılıkları daha da belirginleştirerek kimlikler arasındaki çatışma ortamını körüklemektedir. Bu konuda Türk medyasından 5 gazetenin "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" Konferansı'nın 24-26 Eylül 2006 tarihleri arasındaki konuyla ilgili haberleri incelenmiştir. Gazetelerin konuyla ilgili haberleri nasıl kurgulayarak metinleştirdiklerini göstermek, ilgili metinlerin söylemini belirlemek ve derin yapıda gizlenen anlamsal yapıyı irdelemek amacıyla söylem analizi yöntemine başvurulmuştur.

Abstract

Today's policies desire ethnical, religious, sexual and cultural identities to define themselves with their own identities on public platform and new policies are shaped with the pressure from these new identities. Steadily increasing their presence on public platform, these identities further demand rights and liberties, which are perceived as a threat by other identities that conform to general structure of the society. This threat perception results in polarization of the society on the basis of us, and the others. Such polarization in society carries along with it conflicts and the media's perspective on these identities further marginalizes these identities, pushing them further away from one another. In fact, the media enflames the conflict environment between identities through emphasizing differences between others and us. In this respect, we have studied news pieces by 5 newspapers in the Turkish media on "The Ottoman Armenians During Fall of the Empire: Scientific Responsibility and Problems of Democracy" Conference, published between September 24 and September 26, 2006. We have preferred rhetoric analysis method so as to demonstrate how newspapers constructed and put into text form news on the matter, to identify the rhetoric in those texts and to interpret the meaning structure concealed in underlying structure.

ÖNSÖZ

"Medya Söylemi ve Yeni Siyasal Politikalar Çerçevesinde Kimlik Algılaması (Ermeni Konferansının Sosyo-Politik İncelemesi)" başlıklı çalışmada, toplumsal yaşamın içindeki etnik, cinsel, dinsel, kültürel ve daha başka birçok kimliğin giderek kamusal alan içerisinde kendilerini gösterme ve kendilerine yer açma isteği ile birlikte artan hak ve özgürlük talepleri siyaset söyleminin ana belirleyici ögesi olduğuna değinilmiştir. Bununla birlikte, bu yeni siyaset söyleminin ana belirleyicisi olan kimliklerin iktidar tarafından anlamlandırılması, içinin yüklenilmesi ve kamusal alanda nasıl görüneceği toplumsal uyumun sağlanıp sağlanamayacağını da belirler. Medya da bu resmi ideolojik söylemin dışında kendini ne kadar konumlandırabilmektedir? Teslim mi olmaktadır? Yoksa, direnmekte midir?

Çalışma kapsamında medyanın siyasal yaşamda liberalizm etkisiyle ve özellikle modernizmin getirdiği dayatmacı yaklaşımın yerini gitgide daha ılımlı politikalara bıraktığı günümüz siyaset kavramlarının değişime uğradığı bir zamanda nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve kimliklere nasıl baktığı incelenmeye çalışmıştır.

Bu çalışmada tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Suat Gezgin'in yol gösterici tutumu, bana olan güveni ve destekleri tüm bu çalışma sürecince belirleyici olmuştur. Ayrıca çalışmam süresince yardımlarını esirgemeyen ve beni sürekli destekleyen Prof. Dr. Nüket Güz'e, fikirleri ile çalışmamı zenginleştiren, beni sürekli destekleyen ve yönlendiren ve tüm çalışma sürecince bana olan tam güvenleri nedeniyle Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu'na ve Doç. Dr. Murat Özgen'e, fikirleri ile çalışmama büyük katkıları olan ve tezin her anında büyük desteğini her an yanımda hissettiğim değerli dostum Doç. Dr. Bilal Arık ve Doç. Dr. Emine Yavaşgel'e, önerileri ile beni yönlendiren Arş. Gör. Dr. Ece Karadoğan, Arş. Gör. Dr. Candan Çelik, ayrıca misafirperverliğiyle Emel Arık'a yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca çalışmam süresince değerli desteklerini benden esirgemeyen Taliye Güreşci, Adil Güreşci ve Pınar Güreşci'ye de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Murat Güreşci

İstanbul, 2007

İÇİNDEKİLER

Öz/Abstract ııı

Önsöz v

İÇİNDEKİLER vı

Giriş 1

1. BÖLÜM

1.1.Yeni Yüzyılda Değişen Kavramlar ve Bağlamlar 6
ve Yeni Dünya Siyasetini Oluşturmak

1.1.1. Devlet ve Siyaset 11

1.1.2. Siyasette Meşruluk Arayışları 14

1.1.3. Siyasetin Bağımlılığı ve Özerkliği 17

1.1.3.1. Bağımlı Bir Olgu Olarak Siyaset 18

1.1.3.2. Bağımsız Bir Olgu Olarak Siyaset 21

1.1.4. Siyasetin Belirleyicileri 22

1.1.4.1. Siyaset/Seçkinler Sınıfı 24

1.2. Devlet Kavramı 27

1.3. İktidar 33

1.4. Modern Devlet ve Özerklik Siyaseti
Anlayışı İçerisinde Din ve Laiklik 37

1.5. Yeni Demokrasi Kavramı ve Ötekinin
Tanınması Etrafında Gelişen Yeni Siyaset 43

1.6. Eskiden Günümüze İdeoloji Kavramı
Ve Çağımızda İdeoloji 49

1.7. Yeni Çağda Gelişen Yurttaşlık ve Devlet Tarafından
Tanınan Yeni Kimlikler ve Söylemler 60

2.BÖLÜM

2.1. Medya Söylemi ve Yeni Siyasal Politikalar 68

2.1.1. Ekonomi Politikçi Model Çerçevesinde Medya Söylemi 77

2.1.2. Bir Prototip Yaratım Makinesi Olarak
Popüler Kültür ve Medya 86

2.1.3. İletişim Eylem Kuramı İçinde Ben ve Öteki İlişkisinin
Yeniden Konumlandırılışı 98

3.BÖLÜM
3.1. Analiz Edilecek Sorunsal 108
3.2. Araştırmanın Metodu 108
3.3. Araştırmanın Birimi 111
3.4. Veriler ve Analizi 112
3.5. Araştırmanın Sonucu 149

SONUÇ 158
KAYNAKÇA 165

GİRİŞ

İletişimin temelinde kaynağın hedef aldığı kitleyi ikna etme ve etkileme isteği vardır. Dolayısıyla bu süreçte etkileşimden de bahsetmek mümkündür. Özellikle de iktidarlar egemenlikleri altındaki toplulukları ikna etmek ve etkilemek ve böylece de kendilerine olan güveni meşrulaştırmak için iletişimin sihirinden faydalanırlar. İkna etme ve etkileme süreci ise çoğu zaman bilginin manipüle edilmesi yoluyla sağlanmaktadır. Bu doğrultuda bu sürecin etik olmayan birtakım açılımlara da neden olduğunu söyleyebiliriz.

Daha demokratik ve çoğulcu bir iletişim ortamının gerçekleşebilmesi çok boyutlu bir siyasal ve kültürel yapının varlığını gerektirmektedir. Artık farklı etnik ve dinsel kimliklerin kamusal alanda boy göstermesi ve tanınma istekleri yönünde geliştirdikleri baskı devlet, demokrasi, din, laiklik, yurttaşlık, meşruiyet gibi kavramların tekrar tanımlanmasına ve ideolojilerin de çökmesine, böylece daha özgürlükçü ve farklılıkları ötekileştirmeden, aynılaştırmaya çalışmadan da yaşamalarına imkân veren bir yapının gelişmesine de neden olmaktadır. Bu nedenle de iktidar sınıfı ve toplumu yönetenler bütün kimliklere seslenebilmek amacıyla daha liberal bir yaklaşımı benimsemiş, modernitenin katı dayatmacılığından kendilerini kurtarmaya başlamışlardır. Bu durum da hem devlet hem de devleti yönetmeye aday olan partilerin politikalarında kendini göstermektedir. Tüm sistemin kimlikler üzerindeki dayatmacılıktan ve onları yok saymaktan vazgeçerek, daha çok insanın mutluluğunu temel alan yaklaşımları benimsemeleri yönünde hem sistemin içinden hem de sistemin dışından baskı gruplarının oluşturduğu ciddi baskılarla karşı karşıya kaldıklarını görmekteyiz.

Bir başka deyişle, bireyin kimliğini belirleyen ana öge onun içine doğduğu sosyal, kültürel ve ekonomik ortamdır. Kişi doğduğunda kimliğiyle beraber doğar. Yani birey hangi toplumsal, dinsel, ırksal ve ekonomik çevrenin içine doğarsa o grubun tüm özelliklerini yansıtmaya başlar. Burada bireyin öznel kimliğinin toplumsal kimliğinden önce oluşmaya başladığından bahsedebiliriz. Ait olunan ve bağımlı hissedilen toplumsal aidiyetler ve bağımlılıklar bize inandığımız şeyi ve kendimizi nasıl tanımlayacağımızı gösterir. Bireyin kendini tanımlamak istemesindeki amacı başkalarının da kendisini kendi tanımladığı biçimde

tanımlamak istemesinden kaynaklanmaktadır. Bu özellikler sayesinde başkalarıyla ilişkiye girmekte, başkaları da sizi bu özellikler tanımlamakta ve bunlar sayesinde başkalarına göre kendisini konumlandırmaktadır. Kimliklerin tanınması toplumsal ilişkinin kimlikler arasında başlaması ve devam etmesi açısından önem taşıdığı gibi toplumsal düzenin sağlanması açısından da önemlidir.

Yeni yüzyılda yeni dünya'da tikelliklerin kendi özgüllükleriyle yer almakta ve bu durum da çok daha heterojen bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Bu aslında yepyeni bir demokrasi anlayışının da habercisidir. Aslında kavramların anlamlarının sınırlarını da zorlayan ve öteye geçmesini sağlayan bir yapı ile karşı karşıyayız. Var olan sürecin öncesinde devletin sivil toplumu özellikle modernite, ulus devlet ve küresel sistemin getirdiği bir zorlamayla daha kimliksiz bireyler anlayışından hareket edilmesine karşılık bugün bu sınır zorlanarak kültürel kimliklerin seslerini yükseltmeye başlamalarına ve tanınma isteklerinin artmaya başladığını tanık oluyoruz. Ancak günümüz liberal demokrasilerin önündeki en önemli sorunlardan biri, farklı kültürel kimliklerin tanınmasıdır. Resmi düzeyde bir tanıma politikası önündeki en önemli güçlük ise, liberal demokrasilerin tanımı ve uygulaması gereği, tüm vatandaşların eşit temsili ilkesine dayanmasıdır. Öte yandan farklı kimliklerin kamusal alanda tanınması bir başka sorunu daha gündeme getirmektedir. Çağdaş demokrasilerde, kamu kurumlarının gayri şahsiliği esas olduğundan, yurttaşlar devletin kendilerine etnik, dinsel, kültürel kimliklerinden bağımsız olarak eşit bir biçimde davranması karşılığında, söz konusu kimliklerinden vazgeçerek bir anlamda bir bedel ödemektedirler. Ancak baskın görüşe göre kamusal alan tarafsız bir alandır. Sorun da işte bu noktada, kamusal alanın yansızlığı konusunda çıkmaktadır. Bu ise kamusal alanın yeniden tanınmasını da beraberinde getirmektedir. Aslında burada yeni bir kavramdan bahsedilebilir. Bu kavram kültürel demokrasi kavramıdır. Kültürel demokrasinin hedeflediği her devlet, öncelikle etnik ve kültürel farklılıkların meşruiyetinin toplum tarafından onaylanacağı bir ortamı ve mekanizmaları yaratmakla yükümlüdür. Bu süreçte, kültürel demokrasinin temel koşullarından biri dil farklılıklarının tanınmasından geçmektedir. Söz konusu dil farklılıkları gündeme geldiğinde ise, devlet tarafından açık bir tanıma politikasına katkıda bulunabilecek terminoloji seçimi ve kavramsallaştırma önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu bambaşka bir demokratik açılımı da beraberinde getirmektedir. Zaten 20. yüzyılın ilk yarısı itibariyle reel demokrasilerin önünde iki seçenek bulunmaktaydı.

Rousseaucu kimliksiz birey, yurttaşlar demokrasisi ya da Althusserci topluluklar demokrasisi. Tarihsel süreçte her iki seçeneğin ortaya koyduğu yarar ve sakıncaları ise, yüzyılın sonuna doğru reel demokrasilerin büyük bölümün de, gereksinimleri açısından benzer birey yurttaşlar arasında eşitliği sağlamaktan çok, farklı gereksinimlerden kaynaklanan taleplerin devlet tarafından hakkaniyet ilkesi doğrultusunda karşılanabileceği bir ortamı sağlama sorunuyla bağlantılı değerlendirmek gerekir. Birey yurttaşın tanımında bu kadar ciddi bir tanımlama değişikliği olurken demokrasi kavramında da ciddi değişiklikler olmaktadır. Demokrasi yalnızca bir kurumsal güvenceler bütünü, olumsuz bir özgürlük değildir. Dizgelerin egemen mantığına karşı öznelerin ekinlerinde ve özgürlüklerinde verdikleri savaşımdır; Robert Fraisse'in deyimiyle öznenin siyasasıdır. Asıl değişiklik, çağımızın başında çoğu insanın küçük toplulukların içine kapanması ve üretim güçlerinin etkisinden çok, çoğaltma dizgelerinin ağırlığı altına girmesi sonucunda, özgürlük, üretim, tüketim ve kitle iletişim uygulayımlarıyla kuşatılmış toplumlarda yeniden aynı zamanda hem bir buluş alanı hem de bir bellek alanı yaratmak ya da var olan bu alanları korumak amacıyla, aynı zamanda hem varlığı hem de değişimi, hem aitliği hem de tasarıyı, hem bedeni hem de tini temsil edecek bir özne oluşturmak amacıyla araççı ustan onun aleyhine dönmek pahasına ayrılırken, öznenin kendini us ve çalışmayla özdeşleştirerek belirmesidir. Bu durumda demokrasinin asıl işi bir topluluğun ekininde çeşitliliği üretmek ve savunmaktır. Dolayısıyla günümüz reel zamanında farklılıklar etrafında şekillenen bir toplumsal yapıyla başbaşa kalmaktayız. Bu başbaşalık tüm yapıyı bambaşka bir şekillenmenin içine itmektedir. Bu yeni yapılanma iktidar, siyaset, devlet, laiklik, ideoloji, yurttaş gibi siyasete ilişkin kavramların modernite öncesi belirlenen anlamlarını değişime uğratmıştır. Modernite'nin her şeyi tek kalıba indirgeyen, tek biçimli, tek boyutlu anlayışının karşısındaki yeni yapı artık çok daha fazla çeşitliliğe ve çok boyutluluğu vurgu yapan, kimliklerin söylemlerine ve kendilerini kamusal alanda ifade etmelerine izin veren bir yapıdır. Yeni yapı karşısında kimliklerin bir öncekine göre daha fazla hak ve özgürlük talep ettiği bir dönemde yeni siyaset bu hak ve özgürlük taleplerini ne kadar karşılamaktadır. Medya bu söylemin neresinde durmaktadır. Medya kimliklere karşı nefreti, düşmanlığı körüklemekte midir? Ermeni Konferansı'nın 23-25 Eylül 2005 tarihleri arasındaki Tercüman, Radikal, Zaman, Hürriyet, Evrensel gazetelerindeki yansımaları nasıl gerçekleşmiştir? Bu yansımanın içeriği kimliklere olan nefreti ve öfkeyi körükler nitelikte midir, yoksa çoğulluğun kendini ifade etmesine imkân sağlamaya dönük bir çabanın ürünü

müdür? Medya konuyu marjinalize ederek konferansa katılanları ötekileştirmekte midir? Bu soruların rehberliğinde tezimizin hem kuramını hem de araştırmasını yürütmeye çalışacağız.

I. BÖLÜM

1.YENİ YÜZYILDA DEĞİŞEN KAVRAMLAR VE BAĞLAMLAR VE YENİ DÜNYA SİYASETİNİ OLUŞTURMAK

Marx'a göre, toplum alt-yapı ve üst-yapı ögelerinden kurulu bir bütündür. Üretim güçleri ve üretim ilişkilerinin yer aldığı alt-yapı toplumun temelini oluşturmaktadır. Üretim güçleri, üretim için gerekli olan araçlardan, aygıtlardan, toprak ve yer altı kaynaklarından tekniklerden ve emekten meydana gelen üretim gücünden ürettiği metalardan oluşur. Bu üretim güçlerinin düzeyi, yoğunluğu ve niteliği belirli tipte üretim ilişkilerinin kurgulanmasına yol açmaktadır. Üretim ilişkileri, toplum içerisindeki insanların üretim sürecinde kurdukları ilişkileri ifade eder. Bu iki öge, yani üretim güçleri ile üretim ilişkilerinin bileşimi ise, üretim biçimini meydana getirmektedir. Marx'a göre, üretim ilişkilerinin tespiti önemlidir, çünkü toplumun yapısını biçimlendiren bu üretim ilişkileridir. Ve de, toplumdaki nüfusun belirli sınıflara dağılım biçimini saptarlar, sosyal sınıfların oluşumunu belirlerler. Bu şekilde oluşan toplumsal yapıyı (toplumun sınıf yapısına ya da sınıfsal yapıya), diğer yandan, belirli tipte inanışlar ve kurumlar karşılar. Bir başka deyişle, üst-yapının alt-yapıdan kaynaklandığını ifade eder. Üst-yapıda inanışlar, felsefe, hukuk, ahlak, sanat, din, ideoloji ve ayrıca siyaset ve kültür yer almaktadır. Tarihsel çalışmalar modern demokrasinin kapitalist endüstrileşmenin bir sonucu olduğuna işaret etmektedir. Karl Marx Batı Avrupa'daki demokrasinin ortayı çıkışının arkasında başlıca güç olarak burjuvaziyi belirlemiştir.[1] Anlaşıldığı gibi, üst-yapı maddi olmayan ögelerden kuruludur, ancak maddi tabanı kurgulayan alt-yapıyla ilişki içindedir.[2] İşte 21. yüzyılda siyaset, Marx'ın siyaset literatürüne soktuğu bu alt yapı-üst yapı diyalektiği içerisinde alt yapının değişmesi ve buna bağlı olarak bu yeni alt yapı üzerindeki üst yapıdaki siyasetin ve kavramlarının (siyaset, devlet, ideoloji, yurttaş, iktidar gibi) da yeni anlamlar yüklenmesi ve bununla birlikte toplumsal yapı içerisine yeni eklemlenen farklı yaşam pratiklerinin yani kültürel, ırksal ve dinsel kimliklerin farklı gereksinim ve beklentilerinin üst yapıyı değiştirmeye zorlamasıyla biçimlenmektedir. Yaşatılan bu süreç yani, verili bu yapı, yeni yüzyıl içerisinde kendilerince kabul edilmeyen kitlelerce aşındırılmaya başlamaktadır.

[1] Zehra F. Arat, **Democracy and Human Rights in Developing Countries**, Lynne Riener Publisher, USA., 1991, s.33
[2] Nur Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, Mart 2003, s.69

Böylece siyasetin söylemi farklılıklar kazanarak çeşitlenmekte ve toplumlarda o zamana kadar hiç duyulmamış seslerin birçok talep ve isteğin gün ışığına çıkmasına yol açmaktadır. Bu farklı sosyal sınıfların oluşması ise, toplumdaki üretim biçimlerinden ve bu üretim biçimlerindeki işbölümünden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla üretimdeki işbölümü aynı çıkarlar doğrultusunda aynı sınıfların bir araya gelerek birlikler meydana getirmelerine ve bununla birlikte yeni çıkar birlikleri de kendi haklarını savunmak için yeni mekanizmalara ihtiyaç duymaktadır. Bu durumu ise Engels şöyle açıklamaktadır:

'Üretim güçleri büyüdükçe, nüfus yoğunlaştıkça, yeni çıkar birlikleri oluştukça, toplumsal işbölümü giderek farklılaştıkça yeni oluşan çıkar birliklerinin savunmasını yapacak yeni organlar da meydana gelmektedir. Bu sürecin sonunda, toplum içinde egemenlik kazanmış kişiler birleşerek egemen bir sınıf meydana getirmektedirler.'[3]

Yukarıda alıntıladığımız Engels'in açıklamalarından anlaşıldığı gibi, kapitalist üretim sistemiyle, alt yapının üst yapı sürecini yani ekonominin siyaseti yönlendirdiği bir süreç anlatılmaktadır. Yani daha çok marksist bir eğilim söz konusudur. Birçok bilim adamına göre de, demokrasi kesinlikle kapitalizm olarak adlandırılan ekonomik yapılanmasıyla çok yakından ilgilidir. Bu bilgi daha çok tarihsel koşutluktan kaynaklanmaktadır. Çünkü kapitalizmin ve demokrasinin ortaya çıkması da aynı zamana denk düşer. Bu yargıyı paylaşan bilim adamlarından biri de Charles Lindblom'dur. Lindblom, günümüzde birçok ülkedeki demokrasinin özel mülkiyet hakkı ve pazar ekonomisine vazgeçilmez önemde katkılar sağladığına vurgu yapmaktadır.[4]

Yukarıda sözü edilen, toplumsal alt yapıdaki, günümüze yansıyan, özellikle de üretimin küresel bir boyut kazandığı çağımızdaki değişimden kastedilen özetle şudur. Üretimin yerel bağlarından koparak küresel bir boyut kazanması sonucu kapitali elinde bulunduran büyük sermaye grupları bu yeni alt yapıya uygun olarak ekonomik ihtiyaç ve beklentilerine yanıt verecek bir siyasi yapıyı arzulamaktadır. Marx ve Engels'in yaklaşık 150 yıl önce Komünist Manifesto'da söyledikleri gerçek olmuştur. Marx ve Engels küresel

[3] Nur Vergin, **a.g.e.**, s.71-72
[4] Axel Hadenius, **Democracy and Development**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s.103

ölçekteki sürekli büyüyen ürün ihtiyacının burjuvazinin peşini bırakmadığına değinmektedir. Bu nedenle de, bu ihtiyacın küresel boyutta her yere nüfuz ederek, yerleşerek ve bağlantı kurarak sistemin yerleşmesini sağlamaktadır.[5] Bu durumda artık ulusal devletleri tanımlayan ikonlar (ulusal para birimleri, bayrak ve toprak parçası gibi) çok değerli anlamlarını yitirirken, başlamaktadır. Avrupa Para Birimi Euro ve Avrupa Bayrağı gibi yeni ikonlar doğmaya başlamaktadır. Uluslar kazanmak için kan döktükleri egemenliklerini de gönül rızası ile bir üst yapı olan ulus devlet-üstü organlara devretmektedir. Büyük ekonomik güçleri ile birçok devletten daha büyük bir gücü elinde bulunduran kapital için; adına ister kartel, ister tröst ya da uluslararası sermaye diyelim, şu gerçek değişmez. Ekonomik güç için, öznel gereksinim ve beklentileri karşılamak önemlidir ve bu amacı sekteye uğratacak her engelin aşılması gerekir. Bu nedenle, bu durum *sina qua non*[*] koşullar bütünü olarak toplumlara ve devletlere dayatılmalıdır. Bu aynı zamanda ulusal sermayenin de üstünde hatta ulusal sermayeyi egemenliği altına sokabilecek daha ötesi onu yutabilecek devasa büyüklükteki bir ekonomik güçtür. Kapitalist gelişimin şimdiki evresini sosyal patlamalar, büyüyen, artan yoksulluk ve çevresel dengenin bozulması olarak tanımlayabiliriz. Fordizm, dünya üzerinde kapital akışını daha da hızlandırmak için uluslar arası kurumlar, hükümetler, küresel şirketler ve banka sistemi tarafından yönetilmektedir.[6] Bu durumda büyük bir iktidar ve onun sözcülüğünü yapan küçük iktidarlar söz konusudur. Karar vericiden daha çok erk sahibi görünümü sunan bu sözcüler çok daha acımasız hegemonik bir yapıyı sunmakta ve bu sunumu meşrulaştırmaya dönük yeni ideolojik araçlar kullanarak kapsamlı, karmaşık ancak bir o kadar da yalın bir yanılsama pratiği uygulamaktadırlar. Toplumlara büyük bir hipnoz etkisi altında, yaşam oyunu oynattırılarak bütün bu gerçekler görmezden gelinmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla bunların hepsi zaten yeni bir siyaseti zorunlu kılmaktadır. Bu siyaset, insanların her zaman haklı mutluluğuna yönelik yeni bir yaşam siyasetidir.

Siyaset kavramının içeriğinin belirlenmesinde yukarıda sözü edilen marksist eğilimin dışında devleti yöneten seçkinler sınıfının da büyük rolü vardır. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir ayrıntı vardır. Bu ayrıntı da devleti yöneten siyasetçilerin yanında devleti

[5] Paul Canmack, **Capitalism and Democracy in The Third World**, Leicester University Press, London, 1997 s.257

[*] Olmazsa olmaz.

yöneten bürokratların da siyaseti yönlendirmede büyük etkilerinin olduğudur. Siyaseti yönlendiren bu seçkinler sınıfının özellikle de modernite'nin etkisiyle ortak bir ulus oluşturma kaygısıyla toplumu homojenize etme uğraşı, ulus devletin ortaya çıktığı ilk yıllarda toplumsal katmanlar üzerinde devletin baskısını artırmasına ve toplumsal katmanlarla devletin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu durum da, toplumsal sınıfların devletle hakları için mücadele içine girmeleri sonucunu doğurmuştur. Tabii burada hakların devlet tarafından dağıtılması ve büyük bir kitleyi oluşturan üretim sınıfının bu haklardan payına düşeni almak için verdiği mücadeleler belirtilmek istenmektedir. Devlet artık siyasetin taraflarından biri olmuştur. Bu durumda da, devletin siyasetle doğrudan ilişkisi vardır denilebilir. Dolayısıyla da burada karşımıza siyasetin bir üst-yapı tarafından yönlendirildiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bu üst yapının çeşitli unsurları arasında sadece devlet değil, ideolojiler, anayasalar, felsefeler ve hatta dinler bile etkili olmaktadır. Hiç şüphe yok ki, siyasetin belirliyiciliğinde hem alt yapı hem de üst yapıdan birden çok faktör etkili olmaktadır. Ancak bu iki yapı arasında keskin sınırların olduğu fikri yanlıştır. İki yapı arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığından söz etmek yanılsamayı ortadan kaldırır. Öyle ki, Gramsci de bu noktaya dikkatleri çekmiş, siyasetin üzerinde toplumun hem ekonomik düzeyinin, hem siyasal düzeyinin belirleyiciliğini ve bu iki düzey arasında diyalektik bir ilişkinin, bir etkileşimin bulunduğunu belirtmiştir. Gramsci'nin bu düşüncesinde; alt yapının ilkin üst yapıyı oluşturduğu ve bu nedenle de bir üst yapı ögesi olan siyasetin de bu aşamada, alt yapının bir yansıması olduğu yani üst yapının alt yapının sınırlamaları içinde geliştiğini ancak alt yapıyı değiştirme gücüne de sahip olduğu belirginlik kazanmaktadır.[7] O zaman, bir üst yapı ögesi olan siyasetin ekonomiyi biçimlendirme olanağının da bulunduğunu söyleyebiliriz.

Sanayi üretimiyle birlikte değişen üretim biçimlerinin toplumda yeni yeni sınıfsal katmanlarını oluşturduğuna değinmiştik. İşte bu sınıfsal katmanlardaki toplulukların da siyasetin içeriğinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu çerçevede siyaseti marksist ve neo marksist yaklaşımlarla değerlendiren yaklaşımlara eski diyen Beck, alt siyaset adını verdiği siyaset ile yeni siyaseti başka odaklarda aramaktadır. Bu durum Beck'e göre; konumları ve statüleri itibariyle devletin, siyasal kurumların ya da korporatist kurumların dışında olan

[6] Carl Boggs, **The End of Politics Corporate Power and The Decline of The Public Sphere**, The Guildford Press, New York, 2001, s.43
[7] Nur Vergin, **a.g.e.**, s.75

bireyler de toplumun yönetim tasarımında ve biçimlenmesinde etkili olabilirler. Bunlar serbest meslek profesyonellerinin, teknik ve ekonomik entelijansiyanın, yurttaş girişimlerinin ve kamuoyunun oluşturdukları gruplardır. Alt siyasetin temelindeki diğer toplumsal güç de bireylerin salt kendisidir. Onlar da sözünü ettiğimiz gruplarla ve birbirleriyle yarışarak siyasetin oluşumunda etkin bir rol üstlenebilmektedir.[8] Gerçekte yeni siyaset öyle gözüküyor ki, devlet merkezli ve sosyal sınıf yaklaşımlı siyasal katılma ve siyaset oluşturma anlayışından sıyrılıp daha çok kültür odaklı, hatta kimlikler merkezinde oluşan ve tüm toplumsal katmanların içinde yer aldığı bir sürece doğru sürüklenmektedir. Bu konuya Laclau'da dikkatleri çekmektedir. Hatta bu yeni dönemin çekim merkezinin kimlik politikaları olduğunu söylemektedir. Siyasal planda ise, kendi iç çelişkilerinde yıpranan, çekim gücünü yitiren evrensel eşitliğe dayalı özgürlük anlayışının yerini kimlikler savaşı almaya başlamaktadır. Kültürel kimlikler, cinsel kimlikler, etnik kimlikler, siyasetin önde gelen simgeleri olmaya durumuna gelmiştir.[9]

Bu noktada, tüm bu değinilerin ardından, siyasetin, ne tür bir nedenin sonucu olduğunu ve neyi amaçladığını açımlamak gerekmektedir. Bu konuda yine Ernosto Laclau ile devam etmekte yarar var. Laclau'ya göre, siyasetin birincil amacı kurtuluştur. Peki bu kimlerin kurtuluşudur? Halkların kurtuluşu, sınıfların kurtuluşu, bireylerin kurtuluşu, kadınların kurtuluşu, hiç kuşkusuz bunları çoğaltmak olası. Kurtuluşun hedefi olarak ise özgürleşmeyi göstermektedir. Sömürgeci egemenlikten kurtulmak, sınıf baskısından kurtulmak, toplum ya da devlet baskısından kurtulmak, erkek egemenliğinden kurtulmak, cinsel baskılardan sıyrılmak gibi toplumsal/bireysel talepler, özgürleşmek hedefi içinde anlamlandırılmaktadır.

---

[8] Nur Vergin, **a.g.e.**, s.146

[9] Ernosto Laclau, **Evrensellik Kimlik ve Özgürleşme**, Çev.Ertuğrul Başer, Birikim Yayınları, İst.2000, s.9
E. Laclau ve C. Mauffe'un inşa etmek istedikleri demokrasinin aslında modernitenin yol açtığı liberal demokrasiyi temel alan bir demokrasi olduğu söylenebilir. Onlara göre, liberal demokrasi radikal demokrasinin önkoşuludur. Ve bu görüş, moderniteye karşı devam eden bir bağlılığın ifadesidir. Modernitenin kuşkusuz insanlığa sağladığı kazanımlar tartışılmaz. Ancak en fazla Aydınlanma'nın tebliğ ettiği evrensellik ideali ve totallik iddiası ile eleştirilere maruz kalmıştır.
Laclau ve Mouffe sosyal haraketler üzerinde temellenen yeni siyaset anlayışını modern (Özgürlük, eşitlik ve adalet gibi değerlerin tanımlanmasına dair siyaset projesinin en temel özelliği iyimserliğidir) ve postmodern (En esas kültü: kültürel özerklik) tutumları birarada izleyerek kurmaktan yanadır.
Laclau ve Mouffe'a göre, düğümü çözebilmenin yolu liberal demokrasinin radikalleşmesinden geçer. Radikalleşmenin ise yeni özne-kurumlara gereksinimi vardır. Bunlar da yeni toplumsal hareketlerde varlık bulur. Post-modernist bu çağda bu hareketlerin işlevi 19. ve 20. Yüzıl mücadelelerindeki işçi sınıfının işlevini aşmış durumdadır. Bkz. Chantal Mouffe: **Modern mi, Post Modern mi?, Modernite Versus Postmodernite**, M. Küçük, İstanbul, Vadi Yay., 2000, s.24

Yine Laclau uzun 19. Yüzyıl ve kısa 20. Yüzyıl arasında siyasal planda sürekliliği sağlayan olgulardan birisinin, siyasal eylemin bütün öznelerin özgürleşme arzu ve iddiasıyla hareket etmelerini göstermektedir. Ona farklı içerikler verseler, farklı anlamlar yükleseler de, tüm siyasal öznelerin eylemlerinin ufuk çizgisinde özgürlük yer almaktadır.[10] Günümüzde de siyaset, Laclau'nun siyasete yüklediği amaçtan pek uzaklaşmış görünmüyor. Çağımız siyaseti içinde yer alan tüm aktörler de, Laclau'nun siyasete yüklediği bu amaç için, bağlı oldukları kitlenin çıkarlarının savunusunu sürdürmektedirler.

1.1.1 Devlet ve Siyaset

İncelemenin başında siyaset konusuyla ilgili şöyle bir soru vardı akılda. Siyasetin belirleyici gücünü elinde bulunduranlar kimdir? Soruya verilecek yanıt aslında bugün yaşadığımız bu yapının sorumlularının belirlenmesini de sağlayacaktır. Ancak burada amaç bu sorumluları tespit etmek değildir. Bu taraflardan gücü elinde kimin tuttuğuna ve siyasetin belirleyicilerini bulmaya çalışmak asıl erektir. Dolayısıyla, siyaset ilişkisinde taraflardan biri devlet, öteki ise emek sınıfı ve üretim gücünü elinde tutan kapitalistlerdir. Aslında siyaset te bu üçlü arasındaki ilişkiler serüveninden başka bir şey değildir. Tarafları böylece tespit ettikten sonra bu ilişki içinde gücü elinde kim tutmaktadır? Tabii ki burada asıl belirleyici olan ve gücü de elinde tutan devlet dediğimiz toplumsal - tarihsel organizasyondur. Dolayısıyla siyaset dediğimiz zaman aklımıza baş aktör olarak devlet, yani siyasetin öznesi karşımıza çıkmaktadır ki, aslında bu güç; iktidarı yani yöneten sınıfını oluşturmaktadır. Zaten devlet, XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla uzanan geniş çağda, siyasi birliğin her şeye hükmeden düzen kavramıdır.[11] Diğer tarafta yer alan tüm toplumsal sınıflar siyasetin bir nesnesi haline bürünmektedir. Bu yönetilen toplumsal sınıflar aslında kendilerine bu güç tarafından çizilen sınırlar içinde bir yaşam alanı oluşturmakta ancak bu yaşam alanının keyfiliğini de sanki kendileri karar veriyormuş gibi sanarak bir sanallık boyutu içinde yaşam oyunu oynamaktadırlar. Aslında hep umutları vardır. Bu umut ta her şeyin daha iyiye gideceğine dair bir umuttur; daha iyi bir yaşama kavuşabileceğine uzanan bir umut. Ezilmedikleri, düşlemlerini gerçekleştirebildikleri, sistemin dışına itilmedikleri, yaşamın sunduğu tüm

[10] Ernosto Laclau, **a.g.e.**, s.6
[11] Cemal Bali Akal, **Devlet Kuramı**, Dost Yay., Ankara, 2000, s.245

olanaklardan eşitçe ve özgürce yararlanabileceklerine ve özgürlüğe dair umutları. Önlerinde onlara işaret eden rasyonel gelecekten duyulan umut, bu muhalif hareketlerin iktidara geldikleri zaman inşa edecekleri yeni dünyadan duyulan umut. Bu öyle sıradan bir umut da değildi; kaçınılmaz bir umuttu. Tarih, yani Tanrı, ezilenlerin tarafındaydı – hem de öteki dünyada değil, burada ve şimdi, içinde yaşadıkları ya da en azından çocuklarının yaşayacakları dünyada[12]. Karabasan haline dönen bu iyilerin olacağına dair umut, sanki gerçekleşmediğinde zaman zaman itaatsizliğe, zaman zaman da boşvericilik duygusuyla düzene uyup, kendini suyun akışına bırakma konumunda izlenmektedir. Bugün bu umudu gerçekleştirecek olan ise devlettir. Ortaçağda din adamlarına bağlanan bu umut, daha sonra Tanrı'nın yeryüzündeki ikinci temsilcileri olan krallara ve daha sonra dinin Aydınlanmayla birlikte geri plana itilmesinin ardından milli devletlerin kurulmasıyla, devlete geçmiştir. Diğer toplumsal sınıflar siyasetin belirlenmesinde bu kadar edilgen midir diye bir soru sorulabilmektedir. Ancak devlet toplumsal sınıflar arasında o kadar büyük bir ötekilikler yaratmaktadır ki, aynı toplum içindeki sınıflar sanki dostlar ve düşmanlar ya da biz ve ötekiler gibi saflara ayrılmakta. Bugün izlenen politikanın bir sonucu olarak toplumda bu çatışma hali süreklilik kazanmaktadır. Öyle ki, bunu Türkiye bağlamında örneklendirmek güç değildir. Bir zamanlar sağcılar solcular, şimdilerde laikler ve laik olmayanlar. Toplumsal sınıflar bir bölünmüşlükler haline gelmekte ve birbirleriyle çatışmakta ancak gözden kaçırdıkları ve zaten görmelerinin de istenmediği; özgürlüklerinin ne denli kısıtlandığı ve sömürü düzeni altında ne denli ezildiklerinin ayırdına varmadıklarıdır. Gerçekte günümüz zaten devletin ve kapitalistlerin el ele verdikleri bir koalisyonun çağıdır. Zaman zaman çıkarlar çatışsa da bu mutlu süren bir beraberliktir. Beraberliğin bozulmasının büyük nedeni ise, kapitalistlerin doymak bilmez artık sermaye düşüncesidir. Bu koalisyonun karşısında ise tüm tekilliğiyle ve tüm güçleri elinden alınmış ve tek boyutlu hale getirilerek yalnızca maddi üretime odaklanmış kitlelerin varlığı gözlemlenebilir. Bu varoluş üstünden her şeyi alınmış bir çıplaklık boyutunda tüm mahremleri çalınmış ve kirletilmiş bir kitledir. Bu yozlaşım kitleleri iyice umutlarından uzaklaştırmakta. Bu yalnızlık içinde, kitlelerin alternatif arayışları ve söylemleri ise askeri kışlalarda yazılı olan "ya vatanı sev, ya defol" diyalektiği içinde süregelmekte olan bir ideoloji çerçevesinde ya düzene uy ya da biz seni uydururuz şeklinde devam etmekte ve belirlenenin dışında asla

[12] Immanuel Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2000,s.169

alternatif sunumların tartışılmasına izin verilmemektedir. Halbuki, Onsekizinci Brumaire'inde Marx'ın belirttiği gibi, "İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yapmak isterler, ancak bunu keyiflerine göre yapamazlar; kendilerinin tercih ettiği koşullarda değil, doğrudan karşı karşıya kaldıkları, verili ve geçmişten aktarılan koşullar altında yaparlar."[13]

Devlet ve siyaset bağlantısına geçmeden önce siyasal etkinliğin koşullarına bir göz atmak, devlet-siyaset ilişkisini belleklerde daha iyi konumlandırmak açısından yerinde olacaktır. İngiliz Siyaset Profesörü Oakeshott'a göre bir toplumdaki siyasal etkinliğin oluşabilmesi için, bir kere bir insan topluluğu olmalıdır. Bu toplulukta birtakım ortak davranış kuralları – yasalar – bulunmalı; bu yasaların, topluluğun kurucu ilkesi olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda aileyi de, kabileleri de, ortak davranış kuralları olan insan topluluklar olarak değerlendirmekte; ama onları bir arada tutan şey, yasaların varlığı değil, kan bağı olduğuna dikkat çekmektedir. Zaten siyaset tek bir insanı değil, insanları ilgilendiren bir alandır. Siyaset, bir tek ben'in etrafında değil, ben ve ötekiler arasında cereyan eden bir faaliyettir.[14] Sonra, toplulukta bir miktar farklılık ve dolayısıyla bir miktar değişme olanağı bulunmalıdır. Toplulukta çeşitlilik olmazsa, siyaset olmaz. Zaten, modern dünyada devletin oluşumunu dolaylı yoldan sağlayan şey toplumsal ulamın ortaya çıkışıdır. Toplum artık tek bir sınıf, başlı başına bir düzen, bir organizma değildir; toplumsal bağlardan ve ekinsel yönelimlerine, değerlerine aynı zamanda da başka toplumsal eyleyenlerle kurdukları çatışma, ortaklık ya da uzlaşma ilişkilerine göre tanımlanan eyleyenlerden oluşmaktadır.[15] Toplumun bu oluşumundan dolayı toplumu birarada zaptetmek için bir yetke (otorite)ye, en azından sözü edilen ortak kuralların bekçisi, bakıcısı anlamında bir hükümete, son olarak da, yasanın ve hükümetin (yetke sahiplerinin), o topluluğun üyeleri tarafından değiştirileceğine inanılması gerekmektedir.[16] Karşımıza dört ögeyi koymaktadır, Oakeshott. Bunlardan belki de en önemlilerinden biri otorite ve çeşitliliklerin olmasıdır. Çünkü bu çeşitlilik farklı taleplerin oluşmasına ve bu doğrultuda otoritenin dayatmalarına karşı çıkışların, seslerin yükseltilerek bugün siyaset dediğimiz olgunun oluşmasına yol açmaktadır. Makyavel de aynı doğrultuda bir kalabalığı ya da bir grup insanı toplum yapan, ona toplum olma niteliğini kazandıran özelliğin

[13] Ernesto Laclau, **Siyasal Kimliklerin Oluşumu**, Çev. Ahmet Fethi, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1990,s.73
[14] Cemil Oktay, **Siyaset Bilimi İncelemeleri**, Alfa Yay., İst.2003, s.6
[15] Alain Touranine, **Demokrasi Nedir**, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yay., İst., 2002,s.44
[16] Mete Tunçay, **Batı'da Siyasi Düşünceler Tarihi**, İstanbul Bilgi Yay., İst. 2002,s.11

siyaset niteliğinden sözetmektedir.[17] Bütün bu açıklamalardan siyasetinin amacının toplumdaki bu iki karşıtlığı teke indirmek değil, bu iki karşıtlığı yönetme becerisi olarak tanımlayabiliriz. Bu yönetim sayesinde toplumun bir arada kalması sağlanabilmekte ve bu karşıtlıktan daha iyi bir geleceğin oluşumuna katkı sağlanabilmektedir. Bu katkı kendini otoriteye ya da iktidara daha fazla bağlanmışlığa ve bu gücün meşruiyetinin büyümesine neden de sayılacaktır. Kitlelerin bir nesne durumundan çıkması ve özne konumuyla siyasetin içinde yer alması ve seslerini duyurabilmesi aşırılıkların yol açtığı gerginlikleri ve de olası bir toplumsal çatışmayı engellemektedir.

1.1.2 Siyasette Meşruluk Arayışları

Çağımızda siyasette yaşanan meşruiyet krizine ve arayışlarına geçmeden önce meşruiyetin burada hangi anlamda kullanacağını belirtmek konunun bütünlüğünü yakalamak açısından önemli görülmektedir. Meşruiyet en yalın anlamında siyaset biliminde politik bir sisteme, devlete ya da hükümete koşulsuz bağlanıp bağlanmamak, bir kuramı benimseyip, benimsememe durumu olarak değerlendirilebilir.[18] Aslında burada siyasal bir sistemin meşruluğu o sistemle ilişki zemini içindeki halk kitlesinin algısına ya da değerlendirmesine bağlıdır. Meşruluk aynı zamanda sistemin ahlaki temele oturmasını sağlayan bir süreçtir de. Bir siyasi sistemin kurumsallaşması o sistemin tek başına meşruluğunu sağlamasına yeterli değildir. Bir başka ifadeyle, bir sistem meşruluğunu sadece anayasal ve yasal metinlerden alıyorsa o sistemin meşruluğundan şüphe edilecektir. Yine halk kitlelerinin rızasından çok şiddet ve baskı yoluyla sağlanan meşrulukta aynı şekilde bu baskıların ortadan kalkmasıyla sistemin varlığını ya tehdit edecek ya da kesintiye uğratacaktır.[19]

Günümüz siyasetinde yaşanan kriz aslında bir güven sorunudur. Bu sorunun merkezinde de 20. Yüzyıl sonlarında sosyalizme ve 19. Yüzyıl başlarında muhafazakarlığa karşı kazandığı zaferle tek ideoloji haline gelen liberal ve modern dünya görüşü bulunmaktadır. Özellikle merkez, çevre ve yarı çevre ülkelerde liberalizm neleri vaat etmişken neleri gerçekleştirememişti. Güvensizliğin sebebi neydi? Wallerstein'in da dile getirdiği gibi, gerçekte liberalizm "kendini üç siyasi hedefe yöneltmişti: oy hakkı, refah devleti ve ulusal

[17] Nur Vergin, **a.g.e.**,s.91-92
[18] Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yay., İst. 2000, s.639
[19] Cemil Oktay, **a.g.e.**, s.7

kimlik."[20] Bu haklar toplumsal katmanlara verilirse taleplerin karşılanacağını ve sorunun çözüleceği zannedilmekteydi. Ancak bu taleplerin karşılanmasında sorunlar çıkınca sisteme duyulan inanç sarsılmaya ve güven erozyonu yaşanmaya başlandı. Gerçekte sisteme duyulan güvensizliğin nedeni konusunda Wallerstein'ın söylediklerini şöyle özetlemek olasıdır: Sorunu hem devletlerarası ilişkilerde devletlerin hem de halkların siyasi haklardan ve dünya zenginliğinden yeterli oranda pay alamamaları oluşturmaktadır. Dünya üretim sistemi içindeki hegemonik yapıda bu sistemden alınan payın miktarını yükseltmemekte, halklardan verilenle yetinilmesi istendiği gibi daha azıyla da yetinmeleri istenmektedir. Kendilerine verilenden hoşnut olmayan ezilen halk kitlelerinin ise sisteme olan güvenini azaltmakta, kapitalist dünya sisteminin meşruluğunu ciddi biçimde tehdit etmeye başlamaktadır. Kapitalist sistemin yarattığı merkez, yarı çevre ve çevre şeklindeki yapı merkez ve çevre ülkeler arasında kutuplaşmaya, giderek artan gelir dağılımındaki uçurumda bu kutuplaşmaları daha da derinleştirerek bir yanda doğu-batı, kuzey-güney etnik ya da hıristiyan-islam gibi dinsel kutuplaşmalara sürüklemektedir. Halk tabakalarının ve devletlerin bu kutuplaşma sonucunda birbirlerinden ayrı düşmeleri ve kutuplaşma sonucundaki uzaklığın da giderek artması birbirlerini bir tehdit olarak görmelerine yol açmaktadır. Bu durum ise, yukarıda da dile getirdiğimiz gibi etnik ya da dinsel kutuplaşmaları çatışmalara dönüştürmektedir.[21]

Wallerstein teorisinde kapitalist üretim süreci üç aşamada incelenebilmektedir. Öncelikle merkez ülkeler dediğimiz; kapitalist üretim gelişimini tamamlamış, sermaye birikimi açısından daha zengin Batı Avrupa, Kuzey Amerika, ve Japonya gibi ülkelerden oluşmaktadır. Merkez ülkeler etrafında yarı çevre üretimleri gerçekleştirmek için hammadde ihtiyaçlarını merkez ülkelerden karşılayan yarı bağımsız ülkeler olarak değerlendirilmektedir. Çevre ülkeler ise tamamen merkez ülkelere bağlı, kendi siyasi kaderlerini bile 20. Yüzyıl başına kadar başkalarına bağımlı oldukları sömürge devletleri tarafından yönetilen, ekonomik anlamda yine tamamıyla sömürgesi oldukları devletlere bağlı olan ülkeler.[22] Çevre ülkeler 20. Yüzyıl başlarına kadar merkez ülkelerin sömürge devletleri durumları devam etmişken daha sonra Wilsonculuk akımının da etkisiyle bağımsızlık mücadelesine girişmişler, bunda da başarılı olmuşken bağımsızlık savaşının sonrasında hiç de adil olmayan, öncesinde bir takım

[20] Immanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, Çev. Erol Oz, Metis Yay., İst.,1998, s.129
[21] Immanuel Wallerstein, **a.g.e.**, 1998, s.219
[22] Immanuel Wallerstein, **a.g.e.**, s.219

ekonomik yardımlarla daha sonra tamamıyla ekonomik olarak bağımlı hale dönüşecek bir durumun içine girmişlerdir. 21. Yüzyıl başlarında bu durum şekil değiştirerek gönüllü kulluk üzerine oturtulmuş, ekonomik ağırlığı daha fazla olan hegemonik bir yapıya dönüşmüştür. Kapitalist dünya sistemindeki gerçeklikte çevre ülkelerin merkez ülkelerle ticari boyutta mücadele etmesine engel teşkil bir durum yok gibi gözükmektedir. Rekabet anlayışı içerisinde herkes eşit şartlarda mücadele etmektedir. Ancak durum bunun tam tersidir. Çünkü merkez ülkeler dışında kalan ülkelerin bu ülkelerle rekabet edebilmesi çok güçtür. "Dünya sistemi çapındaki gerçeklik, sonunda ancak birkaç kişinin kazandığı ve pek çoğunun yitirmek zorunda olduğu, herkesin herkese karşı olduğu, rekabete dayalı bir savaştır... Dünya sisteminin daha çok, dev boyutta ve hiç bitmeyen bir köşe kapmaca oyunu gibi olduğunu savunulur. Bu oyun sonu gelmez bir keşmekeş ve koşuşturmaya dayalı ve oyuncular arasında bir altta kalanının canı çıksın kavgasıdır. Bu oyunun arkasındaki itici güç, devlet ya da özel kesim seçkinleri tarafından, genellikle de her ikisi tarafından yürütülen rekabetçi sermaye birikimidir. Dünya sistemi içindeki çevresel, bölgesel ve politik-ekonomik çeşitli konumlar, artı'yı uzak merkeze ya da merkezlere transfer ederek sömürme sürecinde ve çevrenin gelişmesinin merkezin gelişmesinin isterlerine bağımlı kılınması sürecinde düzenek işlevini görür."[23]Günümüz dünya düzeninin bu eşitsiz yapısı siyasetin meşruluğunu yitirmesine neden olmaktadır. Meşruluğu halk kitlelerince sorgulanmaya başlayan siyaset aşındırılmaktadır. Halk kitlelerinin geleceğe dönük umutları, dünya düzeninin bu eşitsiz yapısının yol açtığı her başlangıcın kötü bitmesi nedeniyle azalmaktadır. Özellikle sistem, demokrasiye olan güven konusunda bile ciddi biçimde tahribat görmüş, kapitalist sisteme ve onun ideolojisi olan liberalizme olan inanç da aşınmaya başlamıştır. Avrupa Birliği Anayasası'nın 2005 tarihinde Avrupa Birliği üye ülkelerinde referandum yoluyla oylanması sırasında gözler önüne serilmiştir. Avrupa Birliği'nin en güçlü üyelerinden Fransa, Almanya ve Hollanda gibi ülkelerdeki insanlar birliğin genişlemesinden ciddi bir biçimde korkmakta, geleceğe dönük belirsizlik konusunda yaşadıkları endişe nedeniyle birliğinin genişlemesine ciddi bir muhalefet göstermektedirler. Bu muhalefetin kendini en açık gösterdiği yerde, Avrupa Birliği Anayasası'nın referanduma sunulduğu 2005 tarihindeki seçim sonuçlarında gözükmektedir. Avrupa Birliği'ni kendileri için bir kurtuluş umudu gören birliğe yeni katılan çevre ülkelerden Polonya, Macaristan, Bulgaristan gibi ülkeler Anayasa'yı kabul ederken, merkez ülkelerden Fransa ve Hollanda'da

[23] Andre Gunder Frank-Barry K. Gills, **Dünya Sistemi**, Çev. Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara, 2003,s.405

ciddi bir muhalefetle karşılaşması, İtalya'da büyük bir çoğunluğun ulusal para birimleri Liret'e geri dönmek istemeleri, Avrupa Birliği'nin meşruiyetine gölge düşürmüş, bununla birlikte, Avrupa Birliği'nin geleceği ve varlığının devamı ile ilgili ciddi şüpheler yaratmıştır. Birliğe yeni katılacak olan Türkiye'nin katılım müzakerelerinin ise çok daha zor şartlar altında geçeceği öngörüsünü doğurmuştur. Hatta Alman Hıristiyan Demokratların başkanı Merkel'in şartlı ortaklık teklifinin tam ortaklık önünde ciddi bir alternatif olarak ağırlığını artırmaktadır.

Merkez ülke hegemonyasının amacı da zenginlik sağlamaktır. Birikim sürecini kesintiye uğratmamak ve egemen birikim sürecini belirlemektir. Hegemonya güç ya da iktidarı ele geçirmenin aracı değildir. Gerçekte ekonomik güç siyasi güç, siyasi güç de ekonomik güçtür. Bu iki süreç için iki ayrı yatakta akan bir akarsu gibi görünseler de ikisi de tek bir süreç olacak kadar bütünleşmişlerdir.[24] Tek bir amaca hizmet etmektedirler, o da Wallerstein'in söylediği gibi daha fazla kesintisiz sermaye birikimini devam ettirmektir. Bu durum bizi şu sonuca götürebilmektedir. Aslında merkez ülkelerin çevre ülkelerden daha fazla demokrasi, hak, özgürlük talepleri tamamıyla sistemin yaşamasının önündeki engel olabilecek sorunları kaldırmaktan ibarettir. Gerçekte amaç istikrarı devam ettirmektir. İstikrar sistemin yaşaması için olmazsa olmazlardandır. Sistemin siyasi ve ekonomik süreci; siyasi ve ekonomik bakımdan ezilen kitlelerin sayısal çoğunluğu fazla olması, ayrıcalıklı sınıflarla aralarındaki mesafenin giderek artması sistemin meşruluğunun sorgulanmasına yol açmıştır. Buna örnek vermek gerekirse, Sovyetler Birliği'nin sosyalist sistemden kapitalist sisteme geçerken yaşadıklarıdır. İnsanlar acaba eski sisteme geri mi dönsek gibi soruları kendilerine sormakta, yeni sistemin getirdiği hiç de hoş olmayan sonuçlardan dolayı sisteme güvenlerinin, dolayısıyla sistemin halk katmanları üzerindeki meşruiyetinin azalmasına yol açmaktadır.

1.1.3 Siyasetin Bağımlılığı ve Özerkliği

Siyasetin bağımlı ve ya özerkliği (ya da görece özerkliği) neye göre belirlenmektedir. Siyaset kime ve neye bağımlı ya da neye ve kime karşı bağımsız bir olgudur? Bu soruya şöyle yanıt vermek mümkündür. Özellikle de dünyanın belirli bir kesiminin ileri kapitalist süreci yaşaması dolayısıyla henüz bu aşamaya gelmemiş, sanayi gelişimini tamamlayamamış ülkeler üzerinde ciddi bir egemenliği, bununla bağlantılı sanayi gelişiminin henüz başındaki ülkelerin

[24] Andre Gunder Frank-Barry K. Gills, **a.g.e.**, s.211

bu ülkelere bağımlılığı bulunmaktadır. Bu çalışmada da, özellikle, günümüz siyaset yapısının kapitalist üretim süreçlerine ne ölçüde bağımlı ya da toplumsal yapı ve halk kitlelerince ne derece üretim süreçlerinin hegemonik* yapısından bağımsız bir biçimde belirlenebilmekte olduğunu anlamaya çalışılacaktır. Öncelikle burada siyasetin bağımlı bir olgu olarak hem küresel ölçüde devletlerarası ilişkilerde hem de devletlerde üretim süreçlerine bağlı olarak nasıl geliştiği incelenecek, sonraki aşamada üretim süreçlerinden ne derece bağımsız olduğu ve Gramsci'nin eleştirel yaklaşımının çerçevesi içinde konu incelenmeye çalışılacaktır.

1.1.3.1 Bağımlı Bir Olgu Olarak Siyaset

Siyaset, devlet organlarındaki bürokratların ve politikacıların söylemlerinin çarpıştığı bir alandan çok sınıf mücadelelerinin sürdüğü bir yerdir. Marx'a göre de "sınıflar ve bireyler arasındaki iktidar mücadelesi siyasetin özü ya da belki de sabit bir verisidir."[25] Siyasal olan, mücadele sırasında kimlik kazanan ve bilinçlenen grupların çıkarlarının karşıtlığından doğmaktadır. Marx tüm bu iktidar mücadelesi ve çıkar çatışmalarının nedenini ise alt yapı ögesi durumundaki üretim süreçlerinde arar. "İster siyasal, ister dinsel, felsefi ya da tamamen başka ideolojik bir alanda yürütülmüş olsun, bütün tarihsel savaşımların aslında, toplumsal sınıf savaşımlarının az ya da çok belirgin bir ifadesi olduğuna ilişkin yasayı, karşılık olarak, bu sınıfların varlığının, dolayısıyla çarpışmalarının, bu sınıfların ekonomik durumlarının gelişme derecesi ile, bu gelişme derecesinden doğan üretim biçimleri ve değişim biçimleri ile belirlenir.[26]" Sanayileşme sonrası emeğin satılması ve kiralanması sonucu yeni bir üretici sınıf ve bu sınıfın bağlı olduğu bir sermaye sınıfı doğar. Endüstrileşme sonucu toplum çok daha karmaşık bir yapıya kavuşur. Toplum artık ne tek bir sınıf, başlı başına bir düzen, ne de bir organizma değildir; toplumsal bağlardan ve ekinsel yönelimlerine, değerlerine aynı zamanda

* Hegemonya kavramı burada şu anlamda kullanılmaktadır: Hegemonya, toplumdaki hakim iktidarın sınıfsal çıkarlarını halkın geri kalanına meşru olarak gösterme çabasıdır. Özellikle Marksist kuramcı Gramsci'de ifadesini bulan, hakim sınıfların çıkarlarını meşru göstermek için kaba kuvvetten daha çok ikna sürecini kullanımı dikkat çekmiştir. Hakim sınıf kendi dışındaki düşünce ve söylemleri dışlayarak onları marjinal boyuta taşırken kendisi tarafından üretilen düşünce ve söylemleri bunların yerine koyarak, onları yerleşik hale getirir. Gramsci tüm bu yukarıdan sunulan bu söylem ve düşüncelerinde kitlelerin beklediği ve arzuladığı sistemin doğal seyri olarak sunulan kitle iletişim araçları tarafından iletildiğini söylemektedir. Hegemonya kavramı egemenlik ve rıza boyutu olan iki boyutlu bir bileşkedir. Toplumda, özellikle egemenlik kavramının içini dolduran hem ekonomik ve siyasal amaçların birliğini hem de bu amaçların egemen sınıflarla ilişkisini maskeleyen rızaya dayalı kültürel ve manevi birliğin sağlanması, o toplumdaki farklı gruplar üzerinde tek bir toplumsal grubun hegemonyasını yaratır. Bkz. Emine Yavaşgel, **Siyasal İletişim Kavramlar ve Ardındakiler**, Babil Yay., Ankara, 2004, s.45

[25] Marc Abeles, **Devletin Antropolojisi**, Çev. Nazlı Ökten, Kesit Yay., İst.,1998, s.90

[26] Karl Marx, **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i**, Çev. Sevim Belli, Sol Yay., Ankara, 2002, s.11

da başka toplumsal eyleyenlerle kurdukları çatışma, ortaklık ya da uzlaşma ilişkilerine göre tanımlanan eyleyenlerden medyana gelmektedir.[27] Antagonizmik bir durum vardır. Bu yeni sınıflar yeni üretim biçiminin doğurduğu açmazlara ve hegemonik yapıya karşı çıkarlarını korumak isteyecek, üretici sınıflar sermaye sınıfına karşı emeklerinin tam karşılığını yani iyi bir ücret talep edeceklerdir. Bunu yaşamlarındaki zorunlu gereksinimlerini karşılamak amacıyla istemektedirler. Sermaye sınıfı ise daha fazla kapital birikimi oluşturabilmek amacıyla emekçilerin daha azıyla yetinmelerini istemektedir. Onların bir araya gelip siyasal bir birlik oluşturarak kendileri üzerinde bir baskı yapmalarını da istememekte, bunun için de devleti yanlarına alarak emekçi kesimin örgütlenmesini, eşitlik, özgürlük taleplerini anayasal ve yasal sınırlamalar getirmektedirler. Siyaset için bu sınıflar arasındaki çatışmaların üretim biçimindeki değişikliklere bağlı bir yansımasıdır denilebilir.

Tamamıyla ekonomik gelişmelere bağımlı olmasa da ekonominin üst yapı üzerindeki etkisini yok saymak, değişime gözlerini kapamaktır. Böylesi bir anlayış bu yeni dizgeyi anlamamamıza ve yeni yapıya uygun savunma mekanizmaları üretme imkanlarının yitirilmesine, dolayısıyla toplumun yeni sisteme teslimiyetine yol açar. Çünkü ekonomide yaşanan değişim, Sanayi Devrimi ve sonrası gelişmeler yepyeni bir üretim biçimini; üretimin makineleşmesini ve üretim miktarının artmasını, her türlü maddenin endüstrileşmesine, hatta insanı bile makineleşme çağındaki bu ekonomik yapının bir parçası haline gelerek, toplumsal yapıda özne konumundan nesne durumuna geçirecek insan üretimine dayalı bir süreçtir. Bu yeni değişim beraberinde üst yapıda kendine uygun siyasi ve toplumsal mekanizmalar da geliştirecektir. Engels de *Anti Duhring*'de ekonomik gelişmelerin kendisine yeni olgular yarattığını, bu olguların toplumsal ekonomik ilişkilerden türediğini söylemektedir. Engels, "Yeni olgular, bütün geçmiş tarihi yeni bir incelemeden geçmeye zorladılar ve *bütün* geçmiş tarihin bir sınıflar savaşımı tarihi olduğu, birbirine karşı savaşım durumundaki bu toplumsal sınıfların her zaman üretim ve değişim ilişkilerinin, kısacası çağlarındaki *ekonomik* ilişkilerin ürünleri oldukları; buna göre, toplumun ekonomik yapısının her defasında, son çözümlemede, hukuksal ve siyasal kurumların tüm üst yapısını olduğu gibi, her tarihsel dönemin dinsel, felsefi ve öteki fikirlerini de açıklamayı sağlayan gerçek temeli oluşturduğu görüldü."[28] Yeni

[27] Alain Touraine, **a.g.e.**, 2002, s.44
[28] Fredrich Engels, **Anti-Duhring**, Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 2003, s.70

ekonomik yapı varolan düzenin siyasi yapısını değiştirmiş öyle ki, krallık, derebeylik ve feodal yapıyı yıkıma uğratmış bugünkü devletlerin temelini atar. Zaten bu da zorunlu bir değişimdir. Alt yapıdaki, yani üretim biçimindeki değişimler üst yapının eski siyasi örgütlenmelerini değiştirecektir. Marx Fransa'da İç Savaş'ta durumu şöyle anlatmaktadır. "Emperyalizm, doğmakta olan burjuva toplumun, feodalizmden kendi öz kurtuluş aleti olarak dünyaya getirdiği, ve iyiden iyiye gelişmiş burjuva toplumun, sonunda emeği, sermayeye bir köleleştirme aracı durumuna dönüştürmüş bulunduğu bu devlet iktidarının, aynı zamanda hem en değerden düşmüş, hem de en son biçimidir."[29] Bu dönemdeki devlet, önceki siyasi mekanizmalardan çok daha güçlü bir konumdadır. Devlet adeta tüm toplumun denetçisi durumundadır. Bununla birlikte devlet, Orwell'in 1984'te anlattığı gözetleyen ve buharlaştıran Büyük Birader biçiminde algılanmaktadır. Devletin toplumla ilişkisi tek taraflı, ben ve ötekiler şeklinde farklılıkları dışsallaştıran, toplumsal sınıflar arasında çatışmalara sebebiyet verecek bir politikadır. Marx'ta Fransa'da İç Savaş'ta devletin yeni aldığı şekille de ilgili şunları dile getirmektedir: "Modern sanayiin ilerlemesi geliştikçe, sermaye ile emek arasındaki sınıf karşıtlığı da genişliyor, yoğunlaşıyor, devlet iktidarı gitgide sermayenin emek üzerindeki ulusal bir iktidar, toplumsal kölelik ereklerine göre örgütlenmiş toplumsal bir güç, bir sınıf egemenliği aygıtı niteliğini kazanıyordu.[30]" Ekonomik sistemin, hem varlığını devam ettirebilmek hem de sistemin temeli; mülkiyet hakkının korunması ve ezilen halkın özgürlük, eşitlik ve refah isteyen sesinin bastırılmasında meşrulaştırılmış şiddet kullanma tekelini elinde bulunduran güçlü devlete gereksinimi vardır. Bu devletle ekonomik sistem arasındaki sürekli bir ilişkiyi ve çıkar birliğini de beraberinde getirmektedir.

Ekonomik üretim süreci siyasi yapıda değiştirdiği gibi toplumsal yapıyı da değiştirecektir. Değişim kendini; kentlerin ve kentlerde yeni toplumsal sınıfların meydana gelmesinde gösterecektir. Kentlerde nüfusun yoğunlaşmasına ve artmasına, üretim sürecinin farklılaşmasına ve bu nedenle işbölümleri ve farklı uzmanlık alanlarının oluşmasına, toplumdaki işbölümü ve uzmanlaşma nedeniyle yeni çıkar birliklerine, bu birliklerin çıkarlarını savunmak için de siyasette yeni yöntem ve araçların üretimine yol açacaktır. Çıkar

[29] Karl Marx, **Fransa'da İç Savaş**, Çev. Kenan Somer, Sol Yay., Ankara, 1991, s.57
[30] Karl Marx, **a.g.e.**, 1991, s.55

birlikleri işçi-emekçi sınıfını siyasette bir nesne durumundan çıkararak, taraflardan biri devlet karşısında güçlü bir özne durumuna getirmiştir.

Ekonomik değişim; sanayi devrimi beraberinde üretimin makineleşmesi ve artmasına yol açar. Dolayısıyla alt yapıdaki değişim üst yapı ögelerinin değişimini tetikler. Marx'ın dile getirdiği bu dönüşümde tarihsel olaylar materyalist yöntem temel alınarak incelenmektedir. Engels, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımları* kitabının önsözünde Marx'ın kullandığı materyalist yöntemi şöyle açıklamaktadır: "siyasal çatışmaları, ekonomik gelişmenin doğurduğu mevcut toplumsal sınıflar arasındaki ve sınıfların ayrı ayrı kesimleri arasındaki savaşıma indirgemekle ve çeşitli siyasal partilerin bu ayrı sınıfların ve sınıf kesimlerinin az çok aslına uygun siyasal ifadeleri olduklarını göstermekle yetinmek zorunda kalacaktır."[31] Kapitalizm üst yapı üzerinde bulunan siyasi mekanizma ve toplumsal yapının tüm parçalarını kendi gereksinimleri doğrultusunda üretir. Üst yapı üzerinde gerçekleşen her türlü siyasi çatışma, çıkar birlikleri, siyasi oluşumlar, her türlü siyasal olay, toplumsal yapıdaki her türlü değişim altı yapıya bağlı bir olgudur. Günümüz dünya düzeninde de alt yapı belirleyici ana faktördür. Kapitalizm kendine hizmet edecek üst yapı kurumlarını üreterek, günümüzde küresel ekonominin kendi gelişimini ve büyümesini sürdürebilmek amacıyla küresel sistem içinde küresel örgütler aracılığıyla sınır tanımaz, her zaman daha fazlasını isteyen yapısını devam ettirmek için, kurallar koyar ve bunları koşulsuz herkesin uymasını ister. Özetle, küresel dünya sistemi içinde ekonomi belirliyicidir. Ekonominin belirleyiciliği yaşamın her alanında vardır. İnsanı, insanın içinde yaşadığı toplumu, toplumun tüm değerlerini, örgütlerini, kısacası yaşamda ne varsa kendine hizmet edecek şekilde değiştirir, statüko uygular, yok eder ya da ona uyar.

1.1.3.2 Bağımsız Bir Olgu Olarak Siyaset

Marksist kuramın siyasetin alt yapı ögelerine bağımlılığına karşı çıkan neo-marksistler için üst yapı ögesi siyaset, bağımsız bir olgudur. Siyasetin sadece alt yapı ögesi üretim biçimlerine bağımlılığı durumunu doğru bulmazlar. Siyasette tüm üst yapı ögesi öbür unsurlar gibi alt yapı ögesi ekonominin bir yansımasıdır. Ancak bu yansıma onu tamamıyla alt yapının bir parçası haline getirmez. Neo-marksistler üst yapı ögesi siyasetin hatta sınıf çatışmaları,

[31] Karl Marx, **Fransa'da Sınıf Savaşımları**,Çev. Sevim Belli, Sol Yay., Ankara, 1996, s.8

siyasal doktrinler, felsefeler, dinlerin de ekonomi politiğini yönlendirdiğini dile getirirler. Aslında aralarında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır. Burada karşılıklı bir ilişki ve etkileşim vardır. Üst yapı ögesi siyaset ekonomiyi yönlendirmekte ve alt yapı ögesi üretim biçimleri de siyaseti yönlendirmektedir. Ekonominin tek taraflı bir etkilemesinden söz edilemez. Aksi taktirde bu çok fazlasıyla materyalist bir görüştür ve dünyanın anlam üretimini tek boyutlu hale getirmektir. Böylesine bir yaklaşım toplumdaki farklılıkları yönetme sanatı olarak tanımlanan siyasetin özüne de ters düşmektedir. Çünkü toplumdaki etnik, dilsel ve dinsel farklılıkların istek ve taleplerinin de ekonomi politiği bağlamında gerçekleştiğini dolayısıyla siyaseti üreten bu istek ve taleplerin de ekonomiden bağımsız olmadığı hatta bağımlı olduğu düşüncesini yaratmaktadır ki, bu tamamıyla yanlıştır.

Siyaset Marx için bir üst yapısal olgudur. Bu üst yapıdaki belirlenimler alt yapının yani ekonomik temellerin üzerine oturacaktır. Ancak, tamamıyla ona bağımlı olmasının yanında; üst yapı ögeleri kültürel, dinsel-felsefi ve etnik sınıf hareketleri ekonomik temelden bağımsız siyaseti yeniden biçimlendirme, toplumsal bilinçlenme sürecine katkıda bulunurlar. Engels'in 1890 tarihinde Marx'a yazdığı mektubunda bu durumu şöyle açıklamaktadır. "Ekonomik durum temeldir, ama üstyapının çeşitli öğeleri –sınıflar mücadelesinin politik biçimleri ve sonuçları -, muzaffer sınıf muharebeyi kazandığında oluşan kurumlar, vs., hukuksal biçimler, hatta tüm bu gerçek mücadelelere katılanların beynindeki yansımaları, politik, hukuksal, felsefi teoriler, dini kavrayışlar ve dogmatik sistemler halinde bunların sonraki gelişimleri de tarihsel mücadelelerde etkide bulunurlar ve birçok durumda baskın biçimde mücadelenin biçimini belirlerler."[32]Üst yapı-alt yapı diyalektiği içinde üst yapının alt yapıya bağımlılığına sıkça değinen Marx ve Engels bile daha sonraları çeşitli kereler özellikle Engels'in mektuplarında üst yapının siyaseti yönlendirebileceğini ve başlı başına siyasi bir hareketi başlatıp sonuçlandırabileceğini dile getirmişlerdir.

1.1.4 Siyasetin Belirliyicileri

Siyasetin bir üst yapısal olgu olarak alt yapı süreçlerine bağlılığının yanında siyaseti oluşturanların başında tarihsel süreç boyunca hep belirli bir zümre vardır. Bu zümrenin içinde seçkinler sınıfı ve siyaset sınıfı bulunmaktadır. Tarih çağları boyunca toplumun tüm kesimleri

[32] Louis Althusser, **Marx İçin**, Çev. Işık Ergüden, İthaki Yay., İst., 2002, 137

bu yönetici sınıfının belirlediği yoldan gitmek zorunda bırakılmıştır. Belirlenen ve dayatılan tarihsel zaman diliminde Marx "insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişten kalan koşullar içinde yaparlar. Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla, yaşayanların beyinleri üzerine çöker. Ve, onlar kendilerini ve şeyleri, bir başka biçime dönüştürmekle, tamamıyla yepyeni bir şey yaratmakla uğraşır göründüklerinde bile, korku ile geçmişteki ruhları kafalarında canlandırırlar, tarihin yeni sahnesinde o saygıdeğer eğreti kılıkla ve başkasından alınma ağızla ortaya çıkmak üzere, onların adlarını, sloganlarını, kılıklarını alırlar."[33] demektedir. Çağlar boyunca belirli bir zümrenin yönetimi altında bulunan toplumlar çağlar öncesinde feodal derebeyler ve kralların boyunduruğu altındayken bugün de burjuva ve bürokrası sınıfının tahakkümü altında ezilmekte ve belirlenen ve dayatılan bu yoldan yürümek zorunda bırakılmaktadır. Yönetici sınıfların toplumsal sınıflar için belirlediği haklar çerçevesinde belirli bir yaşam aldatmacası ve yanılsaması kurgulanmaktadır. Bu yönetilen sınıf açısından, eşitsiz bir haklar dağılımının da kendisidir. Dolayısıyla, yöneten ve yönetilen arasındaki siyasi ve ekonomik haklar açısından bu eşitsiz dağılım devam ettiği sürece de siyasetin oynandığı bu büyük tarihsel sahnede yeni yönetim sistemlerinin varlığıyla karşılaşacağız. Konuyla ilgili örnek vermek için; Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'i adlı yapıtındaki tarihsel bir olayı ele almak gerekir. 1848 yılında Fransa'da yapılan Anayasa'yla ilgili Marx, verilen özgürlüklerin kullanılma koşullarıyla ilgili, düzenin bekçilerinin, hakları anayasal bir kuşatma altına aldığı tespitinde bulunmaktadır. Anayasa kişi özgürlüğü, basın özgürlüğü, dernek kurma, toplanma özgürlüğü, öğrenim özgürlüğü, inanç özgürlüğü, vb., haklardan yararlanmayı kamu güvenliği çerçevesinde kısıtlamıştır. Ancak Marx, bu sınırlamanın her ne kadar kamu güvenliği için yapıldığı söylense de aslında tamamıyla burjuva güvenliği yararı için yapıldığını yazmaktadır. Özgürlüklerin adı anayasada yazılmış olsa da, yasa yapıcılar, siyasetin seçkin sınıfları uygulama açısından hakları yararlanılamaz biçimde anayasal üniforma içine sokmuştur. Siyaset toplumsal sınıflar için, belirli bir zümre tarafından, kendi haklarının güvenliği açısından bir yere götürülmektedir. Bu belirlenen süreçte belirlenen haklar hiç kuşkusuz çoğunluğun özgürlüğü adına değildir.

[33] Karl Marx, **a.g.e.**, 2002, s.13

1.1.4.1 Siyaset / Seçkinler Sınıfı

Toplumdaki sıradan insanlar yaşadıkları gündelik hayatın dünyasını anlayacak durumda değildirler. Yaşadıkları toplumsal büyük değişimler onların dışında gerçekleşir ancak onların yaşamlarını da çok fazla etkilemektedir. Toplumun bir tarafında güçsüz, iktidarı paylaşmayan, sıradan insanlar varken, öbür tarafında ise bazı güç olanaklarını ellerinde bulunduran, imtiyaz sahibi, iktidarın seçkinleri vardır.[34] İktidardaki bu seçkinler sadece devlet katındaki sivil ve askeri bürokratlar, seçilmiş politikacılardan ibaret değildir. Sanayi kuruluşlarının patronları, sanayicilerin sivil toplum örgütleri, medya patronları, uluslararası şirketler, uluslararası örgütler, danışmanlar vardır. İktidarı meydana getiren bu aktörler, toplumu ilerlemenin ve değişimlerin gerçekleşeceği bir yer olarak görmezler. Toplumdaki sıradan insanların ilerleme ve gelişmeyi görebilecek güçleri yoktur. Dolayısıyla iktidarın seçkin aktörleri, görme işini üstlenip toplumun eski yapılarını bozup yenisini kurar. Bu doğrultuda değişimin her zaman başlangıcını tetikler.[35] Gerçekte sadece değişimi tetiklemezler, kendi iktidar konumlarını pekiştirmek ya da iktidara dahil olmak için de, bu bir başlangıçtır. Sıradan insanların iktidar imkanlarından pay almalarını sağlamak amaç değildir. İktidarın kendine hizmet ettiği bir değişimdir, bu.

Siyaset sınıfı; devlet yönetimindeki bürokratik yani devlet hiyerarşisinde kariyer yapanlar ve seçimle hükümet olan siyasetçi sınıfından oluşur. Siyaset sınıfının bürokrasi içindeki seçkinleri belirli nitelik ve bilgi derecesine sahiptirler. Bu kişilerin bulundukları mevkilerin kendilerine verdiği otoriteleri vardır. Seçimle iş başına gelen hükümetler değişse de bu bürokratik yapı içerisindeki kişilerin mevkileri değişmez. Uzun süre de aynı mevkilerde kaldıkları için, seçilmiş siyasetçilerden daha fazla bilgiye sahiptirler. Dolayısıyla bu güce sahip bürokratlar seçilmiş siyasetçileri de yönlendirmektedir. Bu kişiler yönetime saptayacağı politikalar için alternatifler sunar ve politikacıların aldığı kararların uygulamasını yapar. Bürokrasideki memurların dışında devletin askerleri de siyasetin belirlenmesinde etkili bir güce sahiptir. Bu duruma ülkemizden de örnek vermek mümkündür. Milli Güvenlik Kurulu

[34] Wright Mills, **İktidar Seçkinleri**, Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yay., Ankara, 1974, s.7
[35] Nilüfer Göle, **Mühendisler ve İdeoloji**, Metis Yay., İstanbul, 1998, s.37

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi kararlarının alındığı ve devlet politikasının oluştuğu en üst düzey organdır. Kuruluş kanununun mecliste görüşüldüğü 1962 yılında dönemin Başbakanı Turhan Feyzioğlu'nun dile getirdikleri milli güvenlik kurulunun politikalarının sınırlarının nasıl düşünüldüğünü anlatmaktadır. Feyzioğlu'na göre, milli güvenlik kurulu askeri politikalardan dış ilişkilere, sağlık ticaret, sanayi, ziraat, ulaştırma, bayındırlık politikalarına kadar geniş bir perspektifte, her konuda siyasi politikanın oluşturulmasında birincil belirleyicidir. Milli güvenlik kurulunun ana amacının güvenlik olduğu düşünüldüğünde bu kadar geniş çapta politikaların oluşumunda belirleyici duruma gelmesi sivil iktidarın politika oluşturmasını da zorlaştırmaktadır.[36] Kurulun üyeleri[*] arasında**;** **s**eçilmişler, devletin sivil memurları ve askerleri bulunur. Askerlerin kurulda kararların alınmasında ciddi ağırlığı vardır. Askerler Kurul'da Genel Kurmay Başkanı ve tüm komuta düzeyiyle temsil edilir. Görüşmelerde askerlerle siviller arasında zaman zaman askerlerin belirlediği kararlara siyasilerin muhalefet etmesi aralarında ciddi gerginliklere neden olsa da sonunda askerlerin belirlediği kararlar doğrultusunda politikalar tespit edilir. Askerler, kurulda sadece askeri kararlar konusunda fikir iletmemekte, çok ciddi biçimde tüm siyasi kararlarda bir tarafın parçasıdırlar. Demokratik siyasi sistemlerde temel meşruiyet kaynağı sayılan sivil iradenin üstünlüğünün devlet tarafından sınırlandırılıyor olması Türkiye'ye has bir tarihsel sürecin kurulup gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Yapılması gereken, sivil iradenin bu baskı altında tutma anlayışının değişmezliğini kabul etmek yerine birey-toplum-devlet ekseninde bireyi ön plana alan anlayışın temel alınması gerekmektedir. Bu dar anlamda bireyin özgürleşmesini birey karşısında devletin korunmasını değil, devletin karşısında bireyin korunmasını sağlayacağı gibi, geniş anlamda devletin de daha fazla sivilleşmesini sağlayacaktır. Devletin askeri ağırlığın hakim olduğu bir yönetim sürekli iç ve dış tehditlerin varlığına gereksinim duyacak, toplum diyalektik bir bölünmenin içine sürüklenecektir. Militarist anlayışın kendisine olan gereksinimi sürekli kılmak için bu bir zorunluluktur. Devletin sivilleşmesi ise, bu durumun tersine çevrilmesine ve toplumun bölünmesini önleyecek bir mekanizmayı işler hale getirecektir.

---

[36] Zühtü Arslan, **İdeoloji Türk Militarizmi ve Post Militarist Açılımlar**, Doğu Batı 1, s.57

[*] Milli Güvenlik Kurulu, Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 118. maddesiyle kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınmasını ve gerekli kurumlar arası eşgüdümün sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirmekle görevlidir. MGK, gerekli haller dışında iki ayda bir defa cumhurbaşkanı baknalığında toplanır. Kurulun üyeleri;

Devlet organlarındaki bürokratik ve siyasetçi sınıfının dışında iktidarın seçkin sınıfında; büyük mülkiyet sahipleri, büyük şirketlerin üst düzeydeki yöneticilerin bulunduğu, birçok ayrıcalığa sahip yepyeni bir topluluk vardır. Bu yeni seçkin sınıfın üyeleri kendi aralarında, bir çatı altında toplanarak daha geniş ekonomik ve siyasal çıkarlarının savunusunu yapacak örgütlenmeye giderler. Bu sayede topluluğun üyeleri özel mülkiyet kurumlarının sağladığı ayrıcalıkları ile iktidar sınıfı içine girerek, güçlerini güvence altına alırlar. Gerçekte bu yeni seçkin sınıf, Türkiye örneğindeki gibi Milli Güvenlik Kurulu kadar büyük bir gücü ellerinde bulunduramasalar da, iktidarın güçlü üyeleriyle kurdukları sıkı ilişkiler sayesinde siyasi olaylara yön ve biçim verebilmektedir. Bu nedenle eski geleneksel yapılar aile, din, eğitim gibi kurumlara nasıl yön verileceği ve ne biçim alacakları iktidarın bu merkezi güçleri karar vermektedir. Bu yeni siyasi kurumlar geleneksel kurumları kendi amaçlarına hizmet edecek bir araç gibi kullanırlar. Genişleyen ve merkezileşen bu iktidar gücünü ekonomik, siyasal ve askeri seçkinler oluşturur. İktidarın bu seçkin üyeleri, aynı zamanda sıradan insanların sahip olmadıkları şeylere, çok insanın imrendiği bir yaşama biçimine; para, iktidar, prestije sahiptirler. Seçkinlerin bulunduğu (ekonomik, siyasal, askeri) iktidar sınıfı sadece para, iktidar ve prestij için değil, tüm bu ayrıcalıkların elde edilmesi, sürdürülmesi için çok önemli birer araç durumundadır.

"İktidar bireyleri kategorize ederek, bireyselliği belirler, bu sayede kimliğini bağlar. Bireyi hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasasını dayatarak onun gündelik yaşamına müdahale eder."[37] İktidar bireyleri özne durumuna getiren bir kurumdur. Bunu da koşulsuz olarak düzenin ve kendi iktidarının devamı için ideolojisinin yeniden, yeniden üretimi sayesinde gerçekleştirecektir. Bireyi özne durumuna getirmesi de işte bu nedenledir. Kendini üretemeyen her sistemin yok olma gerçeğini yaşayacağını bildiği için, yok olmamak ve kendisini yaşar kılabilmek için bu devinimi gerçekleştirmesi yani yaşatılan ve dayatılan, doğduğumuz anda kendimizi içinde bulduğumuz ideolojisini yeniden, yeniden üretmesi gerekmektedir. Sistemde üretim esastır. Üretime dayalı olan herşeyin yaşar olabilmesi için kendini yeniden üretmesi gerekir. Aksi taktirde yok olur. Yeniden üretim

---

Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, İçişleri bakanı, Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı ve Adalet Bakanı'dır. Milli Güvenlik Sekreteri de toplantılara katılmakta ama oy hakkı bulunmamaktadır.

[37] Micheal Foucault, **Özne ve İktidar**, Çev. Işık Ergüden-Osman Aşkınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000, s.63

esasına dayalı bu ideolojiyi bireylerin içselleştirmesi ise, yukarıda Foucault'unun da anlattığı gibi; bireyi iktidara ya da iktidarlara boyun eğdirerek ve tabi kılarak sağlamaktadır. Sonuçta bireyden özneye dönüştürülen bir insan vardır. Ve bu özne kendisini varkılan kimliğiyle gerçek sandığı bir yanılsama içinde yaşamaktadır. Bu insan gerçek ben'inin ve özne olarak yüklenen kimliğinin altında ezilmekte, aynaya baktığı zaman gördüğü görüntüyü gerçek sanmaktadır. Aslında toplum iktidar ve iktidarlarca yaratılan bir yanılsama dünyası haline dönüştürülmüş, gerçeklerin bu yanılsamanın altında saklı olduğu bir anlam yumağı haline getirilmiştir. Foucault bireyselleşme ve toplumsallaşma zıtlığını yansıtan yasa ve düzen arasındaki zıtlığın uzlaştırılabilir bir sorun olarak görmez.[38] İşte burada tartışılan budur. Bugünkü siyasi, etik, felsefi sorunun temelinde, bireyi bu iktidar yapılarının arasındaki sıkışmışlığından kurtarma mücadelesi yatmaktadır. Bununla birlikte, medyanın Türkiye özelinde bu siyasal politikaların neresinde olduğu, bireysel özgürlüklerin gelişiminde ne kadar belirleyici olduğu soruları tartışılacaktır.

1.2 Devlet Kavramı

Modern zamana özgü anlamını ilk Machiavelli'de bulan devlet sözcüğü bir toprak ve belirli bir halk üzerinde gücü kullanan aygıt biçiminde kullanılmıştır.[39] Ancak sözcüğün kökenine indiğimizde Machiavelli'nin tanımın dışında bir anlam yüklemesiyle karşılaşmaktayız. Devlet; bir durum ya da varolma durumunu karşılayan, latince bir sözcük olan status'dan gelmektedir. Durum ya da varolma durumunun ise mutluluk, refah, iyi bütün şeylerin bir bileşkesi olduğu düşünülmektedir. Tüm bu pozitif anlamlarıyla ortaçağ döneminde krallık, imparatorluk, kilise'ye karşılık gelecek şekilde kullanılmaktadır.[40] Kök itibariyle bu pozitif anlam içeriğine rağmen aslında devlet mülkiyet kavramının ortaya çıkması ve mülkiyet tanımaz siyasi yapılarla mülkiyet talebinde bulunan insanların birbirine girmesi sonucunda, bu anarşik kaos ortamını düzeltmek için kontratla kurulan bir birliktir ve dolayısıyla bu yeni anlamıyla başlı başına bir kavram olarak imparatorluk, kilise ve krallık gibi siyasi yapıların karşılığı olarak değil, tam tersi onların karşında yepyeni bir kavramdır. Çünkü artık eski siyasi yapılar zamanında olmayan bir gerçekle, mülkiyet kavramıyla karşı karşıyız. Dolayısıyla o zamana kadar krallar ve kilise haricinde kimsenin mal ve mülk sahibi olmadığı düşünülürse

[38] Jon Simons, **Foucault and the Political**, Routledge, London, 1995, s.115
[39] Cemal Bali Akal, **a.g.e.**, s.179
[40] Cemal Bali Akal, **a.g.e.**,s.195-196

ayrıcalıklı bir sınıf da olsa bu sınıfın mülkiyet hakkı kazanması devleti zorunlu kılmıştır.[41] Ekonomik üretimin sonucu elde edilen artık değer bu değeri elinde bulunduran sınıflarda mülk edinme hakkı isteminin doğmasına ve dolayısıyla da bu mülkiyet hakkının korunması ihtiyacını doğurmuştur. Aslında devlet bu hakkın doğması dolayısıyla bu hakkın korunması ihtiyacına verilen bir yanıttır. Marksist görüşe göre ise, devlet, toplumun dışında ve üstünde var olan bir yapı değildir. Tam tersine toplumun içinde var olmuştur. Toplumun gerçeklerine toplumca verilen yanıttır. Özellikle de kapitalist üretim sonucunda gelişen sınıflı toplumların varlığıyla ortaya çıkmıştır. Devletin kökenini ise bu sınıflı toplumların içinde gerçekleşen uzlaşmazlıklarda aramak gerekir. Uzlaşmazlık ise özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla beraber bu mülkiyeti elinde bulunduran egemen sınıflarla bu sınıflara tabii sınıfların çıkar çatışmaları devletin varlığını zorunlu kılmıştır.[42]

Devletin kuruluş sürecini, Hobbes gibi farklı değerlendirenler de vardır. Hobbes özellikle devletin oluşum sürecini üst yapısal bir zorunluluk olarak görmekte, kapitalizmin gelişmesinden bağımsız değerlendirilecek bir boyutta bakmaktadır. Bu özellikle kapitali elinde bulunduran sınıfın üretim sonucu zenginleşmesi ile işçi sınıfı arasındaki kavgayı görmezden gelen bir yaklaşımdır. Hobbes 17. yüzyılda, devletin zorunluluğunu açıklarken, insanı doğası gereği bencil bir varlık biçimde değerlendirmekte, bu nedenle de toplumun bu hareketliliğini denetleyecek ve toplumu bir arada tutacak güçlü bir siyasi yapıya gereksinim duyduğunu ileri sürmektedir. [43] Wallerstein ise devletin oluşum sürecini değerlendirirken Hobbes ile başkalaşım içindedir. Öyle ki, devletin kurulması sürecini kapitalizmin gelişim sürecine bağlamakta, devleti daha çok bir alt yapısal dönüşüm sonucunda gelişen kapitalist sınıfın ihtiyaçlarına yanıt vermek için kurulan bir siyasi yapı biçiminde değerlendirmektedir. Wallerstein'ın devlet anlayışında, devlet; kapitalizm sonucu ortaya çıkmış ve kapitalistlere hizmet etmektedir. Devlet, kapitalistlerin yukarıda da değindiğimiz mülkiyet edinme hakkını garanti altına almak, onlara koruma rantı sağlamanın yanında kapitalistlerin kar sağlamak için muhtaç oldukları yarı tekelleri yaratmak, onların çıkarlarını başka ülkelerde yerleşmiş rakip girişimcilerden daha çok kollamak ve güvenliklerini garanti altına almak için kurulan bir

[41] İlber Ortaylı, **Devlete Nasıl Bakmalı**, Doğu – Batı Yıl 1, Sayı1, Kasım Aralık Ocak 1997, s.10
[42] Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, Say Yay., İst., 1985, s. 11
[43] Rolf Cantazen, **Daha Az Devlet Daha Çok Toplum**, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000, s.27

düzeni sağlamaktadır.[44] Bu yaklaşımda Wallerstein bir gerçeği dile getirmektedir. O da; devlet kapitalistler için vardır. Dolayısıyla toplumun geri kalan tüm sınıfları mülkiyet edinme ve korunmasının garanti altına alınması hakkının dışında devletin hizmetinin kapsamına girmemektedir. Bu tutum, devlet içindeki sınıflardan bir tarafın ayrıcalıklı kılınmasına ve toplumsal yapıyı bir kutuplaşmaya götürmektedir.

Marx ise, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'ında devletin oluşum sürecini eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Devlet, "askeri ve bürokratik örgüt yapısı, karmaşık ve yapma devlet mekanizması, yarım milyon insandan bir memurlar ordusu ve bir ikinci beş yüz bin askerlik ordusu, bu yürütme gücü, toplumunun bütün bedenini bir zar gibi saran ve bütün deliklerini tıkayan korkunç asalak bir yapıdır. Ortaya çıkışı da mutlak krallık döneminde, devrilmesine yardım ettiği feodalitenin sona erişinde meydana geldi. Büyük toprak sahiplerinin ve kentlerdeki büyük mülk sahiplerinin senyörlük ayrıcalıkları, devlet iktidarına özgü birçok özel nitelikler haline dönüştüler; feodalitenin ileri gelenleri, maaşlı devlet görevlileri oldular; çelişkili ortaçağ hükümdarlık haklarının alacalı haritası, işleyişi bir fabrikadaki gibi bölüştürülmüş ve bir merkezden yönetilen bir devlet iktidarının çok iyi ayarlanmış planı oldu."[45] Devlet büyük bir güçtür. Bu güç devleti oluşturan insanların sayısal çokluğunun yanında tüm kurumlarının karmaşık çokluğuyla da büyük bir yapıdır. Marx devletin hem büyük ve güçlü yapısıyla tüm toplumu kuşattığını hem de bir işe yaramadığını, bununla birlikte, başkalarının üzerinden geçinen yapısı nedeniyle 'toplumun bütün bedenini saran ve deliklerini tıkayarak' sömürdüğünü düşünmektedir. Devlet toplumsal yaşamı özellikle tamamen sarmalayarak onu kendisine bağımlı hale getirmektedir. Zaten toplumsal yapı bağımlı olduğu bir devlet karşısında parçalanmış durumda olacağı için de kendi gücünü aşındıramayacaktır.[46] Marx bu değerlendirmesiyle devlete hiç de olumlu bakmamaktadır. Zaten asalak kelimesini de Marx boşuna kullanmamıştır. Başkalarının üzerinden geçinenler; ortaçağdan beridir bilinen ama bugün başka adlarla anılsalar da ortaçağ dönemindeki gibi, büyük mülk sahipleri ve devlet mekanizmasındaki devlet görevlileridir. Bu yapı başkalarının üzerinden geçindiği sürece var olabilecek sarmal bir süreçtir. Devlet yapısı gereği kendini üreten bu sayede de elindeki iktidar gücünü büyüten büyük bir siyasi yapıdır. *Das kapital*

[44] Immanuel Wallerstein, **a.g.e.**, 2000, s.121
[45] Karl Marx, **a.g.e.**, 2002,s.120
[46] Alain Touraine, **a.g.e.**, 2002, s.81-82

yazarına göre devlet, "sivil toplumun tek bir unsuruna, egemen sınıfa arka çıkıyordu. Zaten devlet, bu egemen sınıfın baskı aracından başka bir şey değildi. Hegel'in tahlillerinde evrensel hukukla amel eden devlet ve memur, adeta tarihin yeni ajanıydı. Marx'da ise bu öncelik kapitalist toplumda işçilere aittir. Ancak, işçi sınıfının devrimci girişimleri sonucunda, sivil toplum katında sınıfsız bir bünye oluşturulabilirdi. Dolayısıyla, sınıfsız komünist toplumda, varlığı egemen sınıfların varlığına bağlı olan devlete yer yoktur. Gerçekten, Marx'ın tahlilini izlersek, devlet, zürriyeti tükenmiş olan sadece devlet de değildir; siyasetin, tarihin ve felsefenin de geleceği yoktur. Örneğin Marx'ın savı, dünyanın yeteri kadar açıklandığı, asıl sorunun onu değiştirmek olduğu şeklindedir."[47]

Devlete hukuk boyutundan bakıldığında, genel kabul görmüş bir tanımla "kuramsallaşmış siyasi iktidar tipi" olarak, beş yüzyıllık bir süreç içinde düşünülebilmektedir.[48] Kurumsallaşmış siyasi iktidar tipi ise; bir yöneten ve yönetilen tarafının bulunduğu bir siyasi yapıyı ayrıca yasanın dünyevileştirdiği bir zihniyet yapısını kapsamaktadır. Zira günümüz toplumlarında da artık dinin toplumsal yaşam üzerinde yasalar gibi etkisi bulunmamaktadır. Modern devlet anlayışında hukuk üzerine temellenmiş, ancak ussallaştırılmış bir hukuk sistemi bulunmaktadır. Artık doğal hukuk anlayışı yerini pozitivizme bırakmaktadır. Pozitivizmin temel özelliği de, -onu değişmez bir ölçüte, aşkın değerlere bağlamadan – uygulamanın özerkleştirilmesidir: Görecelik ve değişkenlik. Oysa, ortaçağ dönemlerinde bilinmektedir ki, din toplumsal yaşamın zihniyetini oluşturmaktadır. Bu sayede toplum üzerinde istediği değişmez, mutlak şekillenmeyi sağlamakta ve ona yön vermektedir. Öyle ki, Ortacağ'da Kilise bir devlet değil zaten devletin kendisidir. Kendisini en üstün otoritenin değişmez ve evrensel yasa koyucusu durumuna getirmiş, herhangi bir kayıt ve şarta bağlı olmayan keyfi bir iktidardır. Papa en üstün otorite olması nedeniyle aynı zamanda savaşa karar da veren en üstün karar organıdır.[49] Bu boyutuyla düşünüldüğünde bu iktidar öylesine büyük yetkileri kendisinde barındırmaktadır ki, dünyayı uhrevileştirilmiş bir boyuta indirgemektedir. Dinin bir yasa koyucu ve uygulayıcısı olmadığı dünyevileştirilmiş bir toplumda ise, devletin varlığından bahsetmek olasıdır. Modern devlet; yaratıcı unsurun insan olduğu, ussal hukuk temeline dayanan bir iradenin sonucudur.

---

[47] Cemil Oktay, **a.g.e.**, s.126
[48] Cemal Bali Akal, **a.g.e**.,s.14
[49] Cemal Bali Akal, **a.g.e**., s.146

Devletin oluşum sürecini alt yapıdan uzaklaşıp, üst yapının dönüşüm penceresinden, yani insan üzerinden bakarak, toplumu oluşturan insan ilişkilerinin temelinden, dünyadaki ilk toplumlardan çağımıza devam eden toplumsal ilişkiler üzerinden değerlendirmek de mümkündür. Bu ilişki efendi/köle ya da bir başka biçimde söylersek, emretme/itaat etme üzerine kuruludur. İnsan toplumsal bir varlık olması nedeniyle bir toplum içinde yaşar. Bunu kabul ettiğinde ise, toplumun kurallarına uymayı zaten kabul etmiştir. İçine girdiği toplumun kuralları ise kendi dışında, önceden belirlenmiş bir iradenin ürünüdür ve bu kuralların oluşumuna doğrudan karışma hakkı yoktur. Dolayısıyla toplumda bir emir veren taraf; bir de, bu kuralları uyması/itaat etmesi istenen bir taraf vardır. Toplumun üyeleri kurallara uymadığında ise, yaptırımla cezalandırılacağını bilirler. Max Weber'de siyasi bir örgütlenme biçimi devletle ilgili tanımında; toplum üzerinde kurduğu hâkimiyetten bahsetmektedir. Devlet, Weber'e göre, hâkimiyetini belirli sınırlara sahip bir toprak parçası üzerinde kurar, bu toprak parçası üzerinde de kalıcı ve sınırsız egemenliği vardır. Devlet egemenlik kurma ve devam ettirme iradesini ise yaptırım gücünü kullanarak sağlamaktadır. İradesini kabul ettirmek için de şiddeti araç olarak kullanabilir ki, bu yetki de onun meşru yetkisidir. Zira toplum şiddet kullanma yetkisini devlete devretmiştir.[50] Devletin oluşum sürecine bu açıdan bakıldığında, şunu söyleyebiliriz: devlet, kendi başına varolma yetisini gösteremeyen, dolayısıyla bir örgüte bağlanarak kendilerini gerçekleştirebileceklerine inanmış insanlar topluluğudur. Bu süreç içerisinde toplum kendisinin tüm haklarını bir iradeye, bir otoriteye teslim etmiş ve bu sebeple de bir takım sorumlukları, ödevleri olduğunu kabul etmiştir. Devlet tipi siyasi örgütlenmenin dışında bölünmüş iktidarlı toplumlar da vardır, ancak onları devlet statüsüne koyamıyoruz. Çünkü devlet örgütlenmesinde tek bir iktidardan, otoriteye itaattan bahsetmek gerekir. Bir iktidarın otoriteye dönüşmesi için de onun bütün toplumsal katmanlar tarafından kabul edilmesi, yani meşru olması gerekir. Zira otoriteye itaat edilmesi ya da emri altına girilmesi, o otoritenin meşru[*] olması ile ilintilidir. Toplumda otoritenin birden çok

[50] Nur Vergin, **a.g.e.**, s.24

[*] Siyaset biliminde, politik bir sisteme, devlete ya da hükümete itaat edilip edilmemek, bir teoriyi benimseyip benimsememek grektiğini belirleyen durum. Siyasi iktidarın sadece kurumsallaşmasına değil, fakat aynı zamanda ahlaki bakımdan temellendirilmesine imkan veren süreç.Daha detaylı bilgi için Bkz, Ahmet Çevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma, İst., 1996, s.634 Meşruluk, siyasal alanda, iktidarın sağlanması ve elde tutulması bakımından en önemli etkenlerden birini oluşturur. Bir siyasal düzende, yönetilenler iktidarın meşruluğuna inandıkları ölçüde onun kararlarına kediliklerinden uyma eğilimi gösterirler; bu kararlara uymayı tamamen olağan, hatta gerekli sayarlar. Bkz, Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yay., İst. 1992, s.84

olması toplumsal birliği dolayısıyla devletin birlik esası ve belirli bir toprak parçası üzerine kurulu düzenini bozacağından kargaşaya, çatışmaya yol açacaktır. Bununla birlikte, bölünmüş iktidarlı toplumlar için şunu söyleyebiliriz: Bu toplumlar da bir örgütlenmeden bahsedilebilir, ancak bu tür siyasi örgütlenmelere devlet örgütlenmesi denilemez.

Yukarıda devlete dair tanımlamalardan sonra devlet toplumsal bağlamda emir-itaat ilişkisi, bir iradenin diğerine dayatılması esası üzerine kuruludur. Bu durum, hiç kuşku yok ki, bireysel özgürlüklerin gelişimini engelleyici, dolayısıyla özgürlüklerin emir veren kesim tarafından belirlendiği ve itaat eden tarafın da koşulsuz, mutlak boyun eğişi sonucunu doğurur. Burada bir egemenlik kurma durumu vardır. Her egemenlik durumunda olduğu gibi; egemenlerin egemenlik altında bulunanlara bir tahakkümü bulanabilecektir. Tahakküm ise; egemenlerin özgürlük, statü, ayrıcalık vb. durumlarını devam ettirmelerini sağlamak için gereklidir. Tahakküm devleti elinde bulunduran egemenler tarafından çeşitli şekillerde uygulanabilir. Devlet tahakkümü yasama, yargı, yürütme gücüyle meşrulaştırır ve her türlü şiddet aracını elinde bulundurması nedeniyle de itaat etmeyenler üzerinde güç kullanarak tahakkümün kabul edilmesini sağlar. Açıkçası toplumun ikiye bölünmesi yönetenler ve yönetilenler açısından bir çatışmanın da doğmasına yol açabilir. Yani devletin meşruluğunu yönetilenler açısından sorgulanmasına neden olabilir. Nasıl ki, ortaçağ döneminde meşruluğunu yitirmiş kilise, krallık, derebeylik gibi siyasi örgütlenmeler ortadan kalktıysa, devletin de bir süre sonra kapitalizmin gittiği yolda, ona gereksinim duyulmayacak aşamada ortadan kalkmaması için neden yoktur. Devlet, toplum ve kapitalizmin şu anki gereksinimlerine yanıt verdiği ölçüde var olacaktır. Ve ne zaman ki bu durum değişir. O zaman da yok olacaktır. Ya da bu kadar keskin bir sonuç yaratmak yerine şunu da diyebiliriz. Devlet kendisini değişeme uğratabilir. Buradan varmak istediğimiz sonuç: emir-itaat ilişkisinden arınan, kimlikleri daha çok içinde barındıran bununla birlikte kimliklerin özgürlük isteklerine yanıt veren, onları kendine ötekileştirmeden var kılan bir anlayışla devlet muhafazakâr bir yapıdan demokratik bir yapılanmaya da gidebilir.

1.3 İktidar

İktidar ya da iktidarlar Cassirer'in Devlet Efsanesi'nde hükümdarlar için bahsettiği gibi yarı insan-yarı canavar durumunda mıdırlar? Hükümdarlara öğretildiği gibi iktidarlar da tilkiyi

ve aslanı kendilerine örnek olarak mı almalıdırlar? Tuzakları ortaya çıkartabilmek için tilkinin kurnazlığını ve düşmanlara dehşet salmak için aslanın gücünü bir araya getireceği bir beden mi oluşturmalıdırlar?[51] Cassirer'in kitabında hükümdarlar için yazdığı tilkinin kurnazlığı ve aslanın gücü örneklemelerini iktidar içinde düşünebilir miyiz? Kuşkusuz evet. İktidar ya da iktidarlar bugün karmaşık bir bilmece gibiler. İktidar için de yapabileceğimiz bu benzetmelerin yanında Foucault'da iktidarın ne olduğunu bilmediğini, hem görünür, hem görülmez, hem açık, hem de gizli olan ve her yerde var olan bu anlaşılması zor karmaşık yapıyı çözemediğini söylemiştir.[52] İktidarı nereye koyacağımızı, neyin içinde düşüneceğimizi bulmak, onun sınırlarını çizmek güçtür. İktidarın fotoğrafını çekebilir miyiz? Bu kesinlikle mümkün değildir. İktidar, devinimli bir yapıdır. Sürekli değişir ve başka bir kılıkta karşımıza çıkar. Bu onun doğasının bir yansımasıdır. Tam gördüğünüzü sandığınız, onu anlayıp kendinizi korumak ya da kaçmak için siper geliştirdiğiniz anda bir bakarsınız ki karşınızda siperde durduğunuz iktidar yanınızda ya da arkanızda belirmiş. Ya da siz bu iktidarın baş hizmetkârı oluvermişiniz. Peki, bu kadar belirsiz ve muhalefet baktığımız, ondan kaçmayı ya da korunmayı düşündüğümüz iktidar nedir? İktidar hem siyasi hem de ekonomik bir yansımanın sonucudur. Toplumsal katmanlar arasında hareket halindedir. Bu sayede toplumsal yapıdaki tüm katmanlarla iletişim kurar. Bu sayededir ki, toplumu kolektif amaçlar doğrultusunda örgütler. Toplumun tüm kesimlerinin bu örgütlenmeye uymasını sağlamak için kendini toplumda meşrulaştırır.[53] İktidar meşrulaştırmayla toplumun alt birimlerinin bütünsel amaçları gerçekleştirmelerini, bu amaca katılmayanlar üzerinde de olumsuz yaptırımlar uygulamaya hak kazanır. Kaldı ki, iktidarın yoğunlaşması da yürütmenin yasama üzerinde tahakküm kurmasını sağlar. Böylece iktidarın gittikçe pekişen, gücünü meşrulaştırdığı baskıcı yapısı belirir. İktidar olgusu George Orwell'in Hayvan Çiftliği adlı kitabındaki bir hikâye de şöyle anlatılır:

"Rusya'daki Komünist İhtilalinin hicvedildiği bu kitabın hikâyesi İngiltere'de geçer. Bir çiftlikteki hayvanlar bir gün ayaklanıp kendilerine kötü muamele eden Çiftçi Jones'u kovar ve istiklallerini ilan ederler. Sonra, çiftlik binalarının bir tanesinin üzerine Hayvan Hakları Beyannamesini yazarlar ve bu beyannamenin ilk maddesinde Bütün Hayvanlar Eşittir

[51] Ernst Cassirer, **Devlet Efsanesi**, Çev. Necla Arat, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s.153
[52] Nur Vergin, **a.g.e.**, s.134

ibaresi vardır. İlk zamanlarda bütün hayvanlar el birliği ile ve eşit saatler çalışırlar, bütün kararları da müştereken alırlar. Zamanla domuzlar diğer hayvanları idare ve istismar etmeğe başlarlar. Adı artık Hayvan Çiftliği'ne değiştirilmiş olan çiftlikte en çok çalışan hayvanlar at, eşek ve koyunlardır. Bir gün hep kendilerinin çalıştığını buna mukabil domuzların çiftçi Jones'un evine taşınıp zevk ve safa içinde yaşadığını, farkeden diğer hayvanlar duvardaki Hayvan Hakları Beyannamesi'ni okumak üzere bu beyannamenin yazılı olduğu binanın önünde toplanırlar. Bir de bakarlar ki vakti ile Bütün Hayvanlar Eşittir olan birinci madde bir satır ilavesi ile şu hale getirilmiş: Bütün Hayvanlar Eşittir ama Bazı Hayvanlar Daha Eşittir."[54]

Kaldı ki, ilk çağlardan bu yana kendini çeşitli şekillerde gösteren iktidar, bir güç merkezidir. Bu güç ister tanrısal bir güç olsun, ister beden gücü olsun bir şekilde güçsüz, sıradan insanların kendilerini gerçekleştirdikleri bir araçtır. İktidar herhangi birinin elinde olabileceği gibi bir toplumsal gruba da ait olabilir. Günümüzde iktidar hem bir kişinin elinde hem de bir çok iktidar odağı vasıtasıyla sıradan insanların hayatları üzerinde çok değişkenli ve devinimli eşitsiz ilişkiler sistemi uygular. İktidar toplumla ilişkisini ise sadece baskı uygulamak için değil, toplumun devamını sağlayacak üretimi gerçekleştirmek için kurar. Toplum iktidarla ilişkisini her düzeydeki toplumsal ilişkilerde gerçekleştirir. Ailede, hastanede, okulda, işyerinde vb. gibi birçok sosyal ortamda hatta bizce insanın kendisiyle bile bir gerçekleşme düzeyi vardır. Neden insan kendisiyle iletişimde bile iktidardan kaçamamaktadır? İnsan doğumundan ölüme kadar geçirdiği hayat boyunca, doğduğu ilk gün aile içinde daha sonra okulla başlayan toplumsallaşma sürecinde bir iktidar ilişkilerinin içine girmektedir. Bu nedenledir ki, kurgulanan dünyada, insanın kendisini içinde bulduğu bu dünyanın bir parçası olarak, kendini ancak bu bütünün parçası olduğunda gerçekleştirebilir. Foucalt ise, iktidarı ne bir kurum, ne bir yapı, ne de bir varlık biçimde tanımlıyor. İktidar çok karmaşık stratejik durumun karşılığıdır, ona göre.[55] Herhangi bir biçimin içine konulamayan iktidar, toplumun amaçlarını ve yönünü belirlemede birincil durumdadır. Sanırız, iktidar bulunabilir bir yerde olsa, altında ezilen kitlelerde nereye saldıracaklarını bilirlerdi, bu nedenledir ki, iktidar görünmez durumdadır. Zaten iktidardaki blok, sınıf, sınıf kesimleri

---

[53] Marc Abeles, **a.g.e.**, ss.80-81

[54] Feyiz Çavuşoğlu, "**Türkiye ve Demokrasi**", Yeni Türkiye "Türk Demokrasisi" Özel Sayısı, Eylül-Ekim 1997 Sayı 17 Ankara, s.139

[55] Nur Vergin, **a.g.e.**, s.135

iktidarın siyaset oyunundaki gölgeleridir. Gölgeyi nasıl yakalayamazsanız, iktidarı da yakalamanız, onu tespit etmeniz olanaksızdır.

İktidar kendini ilişkiler içinde gösterir. Bu her tür ilişkiyi kapsar. Yani ticaretle, üretimle ve iletişimle doğmaz ama onların içindeki ilişkilerde belirir. Neyi, nasıl, ne biçimde yapacağımızı belirleyen, bireyi otomatiğe bağlayan bir ilişkidir. İktidar bilginin toplanmasına, sahiplenilmesine, bölüşülmesine ya da saklanması tekelini elinde bulundurması nedeniyle bir ya da birçok grubun başka insanların davranışlarını, amaçlarını ve yönlerini az çok belirleyebilmesini sağlar. Böyle bir iktidar toplumunda özgürlükten bahsetmek olası mıdır? Özgür olduğunu zanneden ama aslında toplumun hizmetinde bulunan, özgürlükleri belirlenmiş, nesneleşmiş bir toplum vardır. Foucault bununla ilgili Özne İktidar kitabında şu örneği vermektedir: Zincire vurulmuş bir adam üzerinde güç uygulanır. İktidar bu durumda daha birinci aşamada, adamı oraya taşımakla zaten kendini ortaya çıkarmıştır. Zira adam boşuna zincire vurulmamıştır. Bir reddedişin sonucunda orada bulunmaktadır. Adam bir reddediş sonucunda zincire vuruluşunu ve sonucunu kabul edebileceği gibi, bu duruma karşı bir tavır da koyabilir. İşte o anda, belli bir şekilde davranmaya itilmiş demektir.[56] Bu durumda da bir iktidardan bahsedilebilir. Çünkü kendi özgürlüğünü bir iktidara tabi kılmak istemektedir. İktidar bireylerin her durumda özgürlüğünü tahakküm altına alabilmekte, nasıl ki bireyi belirliyorsa, onun bir parçası olan özgürlüğünü de belirlemektedir.

İktidar, bireyi kendisi belirler. Onun bireyselliğini belirleyerek, kimliğini bağlayarak, onda kendisinin görmek istediği hakikati dayatarak, onun gündelik yaşamına müdahale eder. Kısacası özne olmak isteyen birey, iktidara tabi olmak zorundadır. Gerçekte özne hem boyun eğmiştir hem de bağlanmıştır.[57] Bu durumda özneleşen birey aslında toplumu bir nesne durumuna getiren iktidarın avucunun içindedir. Birey sadece iktidarın bir etmeni değil aynı zamanda onun aracısıdır da, iktidar yayılmasını oluşturduğu bu öznelerden geçerek yapar.[58] Özne gerçekte, kendi olabilmek adına özgürlüklerinden vazgeçer, haklarını devreder, bunu da rıza temelinde yapar. Öyleyse, özne özgürlüklerinden vazgeçerek, nasıl kendini gerçekleştirir sorusu sorulabilir. Yanıt: zaten daha önceden belirlenmiş bir sistem içinde birey kendisine

[56] Micheal Foucault, **a.g.e.**, 2000, s.55
[57] Micheal Foucault, **a.g.e.**, s.63-74
[58] Micheal Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, Çev. Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s.43

verilenler doğrultusunda özneleşebilir olacaktır. Gerçekte bir hakkın kayboluşu yoktur. Bu hak hiç varolmamıştır ki. Birey kendini gerçekleştirmesi durumunda böyle bir rızayı göstermek istemektedir. Buna ister iktidar kendisinin devamı için gereksinim duysun ister kendisini üretmek için diyelim. Bireylere gereksinim duyar. Çünkü iktidar aynı zamanda onları araçsallaştırdığı için de bireye gereksinim duyar. Birey olmazsa iktidar da var olamaz. Var olması ve toplumda devinim sağlayabilmesi için bireylere özellikle de özne durumundaki bireylere gereksinim duyar.

Foucault'un bahsettiği gibi, iktidar yönetim içinde aranmalıdır. İktidar kendini davranışların yönlendirilmesi ve muhtemel sonuçları bir düzene koymak üzerine kurmaktadır. Ancak iktidar bir yönetim sorunudur da. Yönetimden anlaşılan sadece devletin ya da siyasi yapıların yönlendirilmesi değildir. Bireylerin ya da grup davranışlarının nasıl yön verileceğidir de. Bu eylem kipleri de daha önceden düşünülmüş ya da hesaplanmıştır. İktidar bireyleri yönlendirmeyi, onların davranışlarının sonuçlarını düzene koymayı, bireyler üzerinde salt baskı kurarak gerçekleştirmez. Böyle düşünmek, onu yalnızca bir yasaklama gücü taşıyan bir şey olarak görmek olacaktır. İktidarın etkili bir güç olarak geçerliliğini koruması, onu kabul etmemizi sağlayan gücünü baskı araçlarını elinde bulundurmasından değil, bilgiyi elinde bulundurması ve bu nedenle de söylem üretmesinden gelir.[59] Bireyleri kendisine tabi kılmayı ise, yarattığı söylemin kışkırtıcı, teşvik edici, baştan çıkarıcı, kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı, genişletici ya da sınırlayıcı, aşağı yukarı muhtemel hale getirici; uç noktada kısıtlayıcı ya da mutlak olarak engelleyici biçimler ile sağlar.

Günümüzün iktidarı özünde bireye sınarlar çizen, onun özgürlüklerini kısıtlayan bir eyletendir. Yapmalı ya da yapmamalısın diyen kimsedir. Marx Kapital'in ikinci cildinde iktidardan değil, birçok iktidardan bahsetmektedir. İktidarların karşımıza atölyede, orduda, köleci tipteki bir mülkiyette ya da serflik ilişkilerinde, bir mülkiyette yerel işleyen baskı biçimleri, bağımlılık ilişkilerinin içinde yer alırlar. Tüm bunlar, iktidarın yerel, bölgesel biçimleridir ve kendi işleyiş kipleri, yöntemleri ve teknikleri vardır. Marx tüm bu iktidar

[59] Micheal Foucault, **Entellektüelin İşlevi**, Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay-Ferda Keskin, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000, s.70

biçimlerinin heterojen yapısının altını çizer ve kendi tarihsel ve coğrafi belirlenimlerinden bahsetmek gerekeceğinden söz eder.[60]

Sonuç olarak şu söylenebilir: Günümüzün siyasi, etik, toplumsal ve felsefi sorunu, bireyi devletten ve devletin kurumlarından kurtarmaya çalışmak değil; kendimizi hem devletten hem de devletle ilintili olan bireyselleştirme türünden kurtarmaktır. Yüzyıllardan beri zorla dayatılmakta olan bu tür bireyselliği reddederek yeni öznellik biçimlerine geçerlilik kazındırmak durumundayız.[61] Birey öznelliğini toplumsal yapıda çeşitli biçimlerde kendini gösteren iktidar dayatmalarından koruduğunda gerçekleştirebilecektir. İş dönüp dolaşıp iktidarın üzerinde doğrudan ya da dolaylı yoldan baskı kurduğu bireyde düğümlenmektedir. Bu da ancak, bireyin kendisini bilmesinden, öznelliğini her şekilde iktidara karşı dayatmasından geçmektedir.

1.4 Modern Devlet ve Özerklik Siyaseti Anlayışı İçerisinde Din ve Laiklik

Uzun süren din savaşlarından sonra ve dinin toplum üzerindeki baskısına bir tepki biçiminde gelişen aydınlanma dönemiyle birlikte özellikle iyi ve kötü düşüncesine insanların kendi yargılarıyla verebilecekleri düşünülmektedir. Bunu da dinden bağımsız, kendi ard alanlarındaki yaşamlarından özellikle de akıl gücünden almaktadırlar. Bireyin aklı ve öznelliğini temel alan aydınlanma dini otoritelerin kesin bir biçimde reddedilmesini temsil ediyordu.[62] Aynı zamanda tek bir din düşüncesini dayanan siyasal örgütlenmeleri (devlet, imparatorluk, krallık vb) de reddediyordu. “Laiklik de her şeyden önce basitçe dini olan ile siyasi olanın ayrılmasını anlatır ve her iki taraf üzerinde köklü değişikliklerde bulunur.”[63] Bu köklü değişiklikler öylesine bir durum yaratmıştır ki, din yavaş yavaş seküler olmaya, siyasi gücünü yitirmeye ve daha çok kişiselleşmeye/öznelleşmeye başlamıştır.

Bireyin öznelliğinin ön plana çıkması ve toplumların homojen bir yapıya sahip olmaması nedeniyle siyasi yapılarda tek bir dini düşünceyi sahiplenemezlerdi. Böyle bir kuvvet karşısında günümüz demokrasisini laiklikten ayıramıyoruz. Bir siyasi yapı,

[60] Micheal Foucault, **a.g.e.**, s.145
[61] Micheal Foucault, **a.g.e.**, 2000, s.68
[62] Immanuel Wallerstein, **a.g.e.**, 2000, s.222
[63] Hannah Arendt, **Geçmişle Gelecek Arasında 2**, Çev.Bahadır Sina Şener, İletişim Yay., İst., 1996, s.99

kurumlarında sadece bir iyi ve kötü anlayışını kabul ediyorsa, çok çeşitlilik gösteren bir topluluğu, bir takım inançları, değerleri benimsetme tehlikesine kapılıyor demektir. Tersine günümüzde devlet her şeyden önce bir iyi ve kötü anlayışını benimsetemez, tam tersine herkesin istem ve görüşlerini değerlendirebilmesini, özgür olmasını ve korumasını sağlamalıdır. Karl Marx'da devletin dinden değil tam tersine özgürlüğün sağduyusundan yola çıkarak inşa edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.[64] Özellikle bir devlet dini düşüncesi, devletçe benimsetilen ahlaksal ya da düşünsel düzenin kurallarını belirliyorsa, demokrasiyle bağdaşmaz. "Demokraside düşünce, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü başta gelir, bu da demokratik dizgede, devletin ahlaksal ya da dinsel inançları üzerinde hiçbir yargı yürütemeyeceği anlamına gelir."[65] Laiklik bu anlamda demokrasilerde bir din özgürlüğüdür. İnsanlar hayatlarında inandıkları dini ya da dini olmayan değerler etrafında şekillendirmelerinin demokratik devletin teminatı altındadır. Burada devletin dini baskı ve etkilerden korunması değil, dinin devlet baskı ve etkilerinden korunması esastır. Yani devletin dini kurallar ve düzenlemeler yapmamasıdır. Bir başka deyişle devletin farklı dinlere ya da aynı dinin farklı yorumlarına karşı eşit uzaklıkta durması, tarafsız olmasıdır.[*]

Modern siyaset inançlara saygı etrafında şekillenmektedir. Hoşgörü ise bu çerçevenin en önemli etmenidir. Siyaset bütün dinlere eşit uzaklıkta kalmış, hem siyaset hem de devlet dinsizleşmiştir. Demokratik devlet, gerçek devlet, kendini politik olarak tanımlamak için dine muhtaç değildir.[66] Yani dini bir anlayışı olmayan bir siyaset ve devlet anlayışı vardır. İşte bu hoşgörü sayesindedir ki, toplum heterojen yapısını çatışmalardan olmadan devam ettirebilmektedir. XVII. Yüzyılın sonunda Bayle'da ve Locke'ta biçimlenen ilke de bu hoşgörü ilkesidir.[67]

---

[64] Karl Marx/Friedrich Engels, **Din Üzirene**, Çev. Kaya Güvenç, İmter Yay., Kasım 2000, İstanbul, s.35
[65] Alain Touraine, **a.g.e.**, 2002, s.22
[*] Bu konudaki en açık düzenleme Amerikan Anayasası'nda yer almaktadır. Anayasanın bununla ilgili bir numaralı ek maddesi aynen şöyledir: kongre din kurum saygı duyulmasın sağlayacak ve ya dinin yaşanmasını yasaklayacak ya da ifade özgürlüğü ya da basın özgürlüğünü ya da insanların barış içerisinde bir arada bulunma hakkını ve hükümete bu konularla ilgili yapılan şikayetleri düzeltmek için hükümetlerden talep eden yasaları kongre çıkartmaz (Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the Government to redress of grievances.)
[66] Karl Marx, **a.g.e.**, Kasım 2000, s.66
[67] Marcel Gauchet, **a.g.e.**,s.31

Demokrasi sayesindedir ki, dinler kendi özgün yapılarının derinlikleri ve kapsamlarıyla toplum önünde sergilenirler. Din toplumla hiçbir müdahale olmadan karışlaşmakta, böylece daha göreceli bir yapıya bürünmektedir. Artık dinin insanlara göreceli olması nedeniyle bir koşulsuz ve şartsız itaat değil, arayış dâhilinde benimseme vardır. Güçlü bir iman geride kalmıştır. Din demokrasi ile tabuları yıkmış bu sayede, herşeyin daha görünür olmasını sağlamış, iktidarların toplum üzerine örttüğü ilizyonun kalkmasına ve iktidarın tanrının yeryüzündeki temsilcisi düşüncesi yıkılarak, iktidar gökyüzünden yere inmiştir. Din dünyevi bir yapıya kavuşmuştur. Bundan kasıt din uhrevi, ulaşılmaz, anlaşılmaz bir boyuttan çıkmıştır. Dolayısıyla din aklın bireye egemen olmasıyla birlikte iktidarın aracı olmaktan da çıkmaktadır. Esasen ekonomik yapının topluma etkisiyle ilgilenen Karl Marx dini insanları mutluluk hayali içinde tutan bir görüngü olarak kavramaktadır. Din insanların gerçek mutluluğu aramalarını engelleyen bir yoldur.[68] Eskiden iktidar yukarıdan iner ve kendini insanların iradesi dışında dayatır, onlara egemen olurdu. Artık iktidarlar insanla aynı seviyededir. İktidar dinin kendisi gibi uhrevi, ulaşılmaz, anlaşılmaz ya da mit değildir. İktidar bireyi aşan, onun üzerinde değil bireyle aynı seviyede onun isteklerinin temsilcisidir. İktidar o zamana kadar hizmetlisi olarak gördüğü bireyin hizmetine girmiştir. Laiklik sayesindedir ki, iktidar en büyük gücünü din aracını da elinden almıştır. Artık hadım edilmiş bir iktidar vardır. Devlet modern dünyada inançların tamamen dışında durmuş ve onlara tarafsızlığından hiç taviz vermeden, eşit saygı göstermektedir.[69]

Genel anlamda laiklik konusundaki değerlendirmeler ışığında, Türkiye'de laiklik konusunu ele aldığımızda, özellikle 1980'den sonra köyden kente göç hızla artmıştır. Bu göç ve kente yeni gelenlerin kentin büyüklüğü içinde her şeye yabancılaşmaları, yalnızlaşmaları, yalnızlaşan bireyin yalnızlığını cemaatlerin çatısında gidermeye çalışmaları ve kendilerini bu cemaatlerdeki liderlerin Allah yolundaki davalarına adamaları, bu durumun benzeri başta Almanya olmak üzere gurbetteki vatandaşlarımızın dine yaslanmalarına ve bu konudaki yol tutuşlarına benzemektedir. Dolayısıyla toplum bir tarafta öncekiler ve sonrakiler olmak üzere ikiye bölünmüş ve toplumun bir tarafında laikliği ve demokrasiyi içine sindiren beyaz türkler denilen okumuş, varlıklı kısım, öbür tarafında ise kentte okumamış, varlıksız sonradan gelen

[68] Ali Abootalebi, **Islam and Democracy**, Garland Publisher, New York, 2000, s.57
[69] Marcel Gauchet, **a.g.e.**, s.100

ve dini yaşamlarında temel referans alan bir kitle vardır. Toplum iki kutuplu bir yapıya bürünmüştür. Toplumun dini yaşamlarında temel referans alan kesimi özellikle demokrasi ve laiklikle ilgili temel değerleri aşındırma ve kendi siyasal isteklerini gerçekleştirmede kurdukları siyasal partiler ile demokratik yolları kullanarak politikalarını kamusal alanda yaşam alanı açmak istemektedirler. Bugün Türkiye'de uzunca bir süreden beridir yaşamakta olduğumuz ve zaman zaman siyasi krize dönen Türban olayı da bunlardan biridir. Türkiye'de özellikle bu ve buna benzer istekler bir rejim tehdidi olarak gözükmekte ve bir çatışma yaratma tehlikesi oluşturmaktadır. Refah partisinin iktidara geldiği dönemde gerçekleştirdiği din temelli politikalar Refah iktidarının 24 Şubat muhtırası alması ve daha sonrasında sonlanmasına neden olmuştur.

Türkiye'de de toplumumun homojen olmayan yapısı nedeniyle bu tür isteklerin gelişmesi doğal karşılanmalıdır. Aynı zamanda din temelli yaşam Türkiye'ye Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bir mirastır. Özellikle Padişah'ın aynı zamanda Halife olması nedeniyle İslam dini imparatorluğun siyasi politikalarının oluşumunda temeldir. Kaldı ki, iktidar aynı zamanda dini esasları da düzenleyebilmektedir. Bugün çokça Türkiye'de tartışılan Diyanet İşleri'nin durumu da buna benzerlik göstermektedir. Bu sayededir ki, devlet dini kendi denetimi altında tutmaktadır. Bu durum şu gerçeği göstermektedir. Din geçmişte olduğu gibi bugün de iktidarların güç olarak gördükleri bir araçtır. İktidarların toplumu uyutmak için kullandıkları en etkili ideolojik araçlardan biridir. Ama onu ellerinden kaçırdıklarında da tehdit olarak gördükleri bir araçtır. Bu nedenle dini ellerinden bırakmak iktidarlar için, etkili ideolojik araçlarından mahrum kalmak demek olacaktır. Gerçekte durumun tam tersi olması gerekir. Dinin devleti araç olarak kullanması gerekir. Bu durumda laiklik dediğimiz kavram kendini bulabilecektir. Yoksa, devlet dinlere eşit uzaklıkta kalamaz. Devlet dini düzenlemeler yaparak, temel hak ve özgürlüklerden sayılan bir özgürlüğün kısıtlama hakkını kendinde görmeye başlar. Türkiye gibi özellikle toplumun geçmişinde ve hala günümüzde, kültürel harçlardan biri olan, dinle bu çok sıkı bağı, Cumhuriyetin kuruluşundaki 'Türk modernleşme projesi' içinde gerçekleştirilen devrimler ile kırılmak istenmiştir. Ne yazık ki, toplum tek tipli bir boyuta indirgenmek istendiği için bu politikalar başarılı olamamıştır.[*] Modern Mahrem'de

[*] Modernlik projesinin toplumla çelişmesinin nedeni Zygmunt Bauman göre modernliğin kendisidir. Moderliğin tarihi, toplumsal varoluş ile bunun kültürü arasındaki gerilimin tarihidir. Modern varoluş, kendi kültürünü kendisine muhalefete zorlar. Bu uyumsuzluk, tam da modernliğin istediği uyumsuzluktur....Düzenin inşası,

Nilüfer Göle, Türk Modernleşme Projesinin merkez toplumsal değerleri ve hatta insanı, Batı medeniyetinin izdüşümünde yeniden tanımladığını söylemektedir. Bu nedenle, Türk modernleşmesi farklılaşma ve çoğulculuk üzerine kurulu değildir. Yerel örüntülerin ve geleneksel değerlerin dışlandığı bir medeniyet projesidir. Bu yerel örüntüler ve geleneksel değerler toplumsal/tarihsel alanın dışına itilmiştir. Dolayısıyla 1980 den sonra hız kazanan dini kimlikli hareketler modernizmin belleklerden silmeye çalıştığı bu kimliği yeniden güncele taşımıştır. Özellikle islamcı hareketin toplumsal katmanlarda yukarıya doğru yükselişleri islamcı bu grupları kamusal alanının ortasında karşımıza dikmiştir. Bu hareketleri artık toplumdan dışlanmış eğitimsiz, işsiz ve geleceksiz basit bir grup hareketi olarak görmek bu olayı yanlış değerlendirmek olacaktır.[70]

Din tek partili dönemde iktidarın otoriter yapısı nedeniyle siyasal söylemde kullanılmamış olsa da, çok partili hayatla beraber günümüze kadar çok değişik partiler tarafından siyasi söylemlerde çok sıkça kullanılan ve istismar edilen bir konudur. Çünkü dini yaşamlarında temel alan kitle hiç de küçümsenecek bir azınlık değildir. Bütün partiler tarafından iyi bir oy deposu olarak gözükmektedir. Özellikle Türkiye büyük cemaatlerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda siyasi partiler için büyük bir seçmen kitlesini

---

katılma ve kabul edilmenin sınırlarını çizer. Asimile edilemeyen her şeyin hak ve temellerinin reddini, ötekinin gayri meşrulaştırımasını ister. Modern devletin ötekisi, hiç kimsenin yurdudur, tartışmalı bir alandır: İkircimin dar ya da geniş bir tanımıdır, ikircim canavarıdır... Modern devletin egemenliği, tanımlama ve tanımları sabitleme iktidarı olduğu için, kendi kendisini tanımlayan ya da iktidarın tanımlanmasından kaçan herşey sapkındır. Bu egemenliğin ötekisi, yasak bölgeler, huzursuzluk ve itaatsizliktir; yasa ve düzenin çöküşüdür...Modern devlet, egemenliğindeki insanları, aklın yasalarıyla uyumlu, düzenli bir topluma dönüştürmek için onları kapsamlı bir şekilde incelemeyi misyon edinmiş, kutsal bir cihat gücü olarak doğdu. Rasyonel bir şekilde tasarımlanan toplum, modern devleti nihai amaç ilan edilmişti. Modern devlet bahçeci bir devletti. Benimsediği duruş bahçıvanlık duruşuydu. Nüfusun mevcut (yabani, terbiye edilmemiş) durumunu gayri meşru sayıp, var olan yeniden üretim ve özdengeleme mekanizmalarını elden çıkardı. Bunların yerine, değişimi, rasyonel tasarımın öngördüğü istikamete yöneltmek amacıyla inşa edilen mekanizmaları yerleştirdi. Aklın yüksek ve sorgulanamaz otoritesince yöneltildiği varsayılan bu tasarım, günün gerçekliğini değerlendirme ölçütlerini sundu. Bu ölçütlere göre, nüfusu ikiye böldü: Beslenecek ve özenle çoğaltılacak faydalı bitkiler ve yok edilecek ya da kökünden sökülecek yabani otlar. Bu ölçütlere göre, (bahçıvanın tasarımınca belirlenen) faydalı bitkilerin gereksinimleri el üstünde tutuldu, yabani ot ilan edilenlerinse yok sayıldı. Bu ölçütler, bu kategorilerin her ikisini de kendi eyleminin nesneleri olarak aldı, her ikisinin de kendilerini belirleme haklarını reddetti. Detaylı bilgi için Bkz. Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, Ayrıntı Yay. İstanbul, 2003.s.13-34 Modernliğin eleştirisine Horkheimar ve Adorno Aydınlanmanın Diyalektiğinde şunları eklemektedir. Aydınlanma, radikalleşmiş efsanevi bir korkudur... Hiçbir şey bunun dışında kalamazdı çünkü korkunun asıl kaynağı, bu dışlanmışlık düşüncesinin ta kendisiydi. Modern insanın doğadan öğrenmek istediği şey, doğaya ve öteki insanlara tamamen hakim olmak için doğayı nasıl kullanması gerektiğidir. Tek amaç budur. Aydınlanma, kendisine rağmen, kendi özbilincinin bütün izlerini acımasızca yoketti. Mitleri dağıtacak tek güçlü düşünce biçimi bile nihai anlamda özyıkıcıdır...Detaylı bilgi içim bkz. Theodor Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği**, Çev. Oğuz Özügül, Kabalcı Yay. İstanbul, 1996, s.16-20

oluşturmaktadır. Bu cemaatler, ilk okuldan üniversiteye kadar sahip oldukları okullardaki ideolojik mevzilerinde yetiştirdikleri gençlerle birlikte kendilerine sürekli itaat eden bir kitle oluşturdukları da düşünüldüğünde, sürekli büyüyen bir organizma oldukları görülür. Dolayısıyla ister sağ olsun ister sol partiler olsun dini seçim dönemlerinde kullanmışlardır. Hatta AKP iktidarının Avrupa Birliği ile ilgili görüşmelerin sonucunda müzakere tarihi almasından sonra Demokratik Sol Parti Başkanının eşi Rahşan Ecevit "din elden gidiyor" demiş ve başını bağlamıştır. Bu da çok sıkı bir laiklik savunucu olagelmiş bir parti için ironik bir durumdur. Hatta dini temel referans alan AKP'nin iktidara geldiği dönemde toplumda çok ciddi bir gerginlik yaşanmış, daha sonra AKP politikalarının Refah Partisi'ne benzemediği daha merkez sağ'a yakın olduğu ve özellikle rotasını Avrupa Birliği'ne çevirdiğinden de bu gerginlik bir nebze olsun azalmıştır. Ancak bu AKP'nin bir seçim olduğunda din temelli yaklaşımları kullanmayacağı anlamına gelmez. Bütün iktidarlar gibi AKP için de din iktidara ulaşmak için kullanılacak en önemli araçlardan birisi olarak gözükmektedir.

Toplumsal yaşamdan hiçbir zaman ortadan kalkmayacak ve toplumu bir arada tutacak en önemli harçlardan biridir, din. İslamın başladığı 1300 yıl önce olduğu gibi, dinler adaletten yoksun yaşayan insanların yaşamlarını düzenlemek için ortaya çıkmıştır.[71] Bu değişmez bir toplum yasasına dönüşmüştür. Türkiye'nin modernleşme projesiyle beliren laik bir toplum anlayışı beklentisinden sıyrılıp laik bir devlet anlayışına bürünmesi bu sebepten gerekli görülmektedir. Türkiye'de devlet kendi ideolojisini halkla buluşturmakta ve kabul ettirmekte tam da başarılı bir ivme yakalayamamıştır. Bu nedenle dinin özellikle toplumun ezilmiş ve yoksul halk kitlesinin yaşamlarının temel referans kaynağı olması ancak toplumda adaletli ve dengeli bir gelir dağılımının sağlanmasıyla değişim geçirebilir.

1.5 Yeni Demokrasi Kavramı ve Ötekinin Tanınması Etrafında Gelişen Yeni Siyaset

"Siyaset tamamlanmış, soyutlanabilir ve köşeleri törpülenmiş bir nesneler alanı değildir, daha ziyade akışa kenetlenmiş olarak oluşmaktadır. Birbiri karşısında etkili olabilen güçlerin dinamik gelişmeleri bünyesinde meydana gelir."[72] Mannheim siyaseti karşımıza bir

---

[70] Nilüfer Göle, **Modern Mahrem**, Metis Yay., İstanbul, 2001, s.171-172
[71] Jeff Haynes, **Democracy and Civil Society in the Third World**, Polity Press, Oxford, 1997, s.142
[72] Karl Mannheim, **İdeoloji ve Ütopya**, Çev. Mehmet Okyayuz, Epos Yayın., 2002, Ankara, s.194

mücadele alanı biçiminde çıkarmaktadır. Bu mücadele ayrıksı biçimler alan toplumsal güçlerin mücadelesidir. Sınıfların kendi özgünlüklerini yaşayabilme ve ben diyebilmek için yürüttükleri bir mücadele alanıdır. Modernite'de 16. yüzyıldan bu yana kişiyi toplumun toplumsal birimi olarak kabul etmekte, bireyi kendi kendini belirleyen olmakla özgürlüğe ulaşacak özerk insan olarak görmektedir.[73] Modernite sayesindedir ki, siyasetteki özerklik mücadelesi daha da kızışmıştır. Çünkü modernite kendi içinde barındırdığı ideoloji nedeniyle özne durumundaki bireye, özellikle ortaçağda bireyin kiliseye tabi olduğu düşünüldüğünde, yani salt aklın temsilcisi toplumsal tekilliklerin varlığı bireye ihtiyaç duyar.

Bireyler kimliklerini kamusal alanının en büyük kısmını kapsayan devletle olan ilişkileriyle oluştururlar. Öznelerin kamusal alanda kendilerine yer açabilmeleri ve dolayısıyla kimlik sahibi olabilmeleri devletin onlara bir temsil mekanı sağlamasına bağlıdır. Yani devletin bu toplumsal tekillikleri tanıması gerekir. Bu sayededir ki, kamusal alanda bu öznel kimlik sahipleri kendilerini savunabilir ve kamusal alanda tanınmayı umabilirler.[74] Aristoteles'den Hobbes'a, Grotius'a kadar tüm düşünürler insanların yaratıştan eşit olmadıklarını, kimisinin köle, kimisinin efendi olmak için dünyaya geldiklerini söylemiştir.[75] Kölenin efendi karşısında zaten ezilmeyi, boyun eğmeyi bir ödev olarak kabul etmiştir. Çünkü efendi, iktidar kimliğiyle emretme ve cezalandırma yetkisine sahiptir. Zaten ilkçağdan modernizme gelene kadar bu düşünce biçimi devam etmiş olsa da, özellikle Aydınlanma'yla birlikte bu düşünce kırılmıştır. Aydınlanma'ya kadar iktidarlar, Hegel'in de işaret ettiği gibi, tanrının yeryüzündeki temsilcileridir. Bu nedenle kutsaldır. Bu nedenle iktidarları kesinlikle eleştirilemez. Eğer bu düşünceyle bugün hareket edecek olursak öznel kimliklerin[*] bırakın kendilerini ifade etmeyi, devlet tarafından kabul edilmeleri de mümkün olmadığı gibi, kamusal alanda da temsil alanı oluşturamazlar. Devlet; karşısında yer alan tekillikleri ezen değil, onları birer tehlike olarak gören değil, bu tekilliklerin kabulü için hem araçsal hem de simgesel bir anahtardır. Günümüz demokrasi anlayışı içindeki devletin bu tekilliklerin kendilerini ortaya çıkarmalarını sağlayacak, oluşumlarına yardım edecek imkanları sunması

[73] Ernosto Laclau, **Siyasal Kimliklerin Oluşumu**, Çev. Ahmet Fethi, Sarmal Yayınları s.138
[74] Marcel Gauchet, **a.g.e.**, s.102
[75] Jean-Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, Adam Yay., 2001, İstanbul, s.16
[*] Toplumun temel taşı birey kendi yaşanmış özgün deneyiminin toplumda bir aktör olarak etkinlik göstermesi durumunda öznedir. Özne yaşanmış bir durumun özgür eyleme dönüşme çabasıdır ve bu sayededir ki, tüm

beklenir. Temsil esasına dayalı devletin de gerçekte temsil etmek zorunda olduğu toplumun ondan bağımsız örgütlenebilmesini sağlamakla görevli olmalıdır. Devletin asli görevi, "sivil toplumun her bileşkesine kamusal tartışmada layık olduğu yeri vermek ve özellikle bunlardan hiçbirinin çoğunluğun fikri yüzünden boğulmamasını, kıyıda bırakılmamasını, görmezden gelinmemesini sağlamaktır. Azınlık haklarına saygı demokratik samimiliğin köşe taşlarından biridir. Bu hakka saygı ise adaletin ve eşitliğin titizlikle düzenlenmesinde ve bunlara uyulmasından geçmektedir."[76]

Toplumsal belirleyenler karşısında öznenin kendiliğindenliği, özüne dönüşünü betimler. Ancak öznenin kendini belirlemesi var olan koşulların kısmi boyunduruğu altında, ne onlara tamamen bağımlı ne de onlardan bağımsız gerçekleşebilir. Marx'da Onsekizinci Brumaire'inde: İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, fakat bunu keyiflerine göre yapmazlar; kendilerinin tercih ettiği koşullarda değil, doğrudan karşı karşıya kaldıkları, verili ve geçmişten aktarılan koşullar altında yaparlar, demektedir.[77] Öznenin toplumun bir parçası olması nedeniyle birlikte, özneyi toplumdaki öbür özneler için ne olduğu da belirler. Ben'in Ötekiler için ne olduğum, beni öteki gösterenler için temsil eden gösterende yoğunlaşır. Böylece Özne yani Ben, Ötekiler ile kurduğu ilişki içinde gerçekleşir. "Özne her zaman onu öteki için temsil eden bir gösterene raptedilmiş, mıhlanmıştır ve bu mıhlama sayesinde simgesel bir görev yüklenir, özneler arası simgesel ilişkiler ağı içinde bir yer edinir."[78] Ben'i Ötekiler nasıl ve ne şekilde görüyorsa o tanımlar. Ancak, ben kendini görmek istediği biçimde de tanımlar. Ben, yalnızca ötekini etkilemekle kalmaz aynı zamanda öteki tarafından etkilenen tarihsel diyalog içindedir. Bu tarihsel diyalog özgürlük kadar tahakküm ve baskı durumunu da beraberinde getirir, bununla beraber diyalogun kapanmasını, ötekinin bütünüyle baskı altına alınmasını, asimile edilmesini de mümkün kılar. Bu yolla ben yeniye kapalı olan steril kapanış biçimlerine, sabit hayat tarzlarına hapsolur.[79] Hegel'in belirttiği gibi: "Belirlenim anı ve dolayısıyla tözün ayrı düşme anı, ayrık olarak doğrulanır; bir şey söz konusu olduğu yerde, madde edilgen töz anıdır. (tözsel temel zemini); oysa biçim onun özgül belirlenimini veren

---

toplumsal belirleyenler ve ekinsel bir kalıt olarak görünen şeylere özgürlük katar. Bkz. **Demokrasi Nedir**, AlainTouraine, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002, s.24

[76] Marcel Gauchet, **a.g.e.**,s.103

[77] Karl Marx, **a.g.e.**, 2002, s.13

[78] Slovaj Zizek, **İdeolojinin Yüce Nesnesi**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., İst., s.129

[79] Christopher Falzon, **Foucault ve Sosyal Diyalog**, Çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma, İst., 2001, s.148

şeydir, bu şeyi ne ise o yapandır."[80] Gerçekte, Hegel'de Marx'tan ayrıksı düşünmemektedir. Çünkü Marx'ta da öze şeklini veren biçimdir. Özneyi belirleyende toplumsal verili durumdur. Bu durum Özneyi toplumun aracı durumuna getirir. Bu durumda özne öznelliğini toplumda temsil edemez duruma gelecektir. Yani bireyin toplumsal temsiliyeti tehlikeye girer. Çünkü bu düşünce bireyin öznelliğini reddeder. Bireyin öznelliğini reddedildiği toplum tek tipli, prototiplerden oluşan bir topluluğa dönüşecektir. Bu tekillik ise ötekinin iktidar tarafından gözetlenmesi ile gerçekleşebilecektir. Öteki boyutundaki karşıtlığın belirlenmesi ve izlenebilmesi olgusu, yani ötekinin gözlenmekte olup olmadığı ile ilgili belirsizliğin belirginlik kazanması ise bireyin çok daha fazla kaygılanmasına yol açar.[81] Çünkü bu durumda birey kendini öznelliği çerçevesinde gerçekleştirmekten korkacaktır. Bu sayede toplumsal düzenin belirleyicilerine uyacaktır. İktidar bu izlemeyi ikinci bölümde ayrıntılı biçimde işleyeceğimiz ideolojik aygıtların bir parçası olan kitle iletişim araçları ile yapar. Kitle iletişim araçları ile ona biçim verir. İstediği noktada baskı araçları ile onu cezalandırarak onun dönüşümünü sağlar. Böylece toplum devletin istediği tek tipli, öznelliğini kaybeden bir boyuta gelir.

Machiavelli iktidarla özdeşleştirdiği, günümüzde devlet ile karşılığını bulan güç düşüncesini siyaset alanının merkezine yerleştirmiştir. Ona göre, güç devletin varlık koşulu değildir. Aynı zamanda onun belirleyici hatta kurucu unsurudur da. Machiavelli'e göre, dışta savunma ve saldırı, içte itaat ve disiplin, devletin varlığı ve devamı için vazgeçilmez öğeleridir.[82] Machiavelli'deki bu devlet anlayışı baskıcı, sınırsız güç kullanımına izin veren, bireyi itaat eden ve farklılığı ise kendisi için bir tehlike olarak gören konumundadır. Demokrasi ise gücü elinde bulunduran iktidarı sınırlayan, bireyin öznelliğinin gerçekleşebildiği özgürlük alanıdır. Öznelerin egemen ideolojiye karşı verdikleri mücadelenin alanıdır. Yani öznenin siyasal alanıdır. Dolayısıyla Machiavelli'nin devlet anlayışı ile Demokratik Devlet anlayışı birbiriyle çelişmektedir. Özne olan birey davranışlarında özgürlük isteğini, bir ekine ait olma duyusunu ve usa çağrıyı, başka bir deyişle bir bireysellik ilkesini, bir özerklik ilkesini ve bir evrenselci ilkeyi birleştirir. Toplumların özellikle modern hayatla birlikte etraflarını çevreleyen üretim-tüketim döngüsünün içine hapsolması ve kitle iletişim

[80] Ernesto Laclau, **a.g.e.**, 1990, s.67
[81] Ernesto Laclau, **a.g.e.**, s..93
[82] Cemal Bali Akal, **a.g.e.**, s.200

araçlarının enformasyonlarıyla kuşatılması varolan tüm ekinsel birikimleri erozyona uğratmıştır. Özellikle üretim sistemlerindeki gelişmeyle birlikte, öznenin varoluş koşulları değiştiğinden, bu nedenle öznenin varlığı, aitliği, bedeni ve tini bu koşullar altında onu temsil edecek yeni bir kimliği oluşturmaktadır. Demokrasi de, böylesi bir durumda, toplumun ekininde çeşitliliği üretiyor ve savunuyor alacaktır. Aynı biçimde demokratik bir toplum, bireylerin özgürlüğünü ve farklılıklara saygıyı, uygulayımlar yoluyla ve gerek kamu yönetiminin gerekse özel yönetimin yasaları yoluyla ortak yaşamın ussal kılavuzuna bağlar. Demokratik yönetim biçimi de, toplumun tüm bireylerine her hangi bir kısıtlama getirmeksizin onların öznelliğini tanıyan ve koruyan güvenceleri sağlayacaktır.[83]

Demokrasi toplumdaki tüm yurttaşlara siyasal eşitlik, aynı hakların verilmesi değildir, yalnızca. Demokrasi, toplumsal eşitsizlikleri dengeleyen bir araçtır. Zaten, demokratik ekin birlik ve çeşitliliğin, özgürlük ve bütünleşmenin uyuşma çabasıdır. Çoğunluğun erkine ve azınlıkların haklarına saygı esası üzerine kuruludur. Öyle ki, demokrasi bugünün çoğunluğunun yarının azınlığına dönüşebileceğini aynı zamanda bu günün azınlığının yarının çoğunluğuna dönüşebileceğini bu nedenle, bugünün azınlığının haklarının tanındığı yönetim biçimini formüle eder. Demokrasi toplumsal öznelerin çeşitliliğini üreterek toplumda sürekli bir devingenlik ve hareketlilik ve sonu gelmeyen bir tartışmayla beslenir, böylece çeşitliliğin varolduğu toplumsal yapıda bu farklılıkların beraber yaşabileceği ortamı sağlar. Burada kolektif niteliklerin nesnelliği ve bireysel katılımların öznelliği hem birbirlerini beslerler hem de birbirleriyle çatışırlar. Olabilecek aidiyetler çok çeşitli ve ayrışıktır. Her durumda seçilen bu yakınlaşmalar asla tekil ve zorlayıcı bir katılımı temsil etmezler; çoğulcu bir mekâna kaydolmaları özlerinde vardır. Kimlik belirleyici aidiyetler, örneğin kadın kimliği gibi aslen çoğunlukları ilgilendirdiklerinde bile tamamıyla azınlık ilkesine bağlıdırlar. Aidiyetler, küresel toplum karşısında bir farklılaşma aracıdır, toplumsal aidiyetin daha geniş ve zorunlu aidiyet küresi içinde daha yoğunlukla, daha kişisel olarak yaşandığı bir kürenin yaratılması için aidiyetler bir araç görevi görür. Bugün ülkemizde de görülen aynı kimlik sahibi bireylerin bir arada toplandığı cemaat türü toplumsal yapılar gerçekte eski birer toplumsal yapı taşıdır. Ancak bugünkü demokrasiyle birlikte işleyen birer toplumsal örgütlenme biçimidir de. Bu mantar gibi biten ve sürekli büyüyen cemaatlerden korkuya kapılmadan önce onları işleyen ve

[83] Alain Touraine, **a.g.e.**, 2002, s.29

onların varsa geleneksel iddialarını içten içe kemiren öznelleştirici mayaya dikkat etmek gerekir.[84] Bu öznel kimlik sahibi bireylerin taleplerine kulak vermek devleti Machievelle devlet yapısı anlayışından kurtararak, toplumda devleti bir köprü görevi gören tüm öznel kimlikleri kucaklayan bir örgütlenme yapısı içine sürükleyecektir.

Demokratik devlet, toplumun en savunmasız bireylerine yasalarca belirlenmiş sınırlar içerisinde toplumsal eşitsizliklere karşı gelme hakkını tanımalıdır. Böyle bir devlet, erkini de kısıtlamış olacaktır. Toplumun ayrıcalıklı kesiminin ayrıcalıksız kesimini soğurmasını da engellemiş olacaktır. Hem de iktidarın egemenliğini kısıtlamış olacaktır. Eski Antikçağ Yunan sitelerinde görüldüğü gibi yurttaşlarının tümünün ortak çıkarlar üzerinde kararlar alma özgürlüğüne sahipse günümüzde de tüm yurttaşlar aynı özgürlüğe sahip olmalıdır. Bu, siyasal topluluğun en zayıf üyelerinin de, hükümetlerin en güçlü üyeleri kadar ortak çıkar üzerindeki kararlara katılabilme özgürlüğünü kapsar. Türkiye'de Avrupa Birliği'ne üyelik öncesinde yapılan tüm kanun düzenlemelerine devlet alanının dışında kalmış tüm sivil toplum örgütleri ve siyasal partiler de görüşleriyle fikirlerin oluşumuna katkıda bulunmakta. Hatta her kanun değişikliğinde sivil toplum örgütlerinin katılımı talep edilmektedir. Sivil toplum örgütlerinin istemediği bir değişiklikte devlet tarafından yapılamamaktadır. En son 2004 yılının son aylarında çıkartılan Medeni Kanun Değişikliği'nde görüldüğü gibi, kadının zina yapmasının suç sayılması maddesi sivil toplum örgütlerinin toplumda ve Avrupa Birliği'nde yürüttüğü kampanyalar sayesinde, hükümetin pek de istemeyerek de olsa baskılar sonucunda geri adım atmasına sağlamıştır. Ve tasarının eski hali geri çekilmiş ve değişiklik bu madde çıkartılarak yapılmıştır. Toplumda sivil toplum örgütlerinin varlığının artması ve bunların etkinlik kazanması önem kazanmıştır. Zaten sivil toplum kavramı, kamu politikalarını etkilemek ve kamuoyuyla bağlantılı, devlet korumasının ötesinde özgür birliklerin ve organize olmuş kamu yaşamı varlığını ifade etmektedir.[85]

Gelişmiş ileri demokrasilerde bireysel tekillikler önemsenir, devletçe korunmaya alınır, siyaset alanında ve kamusal alanda var kılınmaları sağlanır. Türkiye'de ise bireyin karşısında oldukça güçlü durumda yer alan devlet, özellikle 1982 Anayasası ile ideolojik bir biçim almış.

[84]Marcel Gauchet, **a.g.e.**, s.80-81

[85] Jeffrey C. Alexander, **Real Civil Societies**, Sage Publications, London, 1998, s.67

Kutsallaştırılan devlet anlayışı ile yükümlülüklere bağlı olarak bağışlanmış haklar çerçevesinde bireyin hakları ve özgürlükleri adeta sınırlandırılmıştır. İdeolojik devletin belirli bir düşünceyi hâkim kılma çabasının bir sonucu olarak toplum bu düşüncenin yanında olanlar ve karşısında olanlar biçiminde iki kutupluluk düzeyine indirgenmiştir. Bir tarafta Kemalistler öbür tarafta olmayanlar, laik olanlar ve olmayanlar, Türk olanlar ve Kürt olanlar gibi sanki toplum birbirine düşman olan kutuplara bölünmüştür. Doğal olarak devletin bu yola başvurmasının nedeni ise bireyi ve yurttaşı kendi varlığı için birer tehlike olarak görmesi bununla birlikte özgürlüğe karşı güç ve şiddeti ön plana taşımasıdır.

İleri demokrasilerde birey önemsenmiş ve özgürlükler ile donatılmışken, polis devleti anlayışı doğrultusunda Türkiye'de bireye özgürlük yerine baskı ve zorlama, hak yerine ödev ve sorumluluk yüklenmiştir. Özellikle de bireyin özneleşmesinin önüne geçilerek toplumdaki çoğulculuk yerine tek tipleştirme çabaları ve demokrasi yerine de bürokratik bir elit tabakanın tahakkümünün geçerli olduğu verili bir toplumsal yaşam dayatılmaktadır. Toplum sürekli bir biçimde iki kutupluluk içine sıkıştırılmaktadır. Bu iki kutupluluğun bir tarafında devletin desteklediği bir grup, öbür tarafında özellikle toplumsal yapısı farklı etnik grupları da barındıran Türkiye'de bu politikalar ne yazık ki, toplumun bir kesimi tarafından kabul görmemekte ve bu kesim devletçe düşman olarak görülmektedir. Bu durumda devletin desteklediği tarafta bulunanların kayrılıp, ayrıcalıklı hale getirilirken öbür taraftakilerin bu haklardan yararlanamadığı bir durumu yaratmaktadır. Böylesi bir durum bireylerin kendilerini gerçekleştirmesine, ifade etmesine ve toplumda farklılaşmasına da izin vermeyecektir.

Dünya'da ve Türkiye'de siyasal ve toplumsal hayattaki gerçek sorun iktidarın paylaşılmasıdır. Bununla birlikte iktidarın kimler tarafından ve nasıl paylaşılacağı ve yurttaşların siyasete girip kendileri hakkında, genel çıkarlar üzerinde söz söylemelerine imkân tanıyacak siyasi araçların sağlanması da öbür sorunlardır.[86] Sorun burada da bitmemektedir. Toplumdaki bireylerin aidiyetleri yani öznelliklerinin genel toplumsal aidiyetçe ne kadar kabul gördüğü diğer bir sorundur. Öznellikleriyle kişisel kimliklerini oluşturan bireyler bu sayede birey olduklarına inanır. Toplumsal ilişkilere girer. Dolayısıyla kamusal alanda bu öznel kimlikleriyle yer almak isterler. Bu öznel kimliklerin kamusal alana çıkması ise genel kimlik

[86] Marcel Gauchet, **a.g.e.**, s.60

politikası ile çelişir. Genel kimlik politikası ile devlet bu öznelliklerin kamusal alana çıkmasını ve siyasal alanda da yer almasını istememektedir. Bu alanda devlet genel kimlik politikaları nedeniyle özgürlükleri siyasal ve toplumsal alanda sınırlandırma yoluna gitmektedir.

Foucault insanın kendini varolan toplumsal belirleyicilerin baskısından ve gücünden korumanın yolunu kendinden geçtiğini düşünmektedir. O, insani varlıkların dayatılan sınırlarını aşmak, yeni hayat tarzları yaratmak, kültürü çeşitli şekillerde dönüştürmek anlamında direnişe yeteneklidirler. Ancak Foucalt insanın modern bilimsel idaresinin bireylerin bilimsel olarak buyrulan normlarla özdeş hale gelmesine ve hayatlarını buna göre düzenlenmelerine hayati şekilde bağlı olması ölçüsünde, özellikle bu modern iktidar formuna direnişin kendimizle farklı türde bir ilişki kurmayı gerektireceğinden bahseder. Onun bahsettiği bu egemen iktidar yapılarıyla ilişki kurarak kendini gerçekleştirmeye çalışmak değildir. Bunun yerine, kendimiz için yeri varolma ve eylemde bulunma biçimleri, yeni hayat tarzları yaratmamız amacıyla, bu normlara bağlılığımızı sorgulamamızı, olduğumuz gibi olmayı reddetmemizi gerektirecektir.[87]

1.6 Eskiden Günümüze İdeoloji Kavramı ve Çağımızda İdeoloji

İdeoloji sözcüğü kullanılmaya başlandığı XX. yüzyılın başından beri gerçekliğin arayışında değildir. Gerçekliğin peşinde olmayan ve gerçekliği manipüle eden ideoloji bu nedenle eleştirilmiş, değersizleştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle de siyasetçiler tarafından karşıt fikirlere karşı olumsuz anlamda, gerçekliği yansıtmadığı gerekçesiyle hakaret anlamında kullanılmaktadır. Bunun ilk örneğini de ilk kez Napoleon Banoparte'ta görmekteyiz. Napoleon, Fransız Devriminin düşünsel altyapısını hazırlayan, Kilise'nin toplum üzerindeki hegemonyasını kaldırmak ve bilimsel çalışmalarda metafiziği reddederek kültürel çalışmaları antropolojik ve psikolojik temellere dayandırmayı hedefleyen düşünce okulunun temsilcilerini onların toplum üzerindeki düşünsel egemenliğini kırmak ve kendi iktidarına karşı bir düşman olarak gördüğü için olumsuz manada ideologlar olarak ilan etmiştir. Daha sonra ideologlara karşını tavrını sertleştiren Napoleon, ilk başlarda düşünce okulunun üyeleriyle birlikte hareket ettiği kilise'ye karşı tavrını değiştirip kilise'yi de yanına alarak ideologları dinsizlikle bile suçlamıştır. Hatta daha da ileri giderek Napoleon, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik motifleriyle

[87] Christopher Falzon, **a.g.e.**, s.105

yola çıktıkları ideologları bu düşüncelerin karşısında olmakla bile suçlamıştır. Siyaset bilimi bu terimi o tarihte, Napoleon sayesinde kazanmış ve Napoleon'un yüklediği bu olumsuz anlamı bir türlü silememiştir. Buna karşılık İdeologlar Okulu'nun kurucusu Destut de Tracy ise ideoloji'yi olumlu manada, düşünce biliminde düşüncelerin (ideaların) ifadesi olarak tanımlamıştır. Tracy'inin olumlu bakışına karşılık ideolojiye olumsuz bakışın altında yatan neden ideolojinin gerçeklikle ilgisi olmayan veya onu çarpıtmaya çalışan bir düşünce bilimi olarak anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. İdeoloji gerçekliğin yanılsamasıdır ve gerçeklikle bir ilişkisizliği vardır. Bu nedenle ideoloji epistemolojik* ve ontolojik* açıdan kıymetten düşürülmeye çalışır. Zira bu yolla karşı tarafın düşüncelerinin gerçekdışılığı hedef alınmaktadır. Peki, bir düşünce hangi sebepten ötürü gerçekdışı olabilir? Politikacılara göre, bu sorunun yanıtı: bir düşüncenin, hayat pratiği karşısındaki yetersizliğidir. Düşünceler ne kadar çok hayat pratiği ile örtüşüyorsa, yani var olan düzenle ne kadar çok paralellik gösteriyorsa o kadar geçerlidir. Çok açıktır ki, düşünceler gerçeklik'e denk düşmemektedir. İdeolojiye bu yan anlamın kazandırılmasında bu sözcüğün yaratıcısı politikacıların etkisi çoktur. İdeolojinin bu yan anlamı politikacının belirlediği gerçekliğe teslim olmuş, bireylerin gerçekliği algılaması, öbür düşüncelere fazla önem vermeyen politikacının irrasyonelliğinin anlamını taşır hale gelmiştir.[88] Bir başka deyişle, ideoloji taraflı ve kendine hizmet etmektedir. Marx'da *Alman İdeolojisi'*nde sözcüğü hem taraflı hem de kendi kendine hizmet eden bir dünya görüşü, bir sınıfın görüşü anlamında kullanır.

İdeoloji kavramı; toplumsal sınıfların çatışması sonucu iktidarı ele alan hakim grupların, kendilerinin bile bilinçlerini zayıflatarak, görmekte zorluk çektiği kendi çıkarlarının oluşturduğu bir bütünü yansıtır. İktidar 'şey'leri tanımlayan, arzunun ne olduğunu öğreten, bilgiyi biçimlendiren ve söylemi üretendir. İktidarın mekanizmasından bahsetmek, bireylere uzanan ve onların eylemlerini, davranışlarını, söylemlerini, öğrenme biçimlerini ve gündelik

* Bilgiye ilişkin, bilgi teorisi ya da bilgi felsefesiyle ilgili olan, olgunun, nesnenin, varlığın, dış dünyanın kendisiyle değil de, varlığın bilgisine dair olan. Daha fazla bilgi için bkz. **Felsefe Sözlüğü**, Ahmet Çevizci, Paradigma Yay.

* Gerçekliğin yapısını ve doğasını varlık, oluş, değişme, zaman, mekan, öz, zorunluluk, yokluk, edimsellik gibi kategoriler kullanarak, olabildiğince kapsayıcı bir tarzda açıklamaya çalışan felsefe türü olarak ontoloji, varlığın temel ilkelerini konu alıp, bir kategoriler öğretisi ortaya koyar ve nihai ve en yüksek gerçekliğin, Mutlak Varlığın, Bir olanın, İdeaların doğasını ifade etmeye, dış dünyada varolan şeylerin varoluşları için, nasıl söz konusu gerçekliğe bağlı olduğunu göstermeye çalışır. Daha fazla bilgi için bkz. **Felsefe Sözlüğü**, Ahmet Çevizci, Paradigma Yay

88 Karl Mannheim, **a.g.e.**, s.98

yaşamlarını belirleyen kılcal damarlardan bahsetmektir.[89] Ancak ideoloji, iktidarın çıkarlarının bir yansıması olarak gözükmemelidir. Aksi bir durum, iktidarın egemenliğini kabul etmeyen ve karşı çıkan, karşıt grupların iktidarla ve iktidarın yanındaki grupla, öteki olmaları nedeniyle çatışmalarına yol açar. Bu nedenle, ideoloji toplumun gerçek durumunun hem kendilerinden hem de ötekinden gizlendiği ve böylece toplumun stabilize edildiği örtük bir kavrayıştır. "İdeoloji toplumda konuşulmadan ve farkına varılmadan daha çok bireylerin algılarında ve inançlarında yaşar."[90]İktidarı elinde tutanlar, üstyapıda yasalarla kendi iktidarlarını onaylatmaktadırlar. Bu doğrultuda egemenler, kendi çıkarlarını koruyacağına inandıkları önyargıları sağlamlaştırmaktadırlar. Bu anlayışla din ve devlet öğretisi, sürmekte olan düzenin yardımcı öğeleri, koruyucu siperleri olarak algılanmaktadır.[91] Marx'a göre egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda egemen düşüncelerdir. Bu demektir ki, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, egemen manevi gücüdür. Öyleyse bir toplumsal biçimlenmede maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda düşünsel üretim araçlarını da elinde bulundurmaktadır.

"Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağlıdır. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikirsel ifadesinden başka bir şey değildir, egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikirsel ifadesinden başka bir şey değildir, egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan, maddi, egemen ilişkilerdir, şu halde bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin ifadesidirler; başka bir deyişle, bu düşünceler, onun egemenliğinin fikirleridirler."[92]

Marx'a göre bu süreçte iktidar olan egemen sınıflar hem zengin hem de düşünen bireylerdir. Bu nedenle tüm tarihi belirlerler, tüm toplumsal sınıflara egemendirler, sadece

[89] Micheal Foucault, **Power/Knowledge**, 1972-1977 aktaran Serpil Sancak Üşür, İdeolojinin Serüveni, İmge Yay., Ank., 1997, s.120
[90] Peter J.. Woolley-Albert R.Papa, **American Politics**, Prentice Hall, New York, 1998, s.30
[91] Sinan Özbek, **İdeoloji Kuramları**, Bulut Yay., ist., 2000, s.24

üretim araçlarına egemen olmaları nedeniyle bir egemenlikleri yoktur. Aynı zamanda düşünen bireyler oldukları için, fikir üreticileri olarak da tüm ideolojik aygıtları kontrol ettikleri egemen durumları vardır. Böylece toplumsal ve tarihsel düzlemde düşüncelerin üretimini ve dağıtımını düzenlerler bu sayede egemen sınıfların düşünceleri kendi yaşadıkları çağın egemen düşünceleri olur. Herhangi bir toplumda egemen ideoloji egemen sınıfın ideolojsidir. Egemen sınıf ideoloji üretim araçlarını (kilise, okul, kitlesel medya vb.) kontrolünü elinde bulundurur ve bu araçları kendi sınıf çıkarları için kullanır. Yalnız iktidarın ideolojik aygıtları, iktidarın baskı aygıtları değildir. Baskı aygıtları zor kullanarak işler. İdeolojik aygıtları, ideolojiyi kullanarak işler. Bu nedenle daha çok özel alana ilişkindir, baskı aygıtlarında olduğu gibi kamusal alana ilişkin değildir. Althusser iktidarın baskı aygıtının kapsamına hükümet, yönetim, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vb. alırken, ideolojik aygıtlarının kapsamına; din, eğitim, aile, hukuk, siyasal partiler, sendikalar, iletişim ve kültürü almaktadır. Egemen ideolojinin başlıca rolü kitleleri var olan düzene dahil etmek değil, yöneten sınıfın bağılığını ve yeniden üretimini güvence altına almak olmuştur. Marx Kapital'de ideolojiyi şu şekilde tanımlamıştır: Sie wissen das nicht, aber sie tun es" – bilmiyorlar, ama yapıyorlar.[93] İdeoloji kavramı bireyin kendi önvarsayımlarını, kendi fiili koşullarını, yanlış tanımayı, toplumsal gerçeklikle ona ilişkin çarpıtılmış tasarımımız arasındaki, yani gerçekle yanılsama arasındaki mesafeyi içerir. Özne toplumla ilişkisinde toplumun baskısı nedeniyle zorla seçim yapmak durumunda kalabilir. Toplum özneye seçimlerinde özgür bırakmaz. Seçme özgürlüğü verilir ama bu doğru olanı seçmen koşuluyla verilir. Seçimlerinde yanlışlık yaparsan bu özgürlüğünü kaybedersin. Özne kendini bir verili koşul içinde bulduğundan kendisine verileni kullanır. Nasıl kullanacağını ise öğrenir.

Modern çağda ücretli emek kitleleri yaratır hatta bununla birlikte toplumda yeni sınıf yapısının oluşmasına katkı sağlar. Birey tüm bu kapital süreçte sadece bu sürecin temeli değil, bu sürecin bir yansısıdır da. Onlar kendilerini bireyleşmiş özneler olarak görseler de gerçekte onlar birer nesne konumdaki şeyden öte değildirler.[94] Bu durumları da onları bilinçli bir yanılsamanın içine sokar. Yani bu durumda birey özneleşmeden bu kapital sürecin nesnesi haline gelir. Emek gücünün bir metaya dönüşmesi bireylerin tüm yaşamlarının belirleyicisi

[92] K. Marx-F. Engels, **Alman İdeolojisi**, Çev. Sevim Belli-Ahmet Kardam, Sol Yay., Ank, 1992, s.98
[93] K. Marx, **Kapital1**, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yay, Ank., 2000, s.269
[94] Theodar W.Adorno, **Minima Moralia**, Çev. Orhan Koçak-Ahmet Doğukan, Metis Yay., İstanbul, 1998, s.237

olduğunda yaşam kendini üretim ilişkileri içinde yeniden üretmeye başlar. Bu toplumsal devinimin devamını sağlayan bir şeydir. İşte bu durumun devamı ise yani iktidarın, özellikle de bu emeği kiralayacak olan kapitalin egemenliğini devam etmesi yaratılacak ideoloji ile mümkündür. "Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, zihinsel üretim araçlarına da sahiptir."[95]

Lacan, Ayna evresi kuramında bireyin tüm yaşamı boyu sürecek bir benlik yaratma veya bir kimlik duygusu kazanma teşebbüslerinden ilkini gerçekleştirdiğinden bahseder. Benlik yaratma sürecinin ilk girişiminde birey kendini aldatıcı bir bütüne yansıtıp gerçekte kendini yansıttığına inandığı ancak nesnelleştirdiği bir süreci yaşar. Halbuki, benliğin kendisi sürekli değişen ve gelişen bir yapı olduğu için onunla çelişen bir yapıdır. İdeoloji, Lacan'ın Ayna Evresi'ndeki gibi, toplumun en temel taşı bireyi özneye dönüştürür, birey bu dönüşüm sırasında kendisini baş aktör olarak zanneder. İdeoloji burada ters dönüştürme mekanizmasıyla gerçekliği başka türlü bir biçime sokar. Bir yanılsama yaratır. Althusser'de Lacan'la aynı paralellikte düşünür. İdeolojinin bireyleri özneler biçiminde adlandırdığından bahseder.[96] Bireyler bu adlandırma sürecinde kendilerini sanki sürecin özerk bir parçasıymış gibi düşünür. Özne kendini belirleyeni kurmuş gibi görür. İdeolojinin toplum tarafından içselleştirilmesi de bu yaratılan yanılsama aracılığıyla olur. Özne bu sayede adlandırıcı yapıları içselleştirir ve kendini ona gönüllü teslim eder.

Marx, *Alman İdeoloji*'sinde ideolojiyi insanların kendileri hakkındaki yanlış tasarımları olarak tanımlamıştır. Marx'a göre, ideoloji insanların ve yaşadıkları dünyanın baş aşağı görünmesini sağlar, camera obscura'da olduğu gibi(karanlık oda). Bu durum nesnelerin görüntüsünün gözün retina kısmına ters görünmesini sağlar. İdeoloji de böyle bir durum yaratır.[97] Marx buradaki benzetmeyle birey ve içinde yaşadığı dünyanın bireyin kendi imgeleminde yarattığı gerçek olmadığını söyler. Bunun tam tersi bir gerçeklik söz konusudur. Bu, gerçekliğin tersine çevrilmiş bir görüngüsüdür. Marx bu gerçekliğin açıklamasını ise ancak pozitif bilimin yapabileceğini savunur. İdeolojilerin bu kendi kendine hizmet etmesi, bir

[95] K.Marx-F.Engels, **a.g.e.**, 1992, s.64
[96] Ernesto Laclau, **İdeoloji ve Politika**, Çev.Hüseyin Sarıca, Belge Yay., İst., 1985, s.108
[97] Kürşat Ertuğrul, **Sosyal Teoride İdeolojik Kapanımları Kırma Arayışları ve Doğu/Batı Ayrımı**, Doğu Batı1, s.30

sınıfın düşüncelerini yansıtması sadece Marx'ı ideolojilerden uzaklaştırmamıştır. Birçok düşünürü de örneğin, Karl Mannheim, Daniel Bell, Louis Althusser'i de uzaklaştırmıştır. Bu düşün adamlarına göre, ideolojilerin sonu gelmiştir. Ancak ister yanlış bilinç ister düşünce bilimi olarak algılansın ideolojiler ölmemiştir. "İdeoloji, bizi gerekli hissettirmek için vardır."[98] Buna karşın ideolojilerin öldüğü fikri birçok düşünürü de gerçekliği başka yerlerde aramaya itmiştir. Mannheim, Marx dahil birçok düşünüre karşı çıkarak, gerçeği ütopyalarda ararken, Daniel Bell de ideolojilerin sonunun gelmesiyle tehlikenin geçtiğini ve gerçeğin ortaya çıktığını düşünmüştür.[99] Bell "ideolojiyi fikirleri eyleme tercüme etme yolu olarak adlandırır ve bir bütünsel ideolojiyi her şeyi içeren bir kapsayıcı gerçeklik olarak tanımlar."[100]Althusser'de ise ideoloji, bireylerin içinde yaşadıkları dünyanın bir yansıması, gerçek var oluş koşulları, gerçek dünyaları değil, verili koşullarla kurdukları ilişkilerdir. İdeoloji bir anlamda da bireylerin kendi varoluş koşullarıyla kurdukları bir hayali ilişkinin yansımasıdır. İdeolojinin yansıttığı gerçek olmamakla birlikte Althusser'e göre, gerçeği arayan düşünadamları ancak ideolojinin kendisini yorumlayarak ona ulaşmaya çalışmalıdırlar. Platon'da da ideoloji şu anki yaşadıklarımıza verilen bir yanıttır ve mağara örneğinde anlatılmak istendiği gibi yanlış bilgiyle edinilir ve zorunlu alışkanlıklar yoluyla kendini kabul ettirir. Bununla birlikte, Platon da gerçeğin ancak ideolojinin bize söylediklerine dönüp bakarak bulunabileceğini söyler. Avrupa'da bir ideoloji olarak mutlakiyetin çökmesindeki durum da bundan ibarettir. Monarşilerin kurduğu toplumsal düzenin özellikle özel mülkiyetin ve burjuvazinin varoluşuyla ilgili özdeşleştirdiği ilkeleri savunması monarşilere bağlılığı zayıflatmıştır. Durum, Platon'un mağarasındaki sesler ve gölgeler arasındaki ilişki gibi çözülmeye başlar. Ama tüm bu dönüşmeleri; monarşilerin yıkılması, liberalizm, demokrasi gibi politik kavramları olumlu bir kavram haline getirmek uzun süren devrimler ve karşı devrimler sayesinde olmuştur. Platon da mağara örneğinde ideolojiyi aşağıdaki örnek olayın anlatılmaktadır.

"Çocukluktan beri sırtını bir mağaranın girişine vermiş insanlar dış dünyayı göremezler. Mağaranın iç duvarında başka insanların gölgeleri yansır ve mağara sakinleri bu insanların sesleriyle gölgeleri arasında bir bağlantı kurarak, seslerin bu gölgelerden çıktığı sonucuna

[98] T.Eagleton, **Kuramdan Sonra**, Çev. Uygar Abacı, Literatür Yay., İst., 2004, s.215
[99] Immanuel Wallerstein, **a.g.e.**,1998, s.76
[100] Raymond Geuss, **Eleştirel Teori**, Çev. Ferda Keskin, Ayrıntı Yay., İst., 2002, s.23

varırlar. Ancak mahpuslardan biri kaçmayı başarır ve seslerin gerçek kaynağını algılar. En sonunda mağaradan çıkar, gün ışığını görür. İlk önce güneşten gözleri görmez, fakat daha sonra alışır ve kazandığı görme gücü daha önce nasıl bir yanılsama içinde yaşadığını anlamasını mümkün kılar."[101]

Karl Marx, eleştirel bir yaklaşımla ideolojinin bireyleri hatalı bilinçlenmeye yönelten bir tür bilinçli ya da bilinçsiz inançlar ve düşünceler sistemi olduğunu söylemiştir. Bireylerin hatalı bilinçlenmeye yönelten tutumlar, tercihler, değer yargıları, normatif inançlar, vb. doğrudan gözlem içeriği taşımadıkları için doğru ve yanlış değildir. O dolayısıyla bilgisel değerleri yoktur bu yüzden akılcı bir biçimde tartışılabilmelerinin önünde ciddi güçlükler vardır ve bütün bu değerleri benimseyen ve onları kendilerine referans alan bireylerin herhangi bir dayanakları yoktur. Karşıtında yer alan tutum, tercihler, değer yargıları, normatif inanç vb. kümesi de onun kadar iyi ve onun kadar, onu benimseyen bireyler için akılcı olabilir. Bütün bu verili sistem, iktidarı elinde bulunduran sınıfların tasarladığı ideolojiler, iktidarın paylaşımında pay alamamış alt sınıfların maruz kaldığı sömürü ve eşitsizlik koşullarının bu alt sınıflara doğal ve meşru gösterildiği düşünce biçimleridir. Bu anlamıyla Marx ta ideolojiye yüklediği olumsuz anlamın çerçevesinden ideolojiyi sınıflararası eşitsizliğin devamını sağlayan bir düşünceler bütünü olarak görür.[102]

İdeolojik imgelem, içinden devşirilmiş simgeler, kodlar, imgeler ve kavramlarla örülüdür. Bu örülü imgelemin içinden gerçeği bulmak ise ancak bu simgelerin, kodların, imgelerin ve kavramların kaldırılması ile mümkündür. Zizek, gerçeği bulmada Lacan psikolojisindeki üç ardışık düzenden (Gerçek-İmgesel-Simgesel) etkilenmiştir. Lacan'ın üç ardışık düzenin ilk parçası gerçektir. Gerçek simgesel olarak içerilemeyen sert bir çekirdektir. Gerçek ise, simgesel alanın dışında yer alan, dil öncesini, insan öncesini yani doğanın ilk halini içerir. Dolayısıyla doğa dediğimiz şey de gerçektir. Lacan'a göre, simgesel sistem bir eksik'in ihtiyaca dönüşerek kendini bir talep biçiminde ifade etme zorunluluğu sonucu ortaya çıkar. Simgesel'in oluşturduğu pratik ise gerçektir. Bu düzenin ikinci parçası ise imgeseldir. İmgesel dünyanın henüz kategoriler, ikili karşıtlıklar, o/bu ikiliğinde parçalanmadığı,

[101] Ernesto Laclau, **a.g.e.**, 1998, s.9
[102] Karl Marx-Friedrich Engels, **a.g.e.**, 1992, s.145

bütünselliğini koruduğu bir evredir. Bu evre daha çok çocukluk dönemidir. Özne daha sonra dilin egemenliği altına girdiğinde doğadaki nesneler ve kavramlar dilin sınırları içine hapsolur. Simgesel, Lacan'ın üç ardışık düzeninin sonuncusudur. Bireyin imgesel evredeki ben halinin dilsel, gramatik ve kültürel yapılarla özne haline dönüşmesidir. Özne simgesel düzeni hazır bulur ve onun kurallarına uymak zorunda olduğunu öğrenir. Lacan simgesel ifadesinin kendi başlarına anlamları olmayan dilsel/kültürel işaretlerin, birbirleriyle ilişkileri içinde anlam bulacağını söyler. Simgeler düzen imgesel ben'le kurduğu ilişki ile onu kategoriler, ikili zıtlıklar sistemi içine sokarak, imgesel ben'in doğal halini parçalar ve özneyi yaratır.[103] Doğal nesne ve olguları kısmen olsa kontrol altına alarak simgeselin alanına çeksek de gerçek simgeselleştirilemeyen çekirdeğini ortaya koyar. Gerçek çoğunlukla simgeselleştirilmeye, diyalektikleştirilmeye direnen, her zaman ona direnen sert bir çekirdek olarak kavranır. Gerçek; bastırılmış, kapatılmış, yoksanmış ve simgelenmemiş ama yokluğunda var olanı belirleyen kurucu bir ögedir. Bu durumda gerçek, simgelenmemiş olandır, gerçekliğin özünü oluşturandır.

19. yüzyıla damgasını vuran ideolojiler; muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm aslında tek bir sorunun yanıtını aramıştır: Hangi siyasi program iyi toplumu sağlayacaktır. İyi toplum ise bir tarafın, öbür tarafa, halk kitlelerine hegemonik baskı yapmadığı, eşitlik, özgürlük ve paylaşım esasına dayalı bir toplumsal yapıyı öngörmekteydi. Bu üç ideoloji de devlete karşı toplumun yanında yer almıştır. Liberalizm, bireyin hak ve özgürlüklerini ön plana alırken, devletin bireysel özgürlükler karşısındaki yetkilerini sınırlamayı, bireysel haklarla teşebbüs özgürlüğüne yönelik olası müdahalelerini ortadan kaldırmayı öngörmekteydi. Toplum geleneklerine büyük değer veren muhafazakârlık ise, kapitalizmi, özel teşebbüs ve serbest girişimciliği coşkuyla karşılayan ancak tarihsel geleneğe bağlı olduğundan değişimi yavaştan alan tutucu, düzeni koruyan bir siyasi düşüncedir. İnsanın insan tarafından istismar edilmesinin önüne geçmeyi hedefleyen sosyalizm ise, bireylerin karşılıklı işbirliği ile gelişecek özel mülkiyetin ortadan kalkıp üretim araçlarının ortak mülkiyeti esasına dayalı bir toplum düzenini hedefler. Ancak sonunda "üretim gücünü elinde bulunduran burjuvazi, modern sanayinin ve dünya pazarının kuruluşundan beri, tek başına siyasi egemenliği modern temsili devlette ele geçirir. Modern devletin yürütme organı, bütün

[103] Slovaj Zizek, **a.g.e.**, s. 249-250

burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komite haline dönüşür."[104] Bu nedenle toplumsal yaşam iktidardaki sınıfların öbür sınıfları egemenlikleriyle ezdiği, daha çok sömürü anlayışına dayalı bir yapıya kavuşur. Siyasi yapı, egemenlik esasına dayalı geliştiği zaman, orada sömürü temeline dayalı bir yapı vardır. Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminin Komünizm'in yıkılmasıyla bitmesi, liberalizmin zaferiyle sonuçlanmış, Liberalizm, tek başına iktidarı ele geçirmiştir. Ancak iktidardaki ideoloji hemen kendine bir başka düşman yaratmıştır. Keza, ideolojiler kendilerini bir başka ideoloji sayesinde var eder. Huttington göre, yeni dönem çatışmaların, Batı ve onun karşısında yer alan medeniyetler arasında geçecektir. Huntington, medeniyetler arası çıkacağını düşündüğü çatışmaların nedeni ise kültüre bağlar. Bu nedenle yeni dönemde liberalizm karşında yeşerecek ideolojilerin bir tarafı her ne kadar üretim ilişkilerine dayanacak olsa da, kültürlerarası ezilmişlikten beslenen yeni ideolojiler türeyebilecektir. Özellikle 11 Eylül saldırısı düşünüldüğünde bu tahmin yanlışlanabilir gözükmemektedir. Paylaşım sorunu nedeniyle yerel ölçekte sınıflar arası çıkan çatışmalar artık küresel ölçekte ülkeler ve medeniyetler arasında çıkmaktadır. Bu demektir ki, ideolojilerin sonu gelmemiştir. Birinin bittiği yerde zafer kazanan diğeri kendisine mutlaka bir başka alternatif yaratacaktır. Yoksa, tek başına varlığı tehlikeye girecek, bireylerin kendilerini korumak için sığındıkları liman olma özelliğini kaybedecektir. Bu alternatifin hangi dünya görüşüyle besleneceğini önceden kestirmek ise mümkün gözükmemektedir.

Komünizmin çökmesi liberalizmin zaferini ilan etmesi, Soğuk Savaş'ın bitmesi, ideolojilerin son bulduğu, ideolojilerin öldüğünü göstermez. Modern toplumlarda ideoloji henüz ölmemiştir. İdeoloji iktidarlar dahil herkes için gereklidir. Marx'ın deyimi ile ideoloji hâkim sınıfların iktidarlarını meşrulaştırma söylemidir. Bunun için de ideolojinin sonundan bahsetmemiz mümkün değildir. Bir düşüncenin eyleme geçiş hali olarak ideoloji, geçmişimizi, bugünümüzü ve yarını kucaklayan ideal gelecekle ile geçmiş arasında bugünün insanına ümit kaynaklığı etmektedir. Modern yaşam biçiminde dinin boşalttığı alanı insan ürünü düşünce ile inanç boyutunda dolduran, insan bedenine varlık kazandırarak varlığını sürdürmektedir, öncekinden daha güçlü, daha görünmez özellikle teknolojik gelişmeler çağında bireyin farkındalığını en aza indirecek altyapı sistemleriyle bunu daha da kolaylaştırmaktadır.[105] Birey

[104] Immanuel Wallerstein, **a.g.e.**, 1998, s.84
[105] Davut Ateş, "**Kuram, eylem ve İnanç ekseninde Siyasal İdeolojilerin Geleceği**", Doğu Batı1, Ank., Yıl. 7, Sayı 28, s.95

bilginin eşitsiz dağılımı nedeniyle de zaten ideolojinin karşısında çok fazla savunmasızdır. Birey her ne kadar liberalizm sistemi içinde özgür olsa da, bilgi paylaşımı iktidar lehine, bireylerin aleyhine gelişmiştir.[106] Yerel düzeyde olduğu gibi, küresel düzeyde gelişmişlik farkına dayalı bir hegemonya devam ettiği sürece özel çıkarlar genel çıkarlar görüldüğü sürece egemenlik belirli bir kesimin elinde olmaya devam edecektir. Bu durumda gerçekliğin bir yanılsama biçimde gözükmesine, gerçeği onun bir türevi gerçeklik biçimine sokacaktır.

Toplumsal bir varlık olan özne, toplumun ideolojik bir yansımasıdır. Bu yansıma, öznenin içinde varolduğu toplumun ideolojisinin belirlediği kimlikte belirir. Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve bilinci ya da özbilgisi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Özne'nin her iki anlamı da, gerçekte, birbirini tamamlayan nesneleşme ile özneleşme süreçlerine tekabül ediyor. Özne kimlik oluşturabilmek için de ideolojiye gereksinim duyar. İdeolojinin varolmadığı yerde öznenin varlığından söz edilemez. Özne ideoloji sayesinde kendine bir biçim verir. İdeolojinin belirlediği biçim öznenin kendine çizdiği amaçta, gideceği ufukta ve aşkınlıklarda belirir. Bu nedenledir ki, ideolojinin belirlediği özne kendisinden önce belirlenmiş kimliğin içine hapsolur. Günümüzde ise özne ideoloji tarafından kendisine dayatılan bilinci reddetmekte kendisine dayatılan kimliğe karşı direnmektedir. Özne bütünlüğün tekliğinden değil, parçalanmışlığından dünyaya bakmak istemektedir. İdeolojinin özneyi tek bir kimlik içine hapsetme politikaları, bireyselleşme sürecinde özneyi mutsuzluğa ve iktidarın boyunduruğu altına sokmaktadır. Özne bu doğrultuda ideolojinin dayattığı tek kimliğe karşı direnerek, yeniden düşünerek, klişeleri yürütmekten ve ilerletmekten çıkarak boyunduruğundan çıkabilir. "Önemli olan artık biçimler, özler, ya da temalar değil, kuvvetler, kimlikler, yoğunluklardır. Buna göre ancak bu kuvvetlerin, yoğunlukların ve kimliklerin içinden geçerek, içkin bir eleştiri yoluyla, varoluşun nasıl ve hangi nitelikler üzerinden kurulduğu duyumsanabilir."[107] Gerçekte ideolojinin bireyi tek bir kimlik içine hapsetmesi, dünyanın sürekli bir ikilik içinde bölünmesi ve buna benzer tüm sorunların altında, kapitalist üretim tarzı ve işleyişi yatmaktadır. Marx'ın bizlere miras bıraktığı altyapı üstyapıyı belirler düşüncesinden ne yazık ki ayrılamıyoruz. Öyle ki, bugün burjuvanın bugünün ideolojisini şekillendirdiği fikrini birçok

[106] Raymond Guess, **a.g.e.**, s.83
[107] Kurşad Ertuğrul, "**Sosyal Teoride İdeolojik Kapanımları Kırma Arayışları ve Doğu/Batı Ayrımı**", Doğu Batı1, Sayı. 28, Yıl 7, s.38

düşünür gibi Fikret Başkaya'da paylaşmaktadır. Başkaya; kapitalizmin neden olduğu kırılma noktalarına işaret etmekte, iki kutuplu dünyadaki emperyalizme, emperyalizmin sömürge anlayışına ve özellikle kölelik, kimliksizleşme, tarihsizleşme, sistematik baskıya değinmektedir. "Kapitalizm, doğası gereği başka üretim tarzlarıyla barış içinde bir arada olamıyor. Kapitalist olmayan üretim ve yaşam tarzlarını kendi mantığına uygun olarak biçimlendiriyor/biçimsizleştiriyor. Bir sömürü metabolizması olarak işliyor ve bir kutupta zenginlik, karşı kutupla da yoksulluk üretmeden yol alamıyor. Başka türlü ifade etmek gerekirse, bir şeyler yaparken bir şeyleri bozup, yozlaştırmaktadır. Kapitalizmin, sürekli hiyerarşi yaratıp derinleştiren bu kutuplaştırıcı dinamiği dikkate alınmadan ve anlaşılmadan, bir arpa boyu yol almak mümkün değildir."[108]Burjuvazinin elinde şekillenen yaşadığımız dünyadaki ideoloji ne yazık ki, bu ayrıntıları görmemizi engelleyecek şekilde düzenleniyor. Üretim gücünü elinde bulunduran güçler kimliklerimizi şekillendiriyor, söylemlerimizi biçimlendiriyor, özneyi fabrikadan çıkan mamul ürün haline getiriyor. Başkaya'nın anlattıkları da Marx'tan derin izler taşımaktadır. Marx'ta kapitalizmin, toplumda sürekli hiyerarşi üreten bir sistem olduğunu söylemektedir. Bu nedenle de kapitalizm belirlenmiş hiyerarşilere uygun toplumsal roller üretmeye ve bireylerden de belirlenen role göre davranması istenen verili bir düzen yaratmaktadır. Artık, doğal yaşamın çok ötesine geçilmiştir. Rastlantıların belirlediği bir yaşam yerine belirlenmiş, sınırları çizilmiş bir yaşam vardır. Bireyler ise bu belirlenmişliğin farkına varmadan yaşamlarını sürdürürler.

1.7 Yeni Çağda Gelişen Yurttaşlık ve Devlet Tarafından Tanınan Yeni Kimlikler ve Söylemler

Yurttaşlık, aydınlanmanın en önemli parçası ve modernleşme projesinin zorunlu bir parçasıdır. Yurttaşlık, seküler durumun varlığını ve sivil toplumda dünyasal kurallara katılımın gelişimini tanımlar.[109] Yüzyıllardır, siyasal mücadelenin temelinde özgürleşmek temelinde yatan kurtuluş hedefi vardır. Özgürleşmek ise, halkların, sınıfların, bireylerin, kadınların özgürlüğüdür. Sınıf tahakkümünden kurtulmak, toplum veya devlet baskısından kurtulmak, erkek egemenliğinden kurtulmak, cinsel baskılardan kurtulmak gibi toplumsal/bireysel

[108] Fikret Başkaya, "**Doğu/Batı Çatışması Değil, Kapitalist/Emperyalist Saldırı**", Doğu Batı 3, Sayı 30, Yıl.8, s.209-211
[109] Bart Van Sttenbergen, **The Condition of Citizenship**, Sage Publications, London, 1994, s.155

talepler, özgürleşmek hedefi içinde anlamlandırılıyordu. Uzun 19. yüzyıl ve kısa 20. yüzyıl arasında siyasal planda sürekliliği sağlayan olgulardan birisi, siyasal eylemin bütün öznelerin özgürleşme arzu ve iddiasıyla hareket etmeleriydi. Ona farklı içerikler verseler, farklı anlamlar yükleseler de, tüm siyasal öznelerin eylemlerinin ufuk çizgisinde özgürlük yer alıyordu. Özgürlük hedefinin telaffuz edilmesi, siyasal eyleme evrensel bir meşruiyet de kazandırıyordu.[110] İnsanları arkasından sürükleyen tüm ideolojiler ve önderler özgürlük sayesinde meşruluk kazanır. Çeşitli nedenlerle insanları peşinden sürükleyen özgürlük düşü sonunda dönüp dolaşıp iktidarın bireyi egemenlik altına almak için kullandığı bir araç konumuna gelir. İnsan özgürleştiği oranda ise bir başka iktidar yapısının içine ve onun yapısını düzenleyen kuralların egemenliğinin altına girer.

Descartes Metot Üzerine Konuşma'sında hayatta kalmanın kurallarından ilkini insanın içinde doğduğu ülkenin adet ve yasalarını, otoritelerini sorgulamadan kabul etmesini ve onlara itaat etmesi gereğini vurgular. Aydınlanma dönemiyle birlikte ise özneye aklı kendine rehber edinmesi salık verilir. Aklın rehberliğinde özne bilme cesaretini ve cüretini gösterirken, öznenin kendine aklı referans alması onu yaşamında aktör konumuna getirir. Bu, bireyin yaşamını kendisinin istediği gibi yönlendirebilmesi demektir. Özne durumuna gelen birey yaşamının ana belirleyicisi olarak iktidarın belirlenimlerine karşı çıkan, ilahi aşkınlığın belirleyiciliğine karşı kendini ortaya koyan muhalif bir öznedir. Öznenin muhalifliği kendisine iktidar tarafından dayatılan ortak kimlik prototipine karşı bir çıkıştır. İktidar bireyi belirlemek ve bireyin öznelliğini yok saymak ister. İktidarın bireyi belirleme çabasının karşısında birey, kendini ait olduğu kimlikle, öznelliği ile ortaya koymak istemektedir. Kimliklerin bu üst kimliğe karşı çıkışları da bir mücadele alanı oluşturur. "Aydınlanma projesi, bilime, ahlaka ve sanata ilişkin bu kabullerinin ve temelde insanın aklına güvenmenin, o zamana kadar görülenden daha özgür daha eşitlikçi, insanları daha mutlu olacağı toplumların gelişmesine neden olacağını savunuyordu."[111] Immaunel Kant'ın Aydınlanma nedir? başlıklı ünlü yazısı da insan zihninin özgürleşmesi üzerinedir. Kant, bu yazıda düşünmeyen, sadece emirlere itaat eden, bir takım rehberlerin yolunu izlemeyi kendilerine görev bilen insanlara bu duruma başkaldırmaları için çağrı yapmaktadır. Aydınlanma felsefesinin başyapıtı Pratik Usun

[110] Ernesto Laclau, **Evrensellik Kimlik Özgürleşme**, Çev. Ertuğrul Başer, Birikim Yay., İst., 2000, s.8
[111] İlhan Tekeli, **Modernite Aşılırken Siyaset**, İmge Kitabevi, Ank., 1999, s.26

Eleştirisi kitabında ise Kant, bireyin çocukluk döneminde olduğu gibi sürekli bir şey empoze edilen halinden çıkmasını önermektedir. Çocukluk hali insanın kendi aklını başkasının rehberliği olmaksızın kullanamamasıdır. Bireye buna sürükleyen ise, us eksikliği değil, bireyin rehberlerin yol göstericiliği olmaksızın usu kullanma cesaretini gösterememesi ve iktidarın korku yoluyla bireyin bu cesareti göstermesinin engellenmesidir. Kant, insanı yerinde sayma çaresizliğine mahkûm eden bu bir çeşit esaret durumundan kurtulması için bireye aklını kullanmaya ve karşı çıkmaya cesaret et! demektedir. "Kendi aklını kullan, kendini her türlü önyargıdan kurtar, hiçbir şeyi rasyonel temellerini sorgulamadan kabul etme, her zaman eleştirel bir mesafeyi koru..."[112] Bununla beraber iktidarın tüm dayatmalarına karşı diren ve karşı çık demektedir. Aydınlanma ile birlikte aklını kullanan birey, özgünlüğünü tüm belirlenimlere karşı yaşamaya çalışır. Siyaset etnik, ırksal, dinsel, dilsel, cinsiyet açısından tüm grupların kendilerini gerçekleştirmek için uğraş verdikleri karşı çıkışların mücadele alanıdır.

Modernite ile birlikte ulus devlet[*] yurttaş kavramını yaratmıştır. Ancak modernite yurttaş kavramını çalışan konumunda tasarlamıştır. Yurttaşın genel istence katkıda bulunması ise yasalarla tanımlanmıştır. Özgürlüğünün sınırları çerçeve içine alınmıştır. Ralpf Dahrendorf'a göre yurttaşlık; "bir hukuk düşüncesi mantığının içinde kanunlarda ifadesini bulan düşüncedir. Yurttaşlık yasalar altında, insanların birbirlerini koruduğu bir kurallar sisteminin parçası olduğu ve bir topluluğun üyelerinin yarattığı bir topluluk yaratır."[113] Çalışan durumundaki yurttaşın özgürlüğünün devamı ise rant ya da karı sağlayan üretici güçlere koşulsuz boyun eğişleriyle mümkündür.[114] Yurttaşlık kavramı ile ulus devlet sınıf çatışmalarının; ırk, etnik, köken, cinsiyet, din, dil açısından ya da ulus/toplum dışındaki başka herhangi bir toplumsal ölçütle tanımlanan gruplar ya da tabakalar arasındaki çatışmalarının

---

[112] Immanuel Kant, **Pratik Usun Eleştirisi**, Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Say Yay., İst., 1999, s.25

[*] "Ulus Devlet toplumsal modernleşmedeki soyutlamaları yakalamayı ve geçmişinden koparılmış bir milletin, ulus bilinciyle, daha gelişmiş ve rasyonelleştirilmiştir, bir yaşam dünyası içine yeniden yerleştirilmesini olanklı kılan, siyasi bir iletişim ortamını yaratmıştı. Vatandaşın hukuksal statüsünü kültürel anlamda bir ulusa ait olma düşüncesiyle tanımlayarak, bu entegrasyonu daha da hızlandırmıştı. Bugün artık ulus devlet, içeride çokkültürlülüğün doğurduğu patlama ve dışarıda küreselleşmenin getirdiği sorunlar altında kendini adeta bir meydan okumayla karşı karşıya hissetmektedir."Detaylı bilgi için bkz. Jurgen Habermas, **Öteki Olmak, Öteki'yle Yaşamak**, Çev. İlknur Kaya, YKY., İst., 2002, s. 25

[113] Roberto Alejandro, **Hermeneustics Citizenship and the Public Sphere**, State University of New York Pres, 1993, s.14

[114] Alain Touraine, **a.g.e.**, 2002, s.34

önüne geçilebilmiştir. "Yurttaşlık insanın doğal bağımlılığının alabileceği tek meşru biçimdir. Yurttaşlık bağı, çözülemez doğal bağın tek meşrulaştırıcısıdır: hiçbir durumda çözülemeyen bağları gönüllü hale getirir, her durumda bütün insanların paylaştığı kaderi ortak ve karşılıklılığı duyarlı kılar. Aristoteles'in çok önce işaret ettiği gibi yurttaşlık bağı aslında, diğer bütün bağları düzenleyen ve yöneten tek bağdır; içinde diğer, daha kişisel ve özel toplumsal ilişkilerin serpilip gelişebileceği kamusal yapıyı yaratan bağdır."[115]Yurttaşlık toplumdaki tüm farklı aidiyetlerin ortak bir uzlaşım için, bir arada yaşabilmek adına kendi haklarından vazgeçtikleri taahhüt, dayanışma, katılım ve erdem biçimi olan bir üst kimliktir. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nin girişindeki "İnsan özgür doğar, fakat her yerde zincire vurulmuştur"[116] diyerek bağımlılığın insanın karşısında duran bir gerçeklik iken toplum dışında yer alan doğal özgürlüğün bir soyutlama olduğunu ve siyasetin amacının bu nedenle, yapay özgürlükler üreterek bu özgürlüklerin peşinden gittiğini anlatmak istemektedir. Bununla birlikte Unsal Oskay'ın efendi/köle ilişkisi temelinde değerlendirdiği yurttaş kavramı köle olan sıradan insanın, efendi olan insanla bu üst kimliği paylaşması bir yanılsamadır, bu yanılsama köle olan sıradan insanın köleliğini yaşamasını kolaylaştırır ve köleliğini yaşarken katlandığı horlanmışlığı, acıları hafifletir. Sıradan insanın ortak kimlik yapıntılarını yurttaşlık gibi benimsemeye iten neden, köle olan insanın bugün ve gelecekte de kendini var edebilmesini sağlayacak olanın efendisinin sahip olduğu toplumsal düzen olmasıdır.[117] Ulus devlet yurttaşlığı bütün içinde birleştirici bir araç olarak tasarlamıştır. Yurttaşlık bu amaca iyi hizmet etmiş, istikrar sağlayıcı bir unsur görevini üstlenmiştir.[118] Modernite özellikle bilimin yarattığı ancak tek doğru vardır düşüncesinden hareketle toplumu da tek bir doğru doğrultusunda yapılandırmak istemiş. Yarattığı bu fikir sığlığı, doğrunun tek olmadığı iki doğrunun olabileceği protestosuna ve özgürleşim arzusunun gündeme gelmesine neden olmuştur. Modernitenin vazettiği tekilliğe karşı farklılıkları, çoğulluğu ve kimlikleri öne süren toplum bilimciler François Baudrillard, Jacques Derrida, Jean François Lyotard ve Zygmaunt Bauman gibi araştırmacılara göre hakikatin, adaletin, ahlakın, demokrasinin tek bir versiyonu yoktur. Ve tabii ki (toplumlarda) tek bir inanç sistemi olması için de herhangi bir istek yoktur. "Modernite temel insan ihtiyaçlarını insanın vakarına yaraşır şekilde gidermek yerine hala

[115] Benjamin Barber, **Güçlü Demokrasi**, Çev. Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yay., İst., 1995, s. 270
[116] Jean-Jacques Rausseau, **a.g.e.**, s.44
[117] Ünsal Oskay, **Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım**, YKY., İst., 1999, s. 115
[118] Immanuel Wallerstein, **a.g.e.**, 2000., s.124

savaşı, silahlanmayı, doğal çevrenin tahrip edilmesini ve ekonomik sömürüyü sürdüren; birçok kadını, Hiristiyan olmayan ve beyaz olmayan halkları ikinci sınıf bir manevi ve politik konuma indirgeyen; kar ve rekabet adına, dayanışmacı bir arada varoluşun köklerini tüketen bir hayat biçimi."[119]Modernitenin toplumsal bir üst kimlik etrafında dayattığı yurttaşlık kavramı da, ulus devlet içinde erozyona uğramaya başlamıştır. Etnik, dinsel topluluklar, cemaat kimlikleri adına yurttaş kategorisini reddederken, iktidarın üst kimlik olarak belirlediği yurttaşlık bu zamanda farklı aidiyet, konum ve duyarlılık biçimlerini de içine alarak genişlemeye başlamaktadır.[120] Zira modernlik, bilimi yüceltmek için özne fikrinden vazgeçmenin, aklı özgür kılmak için duygu ve imgelemi susturmanın, tutkularla tanımlanan toplumsal kategorileri, yani kadınları, çocukları, emekçiler ve sömürgeleştirilmiş olanları, akılcılıkla özdeşleştirilen kapitalist bir seçkinler grubunun boyunduruğu altına sokmanın gerektiği fikrini dayatmaktaydı.[121] Gelinen bu noktada modernizmin ortaya koyduğu birey anlayışı tartışma konusu yaratmıştır. Bu da yurttaşlığın yeniden tarifi üzerinde odaklanmaktadır. Yurttaşlığın yeniden tarifi ise, devlet, sivil toplum, kamusal alan denkleminin yeniden kurulmasını gerektirir. Klasik demokrasinin devlet-yurttaş ilişkisinde bireyin salt bir siyasal özne olarak algılanmasına, dolayısıyla da kimliksiz birey anlayışından hareket edilmesine karşılık, etnisiteninin yalnızca yaşanan değil, ama aynı zamanda ifade edilen kimlik anlamında da önemli bir etken haline gelmesi, demokrasi kuramının yurttaş kavramını yeniden gözden geçirmesini zorunlu hale getirdi.[122]

[119] Şeyla Benhabib, **Modernizm, Evrensellik, Birey**, Ayrıntı Yay., İst., 1999, s.17
[120] Benjamin Barber, **McWorld'a Karşı Cihat**, Çev. Eser Birey, Cep Kitapları, İst., 2003, s.53
[121] Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev. Hülya Tufan, YKY., İst., 2000, s.231
[122] Füsun Üstel, **a.g.e.**, s.15

Aydınlanma projesi olarak modernite[*] pozitivist toplum bilim anlayışını kendine rehber edinir ve ancak bu toplumların ilerleme yolunda gelişeceğini savunur. Aydınlanma akılcı bilim anlayışı ile 18. yüzyılda insan düşüncesini din baskısından kurtararak özgürleştirme işlevini üstlenmiştir. Aydınlanmadan bu zaman kadar felsefe, mitoloji ve din anlayışı şimdiki zamanınla ilgili insanlık durumunu düşünmek ve bu yeni durumu kapsamak için yeni bir tanım yapmıştır.[123] Toplumsal ilerlemede amaç haline gelen bilime dayalı ilerleme araçsal aklın kullanılmasına da meşruiyet kazandırmaktadır. Aydınlanma ile birlikte insanlara özgürlük getiren akılcılık araçsal akla dönüşmesiyle birlikte onların özgürlüğünü sınırlayan bir nitelik kazanmaktadır. Doğanın üzerinde bir denetim kurmak için kullandığı aklı insanın üzerinde de denetim sağlamak için kullanmaya başlayan insan, aklı egemenlik kurmanın bir aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Bireyin özgürlüğü için dine karşı aklı rehber edinmesini savunan akılcılık araçsal akıl yoluyla birey üzerinde egemenlik kurmaya onu belirlemeye, yaşam alanlarını sömürgeleştirmeye başlamıştır.[124] Bu durumda araçsal akıl aklın kendisi değil onun bozulmuş halidir. Modernizm sadece bilgiye yaklaşımıyla değil tüm toplumsal yapılarda meydana getirdiği dönüşümle değerlendirildiğinde, modern toplumu geleneksel toplumdan şu özellikleri ayırıyor. Modern toplum daha hızlı değişiyor, kendine ait kurumsal yapılar oluşturuyor. Bu toplumda üretim artıyor, ürün metalaşıyor ücretli emek sınıfı, yurttaş kavramı ve ulus devlet ortaya çıkıyordu. "Bu haliyle Aydınlanma, pek çoğu

[*] Modernite, Batı uygarlığının bir evresi, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin, sanayi devriminin ve kapitalizmin getirdiği geniş çaplı ekonomik ve toplumsal değişimlerin bir sonucudur. Baudelaire'de olduğu gibi, güzel ve soylu olan herşey, aklın ve düşüncenin ürünüdür. Hayvani insanın ta anne karnında tadını aldığı suçun kökeni doğadır. Erdem ise yapay ve doğaüstüdür. Bauman'a göre modernlik, Batı Avrupa'da, XVII. Yüzyıldaki bir dizi derin toplumsal , yapısal ve entelektüel dönüşümle başlayan ve Aydınlanma'nın gelişmesiyle kültürel bir proje olara, kapitalist ve daha sonra da komünist endüstri toplumunun gelişmesiyle de toplumsal olarak kurulan bir yaşam biçimi olarak olgunluğa erişen tarihsel bir dönemdir. Detaylı bilgi için bkz. Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, Ayrıntı Yay., İst., 2000, s.13. Hem felsefi, hem de iktisadi olan klasik anlayış, modernliği aklın utkusu, özgürleşme ve devrim olarak, modernleşmeyi de, eylem halindeki modernlik, yani tamameniçsel bir süreç olarak tanımlar. Tarih kitapları, haklı olarak, modern dönemden, Rönesans'tan Fransız Devrimi'ne ve İngiltere'deki kitlesel sanayileşmenin başlarına değin uzanan dönem olarak söz ederler. Çünkü modernlik ruhu ve uygulanımlarının geliştiği toplumlar, harekete geçirmekten çok çeki düzen vermenin peşindeydiler: Başlıca amaçları arasında, ticaretin ve mübadele kurallarının düzenlenmesi, bir kamu yönetiminin ve hukuk devletinin yaratılması, kitapların yaygınlaştırılması, geleneklerin, yasakların ve ayrıcalıkların eleştirilmesi yer almaktaydı. O dönemde merkezi rol oynayan, sermaye ve emekten çok akıldır. Klasik modernlik anlayışı, her şeyden önce insanı doğayla, mikrokozmos'u makrokozmos'la bütünleştiren ve bedenle ruhun, insanın dünyasıyla aşkınlığın tüm ikiliklerini reddeden akılcı bir dünya imgesinin oluşturulmasıdır. Anthony Giddens, modernliği dört ana boyutta; sanayicilik, kapitalizm, savaşın sanayileştirilmesi ve toplumsal yaşamın tüm veçhelerini gözetentümel bir üretim ve denetim çabası olarak görür ve dolayısıyla güçlü biçimde bütünleşmiş bir dünerlik imajı sunar. Detaylı bilgi için bkz. Alain Touraine, **a.g.e.**, 2000, s.43-44

[123] Richard Beardsworth, **Derrida and the Political**, Routledge, New York, 1996, s.49

günümüzde bile önemlerini korumakla birlikte, tek bir sözcükle özetlenmesi çok zor olan birtakım toplumsal dönüşün unsurlarını, siyasi kurum türlerini, bilgi biçimlerini, bilgi ve pratiklerin rasyonalizasyonu projelerini ve teknolojik mutasyonları taşır."[125] Tüm toplumsal dinamiklerin bilginin belirleyiciliğinin içine kapanması ve bilginin teknolojiye hizmet eden bir araç durumuna gelmesi bireyin bu süreçte daha da yalnızlaşmasına, sürekli değişen koşullara uyum sağlamaya çalışan bir koşuşturma içinde etrafında neler olup bittiğini anlayamamasına yol açmaktadır. Toplumda yalnızlaşan insan kendini gerçekleştirmek için kendini toplumsal verili düzene teslim etmektedir. Oskay insanın kendini verili toplumsal düzenin içine hapsetmesini yaşamın bireyi pragmacı ussalığın içine kapatıyor olmasından kaynaklandığından bahsetmektedir. Birey bunun karşılığında bugün ve gelecekte yaşamını sürdürmek için gereksindiği işini, aşını, aşkını, toplumsal itibarını almakta ve tüm bunların ötesini de düşleyebilmektedir.[126]

Yeni dönemi üst kimlikler etrafında şekillenen büyük anlatıların, makro teorilerin ve ideolojilerin sona erdiği bir zaman olarak değerlendiren Lyotard, bu dönemde küçük anlatıların, kişisel öykülerin, yerelliklerin, yeni etnisitelerin, yeni kimliklerin, küçük farklılıkların ön plana çıktığı bir dönem olarak tanımlar. Modernitenin insanları aynılaştıran, yığınlaştıran, homojenleştiren, baskı altında tutan egemen iktidar rejimlerine karşı tavır geliştiren Derrida'da Aydınlanma ile başlayan süreçte modernitenin teksesli, akıl merkezli, ben merkezci, erkek egemen söylemine eleştiri getirmiştir. Yukarıda adı anılan düşünadamlarının anlayışlarına göre bugüne kadar kendilerini kamusal alanda ifade edememiş grupların, bunları etnik azınlıklar, kadınlar, göçmenler, sığınmacılar, eşçinseller, gençlere kadar tüm bir kenara itilmiş sınıflar kendilerini ifade etme özgürlüğüne kavuşmuşlardır.[127] Modern ulus devletler üst kimliğin dışında kalan kimliklerin tanınmaması ve siyaset dışı itilmeleri üzerine tanımlanır. Günümüzde ise bu durum değişmekte demokrasi talebi, giderek dinsel, etnik ya da dilsel toplulukların eşit statü talepleri biçimine dönüşmektedir. Bununla birlikte, biz kavramının, üst kimlik belirleniminin dışında kalan etnik, dinsel, cinsel, kültürel toplulukların yanında özürlüleri, evsizleri, uyuşturucu bağımlılarını vb. bu kavram içinde

[124] Besim F. Dellaloğlu, **Toplumsalın Yeniden Yapılanması Habermas Üzerine Bir Araştırma**, Bağlam Yay., İst., 1998, s.128
[125] Micheal Foucault, **a.g.e.**, 2000, s.128
[126] Unsal Oskay, **a.g.e.**, s.204

düşünülmektedir. Tüm bunların altında yatan neden ise bireyin üst kimlik etrafında tanımlanan yurttaş kavramına, bu determinist anlayışa karşı geliştirdiği tepki yatmaktadır. Üst kimlik dışında şekillenen kimliklerin kendilerini kamusal alanda ifade etmesi ve taleplerde bulunması devletin bu kimlikleri kendisine bir tehdit görmesinin nedenidir. Kültürel kimlikler başlangıçtaki durumlarıyla değil daha çok yeni ve belirli bir dereceye kadar tanımlanırlar[128]. Bu nedenlerden ötürü, yeni dönemin siyasal çekim merkezini de kimlik politikaları oluşturmaya başlamıştır. Siyasetin yeni simgeleri artık kimlikler etrafında şekillenen bu yapılar oluşturmaktadır. Laclau, bundan böyle demokrasiyi düşünmenin eşitlikten değil, çoğulluğun ve farklılıkların kabulünden geçtiğini iddia ediyor. Bu bireyin zorunlu olarak belirlenmiş bir takım sınıflandırmaların içine hapsedilmesi demek değildir. Birey kendisi için belirlenen sınıf dışında, kendi özgül yapısında bir farklılık varsa onun tanınmasını istemektedir. Yoksa öbür bireylerle eşit haklara sahip olmayı değil. Bir başka deyişle, merkezi iktidarın belirlediği anlamların içeriklerinin güçlerini yitirdiği bir dünyada, kapitalist üretim sürecinde birey toplumsal aktörlerce belirlenmesine karşın öznelerin kimlikleri dağılmakta, çoğullaşmakta, kimi yerde çakışırken, kimi yerde farklılaşmaktadır.[129] Toplumun öncelikle belirleyicisi konumundaki devletin toplum karşısında geriletilmesi yani, devlet müdahalelerinin, denetimlerinin ve düzenlemelerinin geriletilmesi, bununda ötesinde devletin inanış ve düşünceleri yerleştirmekten, zihinsel yönlendiricilik işlevinden kurtulması devletin kimlikler karşısındaki duruşunu daha demokratik ve kabullenici durumuna getirmektedir.[130]Özgürlükçü, demokratik devlet anlayışı yönetimlerin şeffaf olmasından geçmektedir. Devletin kimlikler karşısında kendini koruması değil, bu kimliklerin varlığını kabul etmesi ve kamusal alanda onlara yer açmasıyla özgürlükçü demokratik anlayış paylaşılan değer olacaktır.

---

[127] Ayhan Kaya, **İdeolojiden İdeolojiye Yolculuk: Düşüncebilimden Kimlikbilime**, Doğu Batı 1, s.74
[128] Airet R. Aklaev, **Democratization and Ethnic Peace**, Ashgate Publisng, USA., 1999, s.28
[129] Ernesto Laclau, **a.g.e.**, 2000, s.11
[130] Rolf Cantzen, **Daha Az Devlet Daha Çok Toplum**, Çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yay., İst., 2000, s.118

2. BÖLÜM

2.1. MEDYA SÖYLEMİ ve YENİ SİYASAL POLİTİKALAR

Bu bölümde; siyasetin temel kavramlarına (devlet, din, laiklik, iktidar, ideoloji, yurttaşlık) getirilen geleneksel tanımların bireyin iktidar(lar)ca belirlenmiş kimliklerine karşı çıkışlar ve dolayısıyla değişerek özellikle günümüzde giderek artan bireylerin aitlik söylemlerinin kamusal alanın belirlenmiş söylemlerini yerle bir etmekte ayrıca, kamusal alanda kendilerini ifade etmek amacıyla yer açma çabası çerçevesinde yeni söylemlere medyanın nasıl bir tavır aldığına ve ekonominin yerellikten çıkıp küresel bir boyut kazandığı günümüzde ekonomik dönüşümün yarattığı yeni iktidar seçkinlerinin medya söylemi üzerinde nasıl bir etkide bulunduğuna değinilecektir.

Gazete, radyo, televizyon ve internet kitleleri kucaklayarak kamusal alanı dönüştürmekte ve kumasal alan medya etkisiyle yeniden şekillenmektedir. Medya kamusal alanı şekillendirmekteki gücünü yarattığı yeni olanaklarla da artırmaktadır. Medya gözünde izleyicilerin/alıcıların, reklâmcı gözünde tüketicilerin medyanın yarattığı yeni imgelerden kaçmalarına imkân yoktur. Köy yaşamında gündeme ilişkin haberlerin köy meydanında alındığı hatta cuma namazlarında hocaların verdiği hutbelerle belirlenen bireylerin söylemleri, şimdilerde medya özellikle de, birçok iletişim aracının tek çatı altında toplandığı tekeller nedeniyle gündem belirleme ve yayma işini çok daha hızlı ve etkili yapmaktadır. Tekelleşme sayesinde birçok kitle iletişim aracından tek bir ses çıkmakta, birinden kaçtığınızı düşünürken bir diğerinin sizi yakalayıp yaratılan gündemi size onaylatabilmesi mümkün kaçınılmaz hale gelmiştir. Bireylerin medya gündeminin etkisi karşısında bu kadar edilgen duruma gelmesinde günümüzün kentsel yaşamı ve ekonomik çalışma hayatının zorluğu, hızı ve karmaşıklığı neden olmaktadır. Günümüzün karmaşık, yorucu ve bir o kadar da hızlı süre giden kent yaşamı içinde hayatını sürdürmeye çalışan ve ezilen bireyin bu zor şartlar altında kendisine medya tarafından sunulan bilginin doğruluğunu ve güvenilirliğini araştırmaya da zamanı yoktur. Öyle ki, bu durum sunulan tüm bilgilerin birey tarafından sorgulanmadan emilmesini sağlamaktadır. Sadece sosyal yaşam alanının zorlukları bireyin medyaya teslimiyetini kolaylaştırmamakta, aynı zamanda ekonomik yaşamın bir parçası olan bireyin yaşamını devam ettirebilmesi ancak kendini sisteme tam anlamıyla teslim etmesiyle mümkün olabilmektedir. Aksi bir durum

bireyin işsiz kalmasına, hayat kaygılarının artmasına, belirsizliğin hayatına hâkim olmasına neden olacaktır ki, bireyler için hayatta tek kabul edilemeyecek durum belirsizliktir. Ekonomik üretim sistemine teslim olan bireyin etrafta olanı biteni ne anlayacak zamanı ne de gücü vardır. Sisteme teslim olan ya da olmayan birey bu şartlar altında medya tarafından belirlenen gündem ve söyleme kendisini teslim etmek zorunda kalmıştır. Gerçek durum şunu göstermektedir ki, bireyin kapitalist dünyanın belirlediği dünyanın dışında kendine bir dünya kurabilmesi bu dünyanın içinde yaşarken mümkün gözükmemektedir. Nurdoğan Rigel'in belirttiği gibi "kitleler kendilerine gönderilen herşeye, blok halinde ve bir gösteriye dönüştürerek yön değiştirmektedirler. Bunun için bir başka koda gerek yoktur. Direnmezler de. Her şeyi anlamsızlık adlı biçimsiz bir toprağın içine sokmak yerine bütün yönlere doğru yapılan bir büyülenme/güdülenme çemberinin içine kaydırmayı yeğlerler."[1]

Medya yeni olanaklarıyla sunulan tüm bilgileri yeni bir büyü prizmasının içinden geçirerek sunmaktadır. Rigel'in bahsettiği gibi birey medya tarafından sunulan enformasyona yön vermeye çalışmaz. Birey medya tarafından güdülenmiş ya da büyülenmiştir. Hipnoz durumundaki birey zaten daha çocukluktan başlayarak medyanın başöğretmenliğinde yetiştirilmektedir. Veysel Batmaz, İletişim Bilimci George Gerbner'den yaptığı alıntıda, "televizyon, diğer kitle iletişim araçlarından farklı bir konumdadır. Ortalama bir evde televizyon alıcısı günde 6.5 saat kadar açıktır. Çocuklar bu yeni simgesel dünyaya gözlerini açmaktadır ve bu aracın sunduğu onbinlerce birbirinin aynısı hikayeyi adeta süt emer gibi büyümektedir. Artık toplumsal hayatı sürdürmek için evden dışarı çıkmaya bir gereksinim yoktur; ne ibadet yerlerine, ne de okula gitmeye gerek kalmıştır. Okuma yazma öğrenmeye, daha geniş bir kültürle buluşmak için gerekli olan birçok zihinsel yetiyi elde etmeye de gerek yoktur. Televizyon seyretmenin aile içindeki ritüelistik yapısı, çocuklarla yetişkinlerin izleme sürelerindeki eşitlik, kuşaklar arasında bugüne kadar tarihte rastlanmayan imgesel dünya birliğini yaratmıştır. Televizyon, tarihte ilk kez, karmaşık zihinsel yetileri olmayan milyonlarca insan tarafından, kolaylık ve yaygınlıkla izlenebilen yegâne iletişim aracıdır. Televizyon izlemek için para harcamaya, okur-yazar olmaya, elit bir kültüre sahip olmaya, yaşanan mekânı değiştirmeye gerek yoktur. Hatta birçok konumda, statükoyu değiştirmemek

[1] Nurdoğan Rigel, **Kağıt Kaplanlar**, Der Yay., İst., 1993, s. 36

kaydıyla, geleneksel değerleri, ahlaki ve kanunları hiçe sayan bir içeriğin sansür edilemezliği ile karşı karşıyayızdır."[2]

Medyanın bireyleri büyülemesi/güdülemesi oluşturduğu kodlar ile gerçekleşir. Günümüz koşullarında bireyin etrafında olup bitenleri bilmesinin ve anlamasının imkânsızlığı nedeniyle, bireyin bilgi ve bilme gereksinimini karşılayan tek güç medyadır. Bu nedenle de, bireyin neyi, ne düzeyde ve nasıl bileceğine medya gücünü elinde bulunduran medya sahipleri, editörler, yayıncılar, tüm bu bilgi üretme işini gerçekleştiren bilgi üreticileri karar vermektedir. Medyanın ürettiği kodlar ile ifadelendirmeye çalıştığı olayların mantığı medyanın mamul ürününün prizmasından geçerek yansır. Marx'ın da dediği gibi, üretimin olduğu her yerde bir ideolojiden bahsetmek gerekir. Marx'a göre üretim ilişkilerinde bağımlı ve bağımsız olan bir diyalektik ilişki vardır ve bu ilişki nedeniyle de, yönlendiren ve yönlendirilen, güçlü ve güçsüz, belirleyen ve belirlenen bilgi üreticisi ve tüketicisi, bir ideoloji söz konusudur. Klasik Marksist yaklaşım da "medyanın ideolojik rolü, basitçe, zenginlik ve iktidarın meşrulaştırılmasıdır."[3] Medya tarafından yansıtılan gerçekte onun ideolojik süzgecinden geçerek bireye ulaşmaktadır. Marx'ın camera obscura benzetmesiyle anlatmaya çalıştığı gerçeğin çarpıtılması, yani bir olay hangi araç vasıtasıyla yansıtılıyorsa bizler o gerçeği ancak yansıdığı kadarıyla bilebiliriz. Medyanın bilinçli yarattığı söylemler, medya gücünü elinde bulunduran(lar)ın ideolojilerini yansıtır. Medyadan yansıyan kodlar kodu oluşturan gerçeğin kendisi değil, gerçekliğin ideolojik yorumlarıdır. Yani, yaratılan iletiler medyayı elinde bulunduran ekonomik gücün çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. Dolayısıyla medya gerçeği dolayımlayarak aktardığı için medyadan yansıyan gerçeğin değişime uğramış bir boyutu yani, gerçekliktir. Habermas bireyleri medya iletilerinin pasif tüketicileri görür. Ona göre, iletiler medya teknikleri ile görsel bir şölen haline getirilerek manipüle edilmiş kültür endüstrisinin uzantılarıdır. Medya tarafından yayılan ideoloji bireyin eleştirelliğini yok ederek, var olan durumu yeniden üretir ve bireyi bu statükonun içine hapseder.[4] Bu sayededir ki, medya bireyin toplumsallaşmasına katkısıyla var olan durumun devamını sağlamakta, medyadan her gün yansıyan benzer iletiler bombardımanı altında bireyi her seferinde yeniden

[2] Veysel Batmaz, **Karartma**, Karakutu Yay., İst., 2003, s.24
[3] Mehmet Küçük, **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ark Yay., Ank. 1999, s. 274
[4] John Thompson, **Kamusal Alanın Dönüşümü**, İLEF YILLIK 94, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay.,, No.7, s. 249

yeniden üreterek statükoyu devam ettirmektedir. Edward S. Herman ile Noam Chomsky'nin Rızanın Üretimi adlı çalışmaları medyanın bu özelliğini açımlamaktadır. "Bu çalışmada araştırmacılar, kitle iletişiminin propaganda modeli olarak adlandırdıkları bir modeli önermektedirler. Buna göre, medya; devlet ve özel sektör faaliyetlerinde egemen olan özel çıkarı desteklemek için bir hareketlilik yaratmaya hizmet eder. Onlara göre medya yerleşik iktidara hizmet eder. Bu endüstri, kar için reklama, kaynak için hükümet yetkililerine bağımlıdır."[5]

Etrafımızda olup biten olayların çoğu hakkında bilgi edinimimizi ve kanaat oluşumunu büyük ölçüde, medyanın enformasyonu işlemden geçirip ürettiği bilgi ile gerçekleştiririz. Medya tarafından üretilen söylem tipi birçok kimse tarafından aşağı yukarı aynı anda paylaşılır.[6] Medya bunu gerçekleştirirken de birçok bilgi ve söylemden yararlanır. Medya enformasyonun karmaşıklığını basite indirgeyerek, onu yalınlaştırarak sloganlar haline getirerek birey tarafından kolay anlaşılır biçimde, bireyde kanaat ve tutum değişikliğini yaratacak şekilde sunar. Medyanın iletileri bir slogan halinde kolay anlaşılır prototipler halinde sunmasını, özellikle söylemin yok edilmesini ve bununla birlikte söylemin içinde barındırdığı eleştirel bakış açısının söylemin içinden koparılarak, yalınlaştırılarak bireyin daha düz ve basit düşünmesinin sağlanmasını Jaques Ellul "modern insanın kolay, yeterli ve kısa bir yol olarak görsel temsillere kendilerini teslim etmeleri, söylemi ise can sıkıcı bulduklarını"[7] ifade ederek açıklar. Görsel dünyanın zenginliğine kendisini kaptıran modern dünya insanı söyleme ve onun içeriklerine uzak düşürülmektedir. Çünkü modern dünyada bireyin dünyanın gerçekleriyle fazla uğraşması istenmez. O, kendi gerçekleriyle uğraşmalı ama öte taraftan birileri de onun adına bireyin gerçek yaşamını şekillendiren üretim sistemini şekillendirmelidir. Bu noktada, enformasyonun bilgiye dönüştürülme süreci bir başka deyişle gerçeğin kurgulanması, medya tarafından enformasyonun editoryal işleme tabi tutulmasıyla gerçekleşir. Editoryal işlem sayesinde bilgiye dönüştürülecek enformasyonun ne ölçüde inşa edilmesi ya da toplumsal oydaşmaya göre ne kadar yeniden yorumlanması gerektiği belirlenir. Yani, enformasyon bireyle buluşmadan önce ham haliyle işlenir. Bu enformasyon ile ilgili bir

[5] Michael Schudson, **"Haber Üretiminin Sosyolojisi"**, İLEF YILLIK 94, Ankara Üniversitesi İletişim Fak. Yay., No.7., s.313
[6] Mehmet Küçük, **a.g.e.**, s.370
[7] Jacques Ellul, **Sözün Düşüşü**, Çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma, İstanbul, 1998, s. 166

karara bizim adımıza karar veren bilgi üreticileri bize bilgiyi nasıl yorumlamamız gerektiğini gösterir. Tabii ki tüm bu süreçte, o bilginin yansıyacağı iletişim aracının fiziksel yapısı birincil aşamada olayın, bilginin veya haberin ne büyüklükte kendine o mecrada yer edineceğini belirler. Dolayısıyla medyadan yansıyacak tüm iletiler bir editoryal işleme uğramak zorundadır. Medyanın editoryal işleme tabii tuttuğu yansıtılacak tüm iletiler dolaysız dönüşüme tabii değildir, bu nedenle de bir dolayımlamaya sürecinden geçerler. "Söylem tiplerini, başlıklarını, enformasyon miktarını ve başlığını, argümanların seçimini ya da sansür edilmesini ve retorik işlemlerin doğasını belirleyen seçkinler ve onların söylemleridir."[8] Bu koşullar sonuçta medyadan bireye ulaşan ve onda bir tutum, kanaat ya da ideoloji oluşumunu sağlayacak iletilerin içeriğini ve düzenlenişinin kapsamını belirler.

İletişim, çağımızda bir endüstri haline gelmiştir. Bu endüstrisinin en büyük oyuncularından biri olan medya ve onun sahipleri ve yöneticileri tarafından ise olaya sadece ticari işletme mantığıyla yaklaşılmaktadır. Medya ticari kaygıların ön planda tutulduğu bir yönetim anlayışıyla yönetilmesi sonucunda asıl işlev konusu olan çoğulcu demokrasiyi oluşturma, özgürlüğün temel alındığı çok boyutlu bir söylem platformu olma özelliğinin ve tüm siyasi olay ve haberlere eleştirel bakış açısı geliştirme kaygısının giderek arka plana itilmesine neden olmuştur. Medya sektördeki ticari kaygıların artmasıyla, kendi varlığının devamını kaçınılmaz olarak reklama bağlamaktadır. Reklam ise, kapitalist üretim döngüsünde insanlara daha fazla tükettirmek için medyanın işlevini var olan toplumsal oydaşmanın korunarak tükettirme üzerine kurulu bir iletişim tasarımıdır. Yani tüketimin de üretilmesi gerekir. Reklâm buna en iyi hizmet eden kapitalist dünyanın bir numaralı aracıdır. Bu nedenle medya tarafından üretilip yayılan tüm iletilerin buna göre şekillenmesi, insanların pazara hazır hale getirildiği bir 'tüketici' ya da 'müşteri' olarak yetiştirme amacını taşıması gerekmektedir.[9] Medya insanların bir tüketici ya da müşteri olarak göründüğü pazar ortamında insanların dikkatini çekerek hem izlenme hem de tiraj oranlarını artırmaya çalışır. Medya tiraj ve izlenme oranlarının peşinde koşarken her türlü iletişim kurallarını alt üst ederek yeni bir iletişim tarzı geliştirmiştir. Bu iletişim tarzı televizyon dizilerinin içeriklerinde artan mafya ağırlıklı, ataerkil kültürün yoğun bir biçimde üretilmesiyle şekil almaktadır. Var olan iletişim dizgesi;

[8] Mehmet Küçük, **a.g.e.**, s.342
[9] Edibe Sözen, **Söylem**, Paradigma, İst., 1999, s.41

toplumsal oydaşmanın devam ettirildiği, var olan durumun devamını isteyenlerin bakış açısına sahip, başat kültürün[*] devam etmesini sağlayan ya da televizyon programlarında artan şiddet ve her türlü kavganın hüküm sürdüğü, her türlü kültürel ve sosyal sınırlamalardan kurtarılan, eğlencenin egemen olduğu bir ortamdır. İzlenme oranlarını artırma kaygısıyla yürütülen bu tür çalışmalar rekabet boyunu aşarak kontrolden çıkmıştır. Medya yarattığı bu yeni söylem ile kitlelerin zihinlerini egemenliği altında alıp, onları anonimleştirici, yalnızlaştırıcı ve kişiliksizleştirici bir boyuta sokar.[10] Kapitalist dünyanın rekabeti gerekli kıldığı piyasa ortamında medyaya da piyasa yön vermekte, medya yöneticilerinin ve sahiplerinin her türlü kararına yol gösteren temel gösterge karlılık ya da eğer halka açık bir şirket ise hisse senetlerinin değeri olmaktadır. Ticari kaygılar tüm kitle iletişim araçları için daha çok insana ulaşma kaygısını özellikle reklâm için saptayabilecekleri fiyatı ve tabii ki ne kadar çok reklâm veren tarafından tercih edilebileceklerini belirler. Sadece ne kadar insan tarafından takip edildiği kitle iletişim aracının reklâm veren tarafından tercih edilmesinde tek başına yeterli değil, bunun yanında bu kitlenin demografik özellikleri de belirleyicidir. Bir kitle iletişim aracı ne kadar çok genç kitle tarafından takip ediliyorsa, o iletişim aracının reklâm verenlerce daha çok tercih edilmesine neden olacaktır.[11] Çünkü genç kitlenin uzun yaşamı boyunca sürdüreceği tüketim boyutuyla biçimlendirilecekleri bir beğenileri vardır ve reklam verenlerce bu yüzden daha fazla arzu edilmektedirler.

Medyanın iktidar tarafından denetlenmesi çeşitli şekillerde olmaktadır. Denetim; başlık seçiminden başlayıp toplumsal ve siyasal gerçeklerin iktidarlarca yeniden inşaları yoluyla uygulanır. Böylesine bir denetim çeşitli iktidar gruplarının çıkarlarına hizmet eder. Bu denetim süreci seçkin aktörlerin, kişilerin, grupların, sınıfların, kurumların, ulusların ya da dünya bölgelerinin çıkarlarına ağırlık verilmesini destekleme eğiliminde olan iletilerin anlamının yüklemesine bu çıkar grupların ideolojileri tarafından yönetilmesi sırasında

[*] Başat Kültür, bireylerin toplum yapısının süreğenliğini günün değişik koşulları karşısında da sürdürebilecek etkinlikle bu ilişkilerdeki rolleri icrası ile işlevlendirilmeleri için, bu öğelerin yanısıra toplumsal ilişkilerin kendilerinin de bireylere onların toplumsal konumlarının gerektirdiği belirli değerler aracılığı ile benimsetilmesi, geliştirilmesi gerekmektedir. Bunu toplumdaki başat kültür; yani, varolan toplumsal yapının sürdürülmesi aracılığı ile kendi toplumsal varoluşlarını (egemen konumda bulunma ayrıcalıklarını) sürdürmeye zorunlu olan egemen sınıfın kültürü yapmakta ve denetlemektedir.Daha fazla bilgi için bkz. Ünsal Oskay, **a.g.e.**, s.26

[10] Sadık Güneş, **Medya ve Kültür**, Vadi Yay., Ankara, 1995, s. 168

[11] Gaya Özdemir Yaylacı, **Reklamda Stratejilerle Yönetim**, Alfa Yay., İst., 1999, s.133

işlemektedir.[12] Toplum ikili karşıtlıkların aralarındaki ilişkiler üzerine kurulu iktidarlarla donanmıştır. Zenginler ve fakirler, erkekler ve kadınlar, beyazlar ve siyahlar, yerliler ve yabancılar, yüksek eğitimliler ve oldukça az eğitim görmüş olanlar, heteroseksüeller ve homoseksüeller, inananlar ve inanmayanlar, ılımlılar ve radikaller, sağlıklı olanlar ve hastalığı olanlar, ünlüler ve bilinmeyenler ve genel olarak Biz ve Onlar arasındaki iki karşıtlıkların oluşturduğu iktidar ilişkileri vardır. Toplumsal oydaşma sonucu ilişkiler üzerinde belirleyici durumda olan fakirler karşısında zenginler, kadınlar karşısında erkekler, siyahlar karşısında beyazlar, yabancılar karşısında yerliler gibi Onlar karşısında Bizi temsil eden gruplar iletişimin belirliyicileri olmaktadır. Biz kendisini tanımladığında gerçekte Onları da tanımlamaktadır. Biz toplumun normal karşıladığı bir oydaşmayı, kabulü içerir. Biz kavramı 'kendimize gösterdiğimiz saygının teminatı, kendi değerimizin, kendi konumumuzun, kendi haklarımızın dünya üzerine yansımış bir uzantısıdır. Elimizde tuttuğumuz konumumuzla kendimizi teminat altında ve emniyette hissediriz.'[13] Onlar ise toplumun kabul etmediği reddettiği hatta toplumsal hayatın devamı için bir tehdittir. Medya toplumda bizi temsil eden grubu temsil eder. Temsil ettiği iktidar nedeniyle onlar sınıfına soktuğu ötekiler; fakirler, kadınlar, siyahlar, yabancılar, az eğitim görmüş olanlar, homoseksüeller, inanmayanlar, radikaller kendilerini medya da gösterebilmek bir yana biz tarafından tanımlandığı biçimde bir olumsuz, önyargılı söylemin parçası olmaktadırlar. Bu ve buna benzer şekilde medya tarafından kurgulanan ve dolayıma sokulan öteki etrafında konumlandırılan işçi sınıfı, kadınlar, gençler, göstericiler, ayrımcılığa maruz bırakılan, marjinalleştirilen, tabii kılınan, klişeleştirmelere maruz kalan ama aynı zamanda bir karşı iktidar girişimi olarak görülebilecek çeşitli direniş biçimlerine başvuran tüm toplumsal grupların medyadaki temsili için de geçerlidir. Medya ötekinin sunumunu sistematik biçimde olumsuz nitelemelerle sunmaktadır. Bu olumsuz ötekileştirme söylemi 'yadsımalar ve imtiyazlar (onlara karşı değilim, ama..., Onların arasında da iyi kimseler var ama...vb.), grup farklılıklarını ve rekabeti, genellikle biz/onlar karşıtlığını vurgulayan kıyaslamalar (Biz çok çalışıyoruz, ama onların yapacak hiçbir işi yok) ve aktarım (Benim için önemli değil, ama ülkedeki, kentteki, sokaktaki, ya da bölümdeki insanlar önemsiyor)'[14] gibi birçok yöntemle yapılmaktadır. Tüm bu yöntemler ötekinin haklarının ancak biz'in tanımladığı çerçeve içinde kalabileceği bir söylem biçimini

[12] Mehmet Küçük, **a.g.e.**, s.342
[13] Ünsal Oskay, **Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş**, Der Yay., İst., 1992, 315
[14] Mehmet Küçük, **a.g.e.**, s.356

oluşturur. Bu söylem toplumun o andaki var olan başat kültürel ve sosyal yapısının devamını sağlamaya, toplumsal önyargıları muhafaza etmeye dönüktür. 'Sözlükçe seçimi ve tanımlayıcı zamirler ve işaret zamirlerinin kullanımı da toplumsal mesafeyi ortaya koyar: Onlar, Şu insanlar, Şu Türkler. Böylece beyaz çoğunluk grubun üyeleri arasındaki gündelik konuşma bunun gibi önyargıları grup içinde yeniden üretirken, aynı zamanda sonuçta beyaz grup iktidarının sürdürülmesi açısından önemli olan grup üyeliği ile grup amaçlarını ve normlarını sözel olarak onaylar'[15]Biz kendisini ancak Öteki'ni olumsuz sunduğu sürece kendini meşrulaştırmayı başarabilir. Başat iktidar yapıları kendilerini medyada sürekli yer aldıkları taktirde onaylanabilir ve meşru gösterebilir. Medya elindeki imkanlar nedeniyle hangi toplumsal grupların kamuya sunulacağını ve onlar hakkında ne söyleneceğine ve özellikle nasıl söyleneceğine karar verir. Bu noktadan bakıldığında medya iletilerinin ideolojik bir üretim olduğu kanısına varmaktayız. Bir başka deyişle, medya toplumsal iktidar yapısının kalıtsal bir parçasıdır. Ancak gerçek anlamda medya demokrasinin sağlanabilmesi için medyanın tartışma ve denetim mekanizmasını işletecek bir konuma gelmesi gereklidir.[16]

Medyanın ekonomik ya da siyasal iktidar gruplarının kendi çıkarları doğrultusunda baskı altında tutulması, demokratik bir kamusal alanın oluşmasını engellemektedir. Bugünkü kamusal alan 'Aristoteles'in bilgili, bilinçli ve özgür iradelere sahip bireylerin oydaşmasıyla meşruluk kazanan kamusal alan anlayışından oldukça uzaklaşmıştır. Meşruiyetin yeterli şartı, kendini kabul ettirmek olmuştur. Bu ise, yurttaşların bilgili ve bilinçli bireyler olarak siyasal süreçlerde etkin biçimde yer alması ile değil, reklamcılığın ön plana geçtiği tüketim ideolojisinden, siyasal propaganda etkinliklerine, bilinç endüstrisi olarak isimlendirilen medyadan, kitlesel gösterilere dek uzanan kitlesel yönlendirme odaklarının aracılığı ile gerçekleşmektedir.'[17] Kamusal alana bilgi sağlayan en önemli kaynaklardan biri olan medya demokratik bir kamusal alanın oluşmasında en önemli aktörlerden biridir. Demokratik ve çoğulcu bir kamusal alanın oluşmasında medyanın işlevi iletişimsel çoğulculuğu ve demokrasiyi sağlayacağı iletişim politikası ile olasıdır. Bu politikanın içeriğini; dengeli ve kapsamlı habercilik; nesnellik; özel hayata saygı; yayının biçiminde, içeriğinde ve üslubunda gerçeğe bağlılık ve tüm yurttaşları kamusal iletişimi katılmaya teşvik edecek tarzda bir olay

[15] Mehmet Küçük, **a.g.e.**, s.356
[16] Murat Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, İ.Ü.İletişim Fakültesi Yay. Üni. Yay. No.4322, s.107
[17] Arsev Bektaş, **Kamuoyu İletişim ve Demokrasi**, Baglam Yay., İst., 1996, s.253

sunumundan, bireylere ve toplumsal gruplara kendilerini ifade etme ve oldukları, olmak istedikleri gibi kabul edilme olanağı veren koşullar; bireysel ve kolektif anlamlandırma süreçlerinin kabulü ve özerkliğini sağlayacak bir iletişim platformunu sağlamakla oluşacaktır.[18] Bunlarla birlikte, medya kamusal iletişimi demokratik ve çoğulcu düzeyde yerine getirirken, ürettiği tüm bilgileri herkesin anlayabileceği saydamlıkta düzenlemeli, her farklı kimliğin kendini istediği gibi ifade edebileceği ya da başkalarının kendileri hakkında savunduğu farklı kanı, tema ve bilgi birikimleri ışığında değerlendirilebildiği bir ortam yaratmalı ayrıca tüm bu farklı bilgi ve kanıların etkileşimini teşvik etmelidir. Tüm bu anlatılanlar medyanın demokratik ve çoğulcu bir iletişim politikasına vurgu yapmaktadır. Teknolojik gelişimin çok hızlı geliştiği çağımızda toplum içindeki birey bu karmaşık gelişimin içinde olup biteni anlayamamakta, sisteme karşı yabancılaşmaktadır. Bu yabancılaşma bireyi tüm toplumsal belirlenimler karşısında savunmasız hale getirmekte ya da kendini teslim etmesine yol açmaktadır. Medya tarafından üretilen bilgiler bireyin topluma ve sisteme yabancılaşmasını hafifletecek, onu belirsizliğin kuşkularından kurtaracaktır. Ancak medya tarafından üretilen bilgiler, bireyi belirsizliğin kaygılarından kurtarırken bir taraftan da onu iletilen bilgileri üreten iktidarın kontrolüne vermektedir. Medya bu haliyle iktidarın bireyi oluşturma sürecine hizmet eden kanallardan biridir. Elbette ki tek başına yeterli değildir. Bireyin oluşumunda, Althusser'in devletin ideolojik araçları denilen okul, din, aile gibi toplumsal mekanizmalar arasında yer alan medya iktidara bu doğrultuda hizmet etmektedir. Noam Chomsky, bireyin düşünceleri kontrol altında tutuluyorsa, seçenekler birileri tarafından sınırlandırılmışsa, bireyin oynadığı rolün anlamlı bir rol olduğunu söylemek doğru olmaz demektedir. Kontrol, kontrolörlerin ve hizmetinde bulunduğu kesimin elinde demektir. Chomsky'e göre ötesi kuru gürültüdür.[19] Medya siyasal katılım açısından herkese eşit davranılan; cinsiyete, mülkiyete, etnik kökene ilişkin resmi bir ayrımcılık uygulanmayan demokratik bir platform oluşturabilmelidir.

[18] Thomas Mayer, **Medya Demokrasisi**, Çev. Ahmet Fethi, İş Kültür Yay., İst., 2004, s.297
[19] Noam Chomsky, **Demokrasi Gerçek ve Hayal**, Çev. Cevdet Cerit, Pınar Yay., İst, 2001, s.19

2.1.1.EKONOMİ-POLİTİKCİ MODEL ÇEVÇEVESİNDE MEDYA SÖYLEMİ

Üretim sistemi altında şekillenen günümüz dünyasını tanımlamak gerekirse; yeni bir kültürün yükselişi, bu çağa kadar karanlıkta kalmış önemsenmeyen varoşların gündeme gelişi ve bununla birlikte kültürün yeni bir biçim kazanması, popüler kültürün doğuşu; sermayenin yoğunlaşması ve yerleşmesi ve her iş kolunda büyük tekellerin oluşması; kapitalist işbölümünün yeniden örgütlenmesi ve aradaki sınır çizgilerinin daha keskinleşmesi, bütün grupların birbirine olan bağımlılığının daha fazla artması; teknolojik gelişmeyle birlikte üretim ölçeklerinin çok daha büyük bir hacim kazanması ve piyasaların ulusal ölçekten çıkarak çok daha büyük bir hacim kazandığı uluslararası bir boyut kazanmasıdır. Kapitalist sistemin dünya sistemini bu biçimde yeniden inşa ettiği bir evrede medyada ekonomik anlamda bir işletme yapısına bürünmüş, kapitalist sistemle çakışır duruma gelmiştir.[20] Her bir gazete, radyo ya da televizyon kanalı bir işletmenin, büyük bir sermayenin elindedir ve dolayısıyla ona bağımlı hale gelmiştir. İşletme yapısına bürünen medya bu yapısı nedeniyle kar etmek, zarar etmemek anlayışı üzerine kurulu büyük tekelci sermayenin yönetim anlayışına maruz kalmaktadır. Tekelci sermayenin egemenliğinde bütün gayreti kendi yaşam döngüsünün devam etmesi üzerine kurulu bir işletme yapısının yön verdiği medya sisteminde günümüz karmaşık toplumlarında bireylere ve toplumsal gruplara kendilerini güçlendirme ve oldukları veya olmak istedikleri gibi kabul edilme olanağı veren koşullar ya da bireysel ve kolektif anlamlandırma süreçlerinin kabulü ve özerkliği[21] nasıl sağlanacaktır? Medya çoğulcu bir toplumsal üyelik anlayışını barından iletişim uzamını nasıl geliştirecektir? Elimizde tamamıyla modern kapitalizmin bir sonucu olarak ahlaki değerlerin kaybolduğu bir zemin varken, bu ideali nasıl gerçekleştireceğiz. Çünkü yeni 21. yüzyıl kapitalizmi ahlaki temelden eksiktir ve kriz dönemlerinde ya uygun olmayan biçimde artan geleneksel değer kabullerine başvurmaktadır ya da tamamıyla ideolojik olarak zayıf kalmaktadır.[22]

[20] Erkan Yüksel, **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, Çizgi Yay., Konya, 2001, s.75
[21] Meral Özbek, **KamusalAlan**, Hil Yay., İst., 2004, s.699
[22] Bryan S. Turner, **Citizenship and Social Theory**, Sage Publications, London, 1993, s.73

Ünsal Oskay da, 18. yüzyılda gündelik hayattaki bireyin yaşamını kapitalist sistemin hakimiyeti altında 'mekanikleşmiş bir yaşam, ticarileşmiş ve niteliklerini yitirmiş bir kültür yaşamı, halka yayılmış bir materyalizm, metafizik olan herşeye karşı budalaca bir düşmanlık ve yoğun bir karşı-akılcılık yüzünden insansal olan her şeyin; yiğitliği, gücü, yaratıcılığı, oyun becerilerinin, tümüyle, yarışmacı, mal düşkünü, paraya tutkun, yaşamının her yeni örgütlenmiş bir toplumun egemenliği altına girmiş'[23] bir biçim olarak tarif etmektedir. Üretimin fordist bir yaklaşımla biçim değiştirip seri ve toplu üretime geçilmesiyle üretilen tüm metaların tüketilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu durum o zamana kadar toplumun tüketmeyen kesimini yeni bir norm ile kuşatmaya başlamıştır. Bu norm o zamana kadar egemen olan toplumsal belirleyici durumundaki tüm ideolojileri yerlerinden ederek en baş sıraya geçen tüketimin kendisidir. Tüketim normu bireylere sahiplik düşüncesini kazandırmakta ve tüketim pratiklerini metalara yönlendirmektedir. Oskay'ın bireyin insanlığın birer yarışmacı, mal düşkünü, paraya tutkun biçiminde tarif ettiği ise, metalaşmış bir toplumun kültürel boyutudur. Yine marksist bir eğilimle anlatmak gerekirse, bireylerin kendilerini toplumun bir parçası haline getirirken kendi maddi üretimlerinin içinden dolayımlanırlar. Öyle ki, 'modern toplumdaki yapısal eğilim ve onun iletişim tekniğinin yönlendirici niteliği, birbirlerine denk düşme noktasına varmış ve...erkek ve kadınları dar, rutin ve belirlenmiş çevrelere hapsetmiştir. Metropoliten toplumdaki kitleler birbirlerini artık yalnızca ihtisaslaşmış ortamlar içindeki parçalar olarak tanımlamaktadırlar: arabayı tamir eden adam, yemeği önünüze getiren kız, satış elemanı, gün boyunca okulda çocuğumuza göz kulak olan kadın... Rutinlerine gömülmüş olan kişiler... az ya da çok daraltılmış yaşamlarını aşamamaktadır. Bu kişiler, toplumlarının yapısı ve bunun içinde birer kamu olarak rolleri hakkında bir fikir edinemezler.'[24]Maddi üretimlerinin dolayımladığı bireyin yaşamında bütün yapılar bu üretim ilişkilerinden geçerek belirlenir. Çünkü birey topulumun örgütlenmiş yapısının egemenliği altındadır. Medya ekonomi politikçi yaklaşım açısından değerlendirildiğinde tüm bu süreçleri medya tarafından üretilen enformasyonla destekler. Üretilen haber, dizi, eğlence gibi ön yapım işlemine tabii tutulmuş birçok program özellikle üretim ve tüketim üzerine kurulu sistemin desteklenmesi ya da onaylanması üzerine kuruludur. Medya sahip olduğu tüm araçlarla sistemi destekler. Medya ayrıca, kendini bireylere hükümetlerin ve politikacıların yaptıklarını denetleyen

[23] Ünsal Oskay, **a.g.e.**, 1992, s.158
[24] Alan Swingewood, **Kitle Kültürü Efsanesi**, Çev. Aykut Kansu, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1996, s.31

tarafsız hakem olarak sunar.[25] Tüm bunların yanında popüler kültürün yayılmasında en önemli araçtır. Sistemin ürettiği kültürün tüm bireyler tarafından paylaşılması medyanın sahip olduğu farklı araçlarla, televizyon, gazete, radyo, internet, reklâmla mümkündür. Bu araçlar yaşamımızın her alanında yerini almıştır.

Marx bireyin dış dünya üzerine anlam, değer, anlayış ve bilinç oluşturmasıyla ilgili Alman İdeolojisi kitabında şunlara değinmektedir. Bireyler kendilerinin oluşturmadığı koşullar içinde doğduklarından kendilerini buldukları ve değiştirmelerine imkan olmayan koşullar altında yaşadıklarından ürettikleri de kendi denetimlerinin dışında şekillenmektedir. Yani bireyler kendi kendilerinin yaratıcıları olamazlar. Bu durumda bireylerin özne değil, yani belirleyen sıfatından çok, nesne halinde yani belirlenen durumundadır. Dolayısıyla üretilmeleri gerekir. Çağımızın tamamen üretim ve tüketim sistemi üzerine kurulu olduğu bir zamanda bireyin üretilmesi büyük önem taşımaktadır.[26] Zira, bireyin nasıl üretildiği; onun birer tüketici sıfatına bürünmesini kolaylaştıracak ya da zorlaştıracaktır. Bireyler yaşam pratiklerini, amaçlarını, niyetlerini doğrudan gerçekleştiremez. Ancak toplumsal yaşamın içinden geçtikleri dolayımlanmış bir süreçten geçerek gerçekleştirebilirler. Bu da açıkça bireyin özgür olmadığını göstermektedir. Özgür olmayan birey ne kadar kendi söylemini oluşturabilir. Bir ya da birçok iktidar yapısının içinden geçerek kendine bir söylem oluşturabilmektedir. Bireyin kim ve ne olduğu üzerine kurulu bilinç ve buna bağlı bir söylem oluşturabilmesi kendi denetimi altında değildir. Marx bireyin oluşum sürecinde üst yapıların temel belirleyiciliğinden bahseder. Bireyin pratiklerinin başka yerlerde koşullandığı, yalnızca ideolojiden dolayımlanarak gerçekleştirildiğinin altını çizer. Medya tüm bu süreçte bireyin üretilmesinde ideolojik aygıtlar içinde belki de en önemli araçlardan biridir. Özellikle televizyon, karşısında geçirilen zaman açısından ve görsel olması nedeniyle, etkisi bireyler üzerinde çok daha fazladır. Bu durum, bireyin üretilmesini, özellikle çocukların ekrandan yansıyan tüm enformasyonu hap yutarcasına kendine mal etmesine neden olmaktadır. Medyanın iktidar gruplarının elindeki önemli ideolojik araçlardan biri olması bireyin üzerinde yaşam biçimini şekillendirmedeki öneminden kaynaklanmaktadır. Yasemin İnceoğlu medyanın demokratik bir sistemde katılımcılığı, iktidarın elinde maşa olmadan, bireyin

[25] David Mathews, **Politics For People**, Universitey of Illinois Pres, USA., 1994, s.17
[26] K. Marx, **a.g.e.**, 1998, s.60

kendini inşa etmesine yardımcı olacak bir ortam olması gerektiğine vurgu yaparak şunları söylemektedir.

"Medyanın demokratik olmasından, özgür seçimleri, siyasi özgürlüğü, eşitliği, azınlık haklarını, temsili hükümeti ve bağımsız yargıyı destekleyen medyayı anlıyoruz. Demokratik toplumda en önemli şey, standart insanı, bilgilendirilmiş bir katılımcı olarak sahneye çıkarabilmektir. Başka bir deyişle, her şeyi bilen elit ile çok az şey bilen diğerleri yani çoğunluk arasındaki uçurumu ortadan kaldırmaktır."[27]

İdeolojinin bireyin yaşamını sınırlandırıcı ve kendini merkez alan yapısını bozucu etkisi vardır. Guy Debbord, ideolojiyi tarihin çelişkilerle yüklü gidişatında, sınıflı bir toplum düşüncesinin temeli sayar.[28] İdeoloji sınıflı bir toplumun ortaya çıkmasıyla yani işbölümünün gelişmesiyle birlikte kapitali elinde bulunduranlar ile emek gücü arasındaki ayrımla ortaya çıkar. Bu işbölümü ise, yaşamın farklı alanlarında, konumlarında ve ayrı tabakalarda belirir. İşbölümünde emek gücü kapitalden bağımsız gibi, iki sistem birbirini etkileyen diyalektik bir süreçmiş gibi gözükür. Ancak, kapitali elinde bulunduran sınıflar, emek gücünü yönlendirmek için ve üretimin istikrarlı bir biçimde devamı sağlamak ve tüketiminde devamını sağlamak üzere zihin üretim araçlarına sahip olmak zorundadır. Maddi gücü elinde bulunduran sınıf aynı zamanda zihinsel üretim araçlarına da sahiptir, böylece zihinsel üretim araçlarından yoksun olanlar bu sınıfın düşüncelerine tabi olacaktır. Zihinsel üretim araçlarına sahip olan yönetici sınıf; bireyin sistemin gerekliliklerine göre üretilmesinde başat bir konumdadır. Medya söylemini oluşturan ideoloji de bu genel ideolojinin yarattığı düşünceden farklı olmayacaktır. Günümüz ideolojisinin keşfi, medya söyleminin anlam boyutunu bize gösterecektir. Durum böyleyken, ideoloji toplumsal yapının dayattığı, epistemolojik bir tasarımdır. İdeoloji üretim gücünü elinde bulunduran sınıfça üretimin devamının, toplumsal istikrarın ve düzenin devamının sağlanması, ayrıca tüketimin devamlı artış gösterdiği düzenin devamının ve sürecin tüm seviyelerinin kendi kendini düzenlemesine bekçilik etmesini sağlamak için üretilir. Günümüzde tüketim de üretim kadar önem kazanmıştır. 'Bolluğuyla her tarafa yayılmış yeni ve pahalı metaları emecek talebi harekete geçirmek yalnızca çok yaygın bir tanıtımı değil, aynı

[27] Yasemin İnceoğlu, **Uluslararası Medya**, Der Yay., İst., 2004, s.351
[28] Guy Debord, **Gösteri Toplumu,**, Çev. Ayşen Ekmekçi – Okşan Taşkent, Ayrıntı Yay., İst., 1996, s.112

zamanda evlerdeki alışkanlıklarda, harcama biçimlerinde ve aile değerlerinde radikal değişiklikler olmasını gerektiriyor. Aileyi bir üretim merkezi olmaktan ziyade bir tüketim merkezine dönüştürmek, tutumluluğa karşı olan yaklaşımı harcama yönünde değiştirmek ve öncelikle modern ve genç olmaya kaydırmak zorundaydı. Müşterilerin adapte olmasına (ve böylece tüketici haline gelmelerine) yardımcı olmak için, reklâmlar doğrudan, kentleşmenin ve evin teknolojik-ekonomik bakımdan ciddi bir dönüşüm geçirmesinin ev cephesinde yol açtığı kültürel kargaşaya hitap etmeliydi.'[29] Medya tüm bu süreçte talebin yükseltilmesi ve korunması açısından üretilen iletilerle bireylerin duygularına seslenerek, onların özlem duydukları yaşama sahip olmalarını sağlamaktadır. Metanın toplumsal yaşamın her alanında bu kadar büyük bir güç olması, sanayi devrimi, işbölümü ve dünya pazarına yönelik yoğun üretimle gerçekleşmiştir. Guy Debbord, görülen dünyayı metanın dünyası olarak tanımlamaktadır.[30] Tüm belirleyiciliğiyle ekonomi politikçi söylem bu dönemde ortaya çıkmıştır. Medya söylemi de bu süreçte ekonomi politikçi yaklaşımdan bağımsız olamaz. Medya söylemi bu bağlamda düşünüldüğünde tarafsız bir alan da değildir, bireyin sistemin gerekliliklerine göre üretiminde önemli bir yere sahiptir. Bu üretim sürecinde medya, egemen sınıfın ideolojisinin bireylere aktarılmasında, iktidarın meşrulaştırmasında ve yeniden üretilmesinde iktidarın elindeki önemli araçlardan biridir. Medyaya sahip olan iktidar söylem alanına hâkim olarak yeniden üretim sürecini belirler. Ekonomi politikçi sistemin tahakkümü altında, bütün sistemin sağlama alınmasında ve iç bütünlüklerinin sağlanmasında medya, bireylerin toplumsal, zihinsel ve ahlaki hayatının bütün eğilimlerinin üretim sisteminin gerekliliklerine aktif bir biçimde uyumlu kılınmasını sağlayacak bir tasarım sunmaktadır.

Althusser'e göre, kapitalist sistemin üretim üzerine kurulu koşulları; toplumsal üretimi de gerektirmektedir. Althusser, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtlarında bu yeniden üretim nosyonundan bahseder. Althusser Marksist eğilimler taşıyan kuramında yeniden üretim nosyonundan bahsederken emek gücü ve üretim arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin kapitalist sistemin varlığını devam ettirecek şekilde yeniden üretimini içermesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu ilke emek gücünün biçimlendirilmesini içermektedir. Marksist eğilimle, emek gücünün yönetici sınıfın boyunduruğu altına alınıp bir diğer deyişle, güdülüp yönetilmesini

[29] Andrex Wernick, **Promosyon Kültürü**, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1996, s.47
[30] Guy Debord, **a.g.e.**, s.27

içerir. Yönetici sınıfın iktidarı altında yönetilen emek gücünün boyun eğmesini sağlayacak, sistemin rızasını tüm halk tabakalarında sağlamak için devlet Althusser'e göre, tüm kültürel kurumları; kiliseyi, medyayı, okulu, aileyi, siyasal partileri, sendikaları yanına almalıdır. Devlet bu aşamada Althusser'e göre, tüm bu kültürel aygıtların ideolojisini yönetici iktidarın amacına uygun olarak belirler, bu nedenle de Althusser tüm bu kültürel kurumları devletin ideolojik aygıtları olarak adlandırır. DİA'lar zora ve baskıya dayanan devletin baskı aygıtlarıyla aynı şey değildir. DİA'lar daha çok rızaya dayanan bu sayede yönetici sınıf tarafından üretilen ideolojilerin toplumca kabul görmesini kolaylaştıran aygıtlardır.

> "DİA'lar devletin baskı aygıtıyla aynı şey değildirler. Marksist kuramda, devlet aygıtının şunları kapsadığını hatırlatalım: Hükümet, Yönetim, Ordu, Polis, Mahkemeler, Hapishaneler, vb. ki bunlar bundan böyle bizim devletin baskı aygıtı adını vereceğimiz şeyi oluştururlar. Baskı kelimesi, hiç olmazsa en son durumda sözkonusu devlet ayıtının 'zor kullandığını' belirtir.
> Devletin İdeolojik Aygıtları ile gözlemcinin karşısına, birbirinden ayrı ve özelleşmiş kurumlar biçiminde dolaysız olarak çıkan belirli sayıda gerçeklikleri belirtiyoruz...
> Dini DİA(değişik kilise sistemi)
> Öğretimsel DİA(değişik, özel ve devlet okulları sistemi)
> Aile DİA'sı
> Hukuki DİA
> Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem)
> Sendikal DİA
> Haberleşme DİA'sı (basın, radyo-televizyon)
> Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.)"[31]

DİA'lar Devletin Baskı Aygıtlarından ideolojiyi kullanmasıyla ayrılsa da, bu ayrım kimi zaman çok net değildir. Althusser bu durumu bütünüyle baskıya dayanan aygıt yoktur uyarısıyla altını çizmektedir. Devletin İdeolojik ve Baskı Aygıtlarının her ikisinde gizli veya açık baskı olabildiği gibi, aynı biçimde ideoloji de bulunacaktır. Buradan yola çıkarak, hiçbir

[31] Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yay., İstanbul 2003, s. 57

aygıtın sadece baskıya ya da ideolojiye dayandığı söylenemez. DİA'lar yönetici sınıfın, bu sınıfın yapısı ister heterojen ister homojen olsun, ideolojisine aracılık işlevi sunar. Böylelikle, DİA'lar temsil, değer ve özlemler sunarak ideolojiyi bilince uygun bir biçim vererek toplumda yaşanan bir organizma haline getirir.[32] DİA'lar üretim ilişkilerinde bulunan taraflardan emek gücünün yeniden üretimini sağlarlar. 'DİA'ların her biri bu amaç için kendilerine özgü yollardan katkıda bulunurlar. Örneğin siyasal DİA, bireyleri devletin siyasal ideolojisine uyumlu kılar, iletişim DİA'sı egemen ideolojiyi yurttaşlara yayar.'[33] Dolayısıyla, DİA'lar yönetici iktidara toplumun rızasını kaybetmeden iktidarın devamını ve emek gücünün yeniden üretimini sağlayan aygıtlardır.

Medya yirminci yüzyıl ileri kapitalizminde hem nitel hem de nicel boyutuyla kültürel alanda tayin edici temel belirleyicilerdendir. Medya, geleneksel ideolojik aygıtlar olarak sınıflandırılan din, aile, okul, hukuk gibi birçok aygıttan nitel olarak daha büyük bir halk kesimine seslenmektedir. Bununla birlikte, bireyler enformasyonun üretimi ve tüketiminde, bu modern iletişim araçlarının özellikle televizyonun başı çektiği kitle iletişim araçlarının dolayımından geçen enformasyona bağımlı hale gelmiştir. 'Teknik gelişmeler sayesinde etki alanları da gittikçe genişleyen bu araçların başlıca özelliği, olayları ve yorumları çok kısa bir zamanda ve çok büyük kitlelere yayabilmeleri, böylece onların kanaatlerine yön verebilme olanağına sahip olmalarıdır.'[34] Günümüz kültürel yaşamında medya, bireylerin yaşamına ilişkin pratik, anlam ve değerlerin oluşturulmasında, aynı zamanda ortak yaşama ilişkin değer, anlam ve imgelerin oluşturulmasında başat konumdadır. Bir diğer deyişle, medya bizi ve ötekini tanımlayan bununla bağlantılı biz ve öteki arasındaki ilişkiyi düzenleyecek imgeleri de belirleyen bir toplumsal bilginin ve imgenin inşasını gerçekleştirir. Buradan yola çıkarak, medyanın varolan toplumsal farklılıkları daha da derinleştirip toplumsal sınıfları birbiriyle çatışan düşman saflarına itebileceği gibi, öbür yandan toplumsal oydaşmayı da sağlayabileceğinden bahsedebiliriz. Günümüzde 'modern kitle iletişim araçlarının kendi ayakları üzerinde durmaya başladıkları, ağırlıklı olarak genişledikleri ve katlanarak arttıkları, kendilerini kültürün üretimi ve dağıtımının temel araçları ve kanalları olarak tesis ettikleri ve

[32] Alan Swingewood, **a.ge.**, s.132
[33] Sinan Özbek, **a.g.e.**, s.145
[34] Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s.150

gitgide daha çok kamusal iletişim alanlarını kendi yörüngelerine çektikleri bir evredir.'[35] Medya bu görünümüyle toplumsal yaşamın her alanında ürettiği mamullerle karşımıza çıkmaktadır. Bireyin yaşamında dünyayı daha iyi anlamak için gereksinim duyduğu bilginin alınacağı kaynaklardan biri olarak medya, dünyanın anlamlandırıldığı ve gerçeğin tasarımlandığı bir ortamdır. Medya anlam ve gerçeğin tasarımlandığı bir ortam olarak düşünüldüğünde neyin olağan ya da olağandışı olduğunun belirleyicisi yani normalin belirlendiği ve sunulduğu dolayısıyla da ötekinin tahrif edildiği, yozlaştırıldığı yabancılaştırıldığı seçmeci bir sunumu inşa eder. Çağdaş dönemde medyanın kamuoyunda gündem oluşturulmasında halkın düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlemektedir. Medya dünyayı kişiler için inşa edebilme yeteneğine sahiptir ve bu yönde işlev görmektedir. Bu nedenle medyanın öncelikleri halkın öncelikleri haline getirilir.[36]

Türkiye özelinde durumu değerlendirirsek, 1980'li yıllar hem Türkiye'nin ekonomi-politik yaşamında hem de medya'da, özellikle de 1990'lı yıllar televizyonculuk alanında özel televizyonların yayınlarına başlamasıyla bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm hala devam etmektedir. Türkiye kalkınmada devletçi yapıdan özel girişimcilere olanak veren bir yapıya kavuşurken aynı zamanda kapitalist sistemin bütünüyle egemen olduğu bir ekonomik yapıya da bürünmüştür. Köyden kente göç hızlanırken, kentlerde yeni bir sınıf oluşmaya başlamış, yukarıda genel olarak anlattığımız gibi varoş sınıfı ve kültürü ortaya çıkmıştır. Bu sınıf ve kültürüne dönük popüler kültür öğeleri yaygınlık kazanmıştır. İki binli yıllarda da bu devam etmektedir. Medya da hem ekonomi politikteki bu dönüşüme yani ana amacın kar olduğu bir sisteme hem de çoğunluğun oluşturduğu ve özellikle popüler kültür denilen hızlı ve çabuk tüketilen daha dinamik, daha canlı kültür öğelerini içermeye başlamıştır. Veysel Batmaz 1980'li yıllardaki dönüşüm ve bunun medya üzerinde etkisi ile ilgili durumu şöyle değerlendiriyor: '1980 ile birlikte yeni medya gerekiyordu; gereken medya 3-5 yıl içinde kuruldu ve 1985'lerle birlikte Türkiye kara para ile kalkınma modeline uygun bir medyaya sahip oldu. Bu medya üç faktö de tüm medya kurallarını ve gazetecilik uygulamalarını belirledi. 1. Bilgisi olmayan ama fikri bol medyacılar, yamandıkları partiler veya politikacıların gözünden olayları aktaracak mekanizmaları yarattılar ve adına çok seslilik

[35] Mehmet Küçük, **a.g.e.**, s.232
[36] Arsev Bektaş, **a.g.e.**, s.77

dediler. 2. Bilgisi olmayan ama fikri bol medyacılar, medya dışında işlere buluşarak, pahallıya getirdikleri medyanın makyaj parasını yan işlerden temin ettiler; kredi alma, iş bağlama, rant manipülasyonu ve daha sonraları banka kurma gibi uygulamalara başladılar. 3. Bilgisi olmayan ama fikri bol medyacılar, medyayı ayrıca bir pazarlama manivelası olarak kullandılar; tiraj artırıyoruz diye promosyonlu, lotaryalı bir medya yaratarak, gazete ve televizyondan değil, aracılık yaparak sattıkları mallardan köşeyi dönmenin sistemini yarattılar.[37]

1990'lı yıllar değişimin daha hızlı yaşandığı yıllar olmuştur. Özellikle içerik üretimi ve teknolojik yatırımın pahalı olması teknoloji alanındaki değişimlere ayak uydurmaya çalışıp büyük yatırımlar yapan medya patronlarını büyük holdinglerin ve siyasilerin peşine takılmalarına neden olmuştur. Para kazanmak üzerine kurulu bu düzende kuruluşların hayatlarını devam ettirebilmeleri maalesef böylesine bir algı üzerinden kurgulanmıştır. Bu durum medyanın bağımsızlığını ve nesnel özelliğini kaybetmesine neden olabilecek durumunda kapılarını aralamıştır. 1995 basını ve çözüm önerileri başlıklı konuşmasında Nezih Demirkent durumu çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. 'Medya objektifliğini kaybetti. Doğrudur. Gazeteciler işadamlarıyla, politikacılarla fazla dost oldular, hatta onlara hizmet edenler çıktı. Bu arada bazı işadamları da gazete sahibi olunca objektif ölçüler kalktı, hatta ihale takip eden bazı kişilerin, patronları lehine taraflı yayıncılık yaptıkları ileri sürüldü. Spor dahil her konuda taraflılık öylesine çoğaldı ki, insanlar hangi olayı nereden okuyacağını bilemez oldu. Neden böyle bir yapı oluştuğuna eğilmek gerekiyor. Medyada artık tekelcilik hakim. Bir grubun birden fazla gazetesi ve televizyonu var. Bir başka grubun güçlü gazeteleri mevcut, arta kalanlar yine sermayenin elinde. Ekonomik anlamda tekelciliğin olmadığını ileri sürenler çıksa da belli grupların etkinliği arttı. Öyle olunca da iktidar veya iş çevreleri gazete sahipleri ve yönetimleriyle diyalog kurmakta zorluk çekmez oldu. Buna bir de menfaat ilişkileri girince olay kendiliğinden çözümlendi. Hükümetten yana olmayanların cezalandırılması veya olaylarda geriye itilmesi sonrasında karşı çıkma gücünü göstermeyenler tasfiye edildi ve sonuçta hükümetle ilişkisi olmayan yayın kuruluşları sayıca çok azaldı. Bunların bir bölümünde de, yazarlar hükümete yakın kişiler haline getirildi. Kaldı ki hükümet yardımları da öylesine çoğaldı ki, bunları geri çevirmek zor hale geldi. Bir taraftan belirli

[37] Veysel Batmaz, **Medyaya Düşman Yetiştiriyorum**, Karaku Yay., İst., 2003, s.54

reklam ajansları, öte yandan PR kuruluşları yayın kuruluşlarını elde ettiler. Gazeteler sayıca azaldı, basın dünyasının etkinliği de yok oldu.'[38]

2.1.2.BİR PROTOTİP YARATIM MAKİNESİ OLARAK POPÜLER KÜLTÜR VE MEDYA

Özne iki türlü tanımlanabilir. Birinci boyutunda; öznenin denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına bağlı olması, öbür boyutunda öznenin vicdan ve özbilgisiyle kendi kimliğine bağlanmış hali. Foucault özneyi bu biçimde tanımlayarak, diyalektik belirlenim sürecinde iktidar karşısındaki özneyi hem tanımlanan hem de bağımlı olan iki boyutunu öne çıkarmaktadır. İktidarın karşısında belirlenime açık olan özne gündelik yaşamında iktidarın izin verdiği ve kendisinde görmek istediği hakikatin dışında bir hakikat göremez. Öznenin belirlenime açık yönü toplumsal yapının hem maddi kaynaklarınca hem de manevi kaynaklarınca dönüşüme uğratılmasını sağlayacaktır. Foucault, Marx'ın dile getirdiği toplumun nihai belirleyicisi ekonomidir kuramına karşıt, alt sınıflarca belirlenen kültüründe maddi kaynaklardan bağımsız olarak toplumsal yapıyı şekillendireceğini söylemektedirler. Bir başka deyişle, hâkim kültürün kimlikleri türdeşleştirici, tek tipleştirici yapısının beslendiği maddi kaynakların tersine bunun karşısında yer alan öbür kimliklerin, kültürel değerlerinin toplumun belirleyicisi olduğunu düşünmektedirler. Bu görüş, toplumsal yapının birer parçası olan öznenin pasif olmaktan çıkıp, aktif bir konuma taşındığı, indirgemeci yaklaşımın reddini ifade eder. Horkheimer, insanın toplumun birer parçası olması ile birlikte onu verili olanın bir parçası olarak kabul etmez. Toplumu dönüştüren ve verili olan üzerindeki gücünü görmezlikten gelen klasik Marksist görüşü reddeden bir görüşü ifade eder.

> İnsanları kendi tarihsel yaşam süreçlerinin yaratıcıları olarak bir bütünlük içinde konu edinmiştir. Bilimin başlangıç noktasını teşkil eden mevcut ilişkiler, olasılık yasalarına göre soruşturulacak ve öngörülecek basit birer veri diye değerlendirilmez. Her bir verili olan, yalnızca doğaya değil, aynı zamanda insanın bu verili olan üzerindeki gücüne de bağlıdır. Nesneler, algılama tarzı, sorulan sorular ve yanıtların anlamı, insani etkinliğe ve insani gücün derecesine tanıklık eder. …insanın sürüp giden yaşamında, kendi değerini gösteren basit bir araştırma hipotezi değildir; bu teori insanların tarihsel

[38] Orhan Erinç, Medya ile Politika, Çağdaş Yay., İst., 1996, s.22

çabası ve gücü için temel bir unsurdur.…Ve amacı da insanın, onu köleleştiren ilişkilerden kurtulmasıdır.[39]

Horkheimer, bireyi özne olarak görmeyen toplumun bir nesnesi olarak gören algıya karşı çıkmaktadır. Ona göre, birey toplumun bir parçası olması nedeniyle onun nesnesi değildir. Birey kendi tarihsel geçmişiyle özne durumundadır. Birey toplum içinde özne olmasından dolayı farklılıkları da beraberinde getirir. Bu nedenle, toplum homojen bir birlik olarak düşünülemez. İnsanların sunulan olguları, nesneleri diğer tüm verili olanları algılama düzeyleri bireylerin yaşam pratiklerine ve kültürlerine göre değişiklik gösterir. Aksini düşünmek çok indirgemeci ve yaşamın tarihselliğini hiçe saymak olacaktır.

Bireyin belirlenmesinde Marx'a göre altyapı ana ögedir. Yapı sadece bireyi belirlememekte, onunla birlikte tüm üst yapı ögelerini, politika ve ideolojiyi üretim ve toplumsal varlıkla birlikte tüm toplumun bilincini belirlemektedir. Bu önermenin Marx'ın *A Contribution to the Critique of Political Economy* kitabına yazdığı önsözden kaynaklandığı kabul edilir:

Toplumsal yaşam üretiminde insanlar kendi istençlerinin dışında ve zorunlu olan ve maddi üretici güçlerin gelişiminde belli bir aşamanın karşılığı olan üretim ilişkilerine girerler. Bu üretim ilişkilerinin toplamı toplumun ekonomik yapısını oluşturur, bu yapı yasal ve siyasal üstyapının gerçek temelini oluşturan ve toplumsal bilincin kesin biçimlerinin karşılığı olan bir yapıdır. Maddi yaşamın üretim tarzı toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. Bu görüş insanların bilinci varlıklarını belirler anlamına gelmez, tam tersine insanların bilinçleri toplumsal varlıkları belirler. Gelişimlerinin belli bir aşamasında toplumun üretici güçleri varolan üretim ilişkileriyle ya da aynı ilişkilerin yasal bir dışavurumu olan – mülkiyet ilişkileriyle çatışmaya girerler. Üretici güçlerin gelişim biçimleri olan bu ilişkiler böylece bu gelişmeyi engellemeye başlarlar. Dolayısıyla toplumsal devrim dönemi başlar. Ekonomik temelin değişmesi bütün üstyapının hızla değişmesine (dönüşmesine) yol açar. Bu dönüşümleri incelerken doğal bilimlerin kesinliği ile belirlenebilen ekonomik üretim koşullarının maddi dönüşümü ile insanların içinde yer aldıkları ve bu çelişkinin bilincine vararak ona karşı savaştıkları yasal siyasal, dinsel ya da felsefi (kısaca ideolojik) biçimlerin ayrımı belirlenmelidir.[40]

Ancak toplumun bütün bileşenlerinin bir sonucu olan insan sadece ekonomik yapının belirlediği bir bilince sahip olamaz. Birey, toplum içindeki birçok bileşenin oluşturduğu bir

[39] Seyla Benhabib, **Eleştiri Norm ve Ütopya**, İletişim Yay., İst., 2005, s.20
[40] Raymond Williams, **Marksizm ve Edebiyat**, Çev. Esen Tarım, Adam Yay., İst., 1990, s. 63

bütündür. Ayrıca, bilinç dinamik bir süreçtir. Toplumun dinamik ve sürekli değişen hali nedeniyle değişen her durumda birey kendini yeniden belirlemektedir ve yeni bir bilinç oluşturmaktadır.[41]Stuart Hall da bireyin sadece ekonomik yapının belirlediği indirgemeci yaklaşımı reddeder. Hall'a göre, kültür, üretimin ve şeylerin oluşturdukları katı dünya'ya dekoratif bir ilave, maddi dünya pastasının üzerindeki krema olmaktan çıkmıştır.[42] Yeni dünyada Hall'inde belirttiği gibi, kültür belirlenen değil belirleyen durumundadır. Çünkü teknoloji ile birlikte tasarım ve estetik, modern üretim dünyasında yerini almıştır. Bir teknolojik metanın nasıl sunulacağından, pazarlanacağından, reklâm edileceğine kadar her aşamada tüketim için gerekli olan kurmacanın anlatısallaştırılmasında kültüre gereksinim vardır. Bu açıdan bakıldığında da metaların ve teknolojilerin maddi dünyası da derinden kültüreldir.

Raymond Williams kültürü geçmişten gelen tarihsel bir süreç olarak ele alarak birey özel bir yaşam biçimi olarak tanımlamaktadır. Tarihsel süreçten gelen gelenekler, inançlar, maddi objeler ve yaşanılan çevre tarafından biçimlendirilen bu tarihsel süreçte kültür, bireyin özel yaşamıyla da yeni bir anlam bulmaktadır.[43] Bu anlamda kültür bir ortam sunmaktadır. Kültür, bireyin konuşma, yeme, giyinme gibi rutin sosyal etkinliklerini ve iletişim becerilerini, inançlarını, yaşamı nasıl algıladığını, gündelik yaşamın içindeki birçok ayrıntıyı kapsayan bir ortamdır. Kültür; iletişime katılanların dünyada yer alan bir şey hakkında anlaşmaları için, kendilerine gereken yorumları tedarik ettikleri bilgi stoğudur. Williams, yaşam evreninin gündelik kısmında insan ilişkilerinin düzenlenişini ve insanın yaşamı algılayışını sadece maddi kaynaklara indirgemez. Toplumun alt yapısı ekonomi, akılcılaştırılıp özellikle fordist yaklaşımla üretimin bollaşmasına kaynaklık edebilir. Ancak toplumun üst yapısı kültür ise sadece akılcı bir yaklaşımla değerlendirilemez. Bu tip bir değerlendirme tek boyutlu kalıp, olguları çok boyutlu değerlendirmekten uzaklaşacaktır. Özellikle kültür yukarıdan dayatılan indirgemeci bir yaklaşımla da değerlendirilemez. Çünkü toplumun içinde çok farklı dinamikler; hem kültürel, ırksal hem de dinsel farklılıklar yaşamaktadır. İktidar tarafından belirlenmeye çalışılan, üst bir kimlik etrafında toplanılmaya çalışılan toplum bu nedenle çatışmaların yaşanacağı bir yer olacaktır. Williams'ın dediği gibi bireyin özel yaşam alanı olan

[41] Karl Mammheim, **İdeoloji ve Ütopya**, Çev. Mehmet Okyayuz, Epos Yay., Ankara, 2002, s.14
[42] David Rowe, **Popüler Kültürler**, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay., İst., 1996, s.29
[43] James Lull, **Medya İletişim Kültür**, Çev. Nazife Güngör, Vadi Yay., Ankara, 2001, s.95

kültür birileri tarafından belirlenmeye başlarsa, birey buna karşı çıkacaktır. Kendini korumaya geçecektir. Kime karşı? Kendisini üst bir kimlik etrafında toplamaya çalışan iktidara karşı. Hiç kuşkusuz, bu durum da, toplumda kutuplaşmalara yol açacaktır. Williams'ın dile getirdiği kültür tanımı modernitenin belirlenimlerine karşı bir duruşu anlatmaktadır. Bununla birlikte; kültür, maddi kaynakların belirlendiği gibi belirlenemez, tanımlanamaz. Çünkü kültür tarihseldir ve insanın özel yaşamına dairdir. Uzun bir tarihsel süreç içerisinde oluşan kültür, maddi kültürün bir parçası haline gelip meta haline dönüştüğünde orada kültürün pazar ekonomisinin bir parçası olduğundan bahsedebiliriz. Kültür materyalist dünyanın bir parçası haline gelmiş yani bir meta haline dönüşmüşse bir diğer deyişle kar elde etme amacıyla bir araç biçimde kurgulanırsa açıktır ki, kültür de yaşam üretim zincirinin bir parçası ve ürünü haline gelir, üretim sistemince belirlenmeye başlar. Toplum sadece Williams'ın dediği gibi sunulan bu metalaşmış kültür tarafından tek boyutlu hale indirgenmez. Elbette ki, yaratılan bu kültür aynı zamanda kendisine aykırı olan muhalif bir kültürün çıkmasına da neden olacaktır. Ancak Williams'ın göremediği şudur: Kültür dönüşüme uğradığı metalaşmış kültür olan popüler kültür ile sanki uyutularak bireyi düşünmekten alıkoyan ve sadece tüketim yapma konusunda heveslendiren ve kışkırtan kar amaçlı piyasanın ürettiği, bireyi eğlence, haz ve tüketim eksenine hapseden bir ürün biçimine dönüşür.

Kültür dışarıdan dayatılamaz. Canlı bir süreçtir. Toplumunun içinden gelişip boy atabilir. Çünkü tarihseldir. Yalnızca kendi içinden gelişip boy atabilir, dışarıdan ya da yukarıdan bir iktidar tarafından dayatılamaz. Kültür, "toplumu oluşturan kişileri, onları bir arada tutan, birbirine bağlayan dil ve haberleşme süreçlerini, sanatlarını, inançlarını, törelerini, hukuk ve yönetim kurumlarının, üretim ve tüketim düzenlerini içine alır."[44] Popüler kültür ise, tüm bu kültür tanımının dışında kalmaktadır. Üretim araçlarının sahipleri tarafından belirlenir. Haz ekseni etrafında şekillenir, anlıktır. Bu yönüyle toplumsal değil, bir meta olarak topluma tüketmesi için sunulan tüm nesnelerdir. Bu yönüyle kültür tanımının dışında yer aldığı düşünülmektedir. Özellikle kapitalist sistemin gelişmesiyle birlikte köylerin boşalması ve şehirleşme oranının artması ile şehirlerde yaşayan insanların yaşamlarına artık popüler kültür eşlik etmektedir. Buradan popüler kültürün şehir kültürün bir sonucu olduğundan, kapitalizmle

[44] Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC'si**, Yapı Kredi Yay., İst., 2002, s. 15

ilişkin ve sanayileşmeyle birlikte ortaya çıktığından bahsedebiliriz.[45] Bu nedenle bu yeni kültürel ortamın Frankfurt Okulu tamamıyla eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. Ancak John Fiske, eleştirinin odak noktasında olan, özellikle popüler kültürün dışarıdan iktidar tarafından öncelikle ekonomik güçlerce dayatılan bir sürecin parçası olduğu iddiası karşısında popüler kültür kavramına sahip çıkmıştır ve popüler kültürün de kültür gibi dışarıdan dayatılmayacak, canlı, tarihsel bir süreç olduğunu söylemektedir. Popüler kültürün de kültür gibi halkın yarattığını, her ne kadar ekonomik güçlerin yaratımının bir parçası olsa da, aslında bunun olumsuz bir durum olmadığını ve ekonomik güçlerce halka kabul etsin ya da reddetsin sağlanan kültürel ögelerin popüler kültüre kaynaklık ettiğini belirtmektedir. Fiske'ye göre; kültür, endüstri çağıyla birlikte endüstrileşmiştir.[46] Ancak bu demek değildir ki, toplum kendisine sunulan tüm verili ögeleri kabul edecek. Bu durum toplumun sınıf, cinsiyet, yaş, ırk, din vs gibi çok çeşitli tabakalardan oluştuğunu görmezden gelmek olacaktır. Ayrıca tüm bu toplumsal grupların; cinsiyet, sınıf, yaş, ırk, din gibi, aynı şekilde düşünüp davrandığını ve birbirine bağlılıkları çeşitli ve farklı olan bu grupların homojen bir bütünlük olarak algılanamayacağı belirtilir. Böyle bir durum mümkün değildir Fisk'ye göre. Popüler kültür kendisine eleştiri yöneltilen tüm bu konularda kendini temize çıkarmıştır. Endüstri, tüketimin daha canlı olması için kendine bir kültür yaratmıştır, ancak yaratılan popüler kültür, kültürel yaşamın ana belirleyicisi demek değildir. Popüler kültür, kültürün üretim kaynaklarından sadece biridir.

Popüler teriminin tanımını 18 yüzyılın başında oğluna yaparken Wolfgang Amadeus Mozart'ın babası Leopold Mozart o dönem için sadece belirli bir toplumsal gruba seslenen klasik müzik uğraşısındaki oğlunun geniş dinleyici kitlesini gözden uzak tutmaması gerektiğine değiniyordu. "Sana önerim, çalışmalarında yalnızca müzikten anlayanları değil, anlamayanları da düşünmen…Bildiğin gibi, müzikten gerçekten anlayan 10 kişi varsa, anlamayanların sayısı 100'dür. Bu nedenle popüler denilen ve her kulağı gıdıklayan şeyi unutma."[47] Mozartın babasının altını çizdiği, vurgu yaptığı konu kültürün üst sınıfların tekelinden, eğitilmişlerin kültürü olmaktan çıkıp, çok sayıda insana seslenmesi nedeniyle basit

[45] Tayfun Atay, **Yaşasın Meşhuriyet Çağı**, Epsilon Yay., İst., 2004, s.154
[46] John Fiske, **Popüler Kültürü Anlamak**, Çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1999, s.36
[47] Peter Wicke, **Mozart'tan Modanna'ya Popüler Müziğin Bir Kültür Tarihi**, Çev. Serpil Dalaman, YKY, İst., 2006, s.7

anlamda kültürün popülerleşmesidir. Popüler kültür, Sanayi Devrimi öncesi çok sayıda insana seslenen basit anlamından 19. yüzyıla gelindiğinde kurtulmuş, endüstri çağıyla beraber sunulan bir meta haline gelmesiyle çok sayıda insan tarafından beğenilen anlamına kavuşmuş ve bu boyutuyla insanların haz duygusuna seslenen arzu nesnesi haline dönüşmüştür. Popüler kültür bununla birlikte, kapitalizmin daha fazla kar elde etme amacıyla daha çok satmak üzerine kurulu ideolojisine hizmet etmektedir. Kapitalizm, piyasa için ürün üreten, pazarın değişen şartlarına ve gereksinimlerine göre gerekli değişikleri yaparak sürekli değişim geçiren, yeni özellikler kazanmış ürünleri ve hizmetleri piyasaya sunan bir mekanizmadır. Kapitalizm de aynen Mozartın babasının dediği gibi daha çok kişiye seslenecek ürünleri, hizmetleri piyasaya sunmak istemektedir. Yani popüler olan pazar tarafından en çok tercih edilen, beğenilen ürün ve hizmetleri kapsamaktadır. Bu durum kendini pazarda her alanda hissettirir. Müzik alanında pop müzik ve sürekli değişen dinleyici tercihleri ile oluşan ve yeniden üretim için sistemi zorlayan top 10 listeleri, Tarkan - Çelik, Ajda – Sezen; giyimde sürekli her sezon değişen yeni moda akımlarıyla biçimlenen vitrinleriyle tüketici talebini canlı tutmaya çalışan güdümlü moda ikonları, Vakko – Beymen, İpek Yol - Roman; yeme içmede sürekli değişen tüketici eğilimleriyle yarış halinde olan Coca Cola – Pepsi Cola, Mc Donalds – Burger King, Migros – Gima, Sultanahmet Köftecisi – Cızbız Köfte arasındaki daha fazla tüketici kazanmak için sürekli değişimle desteklenen, tüketicinin özgür seçimleriyle şekillenen, kendisine popüler kültürü temel alan kapital dünyanın mücadele alanlarıdır.[48] Bu mücadele alanları ise daha çok tercih edilme üzerine kuruludur. Tercih edilmenin yolu ise, toplumsal tercihlerin belirlediği "en"ler üzerine kurulu olduğu, "en" olamayanların yaşam şansı olmadığı, toplumda "en" olabilmenin yolunun daha çok hazza seslenen, popülerliğin ön planda tutulduğu metaların imajlaştırıldığı bir kültürel ortamla mümkün olmaktadır. Popüler kültür ise, sıradanlığın ön planda tutulduğu, karmaşık olanın reddedildiği, standartlaşmanın ön planda tutulduğu bir yoğunlaşmayı barındırmaktadır.[49] Bu kültürel ortam; güdümleyen ve güdümlenen tarafının bulunduğu imajların oluşturulup beğeniye sunulduğu bir sistemdir. Sistemin yarattığı beğeni ekseni üzerinde kurulu yapı mali ekonominin türdeşleştirici, merkezleştirici ihtiyaçlarına yanıt vermektedir. Mali sistem, ürettiği metaları ne kadar çok tüketiciye ulaştırabilirse, kültür de metaların üretimine ne kadar çok kaynaklık edip, metaları tekrar üretime ne kadar çok tabii

[48] Nazefe Güngör, **Popüler Kültür ve İktidar**, Vadi Yay., Ankara, 1999, s. 22
[49] Tania Modleski, **Eğlence İncelemeleri**, Çev. Nurdan Gürbilek, Metis Yay., İst., 1998, s.51

tutarsa kapitalist düzene o kadar çok büyük bir ekonomik kazanç sağlayacaktır. Kapitalist sistemin sahip olduğu kültür kurumları var olan düzenin takipçisidir. Metalar üzerine yerleştirilen anlam ve değerler sıradan olana seslenmekte, farklılığı reddetmektedir. Kültür endüstrisinin ekonomik gereksinimleri var olan toplumsal düzenin disipline sokucu ve ideolojik gereksinimleriyle eşit düzeydedir. Bir başka deyişle, statükonun devamını istemektedir.[50] Sonuç olarak, kapitalist üretim sisteminin şekillendirdiği bir kültürel ortamdan bahsedebiliriz. Mevcut olan kültür ise, haz ekseni etrafında şekillenen, bireyin mutluluğunun haz duygusu üzerine kurulu olduğu bir ortamdır. Bununla birlikte, kendi varlığının devamını ise, toplumsal kurulu düzenin devamında gören, bir iktidarın kendi varlığını geliştirip, güçlendireceği bir toplumsal yapı için ne gerekiyorsa onları isteyen ve buna göre toplumsal yapıyı şekillendiren üretim sisteminin bir parçasıdır.

Kapitalist dünyada tüketim, sistemin ana can damarıdır. Bireyler bu sistemin canlı kalmasında tüketiciler olarak ana taşıyıcısıdırlar. Tüketim, tüketici için yaşam kaynaklarını elde etmenin ve kendini gerçekleştirmenin yoludur. Öyle ki, tüketim maddelerinden herhangi birinin tüketilmesi sadece bir ihtiyacın giderilmesini sağlamamaktadır. Bununla birlikte, bu maddelerin üzerine kültür endüstrisi tarafından yüklenen haz, eğlence, statü, üstünlük, seks gibi anlamların da tüketilmesi sağlanır. Levi Strauss bütün metaların aynı zamanda dile gelerek üzerlerine yüklenen anlamları, duyguları ve değerleri de dile getirdiğinden söz etmektedir.[51] Satın alınan bütün metalar aslında bu anlam ve değerleri de içinde barındırır. Tüketici sadece kapitalist üretimin ürünü olan metaları satın olmaz. Topyekun kapitalist dünyanın ürettiği değerler bileşkesini de satın alır. Kapitalist üretim sisteminin yarattığı anlam ve değer bileşkesi yeni bir kültürü de beraberinde getirmekte ve bu yeni birliktelikten, kültür ile ekonominin birlikteliğinden doğan kültür ekonomisi biçimlenmektedir. Kültür ekonomisinin yön verdiği popüler olanın istendiği bir kültürel ortam içinde tüketici olan birey de bu sistemin parçası olarak popüler kültürün üretimine katkıda bulunur. Medya tarafından üretilen her şeyin esası hıza dayandığından ele alınan her konu bir süre sonra sıradanlaşmaktadır.[52] Anlam ve değer bileşkesinden üretilen kültürel öğeler ise en çok kendini moda, reklâm, müzik, medya gibi insanların yoğun ilgisinin olduğu iletişim araçları yoluyla

[50] John Fiske, **a.g.e.**, s.40-41
[51] John Fiske, **a.g.e.**, s.49
[52] Suat Gezgin, **Basında Fotoğrafçılık**, İ.Ü.İletişim Fak. Yay., İstanbul 2002, s.148

bireylerle buluşmaktadır. Bu yolla bireye ulaşan yeni ve değişime uğratılmış anlam ve değerler, sistemin devam etmesi, tüketicinin ilgisinin metalar üzerine olan ilgisini açık hale getirmek ve sürdürmek için kaçınılmaz bir zorunluluktur. Jean Baudrillard *Simgesel Değiş Tokuş* ve *Ölüm* adlı kitabında, Walter Benjamin'in *Teknik Yeniden Üretilebilirlik Çağında Sanat* adlı yapıtından yaptığı alıntıyla kapitalist dünya tarafından üretilen metaların, yeni bir kod sistemiyle moda, reklam, medya, haber ve iletişim ağları yoluyla yeni bir üretime tabi tutulduğundan bahsetmektedir ve bugün artık bütün maddi üretimin bu evrene ait olduğunu söylemektedir.[53] Üretilen tüm metalar bu sistem içinde anlam ve değer kazanmaktadır. "Basın, yayın, sinema, radyo televizyon ve kayıt endüstrisi gibi kültür kurumları modern bir kapitalist ekonomi ve onun toplumsal düzeninin karakteristik türü içindeki pazar evrelerinin daha önceki dönemlerinde çok da marjinal ya da küçük kalmamakla beraber, hem kendi içlerindeki bağları hem de diğer üretim kurumlarıyla bütünleşmeleri bağlamında, en genel ve yaygın şekliyle bütün toplumsal ve iktisadi örgütlenmenin parçasıdırlar."[54] Öyleyse, kapitalist sistem kültürün kimi değerlerini kendi sisteminin yaşabilmesi için bir araç olarak kullanmakta, kendi değerleriyle buluşturmakta, yeni bir kültür yaratmakta ve bu yeni yaratılan kültürün toplumca benimseneceği bir kültür olması yönünde çaba harcamakta ve popüler kültürün oluşumunu desteklemektedir.

Pazar ekonomisin yarattığı popüler kültüre ise en ağır eleştiriyi Neil Postman *Televizyon Öldüren Eğlence* kitabında getirmiştir. Daha çok yazılı kültürün sözlü kültür karşısında yok oluşuna değinen kitap, bununla birlikte yeni türeyen popüler kültüre ve popüler kültürün taşıyıcısı olan kitle iletişim araçları, özellikle televizyon, reklâm ve modaya da yoğun eleştiriler getirmektedir. Kültürün tükenişini kitabında iki türlü değinen Postman, Orwellci yaklaşımla kültürün bir hapishaneye dönüştüğüne ya da Huxleyci yaklaşımla kültürün bir hicive dönüştüğünden bahsetmektedir. İleri teknolojinin hüküm sürdüğü çağımızdaki kültürü güler yüzlü düşmana benzetmektedir. İnsanların bu düşmanla savaşmak yerine kendilerini ona teslim ettiklerinden yakınmaktadır. Böyle bir durumun hüküm sürdüğü dönemde insanları yakından takip etmeyi gerektirecek bir otoriteye de gerek yoktur, Postman'a göre. Yaşadığımız kültürel ortamda ise, bireylerin eğlence anlayışları sıradana kayıp, anlamsızlaştığı

[53] Jean Baudrillard, **Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm**, Çev. Oğuz Adanır, Boğazici Üni.Yay., İst., 2002, s.9
[54] Raymond Williams, **Kültür**, Çev. Suavi Aydın, İmge Kitabevi, Ank., 1983, s.53

bir hal almıştır.[55] Bu durum eğlence anlayışının sürekli kendisini yeniden üretip, büyük ölçüde bir önceki biçime benzeyip kendini tekrarladığı bir duruma kavuşmuştur. Toplumda yaratılan kültürel ortam bireylerin kamusal alandaki konuşmalarının derinlikten kopuk, daha çok haz ekseni üzerinde şekillenmesi nedeniyle aşırı uçlarda dolaşan ideolojik söylemlere kaydırmaktadır. Kültürel ortamda yaratılan bu sığ ve var olan düzenin devamından yana anlamlar sıradan insanı mutlu etmekte, bu anlamların takipçisi haline getirmekte iken, daha özgürlükçü ve demokratik söyleme sahip bireyleri ise ülkeyi parçalamaya, satılmışlıkla suçlanmaya varacak kadar karanlık bir düşünce yapısıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Yaratılan kültür toplumun büyük bir bölümündeki bireyleri teslim alırken aynı zamanda kültürün yarattığı haz eksenindeki anlamlar toplumu daha aşırı uç söylemlere teslim edebilmektedir. Haz ekseninin egemen olduğu bir kültür ortamında düşünmekten vazgeçen bireyler daha sert bir söylem oluştururken etnik, cinsel, dinsel ve daha birçok kimlik farklılıklarının varlığını bırakın tanımayı ve korumayı, bilakis varlığını bile kendi yok oluşları olarak değerlendirmektedirler. Önüne çıkan her düşünceyi de, diyalektik bir mantık ekseninde; var oluş-yok oluş mücadelesi olarak algılamaktadırlar.

Popüler kültürün kendisine getirilen başka eleştiriler de onun yaratılma sürecine ilişkindir. Yaratılma sürecinde popüler kültüre hem kapitalist sistem içinde ne tür bir amaca hizmet ettiğine hem de bu amacı gerçekleştirmek için yaratılan kültürel ürünlere ve sistemin yaratıcılara dayattığı kültür sistemine eleştiriler getirilmektedir. Popüler kültür sanayinin kar amacına hizmet etmesi; bununla birlikte yaratılan kültürel ürünlerin insanların ilgisini çekecek türde homojen ve standardize edilmiş ürünler olması gerektiğidir. Bu durumun yaratılan kültürel ürünlerin yaratıcısı durumundaki insanları çok sığ bir alana sıkıştırıp yaratıcıyı toplu üretim montaj şeridindeki bir işçiye dönüştürdüğü, bu nedenle de yaratıcının bireysel beceri ve değerlerini ifade etmesini engellediği yönünde popüler kültüre eleştiri getirilmektedir.[56] Tüm bu getirilen eleştiriler ile kültürün sadece ekonomik beklentilere yanıt veren bir sistemin parçası olduğu; insana dair ihtiyaçları karşılamayıp, kapitalin elinde, onun kar amacına hizmet eden bir araca dönüştüğüne dikkat çekilmek istenmektedir. Burada kültürün determinist bir yaklaşımla belirlenip dayatıldığı dar çerçeveli yapısından, kapitalin elinde belirlenen kültürün

[55] Neil Postman, **Televizyon Öldüren Eğlence**, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yay., İst., 1994. s.169-171
[56] Herbert J. Gans, **Popüler Kültür ve Yüksek Kültür**, Çev. Emine Onaran İncirlioğlu, Yapı Kredi Yay., İst. 2005, s.44

kendisini ekonomiye teslim ettiğinden bahsedebilmekteyiz. Kar amacına hizmet eden her türlü kültürel ürünün sunumuna önem ve değer verilmekte, aksi kültürel ortamın dışında kalmaktadır.

Herbert Marcuse de popüler kültüre ekonomi dışında teknolojinin belirleyiciliğinden bakmaktadır. Teknolojinin yeni biçimiyle tek elden, her şeyi denetliyor oluşu yeni bir kültürü beraberinde getirmektedir. Marcuse, popüler kültürün bir yandan insanları daha rahat ve yaşamlarından daha memnun kılarken, toplumda bireyin merkez alındığı bu anlayış nedeniyle insanın kendi dışındakilerin rahat ve yaşamlarından memnun olup olmadığıyla ilgilenmediği bencil bir yaşamı beraberinde getirdiğinden bahsetmektedir. Marcuse gibi Jacques Ellul de teknolojinin kültürel ortama yeni bir şekil verdiğinden bahsetmektedir. Teknolojinin kitle toplumuna yol açtığını, bu durumunda toplumu demokratik yapılanmadan uzaklaştırdığını ve güçlü kurum ve şirketlerin ya da devletin yani iktidarın istek ve amaçlarının doğrudan etkisi altına girmektedir.[57] Sıradan insanın karmaşık teknolojik yapılanma karşısında kendisinin öğrenme süreci uzun süreceği veya anlamayacağı, kendini daha da çaresiz hissedeceği için kendisini ezilmişlik duygusuyla sisteme teslim etmektedir. Çünkü teknoloji aynı zamanda çok hızlı bir biçimde değişmekte, bu değişim sırasında sıradan insan bir önceki teknolojiyi öğrenemeden yeni gelen teknolojik değişime ayak uydurmaya çalışmakta zorlanmaktadır. Bu durum sıradan insanı teknoloji karşısında çaresiz bırakmakta, ilgisini öğrenme sürecinden, bir türlü bitmediği için, düşünme ve sorgulama aşamasına çekememekte, bununla birlikte, iradesini teknolojinin getirdiklerini öğrenme aşamasında iktidara teslim etmektedir. İradesi bu derece iktidarın yönlendirmesine açık birey, özellikle telekomünikasyon teknolojisindeki gelişmeler sonucunda toplumla olan zihinsel bağını medya, reklam ve moda aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir.[58]Bilginin yayılımının teknolojik gelişmeler sonucunda telekomünikasyon ağının tekeline girdiği, özellikle okuma kültürünün gittikçe yavaşladığı gerçeği karşısında yeni iktidar biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Yeni dönemde haber ve bilginin üretimi kültür sanayinin formatına göre hazırlanmakta, sunumu da eğlence ile karıştırıldığından birey bilgiyi sorgulamadan edilgenlik içinde kabul etmektedir.[59] Eğlence ile imge kuşatması altında kalan telekomünikasyon araçlarından iletilen her türlü haber, bilgi,

[57] Herbert J. Gans., **a.g.e.**, s.68
[58] Sadık Güneş, **a.g.e.**, s.15
[59] Filiz Aydoğan, **Medya ve Popüler Kültür**, MediaCat Yay., İst., 2004, s.57

enformasyon bireyi çevrelemektedir. Bu sayede, kitle iletişim araçlarınca kurgulanan iletilerin bireyce algılanması kolaylaşmakta, görsel olarak sunulan herşey inandırıcı bir hal alıp, somutlaştığı için bireye daha fazla iyimserlik ve hayalcilik ile geleceğin dünyasını yaşamasını sağlayarak, umutlarını taze tutmasını ve sisteme olan inancını korumasını sağlamaktadır.[60] Kitle iletişim araçlarının eğlence ve imge üzerine kurguladığı ve dolayımladığı haber, bilgi ve enformasyon bireyin düşünme yetisini çok kolaylıkla geçmekte, bireyin gelmesi istenen noktaya kolaylıkla gelmesi sağlanabilmektedir. Bir başka deyişle, sunulan haber, bilgi ve enformasyon bireyin düşünmesini sağlamak yerine onu içselleştirmesi üzerine kurgulanır. Bu kurgulama elimize attığımız, kafamızı çevirdiğimiz her yerde ve her şeyde vücut bulmaktadır. Yeni yaratılan kurgu ile bireye sadece yeni bir yapı dizgesi yaratılır.

Popüler kültürün kitlelerce benimsenmesinde kitle iletişim araçları büyük rol oynamaktadır. Özellikle televizyon kapitalist sistem içerisindeki bireyin serbest zaman aktiviteleri içerisinde en geniş yeri tutmaktadır. Bireylerin televizyon karşısında geçirdikleri zaman artıkça televizyon tarafından iletilen imge bombardımanının daha fazla etkisi altına gireceklerdir. Kuşkusuz, kapitalist sistemin en önemli parçası olan iletişim araçları ve en güçlüsü televizyon, gerçek anlamdaki ekonomik ilişkileri gözden gizleyen ideolojiyi yayarken, aynı zamanda kültürel biçimlerin üretimini, dolaşımını, pazarlanmasını ve tüketimini kolaylaştırmanın yanında ekonomik etkinliğin de bir merkezi konumuna gelmektedir.[61] Kitle iletişim araçları sadece imgeler yaymakla kalmaz; ekonomik ürünlere destek olan üslupları ve temsilleri de ürünün kendisiymiş gibi sunarak yeni anlamlar yaratır. Bu noktada şu konunun altını çizmekte yarar vardır. Simgelenen, simgeleyenin o kadar önüne geçmiştir ki, yaratılan anlam ürünün pırıltılı dünyasında fark edilmeden sıradan insan tarafından kabul görmektedir. Rolland Barthes 1955 yılında berber dükkânında otururken eline aldığı Paris Match dergisinin kapağında gördüğü Fransız üniforması giymiş genç bir zencinin, Fransız bayrağının üç renkten oluşan katlarına odaklanmış gözleriyle selam çakan fotoğrafından şu yorumu çıkarmaktadır. Bu fotoğraf tüm şarkıları ile ırk ayrımının dışına çıkan ve sadakatle bayrağına hizmet eden Büyük Fransa'yı temsil etmektedir. Bu fotoğrafın aynı zamanda ırk ayrımcılarına karşı da bir yanıt olduğunu düşünmektedir. Bu fotoğrafta simgeleyen Fransız selamı veren zenci;

[60] Hasan Bülent Kahraman, **Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu**, Agora Yay., İst., 2003, s.226
[61] Steven Connor, **Post Modernist Kültür**, Çev. M.Doğan Sahiner, Yapı Kredi Yay., İst., 2001, s.69

simgelenen ise Fransızlığın ve askerliğin maksatlı karışımıdır. Birincil simgeleme düzeyinde bu fotoğraf Barthes'a göre, Fransız bayrağını selamlayan zenci asker imajını verirken; ikincil simgeleme düzeyinde Paris Mathch dergisinin Fransız sömürgeciliği için olumlu bir imaj yaratma çabası sergilenmektedir.[62] Paris Macth örneğinde olduğu gibi, fotoğrafla birlikte verilen yazı ile yaratılan anlam bazen toplumsal değerlerle paralellik göstermekte, bazen de paralellik göstermese de bireye sunulan anlam kitle iletişim aracını elinde bulunduran iktidarın penceresinden onun amacına hizmet etmektedir. Eğer bu sunum başka bir görüşü benimsemiş bir yayınevi tarafından basılan bir dergide sunulsaydı farklı bir sunum ve yazıyla farklı bir anlamla olacaktır, hiç kuşkusuz. Ancak Barthes'ın örneğinde olduğu gibi, gerçek anlam bazen görünen değil görünenin arkasında saklı olandır. Sıradan insanın da bunu anlaması çok kolay değildir. Çünkü anlam burada olduğu gibi doğrudan bilinçaltına seslenmektedir.

Kitle iletişim araçlarından sunulan enfo-eğlence tarzındaki imgeler kapitalist sistem altında çalışan bireye kaçış sağlayacak onu rahatlatacak, günlük dertlerinden uzaklaştıracak, arzularını doyuracak düzeydedir. Kitle iletişim araçları bireyin toplumsala uymasını sağladığı gibi, iktidarlarca tasarımlanan toplumsal standartların bireylere sunulmasını, kabulünü kolaylaştırmaktadır. Bu sayede birey kendisinin bireyselleştiğini zannetmektedir. Ancak birey yaşadığının kendi istediği mi yoksa iktidarca belirlenen ve sunulanın mı kendisini oluşturduğunu anlamamaktadır.[63] Çünkü, simgelenen simgeleyen birbirine karışmış, birey kitle iletişim araçları tarafından o kadar çok yoğun bir anlam bombardımanına tutulmuştur ki, gerçek ve gerçeklik içiçe geçmiştir. Enformasyon teknolojisindeki patlama, enformasyonu mübadele ve kar döngülerini kolaylaştıran bir etmen haline getirmekle beraber, kendisini metaların en önemlisi haline getirir. Kitle iletişim araçları yoluyla yayılan kültür, toplumsal yaşamımızdaki her şeye nüfuz etmiştir. Kitle iletişim araçlarının sahibi iktidar, toplumun düşünme gücünü kontrol altına alma ve yönlendirme imkânına kavuşmuştur. Birey dünyanın sadece kendisine sunulan kadar olduğuna inanmaktadır. Özellikle de sıradan insan düşünme ve hayal gücünden yoksun bırakılınca ve bu durumu da kitle iletişim araçlarınca devam ettirildikçe, düşüncenin yerini daha çok duygu daha çok haz almaya başlayacaktır. Bu durumda birey, kendisine sunulanı tek gerçekmiş gibi kabul etmektedir. Sıradan insanın

[62] John Storey, **Popüler Kültür Çalışmaları**, Çev. Koray Karaşahin, Babil Yay., İst., 2000, s.105
[63] John Storey, **a.g.e.**, s.113

gerçeği arayışında ise, televizyon karşısında geçireceği uzun saatler ona yardımcı olmayacağı gibi, kendisini rahatlatmak, düşüncenin getireceği belirsizlikten uzaklaştırmak ve gerçeği aramak için vereceği uzun uğraştan kendini kurtarmak için kitle iletişim araçlarından sunulan gerçekliğe yani var olana kendini teslim söz konusu olacaktır.

2.1.3.İLETİŞİMSEL EYLEM KURAMININ İÇİNDE BEN VE ÖTEKİ İLİŞKİSİNİN YENİDEN KONUMLANDIRILIŞI

Jurgen Habermas İletişimsel Eylem Modeliyle birbirine karşı duran iki öznenin kendi eylem durumları ve bunları hayata geçirme sırasında birbirleriyle olan anlaşma arayışına değinmektedir. Habermas, dil ve eylem yetisi bulunan iki özneyi gerçekte birbirlerine rakip olarak düşünmektedir. Her iki özne de, birbirlerini Ben ve Öteki olarak algılamaktadır. Habermas toplumsal çatışmaya neden olarak da tarafların birbirlerini bu biçimde algılaması olarak görmektedir. Bu durumda, Ben için Öteki bir tehdit unsurudur. Aynı durum Öteki için de geçerlidir. Öteki içinde Ben bir o kadar tehdittir. Ötekinin yaşam biçimi, deneyimi ve algılaması Ben'in algılamasında bir tehdit yarattığı için Ben, Öteki ile ilişkiye girmeyi ya tümden reddetmekte ya da onu yok saymaktadır. Habermas iletişimsel eylem modelinde aslında çarpıcı bir biçimde toplumsal yaşam içerisinde sürekli karşılaştığımız bu çatışma durumunu, modelini çizdiği iletişimsel eylem ile giderilebileceğini düşünmektedir.[64] Çünkü iletişimsel eylem modeli birbirine karşıt öznelerin birbiriyle yaşayabilecekleri bir anlaşma arayışını konu edinmektedir.

Habermas çatışma durumuna öznelerin dünya imgelerini yorumlama biçimlerinin yol açtığından yola çıkarak; dünya imgelerinin rasyonelliğinin mantıksal ve anlamsal özelliklere göre değil, öznelerin kendi yaşam ard alanındaki geçmişe bağlı olarak dünya imgelerine öznel bakış açılarına göre bir anlam yüklemesi yaptıklarına değinmektedir.[65] Bununla birlikte öznelerin kendi bakış açılarına göre yorumladıkları dünya imgeleri her özneyi bir diğeri için farklı kılmaktadır. Karşısındakinin bu farklılığı, taraflardan herbiri için, kendini ortaya

[64] Jurgen Habermas, **İletişimsel Eylem Kuramı**, Çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yay., İst. 2001, s.112
[65] J. Habermas, **a.g.e.**, s.71

koyarken bir çatışma durumu yaratabilmektedir. Çünkü öznenin kendisini ortaya koyması toplumsal yaşama evrenindeki diğer özne için yaşama evreninin daraltılması veya yaşama evrenini paylaşması demek olacaktır. Öznelerin iletişimsel eyleme konu olan sorunsalları, yani uzlaşma gerektiren durumları dünya tasarımları ve buna karşılık düşen geçerlilik iddiaları onların öznel yaşam alanlarıdır. İletişimsel Eylem Kuramı; Ben ve Öteki arasındaki farklılıklarının ve buna bağlı çatışmanın nedenlerini Ben ve Öteki'nin ontolojik yani öznel yaşam alanlarındaki gerçeklik algılamasına bağlamaktadır. İletişimsel eylemde bulunan özneler, bir yaşama evreninde yaşamaktadırlar. Her ne kadar kendilerine oluşturdukları öznel dünya nesnel dünyaya bağlı olsa da, aynı zamanda bundan farklı da olabilmektedir. Bu farklılıklar nedeniyle, Habermas öznenin belirlemesinde tek bir yaşam alanının varlığını kabul etmez. Ona göre, bireyi özne haline getiren iki dünya daha vardır. Bunlar nesnel ve sosyal dünyadır. Özne kimi zaman bunların birisinden diğerine göre daha fazla ya da daha az etkilenmekte ya da tamamen kendi dar çevresinde öznel dünyanın içinde şekillenmektedir. Öznel yaşam alanı bireyin kendi ulaşmak istediği yaşantıların toplamını oluştururken, nesnel dünya; bireyin ulaşmak istediği kendiliklerin dışında, tüm kendiliklerin hepsini oluşturmaktadır. Bireyin yaşamını nesnel ve öznel dünyanın dışında sosyal bir yaşam düzeni de çerçevelemektedir. Habermas, sosyal dünyayı bireylerin ilişkilerinin birbirlerince tanınmış kurallar çerçevesinde şekillendiği kişilerarası ilişkiler toplamı olarak algılamaktadır. Birey eylemini bu üç dünya arasında şekillendirmektedir. Bireyin eylemine biçimini veren de bireyin kültürel olarak kökleşmiş bu üç zemin etrafında şekillendirdiği algılamasıdır.[66] Ben kendi eylemi üzerinde yorum yaparken kültürel olarak stokladığı zemin bilgisinden yararlanır. Bu zemin bilgisi de bireyin yaşamı boyunca etkileşim halinde bulunduğu nesnel, sosyal ve öznel üç dünya etrafında şekillenmektedir. Böylece ben ve öteki konumunda bulunan taraflar güncel eylem durumlarını önceden yorumladıkları üç dünyanın özalgılarını yaşam evrenlerine katarak gerçekleştirirler. Taraflardan Ben'in kendini tanımlaması ancak ötekini tanımlamasıyla mümkündür. Ötekinin varlığı Ben'in varlığına anlam katmaktadır. Her iki tarafın, Ben'in ve Öteki'nin yorumlama edimi, birbirlerinin durum yorumları, dış dünyaları ve kendi yaşama evreninin oluşturduğu zeminde, dünyayla bağlantı içine ancak birbirlerini tanımlamalarıyla mümkündür. Ötekinin durum tanımının yorumu, onun dış dünyası ve Ben'in Öteki ile girdiği ilişki de eylemin anlaşma ya da çatışma ile sonuçlanması bu üç dünya arasındaki algısal

[66] J. Habermas, **a.g.e.**, s.128

benzerliklerden ve farklardan kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, bireyin kendi dışındaki ötekini yorumlaması, öteki ile ilişkisini ya çatışmaya ya da anlaşmaya götürecektir. Habermas, nesnel, sosyal ve öznel dünyalarımızın taraflara önanlama zemini oluşturduğunu, onlara kaynaklık ettiğini ve birçok eylemlerine örnek oluşturduğunu, bireye amaç ve hedef koyduğuna değinmektedir.

Habermas toplum içinde bireylerin birbirleri hakkındaki yargılarını ve eylem durumlarını belirleyen bir başka etmen olarak da toplumun rasyonelleşmesini ve şeyleşmesini göstermektedir. Rasyonelleşme aklın bilim, doğa ve insan üzerine hakim bir güç haline gelmesidir. Doğa aklın rehberliğinde, ancak matematik ve fizik bilimlerinin yöntemleriyle; gözlem, deney, hesaplamaya dayanan empirik bilginin gelişmesiyle çözümlenebilir. Bu sayede, doğa insanın hizmetine ve denetimine alınabilir. Rasyonelleşme sadece doğanın sırlarının çözümlenmesinde görülmez. Bilimsel bilginin gelişmesi teknolojinin gelişmesine de hizmet etmiş, bu sayede üretim tekniklerinin gelişmesini sağlamıştır. Marx, rasyonelleşme sürecinin üretim tekniklerinde kullanılmasını ve bu durumunda sadece üretim tekniklerinin gelişmesiyle sınırlı kalmayacağını öngörmüş, rasyonelleşmenin üretim sürecine katılan tarafların; sermaye ve emek arasındaki üretim ilişkilerinde de görüldüğüne değinmiştir. Rasyonelleşme süreciyle birlikte üretim daha bollaşmış ve hızlanmış olmakla birlikte üretim sürecindeki sermaye ve emek arasındaki güç dengesi sermayenin lehine olacak şekilde bozulmuştur. Weber ise rasyonelleşme sürecini Marx gibi üretim süreciyle ilişkilendirmesinin yanında sadece üretim sistemi ve üretim ilişkileriyle ilişkilendirmez. Toplumun tüm kurumlarının rasyonelleşmesinden bahseder. Weber rasyonelleşme sürecine ilişkin birçok görüngü sayar: “Weber birinci sırada kuramsal bilgiyi matematiksel biçime sokan ve kontrol edilen deneylerin yardımıyla sınayan modern doğa bilimini sayıyor; üniversitelerde örgütlenmiş bilimlerin dizgeli bir biçimde uzmanlaşmalarını da ekliyor; pazar için üretilen basılı edebiyat ürünlerinden ve tiyatrolarda, müzelerde, dergilerde vb. kurumsallaşmış sanat uğraşından söz ediyor; sonat, senfoni, opera biçimindeki yapıtlara ve org, piyano, keman gibi orkestra çalgılarıyla çok sesli müziği; resim sanatından doğrusal ve kuşbakışı perspektiflerin kullanılmasından ve büyük anıtsal yapıtların konstrüktif ilkelerini ekliyor; Weber işaretleri saymayı sürdürüyor: bilimsel olarak dizgeselleştirilmiş hukuk öğretisi, biçimsel hukuk kurumları ve yargısal kararların hukuk eğitimi görmüş uzmanlarca verilmesi, ayrıca önceden

kestirilebilir medeni hukuk ilişkisi ve ev bütçesinin ve işyerinin ayrılması, yani kişisel ve mesleksel servetin hukuksal olarak birbirinden ayrı tutulmasını gerektiren, rasyonel bir muhasebeden yararlanan, resmi özgür emeği verimlilik bakış açısıyla örgütleyen ve üretim koşullarının ve işletme örgütlenişinin iyileştirilmesi için bilimsel bilgilerden yararlanan, kara yönelik çalışan kapitalist ekonomi etiğine işaret ediyor. Ekonomik rasyonelliğin ortaya çıkışı rasyonel teknik ve rasyonel hukukuna olduğu kadar, insanların pratik rasyonel yaşam sürdürmenin belirli türlerine yönelik yetenekleri ve eğilimlerine de bağlıdır."[67] Bireyin toplumsal yaşama katıldığı her yerde bu kadar belirlenmişlikle karşı karşıya kalması, toplumsal sisteminin bir parçası olan bireyi de sistemle yaşayabilmesi için belirlenmiş kurallar dizgesine uymaya itmektedir. Rasyonelleşme süreci bireyi belirlenmiş sistemin içine sokmuştur. Toplumsal yaşam rasyonelleşmenin belirlediği kurallar çerçevesinde hareket eden şekillenen bir yapıya kavuşmuştur. Özne bu belirlenmişlik karşısında kendi dışındaki Öteki'ni ise bu belirlenmişliğin dışında görmektedir. Öteki belirlenmişliği kabul etmeyeni temsil etmektedir. Toplumun belirlediği yaşam evreninin dışında bir yerde bulunmak, özne için sistemin dışına itilmişliği getirecektir. Topluma bireye verili anlam ve değerler dizgesi sunarak, onu sürekli bir dönüşümün içinde sokarak, sistemin içine dahil etmeye çalışmaktadır. Rasyonelleşme bir taraftan üretim ve üretim ilişkileriyle ilişkilendirilirken, bir taraftan da yarattığı anlam ve değerlerlerle toplumsal yaşamın tüm dizgelerini belirlemektedir. Rasyonelleşme gelenekselin karşısında moderni temsil etmektedir. Bu nedenle de, geleneksel yaşam biçimini paylaşanla modern yaşamı paylaşan bireyler arasında bir çatışma ortamını yaratmaktadır. Toplumun tüm kesimi rasyonelleşme ile birlikte yaratılan moderniteyi kabul etmeyeceğinden geleneksel değerleri de kendine rehber edinebilir. Bireyin kendine rehber edineceği farklı yaşam dünyaları kendi dışındaki yaşam dünyaları ile onu bir mücadele içine sokacaktır. Weber bu durumla ilgili Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı kitabında rasyonelleşmeyi kabul edenler ile etmeyenlerin oluşturduğu irrasyonel yaşam biçiminin birbirlerine bakış açısının her zaman birbirlerinin karşıtı olarak algıladığından bahsetmektedir. "Dindar olmayanlar için her dindar yaşam tarzı, hazcılar için her çileci yaşam tarzı, kendi kesin değerlerine göre bir rasyonelleşme olsalar bile irrasyoneldir. Bir şey her zaman kendinde değil, belirli bir rasyonel bakış açısından irrasyoneldir."[68]Rasyonelleşme süreciyle birlikte

[67] Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev. Zeynep Aruoba, Hil Yay., İst, 1997, s.22
[68] M. Weber, **a.g.e.**, s.35

Modernleşme Weber'e göre, bireyi rasyonel yaşam biçiminin içine sokmaya zorlamaktadır. Modernleşme tüm kurumlarıyla okul, din, aile, toplum, kitle iletişim araçları, kültürel araçlar ile bireyi rasyonelleştirmektedir. Rasyonelleşme dışında kalan tüm bireyler ise irrasyoneldir. Bir başka deyişle, aklı kendine rehber edinmeyen, modernleşmeyi benimsemeyen yani ötekidir. Bu nedenle de, rasyonel olan bireyler için rasyonelleşme dışında kalan bireylerin tümü irrasyoneldir. Kant, "insanı kişi yapan, öteki insanlarla ortak olarak sahip olduğu şeydir, onu sürekli belirli bir insan değil, kendinde değil, kendinde insan yapan şeydir. Tam tersine Kant, bireyselleştiren her şeyin, duyuların bedenin, kişilikle karşıtlık içinde olduğunu söylüyor. Bu böyledir. Çünkü bireyselleştirme kesinlikle kişinin en karakteristik özelliği değildir. Kişinin kimliği ilkin yalnızca kolektif birliğin aynadaki aksidir; bu kimlik toplumsal beraberliği adeta mekanik biçimde güvenceler."[69] Toplumsal yaşam biçimi bireyi kolektifliğin birer parçası haline getirmektedir. Kant, bireyin özne olmadan önce kolektif kimliğin bir yansıması olduğunu düşünür. Birey kimliğini toplumsal yaşamla kurduğu iletişim yoluyla kuruyorsa benlik toplumsal organizmanın belirlenimciliğinden kendini kurtaramayacaktır. Birey kimliğini kolektif kimliğin vasıflarıyla özdeşleşmeye ya da içselleştirmeye borçludur. Bu durum da irrasyonel yaşam biçimini benimseyen bireyler için sistem zorlayıcı bir yaptırım aracı olmakta ve onları dönüştürmeye çalışmaktadır. Ancak öteki durumundaki birey bu dönüştürmeye ve zorlamaya karşı çıkmaktadır. Öteki'nin karşı çıkışı toplumla bir çatışma içine girmesinin nedenidir.

Öteki'nin toplumla çatışmaya girmesine yol açmadan kendi eylemini iletişimsel rasyonellik içine soktuğunda çatışma ortamı oluşmayacaktır. İletişimsel rasyonellik ise, Habermas tarafından şöyle tanımlanmaktadır. "İletişimsel rasyonellik; paradigma oluşturan, yalnız bireyin tasarlanabilen ve manipüle edilen bir dünya içindeki bir şeyle ilişkisi değil, dil ve eylem yetisi bulunan öznelerin, bir şey hakkında birbirleriyle anlaştıklarında girdikleri öznelerarası ilişkidir. Burada iletişimsel eylemde bulunanlar doğal bir dilin ortamında devinirler, kültürel olarak aktarılan yorumlamaları kullanırlar ve aynı zamanda hem nesnel dünyada, hem ortak toplumsal dünyada ve hem de her birinin kendi öznel dünyasında yer alan bir şeye gönderme yaparlar."[70] Habermas, rasyonelliği Marx ve Weber'den ayrı olarak

[69] J. Habermas, **a.g.e.**, s.480
[70] J. Habermas, **a.g.e.**, s.411

tamamen iletişim ve dil üzerine kurgulamıştır. Dil, kişilerarası iletişimin temel direğidir. Kişilerarası iletişiminde kültürel geçmiş de bireylerin eylem durumlarını belirlemektedir. Bireylerin kültürel geçmişlerinde nensel dünyadan, toplumsal dünyadan hem de öznel dünyadan birer parça yer almaktadır. Bireyin rasyonelleşmesi bu kültürel bellek ortamında gerçekleşmektedir. Habermas'a göre, bireyin kültürel belleğini oluşturan akıl ise, araçsal akıl karşısında iletişimsel akıldır. "İletişimsel akıl tarafından belirlenen öznellik, benliğin, kendini koruma uğruna bir doğallıktan çıkarılmasına direnir. İletişimsel akıl, araçsal aklın yaptığı gibi, körleşmiş bir kendini korumaya atlanmasına, direnç göstermeden izin vermez. İletişimsel akıl, nesnelerle tasarlayarak ve eyleyerek ilişki kuran bir kendini koruyan özneyle ya da kendini çevreden yalıtan bir dizgeyle ilişkili değildir; tersine, üyelerinin yorumlama tasarımlarıyla kurulan yalnızca iletişimsel eylem üzerinden yeniden üretilen, simgesel yapıdaki bir yaşama evreniyle ilişkilidir. Böylece iletişimsel akıl bir öznenin ya da bir dizgenin varlığını basitçe önceden hazır bulmaz; tersine, korunması gerekenin yapılandırılmasına katılır. Uzlaşma ve özgürlük ütopik perspektifi, bireylerin iletişim yoluyla toplumsallaştırılmalarının koşullarında vardır, daha insan türünün dilsel yeniden üretim mekanizması içinde yer alır."[71]Habermas, iletişimsel aklı kendini sistem dışında tutan ya da kendini ondan yalıtan bireyde görmez. Ama sistemin yarattığı dizgeyle ilişki içinde olan, onunla yorumlama çabası içine giren ve iletişimsel eylem üzerinden yeniden üretilen yaşam dinamiğinin içinde olan bireyin eyleminde gözükür. Birey toplumsal yaşam alanı ile kurduğu iletişim eylemi ile birlikte kendini sürekli yeniden üretmektedir. Neden-sonuç ilişkisine dayanan araçsal akıl karşısında yer alan iletişimsel akıl belirlenmişliği, bireyin müdahalesini açık hale getirir. Yani birey toplumsal yaşam ile etkileşim içindedir. Hem belirlenen hem belirleyen durumundadır. İletişimsel eylem toplumsal yaşam içinde bireylerin anlaşmalarına, eylemlerin koordine edilmesine ve toplumsallaşmalarına yardımcı olur. İletişimsel eylem, gelenek ve kültürel bilginin yenilenmesini, toplumsal bütünleşmeyi ve dayanışmayı ve en son kişisel kimliklerin oluşmasını sağlar. İletişimsel eylem, aynı zamanda bireyin toplumsal eylem biçim ve yöntemde kestirilemezliği ve kendiliğindenliğini barındırır. Her ne kadar birey toplumsal yaşam içinde kolektif yaşamın gerektirdiklerini yapacak olsa da, davranışlarında kendisi olmak zorundadır. Bu durumda bireyin toplumsal eylem halindeki öncelik alma ve kullanma hakkı alınamaz. Bireyin kendi önceliğini toplumsal eylemin merkezine koyma isteği

[71] J. Habermas, **a.g.e.**, s.417

olmasaydı, onun yeni deneyimler yaşama ihtimalinden söz edemezdik. İletişimsel eylem bu durumda, bireyi yaşam içinde anlam ifade eden bir özne durumuna getirmektedir. Bireyin topluma yabancılaşmadığı bir sistemin yaratılmasını sağlar. Bu sayededir ki, birey toplumsal yaşamın gönüllü birer parçasıdır. Onu çevreleyen toplumsal yaşam alanıyla uyumlu bir beraberliği vardır. Bu nedenle onu dışsallaştırmak yerine içselleştirmeyi tercih eder.

Rasyonelleşme; bireyi genel toplumsal yaşam biçiminin içinde bir denetim mekanizmasının nesneleriymiş gibi düşünür. Rasyonelleşme ile birlikte doğa denetim altına alınmıştır. "Doğa üzerindeki egemenlik insan üzerindeki egemenliği içerir"[72]İnsan üzerinde de denetimin artırılması ancak aklın bireye rehber olmasıyla, yaşamının her alanında aklın rehberliğinden faydalanmasıyla mümkündür. Doğruya giden yolun akıldan geçtiği ve en son amaca ulaşmak için izlenmesi gereken yolun ne olduğunun belirlendiği akılıcılık anlayışının tüm insan yaşamına egemen olmasıdır. İktidar tarafından birey için belirlenen esas amaçlar bireyin yaşam biçimini belirlemektedir. George Lukacs, bireyin bu durumunu aynen şeyler dünyasına benzetmektedir. Kapitalist üretim sisteminde makineler üretim ve kar için ne ise, insan da denetim altına alındığında bu amaca hizmet eder hale gelecektir. Bu durum bir şeyleşme yaratmaktadır. Şeyleşme, bir tip ya da ideal bir örneğin toplumun tümünü karşılayacak bir modelmiş gibi algılanmasıdır. Lukacs, toplumun denetim altına alınmasının onu manipüle edilecek duruma açık hale getirdiğinden şikâyet etmektedir.[73]Kapitalist toplum yapısı da üyelerinin öznel yaşam biçimlerinin dışındaki sosyal yaşam biçimiyle kuracakları ilişkileri, kendi aralarındaki ilişkileri kendine göre belirlemiştir. Toplumun rasyonelleşmesi bir o kadar da onu şeyleştirmiştir. İnsanı araçsal aklın denetimine sokmuştur. Belirlenmiş amaç dışındaki her şey, üzerinde düşünülmeyi bile hak etmez.

Araçsal akıl bilimsel ve teknik ilerlemelerle dile gelen üretim ilişkilerini belirlemekle kalmaz. Aynı zamanda hem toplumsal sınıflar üzerinde baskı uygulanması yoluyla kişilerarası ilişkilerde, hem de doğal dürtülerin bastırılmasıyla karakterize edilen ruh içi ilişkilerde yinelenir. Toplumsal belirlenmişlik içinde yaşayan birey sosyal yaşamda bağımsız, rastlantısal bir karşılaşma içinde olamaz. Rasyonelleşme sürecinin temelde yatan ilkesi, hesaplamaya,

[72] J. Habermas, **a.g.e.**, s.399
[73] J. Habermas, **a.g.e.**, s.377

hesaplanabilirliğe ayarlanmış olmasıdır. Bu durum ciddi bir denetimi ve bununla birlikte özgürlük yitimini beraberinde getirmektedir. Çünkü birey ve yaşamı belirlendikçe ve denetim altına sokuldukça, yaşam ve birey çok verili hale gelerek ve manipüle edilebilecektir. Bireyin sosyal yaşamı gibi öznel yaşamının da denetim altına alınması onu yabancılaşma sürecine itecektir. Bu durum bireyi modernleşmenin belirlemiş olduğu değer ve normlarla kendi öznel yaşamının değer ve normlarının arasında sıkıştırmaktadır. Sosyal yaşamın değer ve normların belirlenmişliği ile öznel yaşamın değer ve normlarının karşıtlığı bir çatışmayı da beraberinde getirebilecektir. "Modernlik, öznelliğin kendi gerçekleştirilişini genel amaç dizgelerini kavrayarak değil, ancak kendine özgü yapılardan belirleyebileceğini kabul eder. Ama aynı zamanda, öznelliğin ve aklın yalnızca kendini koruyan ama bilince karşı kayıtsız bir sürecin yeniden üretilmesine yarayan araçları ya da işlevleri statüsünde olduklarını bildiğine de inanır."[74] Modernleşme; bireyin kendini gerçekleştirmesini kabul etmez. Toplumun kurumlarını, değerlerini, normlarını, yaşam biçimini, inanışını, siyasi, kültürel ve ekonomik yapısını belirleyen modernleşme, bireyin kendisini bu süreç dizgesinin gerektirdiği biçimde belirler. Birey öznel kimliğini her ne kadar korumaya çalışsa da, modernleşme sürecinin genel dizgesinden kaçamamaktadır. Ancak, sistemin kendisi tarafından üretilen Ben'in karşısında yine sistem tarafından üretilen Öteki yerleştirilmiştir. Sistemin kendisi Öteki'ne ihtiyaç duymaktadır. Öteki'nin sınırlarını ve yaşam evrenini de yine sistem belirler. Öteki bu belirlenmişlik içinde kendini ifade eder. Habermas bu durumu şöyle açıklamaktadır. "Newton fiziğinin temel kabullerine göre her bir cisim başka kuvvetlerin etkisi altında olmadığı sürece atalet halindedir ya da düzgün doğrusal devinim içindedir. Burjuva toplumsal felsefesinin ve ekonomisinin temel kabullerine göre ise her birey, iyi bildiği öz-ilgilerini kolladığı sürece toplumsal olarak bağlı kalır. Darwinci biyolojinin ve günümüz dizge kuramının temel kabullerine göre bir organizma, bir varlık, bir dizge kendini değişken, aşırı karmaşık bir çevreden ayırarak ve ona uyum sağlayarak varlığını korur."[75] Ben ve Öteki'nin varlığını koruyabilmesi ancak sistemin kendisine uyum sağlayarak mümkündür. Aksi halde, sistem kendine tehlike olarak gördüğü varlığı dönüşüme uğratacaktır. Sistem için kendi varlığının devamı başka kendiliklerin varlığından ve devamından daha önemlidir. Öteki, Ben karşısındaki konumlanışını sistemin izin verdiği ölçüde ortaya koyar. İktidar tarafından

[74] J. Habermas, **a.g.e.**,s.406
[75] J. Habermas, **a.g.e.**,s.408

belirlenmiş Öteki, Ben karşısındaki söylemini, eylemini bu belirlenmişlik içinde gerçekleştirir. Öteki'nin genel sistem içindeki eyleme geçişi ve zafer kazanışı da yine iktidarın belirlediği sınırlar içinde gerçekleşir. Öteki, toplumsal yapının en modern ve en gelişmiş türlerinde bile, öteki'nin düşüncesi ve davranışı da ne denli özgün ve yaratıcı olursa olsun, her zaman ve zorunlu bir biçimde genel örgütlenmiş davranış kalıplarıyla etkileşim içine girer ve bu kalıp öteki'nin kimliğinin ve davranış kalıbının yapısında yansıtır. Öteki'nin kimliği ve davranışını oluşturan kalıpta toplumsal yapının izdüşümünü görmek mümkündür.

Ben ve öteki birbirleriyle iletişime girdikleri her durumda kimliklerini ve kişiliklerini oluşturan kültürel bilgi stokundan kanılarını güncelleştirirler. Tarafların birbirleriyle anlaşmaları, birbirleri hakkındaki tanımlarına bağlıdır. Birbirlerini tanımlamalarında yararlanacakları zemin ise, kültürel bilgi stoğundan alınmış arka plan kanıları oluşturmaktadır. Tarafların birbiriyle olan iletişimin anlaşma ile bitip bitmeyeceği ise tarafların birbirleriyle ilgili algılarını nasıl oluşturacakları kültürel bilgi stoğundaki tanımlamalarına bağlıdır. Yani, olgularda, normlarda ve yaşantılarda nasıl tanımlanmış olduğu ile ilgilidir. Bu doğrultuda, iletişimsel eylem bu bilgi stoğunun oluşumunu sağlayan bir zemin olarak algılanır. Tarafların birbirleri hakkında, bilgi stoğundan elde ettikleri bilginin yeniden yorumlanma mekanizması olarak ortaya çıkar. Yaşama evreninin yorumlama ile yeniden üretimi iki karşıtlık ekseninde gelişmektedir. Yorumla mekanizması iki türlü işler. Var olan düzenin yani gelenekselin takip edilmesi, devam etmesi ya da düzeninin yenilenmesi, gelenekten koparak değişimin benimsenmesi. "İletişimsel eylemin yalnızca bir anlaşma süreci olmadığını, aktörlerin, dünyadaki bir şey hakkında anlaşarak, aynı zamanda, toplumsal gruplara aidiyetlerini ve kendi kimliklerini oluşturdukları, onayladıkları ve yeniledikleri etkileşimlere de katılmış olduklarını dikkate alırsak kültürelci yaşama evreni kavramının tek yanlılığı açıklık kazanır. İletişimsel eylemler sadece, kültürel bilginin dünya üzerinde bir sınamaya tabi tutuldukları yorumlama süreçleri değildirler; aynı zamanda toplumsal bütünleşme ve toplumsallaştırma süreçleri anlamına gelirler. Bu sırada yasama evreni bütünüyle başka bir biçimde sınanır. Bu sınamalar, doğrudan doğruya, eleştirilebilir geçerlilik iddialarına, yani rasyonellik ölçütlerine göre değil, tersine üyelerin dayanışması ve toplumsallaştırılmış bireyin kimliği konulmuş ölçütlere göre ölçülür. Etkileşime katılanlar dünyaya yönelerek yararlandıkları kültürel bilgiyi, anlaşma başarımları sırasında yeniden üretirlerken, aynı zamanda kolektiflere aidiyetlerini ve kendi

kimliklerini de yeniden üretirler. Bu iki görünümünden biri önplana kaydığında, yaşama evreni kavramı yine tek yanlı, yani ya kurumsalcı ya da toplumsallaşma kuramına göre daraltılmış bir biçime bürünür."[76] Habermas iletişimsel eylemi sadece var olan düzenin değişmesi karşılığında öteki'ni ben karşısında daha etkin hale getirmemektedir. İletişimsel eylem her iki türlü eyleme de; hem kopmaya hem de sürdürmeye, bu doğrultuda da ben'i öteki karşısında etkin hale getirmemektedir. Birinin diğerine tercih edilmesi söz konusu değildir. Bir tercih söz konusu olacaksa, ikisi birden toplumsal yaşam evreni içinde var olacaktır.

[76] J. Habermas, **a.g.e.**, s.572-573

3. BÖLÜM

3.1. ANALİZ EDİLECEK SORUNSAL

Bu çalışmada, 24-26 Eylül 2006 tarihleri arasında gerçekleşen "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı konferansın Türk Basını tarafından nasıl dolayımlanarak iletildiğinin çözümlemesi amaçlanmaktadır. Analiz öncesi temel varsayımımız, "Türk Basını'nın gelişen yeni siyasalara uyum sağlayamadığı, değişime direndiği, temel hak ve özgürlüklerin ifade edilmesine yönelik bir direnç geliştirerek, muhafazakar bir bakış açısını pekiştirdiği" yönündedir.

3.2. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışmada, 24-26 Eylül 2006 tarihleri arasında gerçekleşen "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı konferansın farklı gazetelerde nasıl kurgulanarak metinleştirildiğini göstermek, ilgili metinlerin söylemini belirlemek ve derin yapıda gizlenen anlamsal yapıyı irdelemek amacıyla söylem analizi yöntemi tercih edilmiştir. Söylem analizi, farklı konuşma yollarıyla yapılanan farklı gerçeklikler, söylem etkileri, politik ilişkiler, güç ilişkileri, bilgi ve ideoloji formları, kurumsal bağlantılar ve söylemleri kullananların oluşturduğu düzenlilikler -ya da düzensizliklerle- ilgilenir. "Uygulayıcının kullandığı dilin kültürel ve toplumsal bağlamda ele alınması, metnin söylemini oluşturmaktadır. Söylem, kısaca metnin dünyaya bakış açısı ve onu yorumlama (söyleme) biçimi olarak adlandırılabilir. Söylem dil aracılığıyla oluşturulan bilinçli bir konumlanmadır ve ideolojik yapıları inceleme yollarından biri, dilin incelenmesinden ve aktardığı söylemin analiz edilmesinden geçmektedir."[77]

Edibe Sözen'e göre, "Söylem, bir dil pratiğidir; ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçlerdir. Bir süreç olarak söylem, anlatım ve konuşma eylemlerinin içsel kurallarıyla düzenlenir. Söylemin kendi içsel kuralları, söylem düzenlerini oluşturur; söylem, düzenlenmiş söylemlerden müteşekkildir. Söylem konusunda teorik yaklaşımlar söylemi bir metin gibi,

[77] Bilal Arık, "**Pınar Altuğ Olayı Bağlamında Çapraz Tekelleşmenin Habere Etkisi**", İletişim yazıları, Tablet Yayınevi, Mart 2006, s.49

pratik yaklaşımlar ise insanların karşılıklı konuşmalarında ortaya çıkan anlam mübadeleleri olarak görür." [78] "Son yıllarda giderek popüler bir hale gelen söylem analizinde amaç, Teun A. Van Dijk'in tanımlamasıyla, 'temel olarak, toplumsal iktidarın kötüye kullanımının, tahakkümün ve eşitsizliğin metinler aracılığıyla temsil edilmesini ve yeniden üretilmesini incelemek'tir. Dolayısıyla söylem analizi, muhalif bir çözümleme biçimidir ve analizci, toplumsal eşitsizliğin metinler aracılığıyla üretilmesini açığa vurmada kesin bir tavır alır. Söylem analizinin nitel içerik çözümlemesinden en önemli farkı, metni parçalara ayırmadan bir bütün olarak ele alması ve metin içindeki egemen söylemin nasıl inşa edildiğini ortaya koymasıdır."[79]

Çalışmamızın temel düzeneği Ermeni Konferansı'nın, düşünce yelpazesinin farklı yerlerinde konumlanan 5 farklı gazeteye yansıma biçiminin ve farklılaşan söylemlerin, bağlamsal nedenlerini tespit edebilmektir. Bu bağlamda bir seleksiyon sürecinden geçirilerek haberleştirilen olgunun, ilgili kurumlarla arasındaki ideolojik bağlantısı ilgimizi yoğunlaştıracağımız alan olacaktır. Haber söylemi, dil ve ideoloji ilişkisinin çözümlenmesi için en uygun bağlamı oluşturmaktadır.

Bu noktada Van Dijk'in haber söylemi modeli, çalışmamızın da temel izleği olmaktadır. "Haber Analizleri" kitabında Dijk, söylem analizinde iki farklı yapıdan bahseder; söylemin makro yapısı ve mikro yapısı. Dijk'e göre, tematik yapılar, haber başlıkları, spotlar ve girişler haber metninin makro-önermesini oluştururlar. Bu bağlamda, haberin özeti niteliğindeki başlık, spot ve giriş bölümleri haberin "söylemini" makro düzeyde ele verir niteliktedir. Mikro yapı ise metnin sözdizimsel yapısını, sözcük seçimini, sözcelerin diğer sözcelerle aralarında kurmuş olduğu anlamsal bağı, kısacası metnin mikro düzeyde analizini ele verir niteliktedir.[80] Makro ve mikro düzeyde yapılan söylemin en önemli işlevi, Stuart Hall'ın ifadeleriyle "durum tanımı yapmak"[81] ve konuyla ilgili varolan ideolojyi, yani yargıyı

[78] Edibe Sözen, **a.g.e**., 1999, s.20
[79] Süleyman İrvan, "**Metin Çözümlemelerinde Yöntem Sorunu**", Medya ve Kültür, (3-5 Mayıs 2000, 1. Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri,)Ankara Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi, 2000, s.81
[80] Van Dijk, Teun A. (1988). **News Analysis**, , New Jersey: Lawrance Erlbaum Associatess Publishing
[81] Shoemer, Pamela ve Stephen D. Reese (1997). "**İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi**", Medya, Kültür, Siyaset, Der: Süleyman İrvan, Ankara: Ark, s.103

görünür kılmaktır. Bu çalışma kapsamında yapacağımız söylem analizinde metnin söylemi hem makro hem de mikro düzeyde ele alınacaktır.

Van Dijk'a göre haberler, seçmeci kaynak kullanımı, tek düze haber temposu ve haber başlığının seçimi yoluyla toplumsal iktidarın içinde kurulduğu ve yeniden üretildiği metinlerdir. Batı toplumlarında liberal basının gelişimi hakkında ileri sürülmüş ve genellikle kabul edilmiş bulunan "haberin tarafsızlığı ve dengeliliği" savını eleştiren ve eleştirirken de yadsıyan Van Dijk, haber söylemini incelerken söylem analizi yöntemini kullanarak, haber üretim süreci içinde haberciliğin örgütlenmesi ve işleyişi ile profesyonel gazetecilik etik kodlarının dolayımıyla oluşan haber metinlerini tüm bir toplumsal yapıyla ilişkilendirerek açıklamaya çalışmaktadır. Bu amaçla habermetin çözümlemelerinde toplumsal gücün/iktidarın yapılanmasının ortaya konması amacıyla, haberin mikro yapılarına ve sözcük seçimlerine kadar uzanan bir incelemenin önemine değinmektedir. Ona göre haber söylemini bir bütün olarak ele almak, ideolojik olanın gözden kaçırılmaması bakımından önemlidir. Bu çerçevede liberal basın yaklaşımı ve bu yaklaşımın habere ilişkin ürettiği tarafsız, dengeli, yansız haber kavramsallaştırmasını irdelerken; haber söylemini kişisel olmayan kurumlaşmış yapıların, yani medya kuruluşlarının bir söylemi olarak kavrayarak haber söyleminin yerleşmiş yapılarının bir analizini sunmaktadır.[82]

Medya söylemini metne dayalı yorumsal ve bağlama dayalı sosyal gelenek biçimindeki geleneksel yaklaşımların harmanlandığı analitik bir çerçevede ele alan Van Dijk, ideolojinin söylemde ifade edildiğini ve yeniden üretildiğini ileri sürmektedir. Biz ve Onlar gibi iki grubun birbirlerini farklı tanıtmalarının çıkış noktasını oluşturduğu söylem çalışmaları, söylemdeki çatışmanın tarihsel, politik ve sosyal geçmişinin oluşturduğu bağlamın, çatışmaların, güç ilişkilerinin ve grupların çözümlenmesini, Biz ve Onlara ilişkin olumlu ve olumsuz görüşlerin belirlenmesini, önvarsayılan ve sezdirilen (ima edilen) bilgilerin açık hale getirilmesini ve kutuplaşmış grupların görüşlerini vurgulayan sözcük seçimi ve sözdizimsel yapının incelenmesini gerektirmektedir.[83]

[82] Zerrin Ertan Keskin, "**Türkiye'de Haber İncelemelerinde Van Dıjk Yöntemi**", Haber Hakikat ve İktidar ilişkisi, Derleyen: Çiler Dursun, Kesit Tanıtım: Ankara, s.392
[83] Güler Ülkü, "**Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve Van Dıjk Yöntemi**", Haber Hakikat ve İktidar ilişkisi, Derleyen: Çiler Dursun, Kesit Tanıtım: Ankara, s.376

Hemen hemen tüm kitle iletişim araçları sahip oldukları değerleri ve bakış açısını, yani ideolojilerini sürdürmek amacıyla belli dilsel düzenekleri birer söylem stratejisi olarak kullanmaktadırlar. Bilindiği üzere söylem analizi, metni bir bütün olarak ele almakta ve hangi ideoloji doğrultusunda dolayımlandığını dili analiz ederek ortaya koymaya çalışmaktadır. Söylem analizi için sayısal verilerden çok dilin kurgulanması önem taşımaktadır. Fakat zaman zaman sayısal veriler ya da ilgili haberlerin kategorileştirilmesi söylem analizinin daha sağlıklı yapılabilmesi adına araştırmacıya kolaylık sağlamaktadır. Biz de çalışmamızda bu bağlamda konuyla ilgili kaç haberin yer aldığı, kaç haberin (dili, yaklaşımı, referans alınan kişinin görüşü, referans alınan kişinin görüşünün aktarılış tarzı, vs.) olumlu, olumsuz ya da tarafsız olduğunu tablolaştırarak hem daha genel bir görüşe doğrudan ulaşmayı, hem de sonuç kısmında tartışacağımız gibi karşılaştırma yapmaya olanak sağlamayı amaçladık.

3.3. ARAŞTIRMANIN BİRİMİ

Araştırmamızda, Türk Basınının 24-26 Eylül 2006 tarihleri arasında gerçekleşen "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı konferansa hangi düzeyde yer verdiğinin çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda farklı düşünce yelpazesinden Tercüman, Evrensel, Hürriyet, Radikal ve Zaman gazetelerinin konferansın gerçekleştiği hafta boyunca yaptığı yayınlar araştırma birimi olarak seçilmiştir. İlgili gazetelerin 23 Eylül ve 30 Eylül 2006 tarihli yayınları internet ortamından taranarak, konuyla bağlantılı haberler söylem analizine tabi tutulmuştur. Bu bağlamda konferans öncesi ve sonrasına dönük haber kurguları amacımıza ulaşma adına bizler için yol gösterici olacaktır.

3.4. VERİLER VE ANALİZİ

3.4.1. TERCÜMAN GAZETESİ

TARİH	HABERİN BAŞLIĞI	OLUMLU	OLUMSUZ	TARAFSIZ
23.09.2005	Ermeni Konferansına Yargıdan İptal Kararı		X	
24.09.2005	Sevri Hortlatmak İstiyorlar		X	
25.09.2005	Bunlar Kendine Demokrat		X	
26.09.2006	Gaflet ve Dalalet Hafif Kalır		X	
26.09.2006	Belgesiz Konuştular		X	
27.09.2006	Tek Yanlı Konferansa Alkış		X	
27.09.2005	O Resmi Duvarınıza Asınız		X	
29.09.2005	Maksatları İdeolojikti		X	
30.09.2005	Kendimi Bulgaristan'da Sandım		X	

Tercüman Gazetesi, Konferansın yapıldığı tarihlerde dokuz haber yayınlamıştır. Bu haberlerin tamamı (%100) olumsuz haberlerden oluşmaktadır. Tercüman Gazetesi 7 gün boyunca konferansla ilgili haber iletiminde bulunmuştur. Bu bağlamda konferansa gün olarak en çok yer veren gazete olarak dikkat çekmektedir. Tercüman gün olarak en geniş yelpazede hareket etse de, genellikle her gün bir ana habere yer vererek, konunun diğer boyutlarını göz önüne almadığını göstermiştir. Tercüman gazetesi, özellikle konferansta çıkan tartışmalara geniş yer vermiş ve kendi ideolojisiyle paralellik gösteren Prof. Dr. İlhan Çuhadaroğlu'nun konferans sırasında konuşturulmamasına dört gün boyunca geniş yer vermiştir. Çuhadaroğlu'nu oldukça olumlu yönde ele alan gazete, bu kişi üzerinden söylemlerinin etkinliğini ve gücünü artırmaya çalışmıştır. Çünkü bu kişi milliyetçi söylemi benimseyen grubun üyelerinin söyleminden farksız bir söyleme sahiptir. Tercüman Gazetesi'nin haber söylemini incelediğimizde de egemen söylemle paralellik taşıyan, adeta devletin ideolojik bir aygıtı olma işlevine cesaretle soyunan, ben ve öteki üzerinden düşmanlığı pekiştiren ve bu bağlamda özgürlüklerin kamusal alanda ifade edilmesine dönük muhafazakâr bir bakış açısı dikkat çekmektedir.

Tercüman Gazetesi'nde yer alan haberleri analiz ettiğimizde hem makro düzeyde, hem de mikro düzeyde ideolojik bir bakış açısıyla temellendirildikleri görülmektedir. Gerek

başlıklar ve spotlar, gerekse de haber metninin sözdizimsel yapısı, sözcük seçimi, sözcelerin diğer sözcelerle aralarında kurmuş olduğu anlamsal bağ, görüşlerine yer verilen kişi ve kurumların konuya yaklaşım açıları genellikle tek boyutludur. Bu boyut'ta en net ifadeyle, "böyle bir konferansın yapılma amacının devlete ve topluma zarar vereceği, bu tip bir yapılanmanın vatanı bölmeye çalışan çevrelerin provokasyonu olduğu"dur. Ulus devletin temel prensipleri hala daha Tercüman için geçilemez kırmızı çizgilerdir ve gazetenin ideolojik tarafgirliği haber üretim sürecinde son derece belirleyici olmaktadır. Gazetenin olayı ele alış biçimi ötekinin sıra dışı ilan edilerek, karşı tarafın kötülenmesi üzerine kuruludur. Ermenilerin karşısında çok güçlü bir biçimde milliyetçi söylem oturtulmak istenmektedir. Bu vatana sahip çıkacak olanlar onlardır. Bu konuyu konuşanlar bu ülkeyi bölmek, parçalamak istemektedirler. Karşı tarafın konuşmasına tahammül bile edememektedirler. Dolayısıyla dinlenilecek bir şey yoktur. Söylenilecek olan her şey iktidarın söyleminde mevcuttur ve söylenmiştir. Soykırım yoktur. Soykırım vardır diyenler'in bu topraklarda gözü vardır.

"Ermeni Konferansına Yargıdan İptal Kararı", "Sevri Hortlatmak İstiyorlar", "Bunlar Kendine Demokrat", "Gaflet ve Dalalet Hafif Kalır", "Belgesiz Konuştular", "Tek Yanlı Konferansa Alkış", "O Resmi Duvarınıza Asınız", "Maksatları İdeolojikti" ve "Kendimi Bulgaristan'da Sandım" başlıkları pek de tereddüte yer bırakmadan Tercüman Gazetesi'nin söyleminin makro çerçevesini belirlemektedir. Tüm başlıklarda net bir ifadeyle gazetenin konuya tarafsız yaklaşmadığını ve haberle yorumu birbirine karıştırarak ideolojik bir yönlendirmenin gazete tarafından öncelendiğini göstermektedir. Bu bağlamda makro açıdan gazetenin konuya sadece "milli menfaatler" açısından baktığını ve "tartışma özgürlüğü"ne saygı duymayı tercih etmediği görülmektedir. Ayrıca makro açıdan net bir şekilde "Türkiye Düşmanı" bir "öteki" yaratıldığı, gazetenin de ötekini küçük düşürmek ya da söylemlerini geçersizleştirmek için ciddi bir polemiğe girdiği gözlemlenmektedir. Öteki düşman olarak sunulmuştur. Dolayısıyla bir tehdittir ve mücadele edilmesi gereklidir. Konferansın yapılması engellenmelidir. Gazete bu doğrultudaki görüşleri okuyucularına aktarmakta ve mücadeleye davet etmektedir. Karşı tarafın görüşleri bu kargaşa içerisinde ise hiç dile getirilmemiştir. Konferansa katılanlar yok sayıldığı için söylemleri de gazetede yer bulmamıştır. Sürekli kötülenmesi üzerinden haber kurgusu gerçekleştirilmiştir. Sürekli Sevr korkusu gündemde tutularak insanların olaya tepkileri canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Birilerin gelip toprak

bütünlüğümüzü bozacak girişimlerde bulunacaklarını, bunun da kapıda beklediğini, ilk sırada Ermenilerin olduğu gerçeğini yaratmaya çalışmaktadır. Tehdit algısını Ermeniler üzerinden dolayımlamaktadır. Gazetenin Ermeni sorunu özelinde gerçeği inşa süreci bu doğrultuda gerçekleşmektedir.

Tercüman Gazetesi'ndeki haberleri mikro açıdan incelediğimizde de, haber metinlerinin genelde başlıkla uyumlu oldukları ve burada da var olan ideolojik söylemin devamı adına bir dil kullanıldığını görmekteyiz. Sözgelimi, belki de en tarafsız başlıklardan biri olarak görülen "Ermeni Konferansına Yargıdan İptal Kararı" haberinin gövdesinde, konferansa dönük "negatif" bakış açısı kurulan dilsek düzeneklerde kendini göstermektedir. Haberde geçen, "Türkiye sivil toplum kuruluşları, Boğaziçi'nde bugün başlayacak ve 25 Eylül'e kadar sürecek Ermeni konferansını, Türk Bayrakları ile yol kenarına dizilerek protesto edeceklerdi" ifadesinde, sanki Türkiye'deki tüm sivil toplum kuruluşlarının protestoya hazırlandıkları gibi bir ifade kullanılmıştır. Oysa ki konferansa olumsuz yaklaşan sivil toplum kuruluşları olduğu gibi, olumlu yaklaşan ve iptali çok sert ifadelerle eleştiren sivil toplum kuruluşları da bulunmaktaydı. Bu bağlamda Tercüman durumu kendi ideolojisi doğrultusunda gölgelemiş ve kamuoyunun doğru bilgiye ulaşmasını sağlamak yerine, ideolojik bir manipülasyona yönelmiştir. Aynı şekilde haberin diğer kısımlarında da sadece Türkiye Emekli Subaylar Derneği Genel Başkanı Rıza Küçükoğlu ile MHP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Şandır'ın birbirleriyle son derece paralel görüşlerine yer vermiş, dolayısıyla tüm haber kurgusunu Konferans'ın olumsuzlanması üzerine kurmuştur. Gazetenin yaratmak istediği gerçek tüm Türkiye'nin bu konferansın yapılmasına karşı olduğu yönünde bir algı yaratmaktır. Böylece de konferansı yapanlar yalnız bırakılmak istenmektedir. Konferansı düzenleyenler yalnız bırakıldıklarını düşünürlerse konferansı yapmaktan kaçınırlar diye düşünmektedirler.

Şüphesiz ki haber üretim sürecinde referans gösterilen kişimlerin kimlikleri ve konuşmalarının hangi boyutunun iletilmesine karar verildiği haberin ideolojik işlevi açısından son derece önemlidir. 24 Eylül tarihinde yayınlanan "Sevri Hortlatmak İstiyorlar" isimli oldukça uzun kurgulanmış haberde de sadece toplantıyı erteleten Avukat Kemal Kerinçsiz ve yine Türkiye Emekli Subaylar Derneği Genel Başkanı Rıza Küçükoğlu'nun görüşlerine uzun uzun yer verilmiştir. Burada sadece Konferans'a muhalif bu isimlerin son derece

olumsuzlayıcı ifadelerine yer verilmekle kalınmamış, aynı zamanda haber dolayımında da iddia sahiplerini haklılaştırıcı bir kurgu yapılmıştır. Haber gövdesinde Kerinçsiz'e oldukça geniş yer ayrılmış ve "İşin gerçeği bu konferansın amacı Sevr'in yeniden hortlamasıdır. Ülkenin kaosa sürüklenmesi ve parçalanmasının sağlanmasıdır. Ermenistan ve Kürdistan'ın oluşumunun sağlanmasıdır" ifadesi manşete çıkartılarak adeta "durumun tanımı" Kerinçsiz'in ideolojik perspektifinden yapılmıştır. Gazetenin olayı bu boyutuyla marjinalize ederek insanlarda korku yaratması kitleler üzerinde tek bir sonuç doğuracaktır. O da öfke ve şiddet olacaktır. Tercüman gazetesi özellikle bu zemine vurgu yaparak konuyu yok edilme ve parçalanma boyutuna çekerek, yok edilme korkusuyla insanların konferansa katılanlara saldırmaları sağlanmak istenmektedir.

Medya dili, özellikle medyanın haber dili ve anlam üretimi ikili karşıtlıklara göredir. Medya, dinamizmini ikili karşıtlıklar üzerine oturan yapısından alır (Sözen 1997:43). Tercüman Gazetesi de bu bağlamda, ikili karşıtlıklara metnin söyleminde sıklıkla yer vererek adeta karşıt bir "öteki" yaratmakta ve duruma müdahil olarak aynı zamanda ahlakçı bir tavırla "diğerlerini" net yorumsal ifadelerle eleştirmektedir. Özellikle 26 Eylül tarihindeki "Bunlar Kendine Demokrat" başlıklı haberdeki "bunlar" kelimesi, ötekileştirmenin en keskin örneklerinden biridir. İlgili haberde Konferans'taki çeşitli tartışmalara yer verilmiş ve Prof. Dr. İlhan Çuhadaroğlu'nun konferans sırasında "söz isteyince, yaka paça dışarı atıldığı" iddia edilmiştir. Oysa yine aynı haberin devamında Çuhadaroğlu ile diğer tartışmacılar arasındaki diyaloglara yer verilmiş ve en sonunda "güvenlik görevlileri eşliğinde salondan dışarı çıktığı" yazılmıştır. Kendi kendine çelişen bu ifadelerde, ilgili tartışmanın gazete tarafından "kullanıldığı" ve kendi ideolojisi doğrultusunda "dolayımlandığı" son derece açıktır. Şüphesiz ki, akademik bir tartışma ortamında, nezaket sınırlarını aşan diyalogların yaşanması hoş değildir. Her görüşten insanlar özgürce fikirlerini ifade edebilmelidir. Bu noktada Prof. Dr. Çuhadaroğlu'nun başına gelenler de doğru değildir; ancak Tercüman Gazetesi'nin diğer yayın organlarına pek yansımayan bu olayı haber iletiminin merkezine alması, ideolojik bir tutumdur. Gazete konferansta gerçekleşen bu münferit hadiseyi, dört gün boyunca işlemiş ve Konferans'ın diğer boyutlarına yer verme gereği bile hissetmeden, odaklanılması gereken esas meselenin "bu olay" olduğuna dikkat çekmek istemiştir.

Yine Tercüman Gazetesi, 27 Eylül günü , “Tek Yanlı Konferansa Alkış” başlığıyla verdiği haberde, bu kez hedef değiştirmiş ve konferans boyunca “taraflı tutum” takındığını ileri sürerek Türk Basını’nı hedef almıştır. İlgili metnin girişi, herhangi bir yoruma ihtiyaç bırakmayacak kadar net ifadelerle yüklüdür: “Bilgi Üniversitesi’nde iki gün süren Ermeni konferansı ile ilgili haberler Türk basınında geniş şekilde yer aldı. Boğaziçi Üniversitesi’nde 25 Mayıs’ta yapılacakken tepkiler yüzünden ertelenen, ancak 23-25 Eylül’de tekrar yapılması kararlaştırılan ve bu defa da mahkeme kararıyla iptal edilmesine rağmen yer değişikliği yaparak Bilgi Üniversitesi’nde gerçekleştirilen Ermeni Konferansı, gazetelerin büyük bölümünden destek gördü. 1915 sonrası yaşanan olayların, Ermeni komitacıların faaliyetleri sonucu uygulanan bir tehcir olduğu, kesinlikle soykırım olmadığı belgelerle bilinmesine rağmen, tek yanlı konferans, Türk gazetelerinden destek gördü. Konunun içeriğini göz ardı eden basın, sadece ‘düşünce özgürlüğü’nden yola çıkarak AB kapısındaki Türkiye’de bu konferansın gerçekleşmesinin başarı olduğunu vurguladı. Her zaman halkın tercümanı olan gazeteniz Tercüman ise iki gün boyunca, konferansın bilimsellikten uzak ve tek yanlı olduğu vurgusunu sayfalarında işledi.” Tercüman gazetesine göre, Türkiye’de tüm vatandaşlar Türk’tür, Müslüman’dır, Kadın Kadın’dır, Erkek Erkek’tir, bu kimliklere yüklenen anlamlar bellidir. Başka bir anlam düşünülemez. Düşünülmesi yasaktır. Bunların tartışılması tabudur. Tercüman gazetesi bu anlamda kendisini kurtarılmış bir gazete olarak görür. Çünkü diğerleri var olan söylemi yerinden etmeye çalışmaktadır.

Özetle Tercüman Gazetesi, Ermeni Konferansı ile ilgili yaptığı haberlerde konferansa yönelik oldukça olumsuzlayıcı bir tavır takınmış ve haberle yorumu sıklıkla birbirine karıştırarak yönlendirici bir söylemi benimsemiştir. Bunda, şüphesiz ki gazetenin ideolojisi ve hükümete yönelik tavrı da belirleyici olmuştur. Tercüman gazetesi milliyetçi görüşe mensuptur ve MHP Partisi’ne yakınlığı ile bilinmektedir; bu bağlamda hem konuya dönük hassasiyeti, hem de iktidar partisinin –üstü örtük biçimde de olması- desteğine muhalifliği nedeniyle konferansa dönük söylemini; “olmsuzlayıcı” ve “eleştirel” öğelerle bezemiştir. Sadece bununla da kalmamıştır. Gazete, konunun tabu halinde kalmasından yana bir tavır takınmış, karşıt görüşleri marjinalize etmiş ve düşman olarak göstermiştir. Gazete kimliklerin kendilerini kamusal alanda göstermelerini ve kendi hak ve özgürlüklerini ifade etmelerini bir tehdit unsuru olarak görmüştür. Dolayısıyla onları baskı altına almaya çalışmıştır.

3.4.2. RADİKAL GAZETESİ

TARİH	HABERİN BAŞLIĞI	OLUMLU	OLUMSUZ	TARAFSIZ
23.09.2005	Ermeni Koferansında Bu Kez Yargı Freni. Yargı Bilimi Durdurdu	X		
23.09.2005	Başbakandan Sert Tepki: Demokrasiyle Bağdaşmıyor	X		
23.09.2005	Yargı Bilime Kilit Vurdu	X		
23.09.2005	Kararın Tam Metni			X
23.09.2005	Çiçek'in Çıkışı Erteletmişti	X		
23.09.2005	Akedemisyenler: Yargı Yetkisini Aştı	X		
24.09.2005	YÖK:Anayasa Destekli Özerkliğe Müdahale İdare Mahkemesi YÖK'ü Bile Kızdırdı	X		
24.09.2005	Konferans Bugün Başlıyor			X
24.09.2005	İdeolojiye Alet Olmayın	X		
24.09.2005	Çiçek: Fikirlerim Değişmedi		X	
24.09.2005	BÜ Öğretim Üyeleri: Önyargılı	X		
24.09.2005	Gün Boyu Eylem	X		
24.09.2005	AB:Raporda Bu Olay Yer Alacak	X		
24.09.2005	Türkiye Gülünç Duruma Düştü	X		
25.09.2005	Konferansta Soykırım Bile Denildi, Dünya Hala Dönüyor, Türkiye Hala Yerinde Duruyor	X		
25.09.2005	Burası Ülkem Evime Gidiyorum	X		
25.09.2005	Biz Ejderhaları Yendik	X		
25.09.2005	Baykal, Nihayet Konuştu: Üzücü	X		
25.09.2005	Gül:Ders Alalım	X		
25.09.2005	Erdoğan:Bu Provakasyondur	X		
26.09.2005	Konferans Kazasız Belasız Sona Erdi			X
26.09.2005	Konferansta Son Gün	X		
26.09.2005	Baykal:Konferans Bilimsel Değil		X	

Radikal Gazetesi, Ermeni Konferansı'nın yapıldığı tarihlerde 23 haber yapmıştır. Bu haberlerin 18'i (%78) olumlu bakış açısıyla kaleme alınmışken, 2'si (%9) olumsuz bakış açısını yansıtmakta, 3'ü (%13) tarafsız bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Radikal Gazetesi'nde yer alan haberleri analiz ettiğimizde hem makro düzeyde, hem de mikro düzeyde ideolojik bir

bakış açısıyla temellendikleri görülmektedir. Bu ideolojik bakış açısı konferansa dönük olumlu bir bakış açısı oluşturmak ve bu etkinliğe karşı gelen kişi ya da kurumları eleştirmek olarak ifade edilebilir. Gerek başlıklar ve spotlar, gerekse de haber metninin sözdizimsel yapısı, sözcük seçimi, sözcelerin diğer sözcelerle aralarında kurmuş olduğu anlamsal bağı, görüşlerine yer verilen kişi ve kurumların konuya yaklaşım açıları genellikle "düşünce özgürlüğü bağlamında konferansın mutlaka yapılması yönündedir." Radikal Gazetesi'ne göre, konferans bilimsel bir etkinliktir ve bilimsel bir etkinliğe yönelik siyasi baskılar Avrupa Birliği sürecinde ülkeyi ciddi bir sıkıntıya sokabilir.

"Yargı Bilimi Durdurdu", "Yargı Bilime Kilit Vurdu", "Akedemisyenler: Yargı Yetkisini Aştı", "BÜ Öğretim Üyeleri: Önyargılı", "AB: Raporda Bu Olay Yer Alacak", "Türkiye Gülünç Duruma Düştü", "Konferansta Soykırım Bile Denildi, Dünya Hala Dönüyor, Türkiye Hala Yerinde Duruyor" gibi başlıklar pek de tereddüte yer bırakmadan Radikal Gazetesi'nin söyleminin makro çerçevesini belirlemektedir. Tüm başlıklarda net bir ifadeyle gazetenin konuya tarafsız yaklaşmadığını ve haberle yorumu birbirine karıştırarak ideolojik bir yönlendirmenin gazete tarafından öncelendiğini göstermektedir. Bu bağlamda makro açıdan gazetenin konuya sadece "düşünce özgürlüğü" açısından baktığını ve durumun resmi söylemle karşıtlık içinde olmasını ve konferansın çok boyutlu olmamasını haber iletim sürecinde merkeze almadığı gözlemlenmektedir. Radikal gazetesi de konuyu ideolojize ederek tartışmaya açmamış, söylemlerin en uç kısımlarını gündemde tutarak, tartışmaya içerik üzerinden değil, uçlar üzerinden kamusal alana taşımıştır. Gazete her ne kadar konuyu özgürlük çerçevesinden baksa da, topluma duymak istemediklerini en uçtan söyleyerek gerçeklerle yüzleşmesi sağlanmak istenmektedir. Toplum sağlığını düzeltmeye çalışan bir doktor gibi davranmaktadır. Toplumun kendi korkularıyla yüzleşmesi gerekir. Toplumdaki Ermeni korkusunun giderilmesi gerekir. Bu korkuyu yaratan en temel sorun ise "Soykırım"dır. Soykırım bile denildi ama dünya hala dönmeye devam ediyor başlığı bunun en iyi göstergelerindendir. Tartışma bu kısır döngüden seyir etmektedir.

Radikal Gazetesi'ndeki haberleri mikro açıdan incelediğimizde de, haber metinlerinin genelde başlıkla uyumlu oldukları ve konferansı olumlayıcı bir dilin haber gövdelerinde de inşa edildiğini görmekteyiz. Bu amaçla seçtiğimiz bazı haber örnekleri, bu teorilerimizi

doğrular niteliktedir. Radikal Gazetesindeki haberlerin mikro düzeyindeki analizine iki farklı açıdan bakmak olasıdır. Bunlardan birincisi konferansla ilgili iletilen haberlerin hangi söylemle temellendirildikleridir. İkinci olarak da konferansa dönük görüşleri iletilen kişilerin konuya yönelik yaklaşımlarının hangi görüş doğrultusunda olduğudur. Radikal Gazetesi konuyla ilgili olarak toplam 23 haber yapmıştır ve bu haberlerin pek çoğu farklı çevrelerin görüşlerinin aktarımı şeklinde kurgulanmıştır. Öncelikle Gazete'nin ana haberlerine odaklandığımızda, ilk olarak yorumlu bir başlıkla tanımlanan, 23. Eylül tarihli "Yargı Bilime Kilit Vurdu" haberiyle karşılaşıyoruz. "Ermeni soykırımı iddialarının tartışılması amacıyla 25-27 Mayıs tarihlerinde Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılması planlanan, ancak tepkiler üzerine 23-25 Eylül'e ertelenen "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı konferans, bu kez de yargı engeline çarptı" diye başlayan haber gövdesinde, genelde konferansın yasaklanmasına karşı olan kişilerin görüşlerine yer verilerek konuyla ilgili olarak olumlu bir hava yaratılmak istenmiştir. Sözgelimi Konferansın Organizasyon Komitesi'nde görev alan Halil Berktay'ın görüşleri, bu görüşü pekiştirir niteliktedir: "Bu konferansın katılımcıları hiçbir şekilde tek görüş sahibi değildir. Kendilerini resmi ideolojinin dışında olmak biçiminde tanımlamışlardır. Bu konferansta '1915 soykırımdı' görüşünde herkesin birleşeceği, 'Türkler soykırım yaptılar' biçiminde naralar atılacağı şeklindeki söylemler külliyen gerçek dışıdır." Yine de, ilgili haberdeki söylemin keskin bir ideolojik yönlendirme çabası içinde olduğunu söylemek mümkün değildir; bu keskinlik sonraki haberlerde daha belirgindir. Ancak bu haber içeriğinin ön plana çıkartılmasının nedeni de, konferansa dönük sert tepkilerin önüne geçilmeye çalışılmasıdır. Gazete bir tarafta toplumun kendi korkularıyla yüzleşmesi için en sert üslupla konuyu indirgemeci bir yaklaşımla ele almaktadır. Daha sonra da, üslubu yumuşatarak konferansı düzenleyenleri tehlikeden korumak ister gibi davranmış, söylem değişikliğine gitmiştir.

25 Eylül tarihli, "Konferansta Soykırım Bile Denildi, Dünya Hala Dönüyor, Türkiye Hala Yerinde Duruyor" başlıklı haberde de, konuya genel olarak tartışma özgürlüğüne saygı çerçevesinden bakıldığı ve tartışmalarla Türkiye'nin parçalanmayacağı yargısı, manşetten net bir şekilde iletilmektedir. İlgili metnin haber gövdesine baktığımızda da kurguladığı metin ile "doğrudan" konferansın yapılmasına dönük olumsuzlayıcı tavır alanları eleştirmekte, hatta

ironi ile "ötekiler"le adeta dalga geçmektedir. İlgili haberin gövdesi şöyle yapılandırılmaktadır: "Beş aydır gündemi işgal eden 'Ermeni Konferansı'nın ilk gününde 1915 olayları konuşulurken herkes görüşünü söyledi, açıklanan görüşler tartışıldı, eleştirildi. İlki Mayıs'ta Adalet Bakanı Çiçek'in "ihanet" suçlamasıyla ertelenen, ikincisi idare mahkemesi kararıyla durdurulan Ermeni Konferansı, Bilgi Üniversitesi'nde başladı. İlk günkü konuşmacılar arasında 'soykırım yapıldı' diyenler de yer alıyordu. Konuşmacıların yanı sıra dinleyiciler de görüşlerini dile getirdi, sorularını sordu" şeklinde akıp giden haber metninde, son derece demokratik bir tartışma ortamı oluştuğuna yönelik bir söylemle, adeta ikili karşıtlıkla ötekileştirilen diğerlerine "bunların tartışılmasında ne sakınca var, tartışıldı da ne oldu?" sorusu sorulmaktadır. Ancak gazete soykırım yapıldı yapılmadı tartışmasının yapıldığı konferansın sonunda ne soykırımın yapıldığına ne de yapılmadığına dair net bir sonuç çıkarmamıştır. Konu yine tartışmalı bir halde bırakılmıştır. İfade ve düşünce özgürlüğünden yana olan, konferansa tepkili olanlara ve yaptırmak istemeyenlere karşı oldukça sert tavır alan gazetenin nedense konuya dair net bir tavrı yoktur. Adeta bir tavır takınmaktan kaçınmıştır. Konu gazete tarafından sadece konuşulması gereken bir konudur, o da yapılmıştır. Sonuca ulaşmak o kadar da önemli değildir.

Konferansın sona ermesinin ardından, Radikal Gazetesi'nin manşeti yine anlamlı bir mesaj içermektedir: "Konferans Kazasız Belasız Sona Erdi." Başlıkta protestoculara yönelik bir gönderme yer alırken, onların faaliyetlerine dönük olumsuzlayıcı ve haksız bulucu bir bakış açısıyla haber metninin gövdesi şekillenmektedir: "Konferansın yapıldığı Bilgi Üniversitesi Dolapdere Kampüsü'nün önü, dün yine protestolara sahne oldu. Polisin Kampus çevresinde aldığı yoğun güvenlik önlemi dün de gün boyunca devam etti. kampüse ilk protestocu, sabah 09.45 sıralarında geldi. Elinde Türk bayrağı ve 'Taşnakçı-Hınçakçı Kör Agop Çetesi Bilgi Üniversitesinde Ne Kararlar Alıyor?' yazılı döviz bulunan emekli öğretmen Osman Duru, konferansa gelen herkesin önünü keserek, sözlü tacizde bulundu. Diğer protesto gösterisini BBP yaptı. Basın açıklamasında 'vatana ihanet' suçlaması yapılırken, gruptan bazı kişiler de üniversite duvarına domates ve yumurta fırlattı. Öğleden sonra da üniversite önünde toplanan yaklaşık 30 kişilik MHP'li grup, tekbir getirerek 'vatansız köpekler', 'ASALA'nın p.çleri yıldıramaz bizleri', 'Tayyip şaşırma, sabrımızı taşırma' sloganları attı. Bu arada polis barikatını aşan İşçi partili Turhan Kaya isimli bir kişi, 'Ya İstiklal, ya Ölüm' diye bağırarak

üniversiteye doğru yöneldi." Aynı haberin devamında konferansa olumsuz yönde tavır alıcı tek görüşe şöyle yer verilirken; "ADD Genel Başkanı Ertuğrul Kazancı ise, Ermenilere karşı soykırım uygulanmadığını açıkladı." Oysa ki, olumlu yönde fikir belirten üç kişinin görüşlerine oldukça geniş yer verilmiştir. Cevdet Akyan, Şahin Alpay ve Ahmet İnsel konferansın yapılması ve ermeni sorununun tartışılması gereğine vurgu yapmışlardır. Sözgelimi Şahin Alpay'ın şu sözleri yer bulmuştur. "Burada demokratikleşmeyi sağlamak için Türkiye'deki Ermeni azınlığın en ufak bir sorunu kalmamalı. Tüm bu sorunlar üzerine Türkiye, Ermeni yurttaşlara tüm hakları tanımalı. Bu mücadeleyi vermek zorundayız. Ermenilerin Anadolu'daki varlığının bütün kalıntılarını yaşar hale getirmeliyiz. Sivil toplum olarak bu konuda çok şey yapmamız gerekiyor. Ben hala Ermenistan'a gitmemiş olmaktan utanç duyuyorum. İnşallah ilk fırsatta bunu da yapacağım, Ermenistan'a gideceğim. Eğer biraz sabırlı olursak gün gelecek Anadolu'da yaşanan Ermeni trajedisinin anıtını dikmek imkânına sahip olacağız."

Radikal gazetesi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, genellikle konferansa yönelik olumlu tutum takınan kişi ve kurumların görüşlerine oldukça geniş yer ayırırken, konunun muhaliflerinin görüşleri satırların arasında kaybolmuştur. Bu yaklaşım, zaten tablodaki başlıklardan da anlaşılmaktadır. Haber üretim sürecinde referans gösterilen kişilerin kimlikleri ve konuşmalarının hangi boyutunun iletilmesine karar verildiği, haberin ideolojik işlevi açısından da son derece önemli olduğuna daha önce değinmiştik. Bu bağlamda Radikal Gazetesi'nin durumu tanımlarken, genellikle benzer görüşlere sahip kişileri referans olarak gösterdiğini ve bu bağlamda çok boyutlu olmayan bir haber aktarım sürecini benimsediği söylenebilir. Gazetenin genel görüşü "Ermenilere karşı soykırım yapılmıştır" biçiminde net değildir. Ne referans gösterdiği kişiler bakımından ne de olayları yansıtış biçimi bakımından. Olayın kurgusu sadece düşünce ve ifade özgürlüğü açısından ele alınmıştır. 1915 yılında Ermenilere bir soykırım yapılıp yapılmadığı gazete haber üretim sürecinde öncelenmemiştir. Radikal gazetesi, sayfalarında konunun çok boyutlu ve zengin tartışmasını yapacak bir platform yaratamamıştır. Bu yüzden tartışmalı olan bir konu bir adım öteye gidememiştir. Konunun kamusal alanda bu şekilde tartışılması taraflar arasındaki tabuları daha da derinleştirmiştir. Tarafları birbirinden daha da uzaklaştırmıştır. Medya tarafların birbirleriyle ilgili iddialarını araştırıp, detaylarını toplumda tartışmaya açması gerekirken, bunun tam tersi

bir tutumla konuşmacıların en sivri sözleri manşetlere çıkartılarak bir gerçeklik yaratılmaya çalışılmıştır. Tarafları birbirine yaklaştıracak olan medyanın bu tutumu toplumun büyük kesimini etnik kökeni farklı olan kimliklere bakış açısını yumuşatmadığı gibi daha da sertleştirmiştir.

3.4.3. ZAMAN GAZETESİ

TARİH	HABER BAŞLIĞI	OLUMLU	OLUMSUZ	TARAFSIZ
22.09.2205	Ermeni Konf. Bu Kez Mahkeme Kararıyla İptal Edildi		X	
22.09.2205	Boğazici Üniversitesinin Alternatifi Ankara'da Yapıldı		X	
23.09.2005	Yargıdan Ermeni Konferası'na Son Dakika İptali		X	
23.09.2005	Ermeni Koferansı Bilgi Üniversitesi'nde Yapılacak			X
23.09.2005	Ermeni Konferası Ertelenmesin Diyen 5 Yazara Dava			X
23.09.2005	Ermeni Koferasını Protesto Edenlere Kızdı.		X	
23.09.2005	Dink: Biz Ermenilerin Bu Topraklarda Gözümüz Var		X	
23.09.2005	Tek Yanlı Konferansta Fikir Ayrılığı Çıktı		X	
23.09.2005	Kenan Evren: Ermeni Konferansı Faydalı Oldu		X	
23.09.2005	Türk Sağlık Sen Ermeni Konferansını Kınadı		X	
23.09.2005	İstanbul Üniversitesi de Ermeni Konferası Düzenleyecek		X	
23.09.2005	Baykal: Ermeni Konferansı Bilimsel Öbjektif ve Dengeli Değil		X	
23.09.2005	Konferansa Tepki Gösteren Profesör Salondan Çıkarıldı		X	
24.09.2005	Ermeni Konferansında Kim Ne Dedi?			X
24.09.2005	Ermeni Konferansında Tartışmalı Anlar Yaşanıyor		X	
24.09.2005	Cengiz Candar'a Yumurtalı Protesto		X	
25.09.2006	Ermeni Konferansı Sona Erdi			X

Zaman Gazetesi'nde Ermeni Konferansı'nının yapıldığı tarihler arasında konuyla ilgili toplam 17 adet haber yapılmıştır. Bu haberlerin 13'ü (%76'sı) olumsuz iken, 4'ü (%24) de tarafsız bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Zaman Gazetesi'nde yer alan haberleri analiz ettiğimizde hem makro düzeyde, hem de mikro düzeyde ideolojik bir bakış açısıyla temellendikleri görülmektedir. Bu ideolojik bakış açısı konferansa dönük olumsuz bir bakış açısı oluşturmak ve bu etkinliği düzenleyen kişi ya da kurumları değersizleştirmek olarak ifade edilebilir.

Gerek başlıklar ve spotlar, gerekse de haber metninin sözdizimsel yapısı, sözcük seçimi, sözcelerin diğer sözcelerle aralarında kurmuş olduğu anlamsal bağ, görüşlerine yer verilen kişi ve kurumların konuya yaklaşım açıları genellikle resmi söylem doğrultusundadır. Bu bağlamda yapılan konferansın bilimsel değeri olmadığı, tek taraflı yapıldığı ve pek çok sivil toplum kuruluşu tarafından protesto edildiği yönünde bir anlam iletimi gazetenin hakim söylemi olarak kabul edilebilir. Zaman Gazetesi'nin, ben ve öteki üzerinden düşmanlığı pekiştirdiği ve bu bağlamda özgürlüklerin kamusal alanda ifade edilmesine dönük muhafazakar bir bakış açısıyla haberlerini temellendirdiği söylenebilir.

"Boğazici Üniversitesinin Alternatifi Ankara'da Yapıldı", "Ermeni Koferasını Protesto Edenlere Kızdı", "Dink: Biz Ermenilerin Bu Topraklarda Gözümüz Var", "Tek Yanlı Konferansta Fikir Ayrılığı Çıktı", "Türk Sağlık Sen Ermeni Konferansını Kınadı", "İstanbul Üniversitesi de Ermeni Konferası Düzenleyecek " ve "Konferansa Tepki Gösteren Profesör Salondan Çıkarıldı" gibi başlıklar Zaman Gazetesi'nin söyleminin makro çerçevesini belirlemektedir. Başlıkların çoğunda gazetenin konuya tarafsız yaklaşmadığı ve haberle yorumu birbirine karıştırarak ideolojik bir yönlendirmeye yöneldiği görülmektedir. Bu bağlamda makro açıdan gazetenin konuya resmi görüş çerçevesinde baktığı ve ifade özgürlüğünün gerçekleşmesini hiç önemsemediği söylenebilir.

Zaman Gazetesi'ndeki haberleri mikro açıdan incelediğimizde de, haber metinlerinin genelde başlıkla uyumlu oldukları ve burada da varolan ideolojik söylemin devamı adına bir dil kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin, 23 Eyül tarihli "Tek Yanlı Konferansta Fikir Ayrılığı Çıktı" başlıklı haber gövdesinde olumsuzlayıcı bir söylem dikkat çekmektedir: "Tek taraflı

olduğu için eleştirilen konferansta konuşmacılar birbirine düştü. Michigan Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fatma Müge Göçek, Prof. Dr. Baskın Oran'ı tutarsızlıkla suçladı…" Aynı tarihli," Dink: Biz Ermenilerin Bu Topraklarda Gözümüz Var" başlıklı haberde de benzer bir söylem dikkat çekmektedir. Burada, özellikle başlıkla metnin uyumsuzluğu dikkat çekmektedir. Aslında metinde ayrımcı bir bakış açısı olmamasına rağmen, başlığın kurgulanması habere dönük olumsuz bir tavrı pekiştirmektedir. Diğer gazetelerde çok ön plana çıkarılmayan bu haber Zaman Gazetesi tarafından şöyle kurgulanmıştır: "Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, 'Biz Ermenilerin bu topraklarda gözümüz var. Var, çünkü kökümüz burada, ama merak etmeyin bu toprakları alıp gitmek için değil, bu toprakların dibine girmek için" dedi.

Daha öncede değindiğimiz gibi, görüşlerine yer verilen kişi ya da kurumların kimlikleri ideolojik bir tercihtir. Siz haberleri kurgularken hep benzer görüşlere yer verirseniz, o zaman duruma yönelik ideolojik bir tavır almış ve farklı görüşlerin metninizde temsiline olanak sağlamamış olursunuz. Bu bağlamda Zaman Gazetesi, kendi söylemine yakın kimselerin görüşlerini açıklaması için sayfalarında olanak sağlamıştır. Sözgelimi, diğer gazeteler tarafından pek önemsenmeyen "Türk Sağlık Sen Ermeni Konferansını Kınadı" başlıklı haberde olduğu gibi. İlgili haber, bir taraftan bir kurumun fikrini açıklaması olarak görülürken, esasta tamamen konferansın olumsuzlanmasına yönelik bir söylem taşımaktadır: " Türk Sağlık-Sen İzmir 1 Nolu Şube Başkanı Ahmet Doğruyol, tek yanlı yapılan Ermeni Konferansı'nı düşünce özgürlüğü adı altında hoş görmenin Türkiye'ye ihanet olduğunu savundu. Doğruyol yaptığı yazılı açıklamada, Bilgi Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Ermeni Konferansı'nın yapılmasına katkısı olanları kınadıklarını bildirdi. Ermeni komitacıların faaliyetleri sonucunda uygulanan, bir tehcir olduğu, soykırım olmadığı belgelerle bilinmesine rağmen tek yanlı yapılan konferansı düşünce özgürlüğü adı altında hoş görmenin Türkiye'ye ihanet olduğunu iddia eden Doğruyol, AB kapısında bekleyen Türkiye'nin bilimsellikten uzak ve tek yanlı yapılan konferansa izin vermemesi gerektiğini belirtti." Zaman Gazetesi'nin Türk Sağlık-Sen İzmir 1 Nolu Şube Başkanı'nın görüşlerine haberlerinde yer verme gereği hisseden Zaman Gazetesi, bu tercihiyle konuya dönük yaklaşımını da belirginleştirilmiş olmaktadır.

Zaman Gazetesi aynı zamanda tıpkı Tercüman Gazetesi'nin yaptığı gibi, de Prof. Dr. İlhan Çuhadaroğlu'nun salondan dışarı çıkarılmasına yönelik haberlere de yer ayırmıştır. İlgili haber, düşünce özgürlüğü ile çeliştiği için konferansa olumsuz yaklaşan kesimler için bulunmaz bir nimet niteliğindedir, Zaman Gazetesi de bu şansı kaçırmamıştır , hatta, yaşanan durumun olumsuzluğunu pekiştirmek için abartıya başvurulmuş ve atıldı terimi kullanılmıştır. Haber şöyle başlamaktadır: "Bilgi Üniversitesi'nde devam eden 'İmparatorluğun Son Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" konferansının ikinci gününde gerginlik yaşandı. Dinleyiciler arasında bulunan emekli öğretim üyesi Prof. Dr. İlhan Çuhadaroğlu, konuşmalara tepki gösterince salondan atıldı." Haberin devamında ise, Çuhadaroğlu'nun neden olduğu polemiklere yer verilmiş, hatta çıkışta gazetecilere verdiği beyanat ta Zaman Gazetesi'nde kendine yer bulabilmiştir: "Gazetecilerin sorularını cevaplayan Çuhadaroğlu, çağrılmadığını, kapıdan 'profesörüm' diyerek içeri girdiğini anlattı. Konferansta konuşulanlara tahammül edemediğini belirten Çuhadaroğlu, Yugoslav muhaciri olduğunu belirterek, 'Soykırım diyorlar, Kürt meselesini gündeme getiriyorlar. Tarihimizi çiğnemeye kimsenin hakkı yok. Ermeniler milletvekili de oldu, her yere girdi. Urfa'da Erzurum'da Türkler de katledildi. Türklerin ana babası yok mu?' dedi."

3.4.4.EVRENSEL GAZETESİ

TARİH	HABER BAŞLIĞI	OLUMLU	OLUMSUZ	TARAFSIZ
24.09.2005	Toplantı Yasak, Gösteri Serbest		X	
24.09.2005	Olmayan Konferansı Protesto Ettiler		X	
25.09.2005	Konferans Tartışmalı Başladı,			X
25.09.2006	Protestolar Dün De Sürdü			X
25.09.2005	Erdoğan: Provokasyon		X	
26.09.2005	Ermeniler Düşman Değil		X	
26.09.2005	Bilgi'ye Yumurtalı Saldırı		X	

Evrensel Gazetesi, Ermeni Konferansının yapılacağı tarihler 24-26 Eylül tarihleri arasında olayla ilişkili toplam 7 haber yayınlamıştır. Yayınlanan haberlerin 5'ü (%70) olumlu haberlerden oluşurken, 2'si (%30) tarafsız haberlerden oluşmaktadır. Evrensel Gazetesi, hem konuyla ilgili haberlerin yayınlandığı gün sayısı hem de yayınlanan haber sayısı olarak konferansa en az yer ayıran gazete olmuştur. Evrensel, konferansa 3 gün boyunca sadece 7 haber yayınlayarak yer ayırmıştır. Evrensel gazetesi, konuya ilişkin yaklaşım biçimiyle konferansın yapılmasından yana tavır takınmıştır. Yoğun biçimde konuya ilişkin olumlu bakış açısını yansıtan haberleri gündeme taşımıştır. Öyle ki, Ermeni tezlerini savunan konuşmacıların açıklamalarına sayfalarında geniş yer ayırmış, haber sunumuyla bunların doğruluğunun okuyucularca net biçimde anlaşılması için açıklamalar çok uzun tutularak konferansın okuyucu kitlesinde olumlanması sağlanmaya çabalanmıştır. Ermeni soykırımı yoktur diyenlere ise gazete de vardır diyenlere oranla çok az yer ayrıldığı, açıklamalarının ise kısa tutulduğu görülmektedir. Bu durum ise, kimi zaman birkaç cümleyi, kimi zaman da bir cümleyi geçmemektedir.

Evrensel Gazetesi, makro ve mikro açıdan bakıldığında "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı konferansa daha ilk günden bir taraf olarak yaklaşmaktadır. Devletin resmi söyleminin karşısında yer alan söylemi benimseyen ve bunu da özgürlükler adına yapan gazete ancak daha ilk gün attığı başlıkla kendisiyle bir tezatlık içine düşmektedir. "Konferans Yasak, Gösteri Serbest" haberi konferansın yasaklandığı gibi gösterilerin de yasaklanmasından yanadır. Gazete konferansın yasaklandığı bir yerde neden gösterilerin de yasaklanmadığını

sormaktadır. Karşı görüşü paylaşanların konferansı protesto etmelerinin de engellenmesini istemektedir. Oysa ki, konferans düzenlemek ne kadar demokratik bir hak ve bu hak mahkeme kararıyla yasaklandıktan sonra duruma karşı çıkmak için sokaklarda protesto yapmak yurttaş olarak özgürlüklerin istenmesi adına temel bir hak olarak görülüyorsa, konferansın yapılmasını istemeyenlerin yaptığı gösterilerin yasaklanmasını istemek de bir o kadar anti demokratik bir tutumdur. Gazete, ben ve öteki ayrıştırmasında, kendi benimsediği görüş karşısındaki tutumunu daha ilk günden ortaya koymuştur. Özgürlüklerin kendi görüşünü benimseyenlerce kullanılmasını isterken, kendi görüşünün dışındaki taraflarca bu hakkın kullanılmasını istememektedir. Kaldı ki, bu tutum kendisi için özgürlük ne kadar kullanılmayacak bir hak olmaktan çıktıysa, karşı taraf için de bir o kadar hak olmaktan çıkmalıdır. Gazetenin yanlı tutumu, "Toplantı Yasak, Gösteri Serbest" haberinin arkasından verilen "Karşı Konferansa İzin Verildi" haberiyle perçinlenmektedir. Uludağ Üniversitesi'nin "Osmanlı Ermenilerinin Bursa Yöresindeki Terör ve Katliam Hareketleri" başlıklı konferansta konuşma yapan Rektör Prof.Dr. Mustafa Yurtkan'ın "Türk toplumunun, işlemediği suçun kendisine yıkılması iftirasıyla karşı karşıya olduğunu iddia etti" açıklamasına yer verilmiştir. Hatta Evrensel Gazetesi, karşı konferansa izin verilirken neden Sabancı ve Boğaziçi Üniversitelerindeki konferansa izin verilmediğini doğrudan değilse de, dolaylı yoldan okuyucularına sorgulatmaktadır. Amaç; okuyucuların iktidarın resmi söylemi benimseyenlere sağladığı özgürlük ile resmi söylemi benimsemeyenlere uyguladığı sınırlamaların farkına varması istemidir.

Haberleri makro açıdan incelediğimizde, şu başlıklar dikkatimizi çekmektedir: "Toplantı Yasak, Gösteri Serbest", "Olmayan Konferansı Protesto Ettiler", "Konferans Tartışmalı Başladı", "Protestolar Dün De Sürdü", "Erdoğan: Provokasyon", "Ermeniler Düşman Değil", "Bilgi'ye Yumurtalı Saldırı" başlıkları gazetenin makro çerçevesini oluşturmaktadır. Gazete makro çerçevesiyle iktidarın resmi söylemi benimseyenlere özgürlük tanıdığını ve bu görüşü benimsemeyenleri sınırlamaya tabii tuttuğunu haber metinlerinde dolayıma sokmaktadır. Ayrıca resmi söylemin karşısında yer alan gazete, bu görüşü ayrıntılı ve geniş biçimde okuyucularıyla paylaşmaktadır. Evrensel'in haber üretim sürecinde de ideolojik bakış açısı ve anti demokratik bakış açısını sergilediği görülmektedir. Gazetenin haber başlıklarında, Ermeni Konferansı'nın başladığı ilk günden itibaren son güne kadar

sistemli olarak resmi söylem karşıtı tutumunu görmekteyiz. Bununla birlikte, karşıt görüşe fırsat vermek istemeyen, kendi görüşüne sınır getiren iktidara karşı ötekinin de haklarının sınırlandırılmasını isteyen bir söylemi haber metinlerinde de yapılandırdığını görmekteyiz. Evrensel, haber söyleminde konuya tarafsız bir bakış açısı geliştirememekte, hatta haberleri tek boyutlu bakış açısıyla sunmaktadır.

Evrensel Gazetesinin haber üretim sürecine mikro açıdan bakıldığında ise, makro açıdan sağlanan bütünlüğe uyumlu bir anlam üretimiyle karşılaşılmaktadır. Evrensel tarafsız bakış açısıyla yansıttığı "Konferans Tartışmalı Başladı" haber başlığındaki haberin alt metninde ise sadece karşı görüşün görüşlerini anlamsız kılmak adına olayın belli kısımlarını ön plana çıkarmıştır. Başlıkta tarafsız bir haber iletimi gibi gözüken haberin metninin anlam bağları resmi görüşün kötülenmesi, konferansı protesto edenlerin karşı çıkışlarının ne kadar anlamsız olduğunu gösterir niteliktedir. Resmi söylemin görüşünü paylaşan tarafın, konferansın iptal edilmesiyle ilgili açıklama yapan Prof. Dr. Aydın Uğur'un açıklamalarına getirdiği üniversitelerin özgürlüğünün kısıtlanmasını isteyen tutumunu ön plana çıkarmaktadır. Böylece, gazete bu tutumuyla resmi söylemi paylaşan tarafın ne kadar anti demokratik bir görüş benimsediğini okuyucularına anlatmaya ve resmi görüşü benimseyenlerin görüşlerini okuyucular gözünde küçük düşürmeye, değersizleştirmeye ve geçersiz kılmaya çalışmaktadır. "Prof. Dr. Uğur, mahkeme kararını da eleştirerek, tabii mahkemedir. Kararlarını her iki üniversite saygıyla karşılıyor. Ama en azından ciddi bilim kurumlarımız, bu tür sorunları duyduğu zaman herhalde tüyleri diken diken oluyordur. Çünkü her bir üniversite, yılda yüzlerce bilimsel toplantı düzenliyor. Farklı görüşler var, farklı davetliler oluyor. Ama şimdiye kadar hiçbir mahkeme, kimin davet edileceği, kimin konuşmacı olacağı konusunda görüş beyan etmeyi Türkiye'de üstlenmemiştir. Bilgi Üniversitesi bakımından mesele, ifade özgürlüğü, bilimsel faaliyet özgürlüğüdür." Prof. Dr. Uğur'un konuşmasına salondan tepki veren kadın dinleyici ise "Özerklik yetmedi mi? Şimdi bir de başımıza ifade özgürlüğü konusu mu çıkardınız?" ifadesini kullanmış. Ardından Prof. Dr. Uğur "mesele ifade ve bilimsel faaliyet özgürlüğü olduğu için bu toplantıya salonlarını açtıklarını" dillendirmiş, aynı kadın dinleyici müdahale etmeye kalktığı sırada ise Prof. Dr. Uğur'un "işimizin temeli tartışma ama belli usul ve belli akademik edep içinde. Lütfen panelin parçası olun" demiştir. Gazete Prof. Dr. Uğur'un konuşmasına tepki gösteren kişinin kimliğini bilinçli vermemiştir. Çünkü

kimliğini de açıklamayarak onu ötekileştirmekte, okuyucunun kafasında doğrudan şüpheli hale getirmekte, düşüncelerinin yanlışlığını bu yolla ispatlamaya çalışmaktadır. Gerçekte, gazetenin bir kadın dinleyici olarak yazdığı kişi ABD'de lobi faaliyetlerinde bulunan Turkish Forum üyesi Fatma Sarıkaya'dır. Gazete konuşmacının kimliğini saklayarak onu şüpheli hale getirmiştir. Fakat aynı gazete Aydın Uğur'un kimliği üzerine sürekli vurgu yapmakta, Bilgi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr olarak tanıtmakta ve kimliği açıklanmayan kişi üzerinde görüşlerinin hakim olması bu yolla sağlanmaktadır. Evrensel bu kişinin kimliğini haber metninin ilk satırlarında vermezken daha sonradan kimliğini açıklamıştır. Bu yolla ilk önce kişinin kimliğine ilişkin okuyucunun kafasında olumsuz bir düşünce oluşturulmuş, daha sonra kişinin kimliği açıklanmıştır. Gazete hiç kuşkusuz bu tutumuyla tek taraflı tutum takınarak okuyucularını olumsuz yönde etkilemeye çalışmaktadır.

Evrensel Gazetesi, yine aynı tarihte yayınladığı "Protestolar Dün de Sürdü" başlıklı haberle protesto yapanların sadece milliyetçi muhafazakar kitleler olduğunu göstermiştir. Protestocuların açıklamalarına ise bir ya da birkaç cümleyle yer vermiştir. Özellikle milliyetçi söylemler ön plana çıkartılmıştır: " Vatansız köpekler vatan sizden ne bekler", "Bu toplantının tarihle hiçbir ilgisinin olmadığını söyleyerek konferansın Türk devleti soykırımla kurulmuştur dedirtmek amacı taşıdığını savundu" Bununla birlikte, grubun küfürler atarak Erdal İnönü ve Cengiz Çandar'a yumurta ve domates attıklarını ise ön planda vermiştir. Evrensel Gazetesi, aynı sayısında konuyla ilgili çok az haber iletmiştir. Bu haberlerin içeriğinde ise resmi söylemi paylaşanların fikirleri genel olarak milliyetçi söylem ön plana çıkartılarak yansıtılmaktadır. Böylelikle, gazete kendi dışındakini, ötekini olumsuzlayarak kendini olumlamaya çalışmaktadır. Ben ve öteki karşıtlığında kurulan bir söylemi benimsemektedir. Ötekinin varlığı ile ben kendini inşa eder. Ben için olmazsa olmaz bir yaşam kaynağıdır, öteki. Evrensel'in söylemi milliyetçi muhafazakarların varlığı ile bir anlam kazanmaktadır. Milliyetçi muhafazakarların kötü yaptıklarının ön plana çıkartılmasıyla aslında konferansın yapılma gerekçesi haklılaştırılmaya çalışılmaktadır. Gazete, konferansta anlatılanları kavga boyutundan arındırıp kamuoyuna sunamamaktadır. Konferans tek boyutlu bir açıdan sunulmakta, konferansa ilişkin haberler sürekli bir kavga varmış gibi aktarılmaktadır. Evrensel tarafından konferansın başından sonuna kadar tüm haberler bir çatışma ekseninde kurgulanmakta, sen ben kavgası şeklinde bir hava yaratılmaya çalışılmaktadır. Konferansın

içeriğinden ise çatışmalar haricinde hiçbir şekilde bahsedilmemektedir. Yine aynı günkü gazetenin bir başka haberinde de Hukukçular Birliği Yönetim Kurulu Üyesi Avukat Kemal Kerinçsiz'in açıklamalarına yer ayrılmaktadır. Başlık olarak da "Toplantı Dağıtılsın" seçilmiştir. Kerinçsiz konferansı Boğaziçi ve Sabancı Üniversitesi'nde yapılmasını mahkeme kararıyla durduran kişidir. Gazetenin böyle bir başlığı seçmesinde hiç kuşku yok ki, bu kişinin özgürlüklere karşı olumsuz tutum takındığı gösterilmeye çalışılmaktadır. Kerinçsiz'in açıklamaları da bu düşünceyi desteklemektedir: "Mahkeme çok düzgün ve titiz bir karar vermiştir. Ancak AKP Hükümeti ve Adalet Bakanımız konferansa yol göstererek bu toplantının yapılmasını sağlamıştır". Zaten gazete, milliyetçi muhafazakarları bilimsel ve ifade özgürlüğünü engellemeye çalışan, sürekli çatışma içinde olan, tahammülsüz bir taraf olarak yansıtmaya çabalamaktadır. Tüm bunlardan Evrensel'in haber üretim sisteminin dengeli ve tarafsız bir yaklaşımdan uzak olduğundan bahsedebiliriz.

Evrensel gazetesi son gün "Ermeniler Düşman Değil" başlığını atarak konuya yaklaşımını noktalamıştır. Bu başlıkla gazete, resmi söylemin karşısındaki duruşunu net bir biçimde ifade etmiştir. Resmi söylemin sınır çizgileri aşılmış ve öteki olarak konumlandırılan açıkçası düşman olarak gösterilen tarafın gazete tarafından adeta "Kral çıplak" dercesine haykırarak, Ermenilerin düşman olmadığı gösterilmeye çalışmıştır. Toplumsal algı bu yolla değiştirilmeye çalışılmıştır. Haber başlığının mikro yapısında ise, "Sağlık Eski Bakanı Cevdet Akyan, dünyada farklı parlamentoların bizden farklı şekilde 1915'i farklı yorumlayıp değerlendirdiğini belirterek, Biz medeni dünyayı ve onları yönetenleri kendimize düşman sayamayız…o dönem Tokat'ın 28 bin olan nüfusunun 8 bin 800'ünün Ermeni olduğunu söyledi. Bu bölümü büyüklerinden duyduğu anılardan derleyerek yazdığını ifade eden Akyan yaşananları iyi olmamıştı sözleriyle değerlendirdi. Akyan binlerce Ermeni, evinden, yurdundan, bazıları canından olmuştu. 1924 nüfus sayımına göre Tokat'ta var olan Ermeni sayısı 700'dü" Gazete açıkça soykırım vardır dememekle beraber dolaylı yoldan Ermeni nüfusunun azalmasını buna bağlamaktadır. Resmi söylemin soykırım yoktur söylemini çürütmektedir. Hem de önceden bakanlık yapmış bir kişinin ağzından olayı aktarmaktadır. Cevdet Aykan'ın kimliği de özellikle ön plana çıkartılmaktadır. Çünkü bu sayede soykırım yoktur diyen resmi söyleminin karşısına devlette bakanlık görevi yapmış kişinin ifadeleri çıkartılarak resmi yetkililerin aslında gerçekleri sakladıkları ima edilmektedir. Gerçeğin

soykırım vardır yönünde olduğudur. Yine aynı başlık altında gazete Galatasaray Üniversitesi'nden Dr. Ahmet Kuyaş'ın açıklamalarını da aktarmaktadır: "…anılara göre, o dönem çok ciddi bir katliam olduğunu ve bunun fikir babası olarak da Enver Paşa'nın isminin ortaya çıktığını söyledi. Kuyaş, katliamlardan sorumlu 3 kişinin de Talat Paşa, Dr. Bahattin Şakir ve Dr. Nazım olduğunu…Toplu İttihat Terakki'nin sorumluluğu ya da toplu hükümetin sorumluluğunun İngilizler'in dediği gibi bir tuz tanesiyle birlikte ele alınması kanısındayım." Bu ifadeler hiç kuşkuya yer bırakmayacak şekilde gazetenin tutumunu net ifadelerle ortaya koymaktadır. Gazete bu ifadeleri özellikle ön plana çıkararak kendi görüşünü açık ve net bir biçimde göstermektedir. Gazeteye göre, Ermenilere soykırım yapılmıştır. Bununla birlikte, gösterilmeye çalışıldığı gibi Ermeniler düşman değildir. Gazete konuya ilişkin tek boyutlu sunumunu sürdürmüş, kendisi gibi düşünenlere sayfalarında geniş yer ayırmıştır. Kişilerin kimliği de bu fikirlerin okuyucu tarafından kolaylıkla kabul edilmesi için özellikle vurgulanmıştır.

Özetle, Evrensel Gazetesinin konuya ilişkin yaklaşımı oldukça taraflı bir tutumdadır. Bu tutumunu Ermeni konferansı ile yaptığı ilk günkü haberden itibaren devam ettirmiştir. Yukarıda ayrıntılı biçimde anlattığımız gibi gazete, biz ve öteki ayrımını çok keskin bir biçimde ortaya sermiştir. Kendi karşısındaki ötekini yok saymamış ancak sayfalarında o kadar az yer vermiştir ki, öteki olarak yaftaladığı tarafın söylemini ideolojik olarak algılayıp kendi okuyucusunun düşmanlığını perçinlemek için özellikle bu tür ideolojik açılımları ön plana çıkarmıştır. Son gün yayınladığı "Bilgi'ye Yumurtalı Saldırı!" başlıklı haberin alt metninde BBP İstanbul İl Başkanı Avukat Emin Emir'in açıklamaları dikkat çekicidir. "Siz Ermeni yaltakçıları, sizi biliyoruz ve dikkatle takip ediyoruz…Bunların kökü Osmanlıların parası ile Firenkistan'a tatil yapmaya gidip, dönüşte de Osmanlı'nın temellerine bomba koyan Jön Türklere gidiyor" açıklamaları tereddütsüz bu düşünceyi doğrulamaktadır. Gazete her iki tarafın düşüncelerini ideolojik bir pencereden sunmakta, bu nedenle her iki tarafın birbirine olan düşmanlığını körüklemektedir. Biz ve öteki ayrımında da biz karşısındaki ötekini onu kötüleyerek ve onu düşman biçiminde görerek kendi üretmektedir. Her iki tarafın birbirini sürekli olarak düşman olarak tanımlaması ve diyalektik üretim sürecinin içinde tarafların birbirleriyle ilgili bilinçlerinin oluşması gazete tarafından sürekli biçimde işlenmektedir. Tarafsız gibi algılanan haber başlıklarının alt metinleri de sürekli bu olumsuzlamayı

perçinlemektedir. Gazete resmi söylemi paylaşan tarafın düşmanca söylemlerini “yaltakçılar”, “onları biliyoruz ve takip ediyoruz” şeklindeki ifadeleri ile daha çok ön plana çıkartıp, çok boyutlu tartışma zemini yaratmaktan uzak bir yayın politikası izlemektedir. Gazete tartışmayı kısır bir döngünün içine hapsedip, yani biz ve ötekiler biçiminde diyalektik bir mantıkla yaklaşıp okuyucularına çok boyutlu bir tartışma ortamı yaratmaktan uzak durmaktadır. Bu nedenle gazete doğru veya yanlış olsun sürekli biçimde sergilediği resmi söylemin karşısında yer alan tavrını bu konuda da sergilemiştir. Gazetenin bu tutumu kendisini olaya çok boyutlu yaklaşmaktan, diğer görüşleri ayrıntılı bir biçimde sunmaktan, onları düşmanca göstermeden sadece aktarma işlevini yapmaktan alıkoymuştur. Gazete böylelikle, kendi görüşünün dar çerçevesi içinde hareket ederek, okuyucu kitlesini çok boyutlu tartışma ortamından uzak tutarak okuyucu kitlesinin tek boyutlu ve ötekine karşı düşmanca düşünceler geliştirmesine ortam hazırlamıştır.

3.4.5. HÜRRİYET GAZETESİ

TARİH	HABER BAŞLIĞI	OLUMLU	OLUMSUZ	TARAFSIZ
22.09.2005	Ermeni Konferansı Durduruldu			X
22.09.2005	Ermeni Konferansına Katılacaklar Güvenlik İstedi.			X
22.09.2005	Küçükoğlu: Karar Hukuksal Dayanak Sağlayacak		X	
22.09.2005	Erdoğan: Tasvip Etmem Mümkün Değil	X		
22.09.2005	AB Komisyonu: Karar Kışkırtma	X		
23.09.2005	Konferans Başka Üniversitede Yapılacak			X
23.09.2005	Konferansı Yasaklatan Avukattan Tartışılacak Sözler		X	
23.09.2005	Ermeni Konferansının Durdurulmasına Destek			X
23.09.2005	Ermeni Konferansının Durdurulmasına Tepki			X
23.09.2005	Başbakan Erdoğan: Tasvip Etmiyorum	X		
23.09.2005	1'e Karşı 2 Oyla Konferans İptal			X
23.09.2005	Rektör: Konferans Üniversitemizde Yapılacaktır			X
24.09.2005	Tartışılan Konferans Protestolarla Başladı			X
24.09.2005	Tartışılan Konferansta Söz Düellosu		X	
24.09.2005	Dünyanın Gözü Konferansta	X		
24.09.2005	Baykal'dan Konferansa Destek	X		
24.09.2005	Konferans Protesto Edildi		X	
24.09.2005	Erdoğan İptal Kararını Eleştirdi	X		
24.09.2005	Gül: Türk Halkı Tarihiyle Barışıktır	X		
24.09.2005	Formülü Buldu			X
24.09.2005	İnönü'ye Yumurtalı ve Domatesli Saldırı		X	
25.09.2005	LAT:Ermeni Konferansı Çığır Açıyor	X		
25.09.2005	Bu Topraklarda Gözümüz Var, Kökümüz Burada		X	
25.09.2005	Gerginlik Yaratan Tartışma		X	
25.09.2005	İnönü Dersi			X
25.09.2005	Türkler ve Ermeniler Derin Acılar Çekti		X	
25.09.2005	Müzakere Arifesinde Provokatif Hareket	X		
25.09.2005	Herkes Sözünü Özgürce Söyledi	X		
25.09.2005	Protestoyada Özgürlük	X		
25.09.2005	Aynı Sandivici Paylaştılar	X		
25.09.2005	Hülya, Düko'yu Sevince	X		
26.09.2005	Bir Ermeni Konferansı Da İÜ'Den		X	

26.09.2005	Dış Basın: Türk Yargısı Milliyetçi Etki Altında	X		
26.09.2006	Sıra Diasporada		X	
26.09.2005	Erivan Sen De Bunları Konuş		X	
26.09.2005	Ermeni Tezlerini Kabul Ettirme Konferansı		X	
26.09.2005	Gazeteleri AP'ye Götüreceğim	X		
26.09.2005	Sırtımdaki Domatesi Hürriyet'te Gördüm			X
26.09.2005	Semt Pazarında Domates Kalmadı			X
26.09.2005	Paşa'ya Göre Ermeni Sayıları		X	
26.09.2005	Bu Komedi İyi Olmadı		X	
26.09.2005	Ne Dediler			X
27.09.2005	Olumlu Ancak Tek Taraflı		X	
27.09.2005	Başbakan Erdoğan ve Olli Rehn Hakkında Suç Duyurusu			X
27.09.2005	Vekillerden Hem Destek Hem Eleştiri			X
27.09.2005	Ermeni Konferansıyla Türkiye Rahatladı	X		
27.09.2005	Üniversiteden Yasakçı Mahkemeye Sert Tepki	X		
27.09.2005	Ankara Önemli Bir Tabuyu Yıktı	X		
27.09.2005	Erivan'dan Ses Yok		X	
27.09.2005	AP: Aynı Desteği Pamuk'a Versin		X	
27.09.2005	Ortak Komisyon Kurulacak			X

Hürriyet Gazetesi Ermeni Konferası'nın yapıldığı tarihler arasında 51 haber yayınlamıştır. Bu haberlerin 18'si (%35)olumlu, 17'si (%33) olumsuz, 16'sı (%32)tarafsız haberlerden oluşmaktadır. Hürriyet gazetesi 5 günlük süre içerisinde 51 haber yayınlayarak olaya en çok yer ayıran gazete olmuştur. Bununla birlikte, her iki tarafın görüşlerine de çok ayrıntılı yer vermiş, tüm basın açıklamalarının ve tartışmaların tam metnini yayınlayarak, genel görünümüyle dengeli bir haber sunumu gerçekleştirmiştir. Bu tutumuyla gazete ideolojik bakış açısının dar çerçevesinin içine hapsolmamıştır. Ancak yine de gazete resmi söylemin karşısında çok net bir çizgide yer almamıştır. Konuya konferansın yapılmasından yana destek olan bakış açısını taşımış ama bunu ideolojik bir sunumdan uzak durarak, tek boyutlu hale getirmeden çok boyutlu tartışma ortamını yaratarak gerçekleştirmiştir.

Gazete, özgür ve demokratik bir devletin ancak özgür ve kendini ifade etmekten korkmayan bireylerden oluşan toplumlardan oluşacağına olan inancı dolayısıyla her iki tarafın

görüşlerini ayrıntılı biçimde aktarmıştır. Soykırım vardır diyenler kadar yoktur diyenlerin görüşlerini, tarafları birbirine düşmanca düşünceler geliştirmelerine engel olacak şekilde yer vermiştir. Ancak konuya ifade, düşünce ve bilimsel özgürlük temel prensibinden yaklaşarak, bu temel prensibi yok sayan ifadeleri eleştirmekten de kaçınmayarak yaklaşmaktadır. Soykırım vardır diyenler karşısında yoktur diyenleri ötekileştirmeden, vardır diyenleri yoktur diyenlere karşısında olumsuzlamadan, ifade, düşünce ve bilimsel özgürlüğü temel referans noktası alarak değerlendirmektedir. Gazete, özgürlüklerin özellikle de düşünce, ifade ve bilimsel özgürlüklerin kamusal alanda sergilenmesinden ve bu hakların özgürce kullanılmasından yana bir tavır sergilemiştir.

Gazete söyleminin makro çerçevesini oluşturan haber başlıklarını Hürriyet Gazetesini incelerken farklı bir biçimde inceleyeceğiz. Gazetede çıkan haber sayısı öbür gazetelere kıyasla çok olduğundan, ilk önce gazetenin makro çerçevesini oluşturan haber başlıklarının olumlu bakış açısıyla yansıtılanlarını değerlendirip, daha sonra olumsuz bakış açısıyla yansıtılan haber başlıklarını değerlendireceğiz. Çünkü gazetede hem olumlu hem de olumsuz bakış açısını yansıtan haber sayısı öbür gazetelere oranla çoktur. Gazetenin olumlu makro çerçevesini oluşturan haber başlıkları şunlardır: “Erdoğan: Tasvip etmem mümkün değil”, “AB komisyonu: karar kışkırtma”, “Başbakan Erdoğan: tasvip etmiyorum”, “Dünyanın gözü konferansta”, “Baykal’dan konferansa destek”, “Erdoğan iptal kararını eleştirdi”, “Gül: Türk halkı tarihiyle barışıktır”, “LAT: Ermeni konferansı çığır açıyor”, “Müzakare arifesinde provokatif hareket”, “Herkes sözünü özgürce söyledi”, “Protestoya da özgürlük”, “Aynı sandivici paylaştılar”, “Hülya Düko’yu sevince”, “Dış Basın: Türk yargısı milliyetçi etki altında”, “Gazeteleri AP’ye götüreceğim”, “Ermeni konferansı ile Türkiye rahatladı”, “Üniversite’den yasakçı mahkemeye sert tepki”, “Ankara önemli bir tabuyu yıktı” haber başlıklarıyla Hürriyet Gazetesi okuyucu üzerinde hiç kuşkusuz konferansa ilişkin olumlu bir bakış açısı yaratmaya çabalamaktadır. Hürriyet Gazetesi konferansın yapılamamasını hem iktidar hem de Avrupa Birliği tarafından olumlu bakılmadığını haberlerinde sürekli dile getirerek konferansın yapılmasını istemeyenler üzerinde baskı yaratmaya çabalamaktadır. Özellikle Başbakan Recep Tayip Erdoğan’ın açıklamalarına geniş yer verilmiştir. Bu sayede, hükümetin özgürlüklerden yana bir tavır sergilediği, Başbakan Recep Tayip Erdoğan’ın da hükümetin başı olarak durumdan hoşnut olmadığına geniş yer ayrılmıştır. Ayrıca Avrupa

Birliği'nin açıklamaları, Dünya kamuoyunun söylemleri ve dış basının yorumları da gazetenin haberlerine taşınarak konferansın yapılmasının yargı kararıyla durdurulması ve konferansın yapılmasını istemeyenler üzerinde ciddi bir kamuoyu baskısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Konunun düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilerek konferans sırasında herkesin fikirlerini özgürce söylediğini, protesto yapanlara da özgürlük verildiğine vurgu yapılmıştır. Gazetenin olumlu haber başlıklarının her birine baktığımızda konferansın yapılmamasını eleştiren kimselerin özellikle hükümet kanadından kişilerin Başbakanın dışında, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün açıklamalarına da yer verilmiştir. Ana muhalefet partisi lideri Deniz Baykal'ın konferansın yapılamaması ile ilgili eleştirel açıklamaları da gündeme taşınmıştır. Gazete adeta daha önce düzenlenecek olan Ermeni Konferansı'nı "Türk halkını arkadan hançerliyorlar" diyerek yapılmasını engelleyen Adalet Bakanı Cemil Çicek'in açıklamalarının hükümetin genel bir politikasıymış gibi değerlendirilmesini engellemek amacıyla Başbakan Recep Tayip Erdoğan'ın ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün açıklamalarına geniş yer ayırmıştır. Gazete dışarıdan bakıldığında bu tür çaba içindeymiş gibi görünmektedir. Hürriyet bir Ermeni genci ile bir Türk gencinin evlilik haberini gündeme taşıyarak aslında sıradan insanlar arasında bir düşmanlık olmadığını, düşmanlığın siyasette olduğunu anlatmaya çabalamaktadır. Makro çerçeveden bakıldığında son olarak Hürriyet Gazetesi Ermeni konferansının bir tabuyu yıktığını, bu sayede konuşulamayan geçmişin detaylarının konuşularak, soykırım yapılmıştır diyen tarafın iddialarının tümünü dillendirerek Türkiye'nin rahatladığına dem vurmaktadır. Son olarak bir ayrıntıya da dikkat çekmek gerekmektedir. Gazete söylemek istediklerini AB'nin konferansa ilişkin açıklamalarını yayınlayarak kurgulamıştır. Amacı toplumda ve iktidar erkinde bir baskı oluşturmak olan gazetenin AB'ni de bu amaçla kullandığını görmekteyiz. Gazete bu tutumunu devam ettirmiş, mahkeme kararına ilişkin eleştirel yorumunu yine dış basında çıkan haberleri kullanarak gerçekleştirmiş ve bu haberlerden birini başlık olarak atmıştır. "Türk yargısı milliyetçi baskı altında". Gazetenin yayınladığı tüm olumlu haberlerin başlıklarının özetinden şunu anlamaktayız. Gazete, konuya düşünce ve ifade özgürlüğü perspektifinden bakmaktadır. Bununla birlikte, Ermeni tarafının iddialarını paylaşan insanların bir araya gelip bir konferansta toplanıp, düşüncelerini toplumla paylaşmalarından yana olduğunu gösterir bir yayın politikası izlemektedir. Hürriyet tüm bu olumlu başlıkları atarken ifade ve düşünce özgürlüğünün kamusal yaşamda önemli bir özgürlük olduğuna dikkat çekmektedir.

Konferansa olumlu yaklaşmasının nedeni olarak da, gazetenin düşünce ve ifade özgürlüğünü kendine temel prensip almasını görmekteyiz.

Hürriyet Gazetesi'nin olumsuz bakış açısıyla oluşturduğu makro düzeydeki haber başlıkları şunlardır: "Küçükoğlu: karar hukuksal dayanak sağlayacak", "Konferansı yasaklatan avukattan tartışılacak sözler", "Tartışılan konferansta söz düellosu", "Konferans protesto edildi", "İnönü'ye yumurtalı ve domatesli saldırı", "Bu topraklarda gözümüz var, kökümüz burada", "Gerginlik yaratan tartışma", "Türkler ve Ermeniler derin acılar çekti", "Bir Ermeni konferansı da İÜ'den", "Sıra diasporada", "Erivan sen de bunları konuş", "Ermeni tezleri kabul ettirme konferansı", "Paşa'ya göre Ermeni sayıları", "Bu komedi iyi olmadı", "Olumlu ancak tek taraflı", "Erivan'dan ses yok", "AP: aynı desteği Pamuk'a versin". Hürriyet yukarıda verdiğimiz başlıklar ile haber söyleminin makro çerçevesinde olaya tarafsızlığını yitirerek daha milliyetçi bir söylemden bakmaktadır. Gazete adeta ideolojik bir yönlendirme çabası içinde konuyu manipüle ederek konferansın son günü attığı başlıklarla Ermenistan'ı ötekileştirerek hatta küçük de görerek, ona neyi konuşması gerektiğini emretmektedir. Emir kipiyle atılan "Sen de bunları konuş" başlığı tartışmaya yer bırakmayacak şekilde karşı tarafı baskı altına almaya çalışır bir nitelik taşımaktadır. Bu görünümüyle Hürriyet, resmi söylemi paylaşan insanları da biraz rahatlatmak istemektedir. Adeta onların sözcülüğüne soyunmaktadır. Özellikle gazetenin başlıkta Ermenistan değil de, Erivan'ı kullanması da rastlantı değildir. Böylece gazete karşı tarafı hor gören veya aşağılayan bir üslup takınmıştır. Yine aynı gün atılan "sıra diasporada" başlığıyla da bu tutumun devam ettirildiği görülmektedir. Ardından Hürriyet, resmi söylemi paylaşan tarafın konferansa ilişkin sıklıkla kullandığı konferansın tek taraflı olduğu ve Ermeni tezlerini kabul ettirme anlayışıyla yapıldığı şeklindeki yaygın düşünceyi başlık olarak atmıştır: "Ermeni tezlerini kabul ettirme konferansı". Yine aynı anlayışı devam ettiren gazete bir sonraki gün "Olumlu ama tek taraflı" başlığıyla resmi söylemi paylaşanların sözcülüğünü yapmaya devam etmiştir. Bununla birlikte gazete karşı tarafı marjinalleştirmek için konferans sırasında Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in açıklamalarından bir cümleyi başlık alarak atmıştır: "Bu topraklarda gözümüz var, kökümüz burada" bu başlık ilk bakışta her kim okursa okusun olumsuz olarak algılanacak, özellikle de toplumsal hassasiyetin çok yüksek olduğu bir zamanda toplumun her iki tarafının da birbirine bakışını daha da marjinalleştirecektir. Bu nedenle bu başlığın atılması

gazetenin olaya tarafsızlığını yitirdiğini göstermektedir. Ayrıca konferansın bittiği günün ertesinde "Erivan'dan ses yok" başlığıyla da karşı taraf korkaklıkla suçlanmaktadır. Türk halkını cesaretimiz nedeniyle de gurur duymaya davet etmektedir. Hürriyet gazetesi karşı tarafa sürekli Erivan diyerek de Ermeni halkını küçümsemektedir. Gazetenin konferansın sonlarına doğru resmi söylemi paylaşan insanlara daha yakın durmaya çalıştığı ve mesafeli, tarafsız duruşunu yitirdiği görülmektedir. Attığı haber başlıkları ile konuyu soykırım vardır ve yoktur diyenler ile birlikte Türkiye ve Ermenistan arasında da bir düelloya çeviren ve bu düelloyu kimin kazanacağını aramaya yönelen haber söylemi tercih edilmektedir. Sonuçta, karşı tarafın konuşmaya bile cesaret edemediğini ve milletçe ne kadar demokratik bir tartışma ortamı yaratarak karşı taraftan yani Ermenilerden ne kadar da üstün olduğumuzu göstermeye çabalayan, tartışmayı sen ben kavgasına indirgemeye çalışan bir tavır sergilenmektedir. Makro çerçevede gazete karşı tarafın olumsuzlanması üzerinden konuyu Türkiye'de yaşayan ve olaya taraf olan soykırım yoktur ve vardır diyenlerin dışına taşıyarak daha çok Ermenistan üzerinden dolayımlamaya çalışmaktadır. Ermenistan'ın kötülenmesi haber söyleminde daha çok tercih edilir hale gelmiştir. Ermenistan ve Erivan özellikle gündemde tutularak konferansın son günlerinde milliyetçi söylemi benimseyenler gündemden düşürülmüş, yerine daha çok Ermenistan konulmuştur. Gazetenin resmi söylemi benimseyenleri gündemden çıkararak onları çatışmadan uzak tutmaya, toplumdaki düşmanlığı milliyetçiler üzerine değil de, daha çok Ermenistan üzerine odaklamaya çalıştığı gözlenmektedir.

Hürriyet Gazetesini mikro açıdan incelendiğimizde de, konferansa bir gün kala konferansın mahkeme kararıyla yapılmasının durdurulduğu gün olan 22 Eylül günü gazetenin yayınladığı dört haberden 3'ünde konferansın mahkeme kararıyla durdurulmasını eleştiren haberler yayınlamıştır. "Ermeni konferansına katılacaklar güvenlik istedi" haberi ile konferansa katılacakların basın açıklamalarına geniş yer vermiştir. Basın açıklamasındaki düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili olan kısımlar ön plana çıkartılmış, hatta haberin ilk satırlarına çekilmiştir: "…Türkiye'de son zamanlarda ortaya çıkan ve azınlık sorunu bağlamında düşünce, ifade hürriyetini tehdit eden gelişmelerden dolayı duyduğumuz derin kaygıyı dile getirmek istiyoruz…Bu hoşgörüsüz tutumun etki alanı kurum ve kuruluşlara da ulaşmaktadır. Türkiye'de 2005 Mayıs ayında Boğaziçi Üniversitesi'nde Ermeni sorunu üzerine yapılması planlanan konferans bu tutumun olumsuz etkisine bir örnektir; bu bağlamda

konferansı düzenleyen öğretim üyeleri ve üniversite yönetiminin uğradıkları siyasi ve hukuki taciz, kendilerini katılımcıların can güvenliğini sağlama konusunda tereddüde düşürmüş ve konferansı erteleme kararı almalarına yol açmıştır. Aynı şekilde, 6-7 Eylül olayları üzerine hazırlanmış fotoğraf sergisinin aşırı milliyetçi bir grup tarafından basılması da bir başka örnek oluşturmaktadır. Türkiye'de azınlıklar üzerine açıkça konuşup tartışmaya karşı yöneltilmiş bu hoşgörüsüz düşmanca tutum bağlamında 23-25 Eylül 2005'te yapılması planlanan ertelenmiş konferansın hiçbir taciz ve müdahale olmaksızın gerçekleşmesinin ne kadar büyük bir önem taşıdığını özellikle vurgulamak isteriz." Bu haberle birlikte aynı gün yine aynı paralellikte anlam taşıyan, düşünce ve ifade özgürlüğüne vurgu yapan bir başka haber ön plana çıkartılmaktadır: "Erdoğan: Tasvip etmem mümkün değil" başlığının alt metninde yine bu doğrultudaki ifadeler ön plana çıkartılmaktadır. "Demokratik bir ülkede düşüncenin, fikrin açıklanacağı bir organizasyonda bu şekilde bir kararın alınmasını doğrusu tasvip etmem mümkün değil. Hele hele daha ileri bir demokrasi, daha özgür bir Türkiye dediğimiz bir dönemde. Siz bir düşünceyi beğenmeyebilirsiniz, tasvip etmeyebilirsiniz, ama bunun açıklanmasını, önüne gelip de bu şekildeki bir engelleme ile gideremezsiniz. Kaldı ki daha yapılmamış olan, ne konuşulacağı belli olmayan böyle bir düşünce platformunu engellemenin, ben demokrasiyle, özgürlüklerle, çağdaşlıkla bağdaşır olduğuna inanmıyorum." Bir başka haber başlığında da Hürriyet konunun düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği söylemini pekiştirmek istemektedir. "AB Komisyonu: karar kışkırtma" başlığı tereddüde yer bırakmadan gazetenin konuyu düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirdiğine bir işarettir. "AB Komisyonu Türk toplumunun geçmişini özgürce tartışmaya yönelik bu yeni girişimin yapılamamasından üzüntü duymaktadır. Yasal gerekçelerinin eksikliği ve konferansın hemen öncesinde gelen bu haber yine bir kışkırtma olarak görünmektedir."

Gazete'de 23 Eylül tarihinde "Ermeni konferansının durdurulmasına tepki" başlıklı haberin alt metninde yine konuyla ilgili kurumların ve kişilerin konuyu düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinden değerlendiren açıklamaları ön plana çıkartılmıştır. Şüphesiz ki, haber üretim süreci referans gösterilen kişilerin ve kurumların kimlikleri ve konuşmalarının hangi boyutunun iletilmesinin karar verildiği süreçtir. Hürriyet Gazetesi haber üretim sürecinde AB Komisyonunun bir gün önceki yaptığı açıklamaları bu haberin içerisinde bir kez daha

vermiştir. Ayrıca, AB-Türkiye Karma Parlamentosu Eş Başkanı Joost Lagendijk'in açıklamalarına da yer ayırmıştır: "Bu kararın AB içindeki Türkiye karşıtlarının ekmeğine yağ sürdüğünü ifade etti. Toplantının yapılması, Türkiye'nin ilerlediğinin ve daha demokratik bir yapıya kavuştuğunun göstergesi olacaktı". Gazete, yine aynı anlamı taşıyan BBC ve Financial Times'da yer alan haberleri de aynı başlık altında iletmiştir. Bu kurumlarla birlikte Tarih Vakfı'nın konuya ilişkin yaptığı yazılı açıklama da aynı şekilde haberin içeriğinde yer almıştır: "Osmanlı Ermenileri Konferansı'nın yetkisiz bir kurul tarafından verilen hukuk dışı bir yargı kararıyla ve kararın söz konusu niteliği dikkate alınmaksızın kentin mülki amiri tarafından ilgili üniversite rektörlerine tebliğ edilmesiyle bir kere daha ertelenmiş olmasını büyük üzüntüyle karşılıyoruz. Akademik özgürlükleri ayaklar altına alan böylesi bir uygulamanın, ülkemizi önce hukuk camiasında, sonra tüm dünyada gülünç duruma düşürmesinden derin acı duyuyoruz." Gazete "Rektör: Konferans üniversitemizde yapılacaktır" haberiyle mahkeme kararının akademik özgürlük açısından değerlendiren İstanbul Bilgi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Aydın Uğur'un açıklamalarına da yer vermiştir. " …bu gelişmeleri akademik özgürlük bakımından son derece sakıncalı bulmaktayız. Üniversitelerce düzenlenen akademik toplantıların idari mahkeme kararıyla ertelenmesi, demokratik bir hukuk anlayışına tümüyle aykırıdır. Mesele, konferansta dile getirilecek görüşlerin şu ya da bu doğrultuda olmasını çoktan aşmış, doğrudan bilim yapmanın engellenmesinde odaklanmıştır. Mahkeme kimin bilimsel tartışmaya katılacağı, kimin davet edileceği konusunda müdahale niyetini açıklamaktadır. Bu ciddi, bilim kurumunu tehdit eden, örneği Türkiye Cumhuriyeti tarihinde görülmemiş bir girişimdir". Haber gövdesinde Prof. Dr. Uğur'un açıklamalarına geniş yer vermiştir. Konferansın iptal edilmesine dönük ciddi eleştirilerini, özgürlüklerin sınırlandırılmasına tepki çerçevesinden aktarmaya çalışmaktadır. Düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına duyulan tepkiye ilave, mahkemenin verdiği kararla üniversitelerdeki akademik özgürlüklerin sınırlandırılmasının yolunu açtığı gazete tarafından öncelikli bir durum tespiti olarak yorumlanmaktadır.

Ayrıca Hürriyet Gazetesi mahkeme kararının gerekçelerini de ayrıntılı bir biçimde duyurarak, halkın doğru bilgilenmesinin sağlamaya çabalamıştır. "1'e karşı 2 oyla konferans iptal" haberiyle mahkemenin üyelerinin hangi gerekçelerle konferansın iptalini istediklerini ayrıntılarıyla değerlendirmiştir. "Mahkeme her iki üniversiteye, konuşmacıların hangi kriterler

göz önüne alınarak seçildiği, toplantıya farklı görüş sahiplerinin katılımına imkan tanınıp tanınmadığı, davet edilip edilmediği, katılımcıların hangi kriterlere göre belirlendiği, giderlerin ne şekilde karşılandığı, varsa sponsorların nasıl seçildiği konusundaki bilgilerin ve belgelerin herhangi bir idari birime bildirilip bildirilmediğinin sorulmasına karar verdi. Mahkeme üniversitelerden bu konu ile ilgili tüm bilgi ve belgeleri de istedi." Gazete bu haberde hiçbir şekilde yorumla haberi birbirine karıştırmadan ideolojik bir yönlendirme yapmadan, konunun taraflarını ve söylemlerini manipüle etmeden olayı aktarmaktadır. Habere editoryal bir ilave yapılmamıştır. Mahkemenin gerekçeleri olduğu gibi aktarılmıştır. Davayı açan tarafa da ideolojik bir yönlendirme yapmadan, suçlamadan haberin kurgusu gerçekleştirilmiştir. Böylesi bir durumda gazeteler veya yayın kuruluşları karşı tarafın kötülenmesi üzerinden söylemlerinin doğruluğunu anlatmaktadırlar. Bu şekilde biz ve öteki karşıtlığı üzerinden kendi görüşlerinin meşruluğunu kamuoyunda sağlamaya çalışmamaktadır. Hürriyet Gazetesi bu tip haberlerde soykırım yoktur diyen görüşü kötülemeden ve suçlamadan soykırım vardır diyenlerin görüşlerini doğrudan aktarmıştır. Hatta sivri uçlu söylemleri habercilik adına haber başlığı olarak da kullanmamıştır.

Hürriyet Gazetesini mikro açıdan incelediğimizde olumsuz bakış açısını yansıtan haber başlıklarının metin içerikleriyle de uyumlu olduğunu görmekteyiz. Gazete konferansı bir çatışma alanı olarak yansıtmakta, 'soykırım yoktur' diyenlerin sözlü çıkışlarını sözlü düelloya benzetmektedir. 24 Eylül günü "tartışılan konferansta söz düellosu" başlıklı haberin alt metni konferansın taraflar arasında çatışmalara sahne olan bir yer olduğu iddiasını pekiştirir niteliktedir. Halbuki böylesine hassas bir konuda 'soykırım yoktur' diyenler de olacaktır. Gazete, tarafların birbirlerinin tezlerine karşı çıkışlarını sanki olmaması gereken bir durummuş gibi aktarmaya çalışmaktadır. Soykırım yoktur diyenler ile vardır diyenleri birbirleri üzerinden ötekileştirmekte ve marjinalleştirmektedir. Hatta gazete 'soykırım vardır' diyenlerin karşısında itirazda bulunan kişilerin kimliklerini milliyetçi ve resmi söylemin tarafı olarak niteleyerek olayı ideolojik zemine çekmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda haber metninde ilk önce Turkish Forum üyesi Fatma Sarıkaya'nın şu açıklamaları yer almıştır: "Ermenilerin kaybı inkâr edilmiyor… Bugün gördüğüm araştırmacılar ile iddialarını ispat etme gereği görmeden politikacıları alet ederek oldubittiye getirmek isteyenler arasındaki gerginlik" Doç Dr. Halil Berktay'ın uzun açıklamalarının ardından Fatma Sarıkaya'nın kısa açıklaması bu şekilde

aktarılmıştır. Berktay'ın karşısında açıklama yapmasına izin verilmeyen Sarıkaya'nın sözlerinin haberde kurgulanış biçimi okuyucuda Sarıkaya hakkında milliyetçi militan görünümü yaratmıştır. Haber metninin devamında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı Mustafa Budak ve Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun itirazlarını da gazetenin kurgulayış biçimi açıklamaların sahiplerini okuyucunun resmi söylemin bir parçasıymış gibi algılamaları istenmektedir. "Bunun da, bu toplantılardan herhangi bir farkını göremiyorum. Bu toplantılarda tek görüşün temsil edildiği bir ortam var. Diaspora savunucuları, soykırım konusunun tartışmayı bile kabul etmeyecek ölçüde gerçek olduğu iddiasındalar. Önyargı ile yaklaşırlar. Bu toplantıda da, 'resmi söylemi kabul etmiyoruz, onların zaten ne söylediğini biliyoruz". Ancak Hürriyet, haber metninin tümünün mikro çerçevesine bakıldığında 'soykırım vardır' diyenlerin görüşlerini çok ayrıntılı biçimde aktarmış ve sanki 'soykırım vardır' diyenleri haklılaştırmaya çabalayan bir haber aktarımı gerçekleştirmiştir. Haberin kurgusuyla gazete, 'soykırım vardır' iddialarını yoktur diyenlerin karşısında daha güçlü vurgulayarak bir haklılaştırma politikası gütmüştür. Konuşmalara itiraz eden Sarıkaya, Budak ve Halaçoğlu'nu konferansa kriz yaratmak, kavga etmek için gelen kişiler olarak göstermeye çalışılmıştır. Gazete sistemli bir biçimde onların görüşlerini değersizleştirme çabası içerisindedir. Gazete attığı haber başlığıyla da soykırım yoktur ve vardır diyenler arasındaki fikir ayrılığını zaten bir düelloya benzetmiştir. Hürriyet Gazetesi, konferansın bu kısmındaki haber kurgusunu soykırım vardır diyenleri haklılaştırma noktasından hareket ederek, başlıkta düelloya benzettiği konferanstaki sözlü atışmaların galibini, soykırım vardır diyenlerin kazandığını okuyucularıyla paylaşmıştır. Gazetenin bilinçli bir biçimde resmi söylemi hapsettiği ve 'soykırım vardır' diyenleri haklılaştırmaya çabaladığı görülmektedir. Gazete tarafların birbirlerinin tezlerine karşı sundukları kendi tezlerini sen-ben kavgası şeklinde algılamakta, konferansı bu nedenle taraflardan birinin diğeri üzerinde zafer kazanacağı bir arena biçimine sokmaktadır. Dolayısıyla, Hürriyet'in konuyu tarafsız bir biçimde ele almaktan uzak bir yayın politikası izlediğini vurgulamak hiç te yanlış olmayacaktır.

Hürriyet Gazetesinin olumsuz bakış açını yansıttığı haber başlıklarını mikro açıdan incelediğimizde ise 25 Eylül günü "Bu topraklarda gözümüz var, kökümüz burada" başlıklı haber dikkatimizi çekmektedir. Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in

açıklamalarının iletildiği haber metninin haber başlığıyla arasında bir anlam birliği yoktur. Dink'in açıklamalarından bir cümlesinin aktarıldığı haber başlığı sanki karşı tarafın topraklarımızda gözü varmış gibi aktarılmaya çalışılmıştır. Dink'in açıklamaları manipüle edilerek, ilk bakışta okuyucunun kafasında Dink'e karşı olumsuz algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Sanki Dink Ermeni diasporasının sözcüsüymüş gibi yansıtılmıştır. Bu nedenle, gazete başlığı "Bu topraklarda gözümüz var, kökümüz burada" olarak kullanmıştır. Ancak gerçek durum böyle değildir. Çünkü Dink sadece bir Ermeni kadının hayat hikâyesini anlatmış bu sırada yaptığı bir alıntı gazete tarafından manşete taşınmıştır. Ama haber metninin içeriği başlıktaki anlatılmak istenen anlamı taşımamaktadır. Oysa ki Dink olaya daha çok insani boyuttan bakmış, 1915 yılında yaşanılan olayların Ermenilerde yarattığı acılara değinmek istemiştir: "Dink, konuşmasının sonunda tehcir sonrası Sivas'tan Fransa'ya giden, ama sık sık köyünü ziyaret eden ve bu ziyaretleri sırasında köyünde vefat ederek buraya gömülen bir kadının öyküsünü anlattı. Dink, o dönemki Cumhurbaşkanı sayın Demirel, Ermenilere 3 çakıl taşı vermeyiz diye bir laf etmişti. Ben de bu kadının öyküsünü yazmıştım ve demiştim ki; biz Ermenilerin bu topraklarda gözümüz var. Var, çünkü kökümüz burada. Ama merak etmeyin, bu toprakları alıp gitmek için değil, bu toprakların gidip dibine girmek için".

25 Eylül günü "Gerginlik yaratan tartışma" başlıklı haberle iletilen metnin içeriğinde yine soykırım yoktur diyen Prof. Dr. İlhan Çuhadaroğlu'nun açıklamaları aktarılırken tıpkı Sarıkaya, Budak ve Haloçoğlu'na yapılanlar tekrarlanmıştır. Konferans sırasında Çuhadaroğlu'nu suçlayıcı ifadeler ön plana çıkartılmıştır. Hürriyet, "Solandakiler, Prof. Dr. Çuhadaroğlu'nu alkışlara protesto etti.", "Yalan söylüyorsunuz", "Edepsiz" ifadeleri ile Çuhadaroğlu'nu yıpratmaya, onu militan ilan etme haberciliğine devam etmiştir. Hürriyet, Çuhadaroğlu ile ilgili öyle bir algı oluşturmaya çalışmaktadır ki, Çuhadaroğlu konferansın yapıldığı üniversitenin dışında protesto eylemi yapanların bir temsilcisi, toplantıya da zorla giren ve karışıklık çıkarma niyeti olan bir kişi durumuna getirilmiştir. Hürriyet Gazetesi soykırım yoktur diyenlerin hepsine yaklaşım biçimi aynıdır. Onlar dışarıda konferansı protesto eden grupların özellikle de milliyetçi görüşe sahip militan niteliğindeki grupların, temsilcileridir. Görüşleri resmi söylemin aynısıdır. Hatta Gazete soykırım vardır diyenlerin iddialarının karşısında yoktur diyenlerin iddialarını yok sayarak, sonrasında da yoktur diyenlerin iddialarıyla ilgili haber yapmayarak konuya ne kadar taraflı olduğunu

göstermektedir. Çünkü Hürriyet bu kişilerin iddialarını anlatmaları için daha sonrasında hiç bir röportaj yapmamış söz konusu görüşlerin konferans sırasındaki ifadelerle sınırlı kalmasına seyirci kalmıştır. Çok boyutlu tartışma ortamını yaratmaya çalışmadığı gibi, soykırım yoktur diyenlerin iddialarını marjinalize ederek, olumsuz temsil edilmelerine yol açmıştır.

Karşıtlıklar üzerine kurulan haber üretim sisteminde özellikle karşı tarafa sesleniş biçimi ve nasıl seslenildiği ötekileştirmede belirleyici olmaktadır. Hürriyet gazetesi gerek haber metninin söz dizimsel yapısı, sözcük seçimi, sözcelerin diğer sözcelerle aralarından kurmuş olduğu anlamsal bağ ile Ermeni Konferansının son gününde attığı "sıra diasporada, Erivan sen de bunları konuş ve Erivan'dan ses yok" başlıklarının mikro yapıları karşı tarafı ötekileştirmektedir. Hürriyet Gazetesi Erivan'ı ve diasporayı Türk tezlerini konuşmaya çağırmaktadır. Yani nasıl ki, Türkiye'de sadece Ermeni tezlerinin anlatıldığı bir konferans düzenleniyorsa, Ermenistan'dan da Türk tezlerinin anlatılacağı bir konferansın düzenlenmesi istenmektedir. Hatta "Erivan'dan ses yok" başlıklı haber ile karşı taraf suskun kalmakla suçlanmaktadır. Böylece, kendi cesaretimiz karşı tarafın korkaklığı karşısında ödüllendirilmektedir. Ayrıca gazete "sıra diasporada" başlıklı haberin alt metninde Prof. Dr Baskın Oran'ın açıklamalarına yer vermiş, Oran'ın ağzından Ermenilere seslenerek tanıma-tazminat-toprak siyasetinden vazgeçmelerinin gerektiğini ve diasporaya diyalog kapılarını açık tutmasını iletmektedir: "1915'teki katliam Ermeni halkında nasıl büyük bir tepki yarattıysa, Asala'nın Türk diplomatlarını öldürmesi ve katillerin cezasız kalması da Türk toplumunda benzer bir tepki yarattı ve bu da Ermeni sorunu tabusunu derinleştirdi. Bazı arkadaşlar, soykırımın sosyal bilim terimi olabileceğini de söylüyorlar. Soykırım, sosyal bilim değil, hukuk terimidir. 1948 Soykırım Önlenmesi Sözleşmesi çıkınca, Yahudi soykırım ile benzerlik teşkil etsin diye Ermeniler bu kavrama sahip çıkmışlardır."

Hürriyet yine 26 Eylül tarihinde "Erivan sen de bunları konuş" başlıklı haberin mikro çerçevesine baktığımızda yine aynı ama bu sefer farklı bir karşıtlık yaratılmaya çalışılıyor. Gazete, Prof. Dr. Cengiz Kutay ve Prof. Dr. Cengiz Salokoğlu adlı iki okurun açıklamalarını gündeme taşıma gereği hissetmiştir. İki okurun okur temsilcisine gönderdiği mektup gündemle ilgili olduğundan Hürriyet okurlarına iletilmektedir. Hürriyet Gazetesinin hem resmi söyleme bu kadar karşı durup hem de ertesi gün resmi söylemin ifadelerini gazeteye taşıması ve tek

taraflı sunması ve özellikle mektubu gönderen kişilerin unvanlarına haber metninde dikkatleri çekmesi, bilim adamları unvanlarından anlaşılan Kutay ve Salokoğlu'nun görüşleriyle toplumda Türk tarafının tezlerinin haklılığı ve meşruluğu sağlamayı hedeflediği söylenebilir. Hürriyet bu tutumuyla konferans boyunca resmi söylem karşısında yer alan söylemini resmi söylemi yeniden meşrulaştırmak için gündeme taşımaktadır. "Ya Asala'nın kurbanı 32 diplomatımız, ya katledilen masum Türkler ne olacak? Erivan, bu şehitlere konferans yapacak mı?" Hürriyet Ermenilere emretmektedir 'Sende bunları konuş' diyerek. Ayrıca, gazete konferansın tek taraflı ve sadece Ermeni tezlerini kabul ettirmeye yönelik bir girişim olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Bunun için de hem CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın konferansla ilgili bir başka yerde yaptığı açıklama gazeteye taşınmış, hem de Murat Bardakçı'nın 'soykırım yoktur' diyen yazısı aynı gün haber yapılmıştır. Baykal'ın CNNTurk'teki bir programda yaptığı konferansa ilişkin açıklamalar gazetenin aslında söylemek istediklerini oldukça iyi özetlemektedir: "Ermeni konferansı belli angaje yaklaşımı olan dar kadronun çalışması. Ek bir belgenin, verinin ortaya çıkmasını öngören bir çalışma olduğunu söyleme imkanı yok. Siyasal, ideolojik yönü ağır basan bir söylemi, bilinen Ermeni tezlerini Türkiye'ye dinletme, alıştırma amaçlı." Bununla birlikte, Murat Bardakçı'nın konferansa ilişkin yazdıkları da gazetenin yayın politikasını tartışmasız biçimde konferansın tek boyutlu yanına dikkat çekicidir: "İçlerini dökmeye çalışan katılımcıların bir kısmı 1915 Türkiye'sinde bir soykırım yaşandığını ispat edebilmek için var güçleriyle çaba gösterirken bir kısmı işi nostaljiye vuruyor ve konuyu kulaktan dolma hikayelere dayandırıp 'Zavallılar nasıl da yok edildiler' edebiyatına sarılıyor…Romancı, yayıncı, filolog, ekonomist yahut sosyolog gibisinden meslek gruplarına mensup olan ve 1915 olayları hakkında söz söyleyebilmek için mutlaka gidilmesi gereken yerlerin başında gelen Osmanlı Arşivlerinden içeriye adımlarını bir defa bile atmamış olan katılımcılar ortaya tek bir belge koymamış, 'aydın' olma iddiasıyla sadece laf etmişlerdir". Gazetenin konferansın son günü genel yayın politikasında bir değişikliğe gittiği anlaşılmaktadır. Gazete sayfalarını 'soykırım vardır' diyenlere kapatmıştır. Artık söz soykırım yoktur diyenlere ve konferansın tek taraflı olduğunu iddia edenlere verilmiştir. Üstelik 'soykırım yoktur' diyenlerin belgeleri yayınlanmakta, bu olgu üzerine vurgu yapılarak inandırıcılığı sağlanmaktadır. Yapılmak istenen yine yapılmıştır. Bu sefer de 'soykırım vardır' diyenlerin görüşleri değersizleştirilmiştir.

Ayrıca Hürriyet ertesi gün konferansa ilişkin Ermenistan üzerinden yoğunlaştırdığı olumsuz haberlerine devam etmektedir. Artık gazete sonuç cümlesi olacak şekilde bir başlık kullanmıştır. “Erivan’dan ses yok”. Hürriyet, Ermenistan’ı Türk tezlerini konuşmamakla, yok saymakla suçlamakta hatta yine diasporanın işbaşında olup, soykırımı tüm dünyaya tanıtma gayreti içinde olduğuna devam ettiğine inanmaktadır. Prof. Dr. Baskın Oran’ın Ermeni diasporasını soykırımın tüm dünya tarafından tanınması politikasından vazgeçmeye çağırdığı konferans bildirisine rağmen bu çağrıya Ermenistan’ın olumsuz yanıtı gecikmemiştir. Taşnak partisinin bu idealinden vazgeçmediği gazetenin haberinde iletilmektedir: “ABD Kongresi’nden geçirilmek istenen Türkiye karşıtı soykırım tasarısı üzerinde yoğun çalışmalarını sürdürdüğünü açıklamaya devam etti”. Bu haberle Hürriyet’e göre resmi söylemi paylaşanlar artık özgürdür. Çünkü Ermeni tarafı kendi görüşünde en ufak bir değişiklik yapmamıştır. Gazete bu haberiyle Türk tarafına yol göstermeye çalışmaktadır. O halde, Türk tarafı da kendi tezlerine sıkı sıkı sarılmalı, Ermeni tezlerini karşısındaki savunmasına devam etmelidir.

Sonuç olarak, Hürriyet Gazetesi Ermeni konferansının yapıldığı tarihten bitimine kadar bazen konferansın yapılmasının yanında bazen de karşısında yer almıştır. Hürriyet’in bakış açısını tek bir tarafa oturtmak mümkün değildir. Tamamıyla olumsuz bir bakış açısıyla oluşturulduğunu söylemek ne kadar yanlışsa, tamamen olumlu bakış açısıyla oluşturulduğunu söylemek de o kadar doğru değildir. Gazetenin konferansın başında takındığı olumlu hava konferansın sonuna doğru iyice dağılmıştır. Gittikçe resmi söyleme yakın bir çizgiye oturmaya başlamıştır. Konferansın yapılamamasını düşünce ve ifade özgürlüğüyle beraber bilimsel özgürlüğe vurulan bir darbe olarak değerlendirirken, konferansın sonlarında yapılan haberlerle ‘keşke yapılmasaydı’ düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Çünkü Ermenistan tarafında Türk tezlerinin de konuşulacağı bir konferansın yapılmasına yönelik bir girişim yoktur. Karşı taraf söylemlerini aynı kararlıkla dillendirmeye devam etmektedir. Zaten, Hürriyet konferansın bitiminde yayınladığı “Erivan’dan ses yok” haberiyle karşı tarafın kötü niyetine dikkatleri çekmiştir. Erivan’ın niyeti bozuksa gazeteye göre de, konferans tek taraflı ve Ermeni tezlerini kabul ettirmeye dönük bir girişim olarak algılanmalıdır. Bu nedenle de, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın görüşlerine yer verilmiştir. Sonuç olarak, gazeteye göre, karşı taraf görüşlerini değiştirmiyorsa, Türk tarafı da görüşlerini değiştirmemelidir. Karşı taraf

niyetlerinden vazgeçmediğini duyurmaktaysa, Türk tarafı da kendi tezlerine sıkı sıkıya sarılmalıdır. Ermeni tezlerine kulak asmamalı, konferans kötülenmeli, Ermeni tezleri yok sayılmalıdır. Gazete karşıtlıklar üzerinden kurguladığı habercilik anlayışını rehber edinmektedir. Belirleyici olan öteki olarak algılanan Ermenilerdir. Ermenilerin kötü niyeti bizim görüşlerimizi de belirlemektedir. Hürriyet, öteki kötüyse biz de kötü olmalıyız anlayışını taşıyan bir habercilik söylemi geliştirmiştir. Ermeni tezlerinin doğruluğu ve yanlışlığı önem taşımamaktadır. Bunların sorgulanmasına dönük en ufak bir haber yapılmamıştır. Hürriyet'e göre konferans tek taraflıdır ama gazetenin çizgisi de tek taraflıdır. Daha çok senin dediklerin yanlış benimkiler doğru ya da tam tersi bir mantıkla gerçekleştirilen haberlerle doludur. Hürriyet'in gerçekleştirdiği üretim biçimi çok boyutlu ve tartışma platformu yaratmaktan uzaktır. Gerçekliğin üretimi ben-sen ikili karşıtlığı üzerinden gitmekte, olayın haber kurgusu ben-sen kavgası üzerinden şekillenen, duygusal yaklaşımlardan meydana gelmektedir.

3.5. ARAŞTIRMANIN SONUCU

24-26 Eylül 2006 tarihleri arasında gerçekleşen "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı konferansın beş düşünce gazetesindeki irdeleniş biçimi araştırılmaya çalışıldı. Günümüz toplumsal hayatında bireyin özgürlüğünü kendine temel alan ve dönüşüme uğrayan temel siyasal kavramlar, Türk medyasında bu özel olay ile birlikte nasıl bir yansıma bulmaktadır. Yaygın görüşe göre, medya toplumda siyasal, etnik, dinsel, cinsel, kültürel kimlikleri bu çok sesliliğe önyargı taşımadan yansıtması ve bu kimliklerin kendilerini ifade etmesine araç olması beklenir. Zaten, günümüz siyaseti devlet merkezli ve sosyal sınıf yaklaşımlı siyasal katılma ve siyaset oluşturma anlayışından sıyrılıp daha çok kültür odaklı, kimlikler merkezinde oluşan ve tüm toplumsal katmanların içinde yer aldığı bir süreçtir. Kimliklerin söylemini sömürgeci egemenlikten kurtulmak, erkek egemenliğinden kurtulmak, cinsel baskılardan sıyrılmak gibi toplumsal/bireysel talepler oluşturmaktadır. Ama bunların hepsinin temelinde ise özgürleşmek hedefi vardır. Ancak incelediğimiz olayın haber üretim sisteminin içinden geçerken ele alınan herbir gazetede nasıl da gazetenin ideolojik prizmasına takılarak manipüle edildiğine, tek boyutlu yansıdığına tanık olmaktayız. Tercüman, Radikal, Zaman, Evrensel ve Hürriyet Gazeteleri Ermeni Konferansını kendi ideolojik düşüncelerinin bir parçası haline

getirmektedir. Karşı düşünceyi paylaşanları ötekileştirerek, ifade ve düşünce özgürlüğü çerçevesinde ele aldıkları konuyu karşı tarafın ifade ve düşünce özgürlüğünü sınırlayarak aktarmaktadır. Medyanın bu hali hem kendi durumu açısından hem de konu açısından oldukça düşündürücü ve ironik bir durumdur. Bir tarafta ifade ve düşünce özgürlüğünü savunacaksınız bir tarafta da karşı görüşü paylaşanları gazetenizde yer ayırmayacak onları ötekileştirerek, yok sayacak, ifade ve düşünce özgürlüğünün önündeki engel olarak yansıtacaksınız. Ayrıca Ermenilere soykırımın yapılıp yapılmadığı ile ilgili tarihçiler arasında tartışmalar devam ederken ve konu hakkında kesin bir yargı yokken, soykırımın yapılmadığını söyleyenlere yönelik bu taraflı tutum da medyanın bu zamana kadar alışagelmiş haber söylemine bir örnek daha oluşturmaktadır.

Medya haber söylemini özgürlüklerin gelişmesi ve yerleşmesi adına inşa ederken diğer taraftan da kendince neyin özgürlük olacağına da karar vermektedir. Öyle ki, konferansı protesto eden grupları medya kendi görüşüne yakınsa doğrulamakta, durumu bir özgürlüğün yansıması olarak sunmakta ve sayfalarında geniş yer ayırmaktadır. Kendi görüşüne uzaksa, protesto eden grupları marjinalize ederek aykırılaştırmakta, olayı yasal olmayan bir durummuş gibi göstermeye çabalamaktadır. Haberlerin beş gazetede; Tercüman, Radikal, Zaman, Evrensel ve Hürriyet gazetelerinde bir çatışma alanı biçimine indirgenerek kurgulanmışlardır. Tarafların birbirlerini sürekli sözlü taciz ettiği, hem oturumun yapıldığı salonlarda, hem de konferansın yapıldığı üniversitenin dışında çatışma ortamının sürekli sunumu yapılmaktadır. Marks camera obscura örneğini vererek, nasıl ki gerçek gözümüzün retina tabakasında baş aşağı durmaktadır, gerçekte aslında gözümüzün gördüğünün ve aklımızda oluşturduklarımızın tam tersidir. Medya da, Marks'ın gerçeğin yanlış bir yansıma olduğunu söylemesi gibi, gerçeği bize göründüğü gibi değil, olmasını istediği gibi göstermektedir. Bu durumda gerçek bir hakikat olmaktan çıkmış bir yanılsama haline gelmiştir. Marks üretim sistemine dahil olan her hammaddenin şekil ve içerik değiştirerek yeni bir hal aldığını ve onu oluşturan maddelerin hiçbirine benzemediğini dile getirmiştir. Haber üretim sisteminde de, sisteme dahil olan her türlü bilgi ve enformasyon şekil değiştirerek ilk halinden farklı bir biçim kazanmaktadır. Bu nedenle medyadan bize yansıyan haberlerin ilgili aracın ideolojik perspektifinden geçerek yansıtıldığından bahsedebilmekteyiz. Medya konferansa ve konferansa katılan farklı görüşten gruplara karşı tutumuyla bireyleri hatalı bir bilinçlenmeye yönelten bir tür bilinçli ya da

bilinçsiz inançlar ve düşünceler sistemi üretmektedir. Konferansa ilişkin yaratılan yanlış bilinç medyanın prizmasından yansıyan simgeler, kodlar, imgeler ve kavramlarla örülüdür. Medyanın bireyin kafasında konferansa ilişkin yarattığı imgelere ise ancak simgeler, kodlar ve kavramlar analiz edilerek ulaşılabilir.

Tercüman gazetesi açısından konferansa bakıldığında, "böyle bir konferansın yapılma amacının devlete ve topluma zarar vereceği, bu tip bir yapılanmanın vatanı bölmeye çalışan çevrelerin provakasyonu olduğu" görüşünün hakim olduğu görülmektedir. Gazeteye göre, Türkiye Cumhuriyeti sürekli iç ve dış mihraklarca yıkılmak istenen bir ülkedir. Bu nedenle, konferansın yapılmasını istememektedir. Konferansın yapılması ciddi bir tehdittir. Kesinlikle toplanmaması gerekir. Gazete kendi okuyucularını da manipüle ederek, adeta onları harekete geçirmeye çalışmıştır. Konferans ile ilgili haberlerin tümünde önyargılı ve konferansa konuşmacı olarak katılanlara karşı kışkırtıcı ve saldırgan bir tavır sergilenmiştir. Tercüman düzenli olarak haberlerinde konferansa katılanları Türkiye'yi bölmek isteyenler olarak göstermiş, bilimselliklerini sorgulamış ve küçümseyen bir tutum sergilemiştir. "Sevri hortlatmak istiyorlar", "Bunlar kendine demokrat", "Gaflet ve dalalet hafif kalır", "Tek yanlı konferansa alkış", "Belgesiz konuştular" gibi başlıklar hiç şüphesiz yukarıda anlattıklarımızı doğrular niteliktedir. Gazetenin bu tutumu kendi ideolojisine ne kadar saplandığının bir göstergesidir. Gazete kendisi gibi düşünmeyen tüm görüşleri yok saymıştır. Kendi gibi düşünen insanlara ise haksızlık yapılmıştır. Konferansa konuşturulmamışlardır. Konferans sırasında Prof. Dr. İlhan Çuhadaroğlu'na ile ilgili haberlere geniş yer verilmiştir. Çuhadaroğlu'nun konuşmalarına gazete ile aynı paralellik taşıdığı için geniş yer verilmiştir. Öbür gazetelerde özellikle Hürriyet, Radikal, Evrensel gibi gazetelerde Çuhadaroğlu'na çok yer ayrılmamış, hatta Çuhadaroğlu'nun profesör olup olmadığı şaibe altında bırakılmıştır. Çuhadaroğlu'nun konferans salonundan hoş olmayan biçimde dışarı çıkartılması, aynı görüşü paylaşmayan kişi olarak konferans konuşmacıları tarafından suçlanması, mikrofonun kapatılması düşünce ve ifade özgürlüğü açısında hiç de hoş olmayan bir olaydır. Tercüman ve Zaman Gazeteleri konuyu uzun süreli bir işleyişle haber iletiminde sürekli gündemde tutarken, Hürriyet, Radikal, Evrensel konuya hiç de bu açıdan bakmadan, olayı konferansa katılan konuşmacıların konuşmalarının haklılığını ortaya koymak için bir araç olarak kullanmışlardır. Soykırım yoktur diyenlerin görüşleri sistemli bir biçimde Tercüman Gazetesinde geniş yer

alırken, vardır diyenler marjinal hale getirilerek, düşman olarak gösterilmiştir. Gazete adeta ideolojik haklılaştırma mücadelesine girerek, böylesine hassas bir konuyu taraflı, önyargılı bir biçimde ele alarak çok boyutlu tartışma ortamından uzaklaşmıştır. Ermeni soykırımı vardır diyenlerle hiç röportaj yapılmamış, ayrıntılı bilgi aktarımına imkan sağlayan haber üretim sistemini geliştirememiştir. Tercüman ile Zaman Gazeteleri aynı paralellikte milliyetçi söylemden yana bir haber söylemi oluşturmuşlardır.

Radikal gazetesine gelince, konferansın yapılmasından yana bir tavır sergilemiştir. Bununla birlikte konferansın yapılmasını engelleyen hukuk kararlarını eleştirmekten kaçınmamıştır. “Ermeni konferansına bu kez yargı freni. Yargı bilime kilit vurdu”, “akademisyenler: yargı yetkisini aştı.” ve “yargısız infaz” bu başlıklardan birkaçıdır. Yargının bilimsel özgürlüğü engellediği ima bile edilmiştir. Hiç şüphesiz yargının düşünce ve ifade özgürlüğüne karşı hala tepkili olduğunu ve özgürlüklerin yaşanmasına önyargılı bir tutum sergilediği mahkeme kararına gönderme yapan konferansın organizasyon komitesinin üyelerinin açıklamalarından anlaşılmaktadır. Mahkeme kararını eleştiren Prof. Dr. Halil Berktay katılımcıların sadece bir görüşü benimseyen, soykırım vardır diyenlerden oluşmadığı yönündeki açıklamaları mahkemenin kararına yöneltilen eleştirilerdendir. Radikal Gazetesi konferansın yapılmasını isteyen Hürriyet ve Evrensel Gazetelerinden ayrı olarak mahkeme kararına çok ciddi eleştiriler yöneltmekten kaçınmamıştır. Ayrıca gazete konuyu AB süreci ile ilişkilendirerek konunun bu tarafıyla ilgili açıklama yapan kişilerin görüşlerine yer vermiştir. Sabancı Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tosun Terzioğlu’nun “Endişemiz, Türkiye’nin saygınlığı açısından bu kararın ciddi sakıncalar yaratacağı yönündedir.” açıklamasındaki bu cümlesi ön plana çıkartılmıştır. Ayrıca ifade özgürlüğünün önemini dile getiren kişilerden biri olan TBMM Başkanı Bülent Arınç’ın “Farklı görüşler engellenmemeli, ifade özgürlüğü herkesten alkış alacak sözler söylemek değildir” açıklamasına vurgu yapılmıştır. Radikal Gazetesi var olan düzenle ciddi bir kavgaya girişerek, iktidarı karşısına almıştır. Konferansın iptal edilmesiyle birlikte tüm eleştirel görüşlere sayfalarında geniş yer vermiştir. Konferansa adeta toz kondurmamaktadır. Tercüman ve Zaman Gazetelerinden ayrı olarak iktidarla çok ciddi bir mücadele içine girmiştir. Doğrudan bir karşı çıkışla değil, ancak dolaylı yoldan; konferansın yapılmasını isteyen tarafların görüşlerine yer vererek bunu gerçekleştirmiştir. Yapılan açıklamaların sadece vurucu vurgu yapan kısımları ara başlıklarda da önümüze

çıkmaktadır. “Ciddi sakınca yaratır”, “Tepkiler özgürlüğü zedeliyor”, “Hukuk ve adaleti yitirmeyelim”, “Özgürlüklerle bağdaşmıyor”, “Yol kazaları arttı” gibi başlıklar gazetenin ideolojik temellendirmesinin daha çok özgürlüklerin yerleşmesi yönünden atıldığını görmekteyiz. Ancak bunu çoğulcu ve çok sesli bir ortamı sağlamaktan uzak bir yaklaşımla konferansta konuşulanlar üzerine bir tartışma ortamı yaratmadan, konferansı salt bu zamana kadar konuşulması toplumca yasaklanmış olanı konuşması açısından önem bulmuştur. Gazete soykırım yoktur diyenleri marjinalleştirmeden, karşı taraftakileri aykırı ve düşman göstermeden haber söylemi oluşturmuştur. Evrensel ve Hürriyet Gazeteleri gibi bir öteki yaratmadan, düşmanlıkları pekiştirmeden bunu gerçekleştirmektedir.

Zaman Gazetesi de, konferansa muhalif olan Tercüman Gazetesi gibi konferansın yapılmasına karşı bir haber söylemi oluşturmuştur. Bu tutumuyla oldukta ideolojik bir temellendirmeye giden gazete, kendi görüşünü paylaşmayanları ötekileştirmekten ve dışlamaktan kaçınmamıştır. Ayrıca gazete düşünce ve ifade özgürlüğünün gerçekleşmesini pek önemsememiş, ilk günden itibaren konferansın bilimsel yönünün bulunmadığına, yapılmamasının daha doğru olacağına vurgu yapmıştır. Öyle ki, konferansın yapılmamasını eleştirenlerin görüşlerine çok az yer verilmiş; yapılmasını istemeyenlerin görüşlerine, mahkeme kararını doğrulayan ifadelerine geniş yer ayrılmıştır. Gazete soykırım yoktur düşüncesini öylesine inanmaktadır ki, Tercüman Gazetesinden farklı olarak da gerçekte Ermenilerin katliam yaptığına dair haber yayınlamaktan da geri kalmamıştır. “Ermeni mezalimi canlı tanıkların gözüyle kitaplaştırıldı” haberi ile gazete Ermeni çeteler tarafından katledilen ve işkenceye uğrayan Türklerin yaşadığı acıları dönemin tanıklarının ağzından aktarıldığı kitabın tanıtımına geniş yer ayırarak, tarafgirliğini ortaya koymuştur. Ayrıca Radikal Gazetesinde Turkish Forum’un editörü olan Fatma Sarıkaya’nın konferansın oturumunda yaptığı çıkışa yer verilip, Halaçoğlu’nun açıklamalarına yer verilmezken, Zaman Gazetesinde Haloçoğlu’nun konferansa dönük eleştirilerine geniş yer ayrılmıştır. Konferansı diaspora uzantısı olarak niteleyen Holaçoğlu’nun açıklamaları ayrıntılı aktarılmıştır. Zaman Gazetesi de konferansın yapılmasına yana tavır takınan öbür gazeteler gibi karşı görüşte yer alan düşünceleri yok saymıştır. Okuyucularıyla soykırım vardır diye direten muhalif görüşleri çok az paylaşmıştır. Soykırım yoktur düşüncesini taşıdığı için bu düşünceyi pekiştirmeye dönük haber politikası gütmüştür. Ayrıca konferansı sürekli ve sistematik biçimde suçlayıcı

haber seçimi, işleyişi ve sunumuyla Zaman ideolojik dar çerçevesinin esiri olmuştur. “Konuşmacılar soykırımı tartışmadı” haberi bunlardan biridir. Konferansa karşı gazete öylesine önyargılıdır ki, konferansa sadece soykırımın konuşulacağını düşünmektedir. Bu Türk medyasının içinde bulunduğu olaylara geniş bir açıdan bakamayıp dar bir çerçevenin içine nasıl kapalı kaldığını göstermesi ilginçtir. Gazete aynı tavrı sergileyen Tercüman gibi, konferansa katılanların farklı görüşleri dile getirenlere karşı tahammülsüzlüğünü dile getirmiştir. “Konferansa tepki gösteren profesör salondan çıkarıldı” haberi aslında konferansı gerçekleştirenlerin ifade ve düşünce özgürlüğüne önem verirken, bunu sadece kendi gibi düşünenlere sağladıklarına dikkat çekmek istemektedir. Gazete burada bir eleştiri getirmektedir. Konferansın yapılmasını engelleyenleri suçlayanların karşı görüştekilere karşı ne kadar tahammülsüz olduklarını gösterip, aynı tavrı onların da sergilediklerini göstermeye çalışmaktadır.

Evrensel Gazetesinin konuya bakış açısı ise, Hürriyet ve Radikal Gazetesi gibi konferansa yönelik olumlu bir tavırdır. Onlardan farklı yönü ise, Evrensel’in konferansın tümüne Ermeni tezlerinin haklılığı yönünden bakmasıdır. Ermenilere soykırım yapılmıştır, hakları gasp edilmiştir. Bu iddialarını gazete konferansa katılanların ağzından ayrıntılarıyla aktararak aktarmaktadır. “Ermeniler düşman değil” başlığıyla iletilen haberin alt metninde Ermeni nüfusunun 1924 tarihinde ve sonrasındaki durumu (1924 öncesi 8.800 iken sonrasında 700’dür) rakamlarla iletilmiştir. Adeta iddia doğrulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu iddialara eleştiri getirenlerin kimlikleri haberin ilk metninde önce açıklanmamış, bu kimliklere karşı şaibeli bir durum yaratılmış, sonrasında kimlikleri açıklanmıştır. Fatma Sarıkaya’dan haberde ilk bahsedildiği zaman kimliği açıklanmamış kimliği sonrasında verilmiştir. Böylece toplumda bu kişinin inanırlığını ve meşruiyetini sorgulanır hale getirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Evrensel Gazetesinde öbür gazetelerde yer almayan tarafların birbirini tahrik eden açıklamaları yer almıştır. Bunlardan biri BBP İstanbul İl Başkanı Avukat Emin Emir’in açıklamalarıdır. Emir’in açıklamaları öbür gazetelerde yer almazken, “Siz Ermeni yaltakçıları, sizi biliyoruz ve dikkatle takip ediyoruz.” açıklaması yer almıştır. Bu haberle gazete tarafların birbirini tahrik ederek, kendi savunduğu düşünceyi paylaşanların karşı görüştekileri daha çok reddetmesini sağlamıştır. Karşı tarafın her an saldırı yapacak kadar militan bir tavır sergilendiği gösterilmeye çalışılmıştır. Öteki’nin marjinalleştirilmesi üzerinden karşı tarafın

düşman bellenmesi sağlanmıştır. Evrensel karşı görüşleri kendi görüşünü daha da pekiştirmek için kullanmıştır. Biz ve Öteki ayrımını en net biçimde Evrensel'in haber söyleminde yakalayabilmekteyiz. Gazete kendi yayın politikasını böylesine bir kısır döngünün içine hapsetmiştir. Çok boyutlu ve tartışmayı sağlayacak bir yayın politikasından uzaktır. İdeolojisine saplantı vaziyetinde takılıp kalmıştır. Evrensel yanlı gazetecilik performansı ile egemen ideolojinin karşısında yer alan tutumunu kalın çizgilerle, dikkat çekici bir biçimde çizmiştir. Evrensel öbür gazetelerden farklı olarak taraflar arasında bir düşmanlık yaratarak aynı gerçeği farklı biçimde sunmaktadır. Karşı görüşe öyle tahammülsüzdür ki, onu militan gibi göstermekten kaçınmamıştır. Konferansın yapılmasını destekleyen Hürriyet ve Radikal Gazetelerinde konferansın yapılmasını istemeyenler yaftalanmazken, Evrensel Gazetesinde okuyucunun zihninde konferansın yapılmasını istemeyenlerin milliyetçi görüşü benimseyenlerin olduğuna vurgu yapılmıştır. Öbür gazetelerden daha fazla bu tür haberlerdeki aktörlerin kimlikleri ön plana çıkartılmış ve altı kalınca çizilmiş ve sürekli gündemde tutulmaya çalışılmıştır.

Hürriyet Gazetesi açısından bakıldığında, Radikal ve Evrensel Gazeteleri gibi net bir çizgiden söz edilemez. Kimi zaman resmi söylemin karşısında yer almış, kimi zaman da ondan yana tavır sergilemiştir. Medya haber ve yorumlarıyla bireyin üretimine ve yeniden üretimine isterse özgürlükçü, paylaşımcı ve uzlaşmacı da yaklaşabilir. Bunun tam tersini de inşa edebilir. Hürriyet, özgürlüklerin özellikle de düşünce, ifade ve bilimsel özgürlüklerin kamusal alanda yaşanmasından yana bir tavır sergilemiştir. Demokratik gelişmelerin Tercüman Gazetesinde olduğu gibi ülkeyi bölmekle sonuçlanmayacağı yönünde bir algı Hürriyet'te yoktur. Hürriyet yukarıda da değindiğimiz gibi kamusal alanda özgürlüklerin yaşanmasından yanadır. Hürriyet var olan ideolojik düzene karşı duruşunu yinelemekten ilk başlarda kaçınmakla birlikte, daha sonradan var olan ideolojik düzene yaslanmaktan kaçınmamıştır. "Erivan sen de bunları konuş", "Sıra diasporada", "Ermeni tezleri kabul ettirme konferansı", "Olumlu ancak tek taraflı", "Erivan'dan ses yok" haber başlıkları hiç tereddüt etmeden karşı tarafın olumsuzlanmasına hizmet etmektedir. Ancak Hürriyet burada Evrensel Gazetesinde olduğu soykırım yoktur diyenleri milliyetçilikle suçlamamış, tam tersine düşmanı dışarıda göstermiştir. Hürriyet'e göre, asıl muhatap Ermenilerdir. Bu başlıklarla karşı taraf sürekli konuşamamakla suçlanmakta, konferansın bu nedenle de, özellikle karşı tarafın acizliği

nedeniyle daha da değerli olduğuna değinilmek istenmektedir. Çünkü Türkiye karşı tarafın tezlerini konuşarak bir tabuyu yıkmıştır. Türkiye artık rahatlamıştır. (Ermeni konferansı ile Türkiye rahatladı) Konferansa karşı olumsuz bir tavır sergileyen Tercüman, Zaman Gazetelerinde toplantılardan birinde Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink "Bu topraklarda gözümüz var, kökümüz burada" başlıklı haberine oldukça geniş yer ayrılarak böylesine karşı tarafta düşmanlık duygularını artıracak bir başlık kullanılması oldukça ideolojiktir. Burada olayın manipüle edilmeye çalışıldığı açıktır. Aynı başlığı konferansa dönük olumlu tavır sergilediğini söylediğimiz Hürriyet Gazetesinde de görmekteyiz. Böylesine bir başlık kullanılması Hürriyet'in yayın politikasında resmi söylemden yana bir tavır sergilediğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Hürriyet konferansa dönük tarafsızlığını yitirmiş ve resmi söylemden yana bir tavır takınmıştır. Konferans sonrasında ise karşı tarafa yüklenmiştir. Karşı tarafa Erivan diyerek onu küçümseyen bir tavır sergilenmiştir. Erivan'dan ses yok diyerek de karşı tarafın korktuğu ima edilmeye çalışılmıştır. Hürriyetin ilk başlarda konferansa dönük geliştirdiği olumlu yaklaşımın konferansın bitimine yakın yön değiştirip daha çok ideolojik bir temellendirmeye doğru kaydığı görülmektedir. Her ne kadar gazete karşı görüşün fikirlerini yok saymamış, geniş ölçüde okuyucularına aktarmış ise de konferansın sonlarına doğru söylemi resmi söylemle paralellik göstermeye başlamıştır.

İncelememizin sonunda, toplumda tabu olarak gösterilen ve tartışılmasının toplumda çatışmalara yol açacağına inanılan bir konunun Türkiye'de medya tarafından ele alınması, tarafların birbirlerini olumsuzlaması ve sıra dışı hale sokulması üzerinden gerçekleşmektedir. Etnik, dinsel, cinsel, kültürel kimliklerin medya tarafından ele alınışı, eğer bu kimlikler toplumun yoğunluğuyla benzerlik göstermiyorsa onu dışlayarak, kötüleyerek, sıra dışı hale getirilerek olmaktadır. Farklı olana duyulan korku, onun bizi yok edeceğine olan inancımız etrafında şekillenen düşünce yapımız nedeniyle onu ötekileştirmekteyiz. Bundan dolayı öteki olarak sınıflandırdığımız tarafın bir hakkı kullanmasını bile varlığımızı tehlikeye sokabilecek şekilde algılamaktayız. Düşünce ve ifade özgürlüğü gibi temel haklardan sayılan bir özgürlüğü bile öteki olarak yaftalanan tarafın kullanmasına tahammülsüzlük gösterebilmekteyiz.

Türk medyasından seçtiğimiz bu beş gazetenin Ermeni konferansı özelinde bu ve buna benzer olaylarda takındığı tavır benzer niteliklere sahiptir. Şöyle ki, tüm gazeteler kendi

görüşlerine yakın olmayan görüşü hemen dışlamakta, sıra dışı ve bir tehlike olarak algılamaktadırlar. Korku temelinde şekillenen bir yayın politikası gütmektedirler. Gazeteleri takındıkları tavır nedeniyle de suçlamamak gerekir. Çünkü bireyler gibi kurumlar da toplum yaşamının bir parçasıdır. Toplumsal yaşamda kendimizden farklı olanlara yaklaşım biçimimiz de bundan farklı olmadığından, gazetelerin de farklı bir tutum sergilemelerini beklemek safdillik olacaktır, kanımızca. Toplumsal yaşamda bireyin kendi dışındakilere bakış biçimi korku temelinde şekillenmektedir. Toplumsal yaşam içindeki farklı dinamikler; ekonomik, kültürel, siyasal güçler, bireyin bilincine kendi dışındakine korkarak yaklaşılması gerektiğini söylemektedir. İster ekonomik yapıda, ister siyasal, kültürel yaşamda olsun güçlü ve güçsüz arasındaki süren bir savaşa tanıklık etmekteyiz. Toplumda şöyle bir algı mevcuttur. Toplum ve yaşam zıtlıkların mücadele alanıdır. Bu mücadelede kimin kazanacağını ise güçlü olan belirler. O halde, kendi dışımızdakiler bizim mücadele alanında var olma savaşımı verdiğimiz kişilerdir. Zafer kazanmak istiyorsak güçlü olmalı ve karşı tarafı yenmeliyiz. Hal böyleyken, gazetelerin konferansa ilişkin geliştirdikleri yaklaşım biçimi de toplumsal algımızdaki bu düşünceyle paralellik göstermektedir. Gazetelerin haber söyleminin diyalektik bir hareketten kaynaklandığını ve karşıtlıkların kurulması, sürdürülmesi ve pekiştirilmesi ile şekillendiğini söyleyebiliriz.

SONUÇ

"Medya Söylemi ve Yeni Siyasal Politikalar Çerçevesinde Kimlik Algılaması (Ermeni Konferansının Sosyo-Politik İncelemesi) başlıklı tezimizde siyaseti oluşturan temel kavramların üretim sisteminin uğradığı değişimin yanında temel kavramların içeriğinde meydana gelen dönüşüm ve siyasete yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Öncelikle Marksist söyleme göre, üretim biçimi insanların kendilerini, kendi maddi üretimlerinin büründüğü toplumsal biçimler aracılığıyla üretir. Maddi üretim biçimi insanların meydana getirdiği toplumsal oluşları da belirler. Bunlardan biri de siyasettir. Siyaset Marx'a göre, alt yapının bir yansımasıdır. Ekonomi üst yapıda bulunan insanın yarattığı tüm toplumsal pratiklere etki eder. Ekonomi siyaseti dönüşüme uğrattığı gibi, siyaseti oluşturan diğer kavramları da buna bağlı olarak dönüşüme uğratmaktadır. Devlet, iktidar, din, demokrasi, ideoloji ve yurttaşlık kavramları da ekonominin belirleyiciliğinin etkisi altındadır. Ekonomi üst belirleyici etken olarak toplumsal yaşamı da dönüşüme uğratmıştır. Yaşam biçimindeki değişime bağlı olarak da insan toplumsal yönetim biçiminde, inanış biçiminde, var ediş biçiminde yeni bir düzen inşa etmektedir. Yerleşik kentli yaşama geçiş yeni bir medeniyeti beraberinde getirmiştir. Önceleri göçebe bir yaşam süren insanoğlu üretim biçimindeki değişim ile birlikte yerleşik düzene geçmeye başlamış, bu yeni yaşam biçimi toplumsal kurallarda da değişime neden olmuştur. Yeni normlar beraberinde gelmiştir. Toplumsal yaşamı düzenleyen normlar değişmiş, bu yeni düzende uyumu ve beraberliği sağlayacak yeni normlar yerini almıştır. Din algısı da değişmiştir. Din toplumsal yaşamda ana belirleyici olma özelliğini yitirmiştir. Laik devlet yaşamında dinin önüne insanın yarattığı hukuk düzeni geçmiştir. Baskıcı iktidar anlayışı değişime uğramış yerine daha liberal, yetkilerini devretmiş, denetlenen bir egemenliğe kavuşmuş iktidar vardır. Kapitalizm ile birlikte halkın yönetim biçiminde değişmeler söz konusu olmuş, demokrasi kavramının gelişimi bireyin devlet karşısında daha güçlü olmasını sağlamıştır. Devlet bireylere daha saygılı olmuş, haklarını koruma altına almış, kendini birey karşısında sınırlamıştır. İdeolojiler keskinliklerini yitirmiş daha özgürlükçü, ezilen tüm sınıfları yanına alan bunu da özgürlük çatısı altında gerçekleştirmeye çalışan düşünyapılara dönüşmüştür. Tebaa kavramı yerine yurttaşlık kavramı almıştır. Fordist üretim biçiminin getirdiği zorunlu değişimlerden biri de, insanların haklarla çevrelendiği yurttaşlık kavramında

olmuştur. Yurttaş kavramı etrafında tanımlanan birey artık hakları olan özgürlük talebinde bulunan toplumsal varlıktır. İktidarın karşısında özgürlük mücadelesi vermektedir. Kendini iktidarın aldığı duruma göre tanımlamaktadır.

Kapitalist üretim biçimi hiçbir üretim sisteminde olmadığı kadar hızla genişleyen ve en dinamik üretim sistemidir. Bu sistemin baş döndürücü hızla genişleyen yapısının gereksinim duyacağı normların insanlar tarafından paylaşılmasında medya, iktidarın ana ortaklarından biridir. Medyaya sahip olan güçlü ekonomik sınıflar iktidarla beraber gerçeği yeniden inşa eder. Medya bu anlamda toplumda neyin, nasıl konuşulacağını, kimliklerin nasıl inşa edileceğinin karar merkezidir. Medya ekonominin yarattığı yeni toplumsal düzendeki insan ilişkilerinin meydana getirdiği imgelere anlam yüklemesi yapar. Günümüzde ekonomi giderek artan üretim karşısında üretilen bol miktardaki metanın tüketilmesi sorunu ile karşı karşıyadır. Üretilen bol miktardaki endüstriyel metanın tüketilmesi için medyanın özellikle bireylerce paylaşılan ihtiyaç ve gereksinimleri yeniden anlamlandırması ve yeni gereksinim ve ihtiyaçlar yaratması gerekmektedir. Medya ekonomiye bu amaçla hizmet eder. Medya söylemi de bu paralellikte gelişir. Üretilen haber, dizi, eğlence gibi ön yapım işlemine tabii tutulmuş birçok program özellikle üretim ve tüketim üzerine kurulu sistemin desteklenmesi ya da onaylanması üzerine kuruludur. Tüketimin artması için de yeni bir kültürün yaratılması gereklidir. Popüler kültür, tüketimin artmasına bu anlamda hizmet eder. Kapitalist dünyada tüketim, sistemin ana can damarıdır. Bireyler de bu sistemin canlı kalmasında tüketiciler olarak ana taşıyıcıdırlar. Tüketim, tüketici için yaşam kaynaklarını elde etmenin ve kendini gerçekleştirmenin yoludur. Bu nedenle de, kapitalist sistem kültürün kimi değerleriyle buluşmakta, yeni bir kültür yaratmakta ve bu yeni yaratılan kültürün toplumca benimseneceği bir kültür olması yönünde çaba harcamakta ve popüler kültürün oluşumunu şekillendirmektedir. Habermas, iletişimsel eylem modelinde kapitalist sistemin toplumda yarattığı diyalektik karşıtlıklara değinmektedir. Bu karşıtların toplumda bir mücadele alanı yarattığını, bunun da kimlikler özelinde bir mücadeleye dönüştüğünden dem vurmaktadır. Ben ve öteki olarak tanımladığı kimlikler, egemen ve onun etrafında şekillenen, onun karşıtlığından beslenen bir yapıdır. İktidar kendi egemenliğini öteki üzerinden kurgular. Ben ve öteki'nin arasındaki farklılıklarının ve buna bağlı çatışmanın nedenlerini Ben ve Öteki'nin ontolojik, yani öznel yaşam alanlarındaki gerçeklik algılanmasına bağlamaktadır. İletişimsel eylemde bulunan özneler, bir yaşama

evreninde yaşamaktadırlar. Her ne kadar kendilerine oluşturdukları öznel dünya nesnel dünyaya bağlı olsa da, aynı zamanda bundan farklı da olabilmektedir. Medya gerçekliği bu alanları da kurgulayarak kimliklerin birbirlerini algılamalarını sağlar.

"Medya Söylemi ve Yeni Siyasal Politikalar Çerçevesinde Kimlik Algılaması (Ermeni Konferansının Sosyo-Politik İncelemesi) başlıklı tezimizde siyasette meydana gelen ya da geldiğini düşündüğümüz değişimin medya söylemine yansımasını incelemeye çalıştık. Gördük ki, siyasette kimlikler temelinde meydana gelen söylem biçimleri aslında hem toplumsal katmalardaki bireylerin yaşam evrenlerinde hem de medyada var olan ortak kültüre bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu tehdit algısı yok olma korkusuyla öteki olarak algılanana saldırı, sıra dışı kılma, dışlama, kötüleme şeklinde gerçekleşmektedir. Ermeni konferansı özelinde ele aldığımız olayın medya söylemindeki yansımaları da göstermiştir ki, toplumsal algımız hala kendimiz gibi düşünmeye karşı olumsuzlayıcı bir imge yaratma üzerinedir. Temel bir hak olan ifade ve düşünce özgürlüğüne karşı olan tahammülsüzlük ise oldukça çarpıcı boyuttadır. Ermeni konferansının yapılmamasına dönük çabalar, soykırım vardır diyenlerin seslerini çıkarmalarına imkân sağlamaya dönük bu çabanın önünü kesmeye yöneliktir. Sonrasında konferansa katılanların birbirleriyle olan çatışmaları, tarafların birbirlerini baskı altına almaya çalışmaları ve medyanın olup biteni yansıtma biçimi ise çatışma ortamını daha da körükleyici bir hal almıştır. Bu durum özgürlüklere olan bakış açışımızın ne denli dar bir çerçeveden seyretmekte olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu noktada, medyanın, konuyu ele alış biçiminden ötürü, çok sesli ve tartışma ortamı sağlayacak mecra olmaktan uzak düştüğünü görmekteyiz. Medya taraf olmak yerine, taraflar arasında tartışma ortamını sağlayacak bir yer olmalıdır. Medya bu olayda taraflardan biri gibi hareket etmiş, okuyucunun çok boyutlu ve tarafsız bilgi ve enformasyon edinmesini sağlayacak ortam sunamamıştır.

Günümüz yaşam biçimi ise, ortak kimliğin dışında olan her türlü kimliğin etnik, kültürel, cinsel olsun tanınma talebiyle karşı karşıyadır. Tanınma isteyen bu geniş kesimler artık kamusal yaşam içinde kendilerini göstermek istemekte, özgürlük talebinde bulunmakta, kendilerine kapalı olan kamusal yaşam alanı içinde yer edinmek istemektedirler. Materyalist tarih kavrayışına göre, insanların var oluş koşulları onların bilincini belirler. Bu nedenle insanın bilincinin şekillenmesi onu kendi dışındakilerden farklılaştırır. Bireyler toplumsal

yaşam evrenlerini hem verili bulurlar hem de kendileri kurarlar. Verili bulurlar, çünkü toplumsal bir yaşamın içine doğarlar. Dolayısıyla toplumsal yaşamın normlarına uymaları beklenir. Kendileri oluştururlar, çünkü insanlar bulundukları yaşam evrenlerinde kendilerine ait normlar da oluştururlar. Bu normlar ortak yaşam alanının normlarıyla her zaman aynılık göstermez. Çatışma ortamını yaratan da bu normlar arasındaki farklılaşmadır. Bireylerin var oluş koşullarından gelen gereksinimleridir. Bu gereksinimler her zaman ortak gereksinimlerle uyumluluk göstermez. Bireyin var oluş koşullarından gelen gereksinimleri uçsuz, bucaksız bir canlılık gösterir. Bu nedenle iktidar tarafından dayatılan belirlenimciliğe karşı çıkar. Birey bilimin, düşüncenin, bilginin, dinin, devletin her türlü iktidarın belirlenimcilik eksenindeki isteğini reddeder. Ona karşı bir tavır geliştirir. Bireyin bu oluşumu karşısında iktidar farklı kimliklerin var oluşlarına yer açmak zorundadır. Bireyin öznel ve tekil yaşam alanına ilişkin oluşturduğu kimlik ortak yaşam alanı ile uyumlu değildir. Günümüzde çatışmaya neden olan kimliklerin farklılaşması eksenindeki bu yapı devlet tarafından aslında bir zenginlik unsuru olarak değerlendirilmektedir. İktidar bu farklı kimliklerin oluşumlarını ortak yaşam alanında demokrasinin gelişimi açısından destekler. İktidar bu oluşuma demokrasinin gelişimi ve olgunlaşması açısından bakar. Toplumsal evrenin biz ve öteki biçiminde ayrılmasını istemeyen günümüz iktidar yapısı biz kavramına vurgu yaparak, iktidarın farklı kimliklere olan bakış açısına normallik kazandırır. Ermeni konferansı özelinde incelediğimiz Türkiye'deki farklı kimliklerin medyada sergileniş biçimi ise, bir zenginlik unsuru olarak değil, bir tehdit olarak algılanır. Biz ve öteki biçiminde karşıtlıklar üzerine kurgulanan toplumsal yapı iktidarın belirlediği normalliği yaşar. İktidar tarafından belirlenen bir normallik vardır. Bu normallik dışında kalan diğer kimlikler öteki olarak konumlandırılır. Bu nedenle Türk gazetelerinde Ermeni konferansının yapılmasını öteki olarak konumlandıran düşünce yapısı, kimi gazetelerde konferansın yapılmasına karşı çıkanları öteki olarak gösterirken, kimileri de tamamıyla Ermenileri öteki olarak göstermeye çalışmıştır.

Öteki karşıtlığı üzerinden tanımlanan kimlikler bir tehdit unsuru olarak algılanmakta, kimi zaman üyelerine karşı suikast düzenlenerek ortadan kaldırmaya yönelik hareketlere varmaktadır. Türkiye gibi milliyetçi akımların etkisini çok şiddetli hissettirdiği bir ülkede kimi zaman bu tür şiddet eğilimlerine etnik kimlik üyeleri üzerinden tanıklık edilmektedir. Üzeyir Garih cinayeti ve en son Hrant Dint suikastı bunlardan bazılarıdır. Özellikle öteki olarak

tanımlanan kimliklerin üyeleri medya aracılığıyla sıra dışı ilan edilerek, kimlik gruplarının en sivri uçları olarak gösterilmektedir. Hedef olarak belirlenmekte, bütün karşıt öfkenin muhatabı olarak betimlenmektedirler. Hrant Dink'in açıklamalarının "Bu topraklarda gözümüz var" başlığıyla gazetelerin hepsinde başlık olması özellikle milliyetçi gruplar üzerinde Dink'e karşı ciddi bir öfke birikmesine yol açmaktadır. Milliyetçi gruplarca Ermenilerin temsilcisi, özellikle Asala terör örgütü olarak tanımlanan grubun üyesi bir terörist olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Dink'e karşı Milliyetçi grupta ciddi bir öfke ve şiddet eğilimi doğurmaktadır.[*] Bu ve buna benzer olaylar bizlerin hala birbirimize çok keskin hatlarla baktığımızı, birbirimizi toplumsal yaşam alanının ayrı noktalarına ittiğimizi göstermektedir. Maalesef biz ve ötekiler ayrımı toplumdaki farklı kimlik grupları etrafında çok şiddetli biçimde hala devam etmektedir. Bu grupların birbirlerine bakış açısı ise birbirlerini tehdit unsuru olarak algılamalarına ve bunun sonucunda öfke patlamalarına ve en sonunda da şiddete dönüşerek, birbirlerinin hayat hakkını sonlandırmaya kadar bile gitmektedir.

Zaten siyasal iktidarın da kimlikleri tanıma ve kamusal alanda seslerini duyurmalarına ilişkin yaklaşımları da olumlu değildir. Ermeni konferansının ilkinin Adalet Bakanı Cemil Çiçek'in 'Türk milletini arkadan hançerliyorlar' açıklamasıyla yapılacağı tarihte ertelenmesi iktidarın etnik kimlikler özelinde olaya bakış açısını yansıtması açısından kanımızca çarpıcı nitelik taşımaktadır. İktidar Ermeni olayının kamusal alanda konuşulmasını istememektedir. Adalet Bakanı'nın bu çıkışı bir anlamda iktidarın genetik kodlarına işlenmiş olan resmi söylem karşıtlığına bakış açısını yansıtmaktadır. Konuşulacak ise, iktidarın belirlediği ve sınırladığı çerçevede, resmi ideolojiye yakın konuşulmalıdır. Mahkeme kararı da bu düşünce doğrultusunda gelmiştir. Mahkeme konferansa kimin katılacağını, herkese açık olup olmadığını, farklı görüşte kişilerin davet edilip edilmediği, dar çerçevede düzenlenen bir toplantıysa kıstasların neler olduğunu sorarak konferansı ertelemiştir. İktidar tarafından belirlenen hukuk kuralları da zaman zaman azınlık kimliklerini özgürleştirmek, kamusal katılımı sağlamak, tartışma ortamı yaratmak yerine hegemonik düzenin devamından yana tavır alan bir resmi devlet söylemini yerleştirmeye dönüşebilmektedir.

[*] Agos Gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, 19 Ocak 2007'de kendisine düzenlenen bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu elem durum için milliyetçi gruplar hedef olarak gösterilmiştir. Durum belirsizliğini korumaktadır. Çünkü bugüne kadar özellikle yakın siyasi tarih göz bulundurulduğunda, bu türden Türkiye'nin iç dengelerini sarsan vahim olaylar ulusal değil, uluslar arası menşei olduğunu ileri süren sayısız komplo teoriler ile karşılaşılmaktadır.

Medya söylemi de yerleşik resmi söylemi devam etmesine yardımcı olur. Medya haber metinlerinin üretiminde dolayısıyla bireyin bilincinin üretiminde temel belirleyici konumda olmasa da, bunlardan biridir ve oldukça da etkilidir. Özellikle sosyal gerçekliğin yeniden inşası sürecinde, kimliklerin tanımlanması sürecinde belirleyicidir. İktidar medya aracılığıyla kimliklerin inşasını bireylerin bilinçlerinde nasıl algılanacağını gerçekleştirir. Medya anlam üretim sürecinde kimliklerin sınırlarını belirler. Türk medyasının Ermeni konferansı özelinde olaya bakış açısı da resmi söylemin yinelenmesi üzerinden gerçekleşmiştir. Türk medyasının Ermeni konferansına bakış açısını göstermesini amaçladığımız araştırmamızda araştırma evreni olarak belirlediğimiz 5 gazetenin söylem analizi de bize bunu açık biçimde göstermektedir. Medya kimliklerin kamusal alanda aleni biçimde kendilerini göstermesinden rahatsız olmakta, kimliklerin kendi taleplerini dile getirmelerini istememekle beraber bunları birer tabu olarak kalmasından yana tavır almaktadır. Hatta temsilcilerinin açıklamalarının en sivri taraflarını haberlerinin manşetlerine taşımaktadır. Sözgelimi, Hrandt Dink'in Ermeni konferansında yaptığı konuşmasının bir cümlesini gazetelerinin hepsinin konuyla ilgili haber başlığında görmekteyiz: **"Bu topraklarda gözümüz var"** Bu tümcenin konferansın yapılmasını istemeyen gruplar üzerindeki etkisi şudur ki, Tercüman Gazetesi de bu düşünceyi şu manşete taşımaktan kaçınmamıştır. **"Sevri hortlatmak istiyorlar"** Bu düşüncenin meydana getirdiği korku, öteki olarak yaftalanan kimliklerin genel toplum algısında bir tehdide dönüşmesine neden olmaktadır. Bu durum bu temsilin bir sonucudur, hiç şüphesiz. Medyanın gerçekliği yeniden kurması ve yeniden tanımlamasıyla gerçekleşen bir sonuçtur. ir. Ermeni konferansında medya gerçekliği, daha konferans öncesinde Ermenilerin iddialarının gerçekdışı olduğu yönünde şekillendirilmiştir. Sonrasında da gerçekdışıdır, karşımızdaki Ermenilerin ve hatta başka devletlerin topraklarımızda gözleri vardır, bu konferansta bu oyunun bir parçasıdır. Aslında ne Ermeni vatandaşlarının ne de Türk vatandaşlarının Türkiye'de böyle bir sorunu olduğundan söz edilemez. Sorun dolayısıyla Baudrillard dediği gibi bir simulark'tır, yani gerçekdışıdır. Bu gerçekdışılık ta hiç şüphesiz medyanın üretimidir. Bu nedenle, medyaya göre konunun kamusal alanda konuşulmasına gerek yoktur. Bu şekilde de, sorunu gündeme taşımak isteyen temsilcinin kötü niyetli olduklarına dair oluşturulmuş yerleşik algının devam etmesi sağlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Arat Zehra F., Democracy and Human Rights in Developing Countries, Lynne Riener Publisher, USA., 1991

Akal Cemal Bali, Devlet Kuramı, Dost Yay., Ankara, 2000

Aklaev Airet R., Democratization and Ethnic Peace, Ashgate Publisng, USA., 1999

Abeles Marc, Devletin Antropolojisi, Kesit Yay., İst.,1998

Althusser Louis, Marx İçin, İthaki Yay., İst., 2002

Arslan Zühtü, İdeoloji Türk Militarizmi ve Post Militarist Açılımlar, Doğu Batı 1, Ank. Yıl.7, Sayı.28

Arendt Hannah, Geçmişle Gelecek Arasında 2, İletişim Yay., İst., 1996

Atay Tayfun, Yaşasın Meşhuriyet Çağı, Epsilon Yay., İst., 2004

Abootalebi Ali, Islam and Democracy, Garland Publisher, New York, 2000

Adorno Theodar W., Minima Moralia, Metis Yay., İstanbul, 1998

Ateş Davut, Kuram, Eylem ve İnanç ekseninde Siyasal İdeolojilerin Geleceği, Doğu Batı1, Ank., Yıl. 7, Sayı 28

Alejandro Roberto, Hermeneustics Citizenship and the Public Sphere, State University of New York Pres, 1993

Althusser Louis, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, İthaki Yay., İstanbul 2003

Arık Bilal, “Pınar Altuğ Olayı Bağlamında Çapraz Tekelleşmenin Habere Etkisi”, İletişim yazıları, Tablet Yayınevi, Mart 2006

Alexander Jeffrey C., Real Civil Societies, Sage Publications, London, 1998

Aydoğan Filiz, Medya ve Popüler Kültür, MediaCat Yay., İst., 2004

Başkaya Fikret, Doğu/Batı Çatışması Değil, Kapitalist/Emperyalist Saldırı, Doğu Batı 3, Sayı 30, Yıl.8

Boggs Carl, The End of Politics Corporate Power and The Decline of The Public Sphere, The Guildford Pres, New York, 2001

Bauman Zygmunt, Modernlik ve Müphemlik, Ayrıntı Yay. İstanbul, 2003

Benhabib Şeyla, Modernizm, Evrensellik, Birey, Ayrıntı Yay., İst., 1999

Benhabib Seyla, Eleştiri Norm ve Ütopya, İletişim Yay., İst., 2005

Barber Benjamin, McWorld’a Karşı Cihat, Cep Kitapları, İst., 2003

Barber Benjamin, Güçlü Demokrasi, Ayrıntı, Yay., İst., 1995

Bektaş Arsev, Kamuoyu İletişim ve Demokrasi, Baglam Yay., İst., 1996

Beardsworth Richard, Derrida and the Political, Routledge, New York, 1996

Batmaz Veysel, Karartma, Karakutu Yay., İst., 2003

Baudrillard Jean, Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm, Boğazici Üni.Yay., İst., 2002

Batmaz Veysel, Medyaya Düşman Yetiştiriyorum, Karaku Yay., İst., 2003

Canmack Paul, Capitalism and Democracy in The Third World, Leicester Universtiy Press, London, 1997

Cantazen Rolf, Daha Az Devlet Daha Çok Toplum, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000

Cassirer Ernst, Devlet Efsanesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984

Çavuşoğlu Feyiz, Türkiye ve Demokrasi, Yeni Türkiye "Türk Demokrasisi" Özel Sayısı, Eylül-Ekim 1997 Sayı 17

Cevizci Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yay., İst. 2000

Chomsky Noam, Demokrasi Gerçek ve Hayal, Pınar Yay., İst, 2001

Connor Steven, Post Modernist Kültür, Yapı Kredi Yay., İst., 2001

Dellaloğlu Besim F., Toplumsalın Yeniden Yapılanması Habermas Üzerine Bir Araştırma, Bağlam Yay., İst., 1998

Debord Guy, Gösteri Toplumu,, Ayrıntı Yay., İst., 1996

Dursun Çiler, Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi, Elips Yay., Ankara, 2004

Dijk Van Teun A., News Analysis, Lawrance Erlbaum Associatess Publishing, New Jersey 1998

Engels Fredrich, Anti-Duhring, Sol Yayınları, Ankara, 2003

Ertuğrul Kurşat, Sosyal Teoride İdeolojik Kapanımları Kırma Arayışları ve Doğu/Batı Ayrımı, Doğu Batı1, Ank., Yıl.7, Sayı.28

Eagleton T., Kuramdan Sonra, Literatür Yay., İst., 2004

Erinç Orhan, Medya ile Politika, Çağdaş Yay., İst., 1996

Ellul Jacques, Sözün Düşüşü, Paradigma, İstanbul, 1998

Fiske John, Popüler Kültürü Anlamak, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1999

Foucault Micheal, Power/Knowledge, 1972-1977 aktaran Serpil Sancak Üşür, İdeolojinin Serüveni, İmge Yay., Ank., 1997

Foucault Micheal, Toplumu Savunmak Gerekir, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003

Foucault Micheal, Entellektüelin İşlevi, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000

Falzon Christopher, Foucault ve Sosyal Diyalog, Paradigma, İst., 2001

Foucault Micheal, Özne ve İktidar, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000

Gezgin Suat, Basında Fotoğrafçılık, İ.Ü.İletişim Fak. Yay., İstanbul, 2002

Güneş Sadık, Medya ve Kültür, Vadi Yay., Ankara, 1995

Göle Nilüfer, Mühendisler ve İdeoloji, Metis Yay., İstanbul, 1998

Gunder Andre Frank- Gills Barry K., Dünya Sistemi, İmge Kitabevi, Ankara, 2003

Geuss Raymond, Eleştirel Teori, Ayrıntı Yay., İst., 2002

Göle Nilüfer, Modern Mahrem, Metis Yay., İstanbul, 2001

Güvenç Bozkurt, Kültürün ABC'si, Yapı Kredi Yay., İst., 2002

Güngör Nazefe, Popüler Kültür ve İktidar, Vadi Yay., Ankara, 1999

Gans Herbert J., Popüler Kültür ve Yüksek Kültür, Yapı Kredi Yay., İst. 2005

Gauchet Marcel, Demokrasi İçinde Din Laikliğin Gelişimi, Dost Yay., Ankara, 2000

Hadenius Axel, Democracy and Development, Cambridge Üniversity Pres, Cambridge, 1992

Habermas Jurgen, Öteki Olmak, Öteki'yle Yaşamak, YKY., İst., 2002

Haynes Jeff, Democracy and Civil Society in the Third World, Polity Press, Oxford, 1997

Horkheimar Max- Adorno Theodar, Aydınlanmanın Diyalektiği, Kabalcı Yay., İstanbul, 1996

Henru Lefebvre, Diyalektik Materyalizm, Kanat Yay., İst., 2006

Habermas Jurgen, İletişimsel Eylem Kuramı, Kabalcı Yay., İst. 2001

Irvan Süleyman, "Metin Çözümlemelerinde Yöntem Sorunu", Medya ve Kültür, (3-5 Mayıs 2000, 1. Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri,)Ankara Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi, 2000

İrvan Süleyman, Medya, Kültür, Siyaset, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1997

İnceoğlu Yasemin, Medya ve Toplum, Der Yay., İst., 1998

İnceoğlu Yasemin, Uluslar arası Medya, Der Yay., İst., 2004

Kant Immanuel, Pratik Usun Eleştirisi, Say Yay., İst., 1999

Kahraman Hasan Bülent, Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu, Agora Yay., İst., 2003

Keskin Zerrin Ertan, "Türkiye'de Haber İncelemelerinde Van Dijk Yöntemi", Haber Hakikat ve İktidar ilişkisi, Derleyen: Çiler Dursun, Kesit Tanıtım, Ankara, 2004

Kaya Ayhan, İdeolojiden İdeolojiye Yolculuk: Düşüncebilimden Kimlikbilime, Doğu Batı 1, Ank., Yıl.7, Sayı.28

Küçük Mehmet, Medya, İktidar, İdeoloji, Ark Yay., Ank. 1999

Kapani Münci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yay., İst. 1992

Laclau Ernesto, İdeoloji ve Politika, Belge Yay., İst., 1985

Laclau Ernesto, Siyasal Kimliklerin Oluşumu, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1990

Laclau Ernosto, Evrensellik Kimlik ve Özgürleşme, Birikim Yayınları, İst.,2000

Lull James, Medya İletişim Kültür, Vadi Yay., Ankara, 2001

Mills Wright, İktidar Seçkinleri, Bilgi Yay., Ankara, 1974

Marx Karl/Engels Friedrich, Din Üzerine, İmter Yay., İstanbul, 2000

Mannheim Karl, İdeoloji ve Ütopya, Epos Yayın., Ankara, 2002

Marx K.-Engels F., Alman İdeolojisi, Sol Yay., Ank, 1992

Marx K., Kapital1, Sol Yay, Ank., 2000

Mayer Thomas, Medya Demokrasisi, İş Kültür Yay., İst., 2004

Mathews David, Politics For People, Universitey of Illinois Press, USA., 1994

Marx Karl, Fransa'da İç Savaş, Sol Yay., Ankara, 1991

Marx Karl, Fransa'da Sınıf Savaşımları, Sol Yay., Ankara, 1996

Marx Karl, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, Sol Yay., Ankara, 2002

Modleski Tania, Eğlence İncelemeleri, Metis Yay., İst., 1998

Oktay Cemil, Siyaset Bilimi İncelemeleri, Alfa Yay., İst., 2003

Oskay Ünsal, Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş, Der Yay., İst., 1992

Oskay Ünsal, Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım, YKY., İst., 1999

Özbek Meral, Kamusal Alan, Hil Yay., İst., 2004

Ortaylı İlber, Devlete Nasıl bakmalı, Devlet Sayısı Doğu – Batı Yıl 1, Sayı1, Kasım Aralık Ocak 1997

Özbek Sinan, İdeoloji Kuramları, Bulut Yay., İst., 2000

Özgen Murat, Gazetecinin Etik Kimliği, İ.Ü. İletişim Fak. Yay., Üni. Yay. No.4322, İst., 2002

Postman Neil, Televizyon Öldüren Eğlence, Ayrıntı Yay., İst., 1994

Rousseau Jean-Jacques, Toplum Sözleşmesi, Adam Yay., İst., 2001

Rigel Nurdoğan, Kağıt Kaplanlar, Der Yay., İst., 1993

Rigel Nurdoğan, Rüya Körleşmesi, Der Yay., İst., 2000

Rowe David, Popüler Kültürler, Ayrıntı Yay., İst., 1996

Ritzer George, Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek, Ayrıntı Yay., İst., 2000

Schudson Michael, Haber Üretiminin Sosyolojisi, İLEF YILLIK 94, Ankara Üniversitesi İletişim Fak. Yay.

Stenbergen Bart Van, The Condition of Citizenship, Sage Publications, London, 1994

Sözen Edibe, Söylem, Paradigma, İst., 1999

Sözen Edibe, Demir Kafesten Plastiğe Kimliklerimiz, Birey Yay., İst., 1999

Sözen Edibe, Medyatik Hafıza, Timaş Yay., İst., 1997

Swingewood Alan, Kitle Kültürü Efsanesi, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1996

Storey John, Popüler Kültür Çalışmaları, Babil Yay., İst., 2000

Simons Jon, Foucault and the Political, Routledge, London, 1995

Touraine Alain, Modernliğin Eleştirisi, YKY., İst., 2000

Touraine Alain, Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecekmiyiz, YKY, İst., 2002,

Touranine Alain, Demokrasi nedir, Yapı Kredi Yay., İst., 2002

Tunçay Mete, Batı'da Siyasi Düşünceler Tarihi, İstanbul Bilgi Yay., İst. 2002

Tanilli Server, Devlet ve Demokrasi, Say Yay., İst., 1985

Tekeli İlhan, Modernite Aşılırken Siyaset, İmge Kitabevi, Ank., 1999

Turner Bryan S., Citizenship and Social Theory, Sage Publications, London, 1993

Thompson John, Kamusal Alanın Dönüşümü, İLEF YILLIK 94, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay.

Üstel Füsun, Yurttaşlık ve Demokrasi, Dost Kitabevi, Ankara, 1999

Vergin Nur, Siyasetin Sosyolojisi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003

Wallerstein Immanuel, Liberalizmden Sonra, Metis Yay., İst.,1998

Wallerstein Immanuel, Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Metis Yayınları, İstanbul, 2000

Wolley Peter J. – Papa Albert R., American Politics, Prentice Hall, New York, 1998

Wernick Andrex, Promosyon Kültürü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1996

Williams Raymond, Marksizm ve Edebiyat, Adam Yay., İst., 1990

Wicke Peter, Mozart'tan Modanna'ya Popüler Müziğin Bir Kültür Tarihi, YKY, İst., 2006

Weber Max, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Hil Yay., İst, 1997

Yaylacı Gaya Özdemir, Reklamda Stratejilerle Yönetim, Alfa Yay., İst., 1999

Yüksel Erkan, Medyanın Gündem Belirleme Gücü, Çizgi Yay., Konya, 2001

Yavaşgel Emine, Siyasal İletişim Kavramlar ve Ardındakiler, Babil Yay., Ankara, 2004

Zizek Slovaj, İdeolojinin Yüce Nesnesi, Metis Yay., İst., 2002